श्रीविष्णुसहस्रनामस्तोत्रम्

नामावलि-शाङ्करभाष्यार्थसङ्ग्रह-पद्यप्रसूनाञ्जलिभिः सहितम्

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः
मैसूरुविश्वविद्यानिलयः
मैसूरु
१९६०

श्रीविष्णुसहस्रनामस्तोत्रम्
२

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, SANSKRIT SERIES 105

GENERAL EDITOR

H. DEVEERAPPA, M.A.

Director

VIṢṆUSAHASRANĀMASTOTRAM

VOL. II

WITH

NĀMĀVALI ŚĀNKARABHĀSHYĀRTHA-SANGRAHA AND PADYAPRASŪNĀNJALI

EDITED BY

VIDWAN R. RAMA SASTRY

Research Assistant

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE

UNIVERSITY OF MYSORE

MYSORE

1960

First Edition 1960

Price : Rs. 4

MYSORE:

PRINTED BY THE DEPUTY DIRECTOR AT THE GOVT. BRANCH PRESS

1960

प्राच्यविद्यासंशोधनालयसंस्कृतग्रन्थमाला १०५

प्रधानसम्पादकः

एच्. देवीरप्प, एम्.ए.,

डैरेक्टर

श्रीविष्णुसहस्रनामस्तोत्रम्

(द्वितीयसम्पुटम्)

नामावलि-शाङ्करभाष्यार्थसङ्ग्रह-पद्यप्रसूनाञ्जलिभिः सहितम्

सम्पादकः

विद्वान् आर्. रामशास्त्री,

रिसर्च् असिस्टेण्ट्

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः

मैसूरुविश्वविद्यानिलयः

मैसूरु

१९६०

प्रथममुद्रणम् १९६०

मूल्यम्—चत्वारि रूप्यकाणि

मैसूरराजकीयशाखामुद्रणालये तदधिकारिभिः मुद्रितम्

भूमिका

वन्दारुजनमन्दारमिन्दिरानन्दवर्धनम् ।
वन्दे वृन्दावने लीलाविनोदं मुरलीधरम् ॥

विदितमेवैतत्समेषां यत्परमकारुणिको भगवान् वेदव्यासः सकललोकसमुद्दिधीर्षया वेदपुराणाद्यखिलविद्यास्थानसारभूतमष्टादशपर्वभिरुपशोभितं समस्तपुमर्थबोधकं श्रीमहाभारतं नामेतिहासरत्नं प्रणिनायेति ॥

तत्र हि अनुशासनपर्वणि विराजतेऽखिलभारतसारभूतं अशेषदुःखनिबर्हणं सकलजगत्सृष्टिस्थितिलयकारणस्य मङ्गलतमस्य देवदेवोत्तमस्य भगवतः श्रीमहाविष्णोः सहस्रनामस्तोत्रम् ॥

तदिदं बहुत्र तत्तदाचार्यप्रणीतभाष्यैः सह मुद्रितमपि प्राच्यविद्यासंशोधनाय स्थापितया अनया संस्थया (ओरियन्टल् रिसर्च् इन्स्टिटयूट्) अद्य तावत्परिष्कृतया गम्भीरभारतीविरचितविष्णुसहस्रनामविवृत्यपरपर्यायपद्यप्रसूनाञ्जलिनामककारिकारूपव्याख्यया , तादृशेनैव मदुपज्ञेन शाङ्करभाष्यार्थसङ्ग्रहेण च समलङ्कृत्यार्चनसौकर्याय नामावल्या च संयोज्य सम्मुद्र्य प्रकाशितं विजयते ॥

पद्यप्रसूनाञ्जलेः कर्ता गम्भीरभारत्यपि प्रसिद्धमहिमश्रीविश्वामित्रगोत्रसम्भूतैकनाथसुतकदेवपण्डिततनययमाजिपण्डितात् चन्द्माम्बायां जातः पण्डिताग्रणीः क्षमादिगुणालङ्कृतः कविश्चेति विज्ञायते ॥*

अस्य मातुः प्रपितामहः श्रीवत्सान्वयसम्भूतो भिषग्वरो मुद्गलनाम्ना तदानीं प्रसिद्धः । तत्सुतो नारायणः । तस्याण्णाजिनामा तनयः । तत्सुतो नारायणः । य एषोऽस्य मातुलः । अयमेवैनं निखिलानागमानध्यापयामास † । अस्य च परमगुरुः अवान्तरसर्वज्ञनाम्ना तदानीं प्रथितः कौण्डिन्यगोत्रान्वयो ब्रह्माख्यः‡ । ग्रन्थकृदयं जन्मना कं देशमलञ्चकार, ग्रन्थान्तराणि च कानि कानि

---

* अत्रोपोद्घातमञ्जर्यां ८, ९, १० तमश्लोकेषु स्पष्टोऽयं विषयः । † अत्रोपोद्घातमञ्जर्यां षष्ठश्लोको विलोक्यताम् । ‡ अत्रोपोद्घातमञ्जर्यां सप्तमश्लोको द्रष्टव्यः ।

कृतवानित्यत्र नोपलभ्यते किञ्चिद्गमकम् । किन्त्वेतत्पितामहैक-
नाथादिपर्यालोचनया महाराष्ट्रदेशीयोऽयं भवितुमर्हति ॥

अयं हि १५९२ तमशालिवाहनशकीयसाधारणसंवत्सरस्या-
श्विनशुक्लविजयदशम्यां श्रवणर्क्षयुतायां (A D 14-9-1670)*
पद्यप्रसूनाञ्जलिं हरिपदयोः समर्पयामासेति ग्रन्थान्तोपलभ्यमाने-
तदीयोपसंहारपद्येनावगम्यते †। अत एतच्छालिवाहनशकसमाने
सप्तत्यधिकषट्शतोत्तरसहस्रमितक्रिस्ताब्दस्य मध्योपान्त्यभागयो-
रस्याभ्युदयः स्फुट एव ॥

पद्यप्रसूनाञ्जल्याख्येयं विष्णुसहस्रनामविवृतिः कारिका-
रूपाभिरुपोद्घातादिसमाप्तान्तद्वादशमञ्जरीभिः समस्तश्रीमच्छाङ्कर-
भाष्याशयमेव विवृण्वती विष्णुसहस्रनामस्तोत्रजपकर्तॄणां नामा-
र्थानुसन्धानधारणयोर्महान्तमुपकारमातनोति । किन्त्वत्र सर्व-
प्रहरणायुधनामावृत्त्या नाम्नां सहस्रतोपपादिता । मदुपज्ञशाङ्कर-
भाष्यार्थसङ्ग्रहस्तु यमैषावृत्ति विश्वादिसर्वप्रहरणायुधान्तसहस्र-
नामभागमात्रस्य प्रायशो भाष्याक्षरैरेव प्रतिनाम कारिकार्धेन,
क्वचित् क्वचित् किञ्चिदधिकेन, क्वचित् क्वचिन्नामद्वयं कारिकार्धे-
नेत्येवं भाष्यानुरोधेन नामार्थमात्रं सङ्गृह्णन् पद्यप्रसूनाञ्जलिसमान-
फलोऽपि ततो भिन्नरूपः ॥

तदिदं विष्णुसहस्रनामस्तोत्रं कलियुगजनुषां समेषामपि
मानवानामत्यावश्यकम् । ‡कृतत्रेताद्वापरयुगेषु ध्यानयजनार्चनैः
सर्वे कृतार्था आसन् । कलावतिप्रबलतिदोषभूयिष्ठे कामक्रोधादि-
दोषकलुषितान्तरङ्गैर्मानवैश्चित्तस्यैकाग्रताया अलाभात् ध्यान-
यजनार्चनादिकमेकाग्रचित्तैरनुष्ठातुं न सुशकम् । तद्भगवन्नाम-

---

* अस्मिन् दिवसे मध्याह्नात्परं श्रवणर्क्षं भवति ।

† एवं चात्रोपसंहारगतं पद्यम्—

द्व्यङ्केष्विन्दुमिते (१५९२) शके नरपतिश्रीशालिवाहाभिधे
श्रीसाधारणवत्सरे दिनकरे कन्यां गते चाश्विने ।
मासे स्याद्विजयाभिधा हि दशमी तस्यामपि च वैष्णवे
तत्काले सुसमर्पिता हरिपदे पद्यप्रसूनाञ्जलिः ॥ इति ॥

‡ 'ध्यायन् कृते' 'कलावप्यापि दोषाढ्ये' इत्यादिपुराणवचनान्यत्रानुसन्धेयानि ।

सङ्कीर्तनमेव कलावस्मिन्ननायासेन जननमरणोपलक्षितसकल-दुःखनिवारकं निरतिशयैहिकामुष्मिकसुखावहं चेति सकलवेद-पुराणेतिहाससम्मतम्। अत एव सर्वजनापेक्षितं चेति निर्विवादम्॥

अस्य च मुद्रणे एतत्संस्थाकोशागारस्थानेकहस्तलिखित-पुस्तकानि मुद्रितपुस्तकानि च सहायभूतानि। पद्यप्रसूनाञ्जलि-भागस्य तु—

१ नं सि ५३८ हस्तलिखितं काकलमयं आन्ध्रलिपिलिखितं आद्यन्तमञ्जरीरहितं एतत्कोशागारस्थं प्रायः शुद्धं क. सञ्ज्ञमेकम्।

२ नं ५२६ हस्तलिखितं तालपत्रात्मकं आन्ध्रलिपिलिखितं उपोद्घातमञ्जरीसहितं एतत्कोशागारस्थं प्रायः शुद्धं ख. सञ्ज्ञमपरम्।

३ नं २८८९ हस्तलिखितं तालपत्रात्मकं नन्दिनागरीलिपि-लिखितं समाप्तिमञ्जरीरहितं एतत्कोशागारस्थं ग. सञ्ज्ञमन्यत्।

४ नं १७९६ हस्तलिखितं तालपत्रात्मकं नन्दिनागरीलिपि-लिखितं उपोद्घातमञ्जरीरहितं प्रायः शुद्धं एतत्कोशागारस्थं घ. सञ्ज्ञमितरत्।

इमानि पुस्तकानि परिशील्य यथामति संशोध्य सपाठान्तरं प्रकटितमिदं स्तोत्ररत्नं समस्तास्तिकजनमनस्तोषाय भवेदिति दृढं प्रत्येमि॥

समयेऽस्मिन्नन्यदपि अवश्यवक्तव्यं किञ्चिन्निवेदयामि, इदमेव श्रीविष्णुसहस्रनामस्तोत्रं प्रथमसम्पुटात्मकं तारकब्रह्मानन्दसरस्वतीयविवृतिसहितश्रीशाङ्करभाष्यसमलङ्कृतं सुपरिष्कृतं प्रायः परि-समाप्तमुद्रणकृत्यं क्षिप्रमेव प्रकटय्य आस्तिकजननयनातिथीकरणेन तन्मनो विनोद्य कृतार्थो भविष्यामीति॥

इत्थं सुधीविधेयः
विद्यालङ्कारः, तर्क-वेदान्त-मीमांसाविद्वान्
आर्. रामशास्त्री
मैसूरु प्राच्यविद्यासंशोधनालये
रिसर्च् असिस्टण्ट्

ओरियन्टल् रिसर्च्
इन्स्टिट्यूट्,
मैसूरु
१०-९-१९५९

विषयानुक्रमणिका

अशुद्धशोधनसूची

अशुद्धम्	शुद्धम्	पुटम्	पङ्क्तिः
अनिर्विणः	अनिर्विण्णः	10	9
वीरवाहु	वीरबाहु	10	14
त्रिमूताशः	त्रिमूर्तीशः	76	17
जरन्नवं	जरन्नेवं	78	10
हंरि	हरि	83	20
यक्ष	यक्षे	93	9
घभि	घिभि	109	14
यस्य	यँस्य	110	3
भुङ्क्त	भुङ्क्ते	116	9
प्रोच्यत	प्रोच्यते	131	16
स देव	सदेव	137	10
यक्षाङ्गः	यँक्षाङ्गः	145	11
श्राशः	श्रीशः	145	17
स्मरद्	स्मरेद्	146	13
वग	वेग	147	13
फलादीनि	फलदानि	149	6
कीर्तयद्रु	कीर्तयेद्रु	154	19
चातुर	चतुर	155	13
हरिवेशं	हरिवंशे	178	5
श्रारैश्वर्य	श्रीरैश्वर्यं	180	13
येनाधिपत्ये	ये [से]नाधिपत्ये	195	16
माक्ष	मोक्ष	220	9
प्रलय	प्रलये	220	21
प्राक्संसार	प्राक्संस्कार	264	20

॥ श्रीरस्तु ॥

श्रीविष्णुसहस्रनामस्तोत्रम्

पूर्वपीठिका

ॐ [1] शुक्लाम्बरधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।
प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये ॥ १ ॥

यस्य द्विरदवक्त्राद्याः पारिषद्याः परश्शतम् ।
विघ्नं निघ्नन्ति सततं विष्वक्सेनं तमाश्रये ॥ २ ॥

व्यासं वसिष्ठनप्तारं शक्तेः पौत्रमकल्मषम् ।
पराशरात्मजं वन्दे शुकतातं तपोनिधिम् ॥ ३ ॥

व्यासाय विष्णुरूपाय व्यासरूपाय विष्णवे ।
नमो वै ब्रह्मनिधये वासिष्ठाय नमो नमः ॥ ४ ॥

अविकाराय शुद्धाय नित्याय परमात्मने ।
सदैकरूपरूपाय विष्णवे सर्वजिष्णवे ॥ ५ ॥

यस्य स्मरणमात्रेण जन्मसंसारबन्धनात् ।
विमुच्यते नमस्तस्मै विष्णवे प्रभविष्णवे ॥ ६ ॥

[2] ॐ नमो विष्णवे प्रभविष्णवे ।

---

[1] "शुक्लाम्बरधरं" इत्यारभ्य "प्रभविष्णवे" इत्यन्तं कुम्भकोणस्थ-शारदाविलासादिमुद्रालयमुद्रितविष्णुसहस्रनामस्तोत्रपुस्तकेषु दृश्यते। भारत-कोशेषु नोपलभ्यते. [2] इदं वाक्यं "प्रभविष्णवे" इत्यन्तं केषुचिद्भारतपुस्तकेषु एतत्पूर्वाध्यायस्यान्तिमवाक्यतयोपलभ्यते.

श्रीवैशम्पायन उवाच—

श्रुत्वा धर्मानशेषेण पावनानि च सर्वशः।
युधिष्ठिरः शान्तनवं पुनरेवाभ्यभाषत ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच—

किमेकं दैवतं लोके किं वाप्येकं परायणम्।
स्तुवन्तः कं कमर्चन्तः प्राप्नुयुर्मानवाः शुभम् ॥ २ ॥

को धर्मः सर्वधर्माणां भवतः परमो मतः।
किं जपन् मुच्यते जन्तुर्जन्मसंसारबन्धनात् ॥ ३ ॥

श्रीभीष्म उवाच—

जगत्प्रभुं देवदेवमनन्तं पुरुषोत्तमम्।
स्तुवन्नामसहस्रेण पुरुषः सततोत्थितः ॥ ४ ॥

तमेव चार्चयन्नित्यं भक्त्या पुरुषमव्ययम्।
ध्यायन् स्तुवन्नमस्यंश्च यजमानस्तमेव च ॥ ५ ॥

अनादिनिधनं विष्णुं सर्वलोकमहेश्वरम्।
लोकाध्यक्षं स्तुवन्नित्यं सर्वदुःखातिगो भवेत् ॥ ६ ॥

ब्रह्मण्यं सर्वधर्मज्ञं लोकानां कीर्तिवर्धनम्।
लोकनाथं महद्भूतं सर्वभूतभवोद्भवम् ॥ ७ ॥

एष मे सर्वधर्माणां धर्मोऽधिकतमो मतः।
यद्भक्त्या पुण्डरीकाक्षं स्तवैरर्चेन्नरः सदा ॥ ८ ॥

परमं यो महत्तेजः परमं यो महत्तपः।
परमं यो महद्ब्रह्म परमं यः परायणम् ॥ ९ ॥

पवित्राणां पवित्रं यो मङ्गलानां च मङ्गलम् ।
दैवतं देवतानां च भूतानां योऽव्ययः पिता ॥ १० ॥

यतः सर्वाणि भूतानि भवन्त्यादियुगागमे ।
यस्मिंश्च प्रलयं यान्ति पुनरेव युगक्षये ॥ ११ ॥

तस्य लोकप्रधानस्य जगन्नाथस्य भूपते! ।
विष्णोर्नामसहस्रं मे शृणु पापभयापहम् ॥ १२ ॥

यानि नामानि गौणानि विख्यातानि महात्मनः ।
ऋषिभिः परिगीतानि तानि वक्ष्यामि भूतये ॥ १३ ॥

[1] ऋषिर्नाम्नां सहस्रस्य वेदव्यासो महामुनिः ।
छन्दोऽनुष्टुप् तथा देवो भगवान् देवकीसुतः ॥

अमृतांशूद्भवो बीजं शक्तिर्देवकिनन्दनः ।
त्रिसामा हृदयं तस्य शान्त्यर्थे विनियुज्यते ॥

[2] विष्णुं जिष्णुं महाविष्णुं प्रभविष्णुं महेश्वरम् ।
अनेकरूपदैत्यान्तं नमामि पुरुषोत्तमम् ॥

अस्य श्रीविष्णोर्दिव्यसहस्रनामस्तोत्रमहामन्त्रस्य श्रीवेदव्यासो भगवान् ऋषिः । अनुष्टुप् छन्दः । श्रीमहाविष्णुः परमात्मा श्रीमान्नारायणो देवता । अमृतांशूद्भवो भानुरिति

---

[1] "ऋषिर्नाम्नाम्" इत्यारभ्योत्तरत्र "कृष्णमाश्रये" इत्यन्तं कुम्भकोणस्थशारदाविलासादिमुद्रालयमुद्रितविष्णुसहस्रनामस्तोत्रपुस्तकेषु दृश्यते । चेन्नपुरीस्थवाविल्लरामस्वामिशास्त्रिप्रकाशितभारतपुस्तके "ऋषिर्नाम्नां" इत्यारभ्य "विनियुज्यते" इत्यन्तं वर्तते. [2] चेन्नपुरीस्थवाविल्लरामस्वामिशास्त्रिप्रकाशितभारतकोशे अयं श्लोकोऽधिक इति टिप्पण्यां लिखितम् । उत्तरत्र एतदीयपाठा एव "चे. वा. रा." इति संक्षेपेण सूचिताः.

*

बीजम्। देवकीनन्दनः स्रष्टेति शक्तिः। उद्भवः क्षोभणो देव इति परमो मन्त्रः। शङ्खभृन्नन्दकी चक्रीति कीलकम्। शार्ङ्गधन्वा गदाधर इत्यस्त्रम्। रथाङ्गपाणिरक्षोभ्य इति नेत्रम्। त्रिसामा सामगः सामेति कवचम्। आनन्दं परब्रह्मेति योनिः। ऋतुः सुदर्शनः काल इति दिग्बन्धः। श्रीविश्वरूप इति ध्यानम्। श्रीमहाविष्णुप्रीत्यर्थे जपे विनियोगः॥ ध्यानम्—

[1] क्षीरोदन्वत्प्रदेशे शुचिमणिविलसत्सैकतैर्मौक्तिकानां
मालाक्लृप्तासनस्थस्स्फटिकमणिनिभैर्मौक्तिकैर्मण्डिताङ्गः।
शुभ्रैरभ्रैरदभ्रैरुपरिविरचितैर्मुक्तपीयूषवर्षै-
रानन्दी नः पुनीयादरिनलिनगदाशङ्खपाणिर्मुकुन्दः॥

[2] भूः पादौ यस्य नाभिर्वियदसुरनिलश्चन्द्रसूर्यौ च नेत्रे
कर्णावाशाः शिरो द्यौर्मुखमपि दहनो यस्य वास्तेयमब्धिः।
अन्तस्स्थं यस्य विश्वं सुरनरखगगोभोगिगन्धर्वदैत्यै-
श्चित्रं रंरम्यते तं त्रिभुवनवपुषं विष्णुमीशं नमामि॥

[3] शान्ताकारं भुजगशयनं पद्मनाभं सुरेशं
विश्वाकारं गगनसदृशं मेघवर्णं शुभाङ्गम्।
लक्ष्मीकान्तं कमलनयनं योगिहृद्ध्यानगम्यं
वन्दे विष्णुं भवभयहरं सर्वलोकैकनाथम्॥

---

[1] अयं श्लोकोऽधिक इति चे. वा. रा. प्रकाशितभारतकोशे टिप्पण्याम्.
[2] "भूः पादौ" इति श्लोकः चे. वा. रा. प्रकाशिते भारतकोशे नास्ति.
[3] अयं श्लोकः अधिक इति चे. वा. रा. प्रकाशितभारतकोशे टिप्पण्याम्.

मेघश्यामं पीतकौशेयवासं
श्रीवत्साङ्कं कौस्तुभोद्भासिताङ्गम् ।
पुण्योपेतं पुण्डरीकायताक्षं
विष्णुं वन्दे सर्वलोकैकनाथम् ॥

सशङ्खचक्रं सकिरीटकुण्डलं
सपीतवस्त्रं सरसीरुहेक्षणम् ।
सहारवक्षस्स्थलशोभिकौस्तुभं
नमामि विष्णुं शिरसा चतुर्भुजम् ॥

छायायां पारिजातस्य हेमसिंहासनोपरि ।
आसीनमम्बुदश्याममायताक्षमलङ्कृतम् ॥

चन्द्राननं चतुर्बाहुं श्रीवत्साङ्कितवक्षसम् ।
रुक्मिणीसत्यभामाभ्यां सहितं कृष्णमाश्रये ॥

सहस्रनामस्तोत्रम्

ॐ विश्वं विष्णुर्वषट्कारो भूतभव्यभवत्प्रभुः ।
भूतकृद्भूतभृद्भावो भूतात्मा भूतभावनः ॥ १४ ॥

पूतात्मा परमात्मा च मुक्तानां परमा गतिः ।
अव्ययः पुरुषः साक्षी क्षेत्रज्ञोऽक्षर एव च ॥ १५ ॥

योगो योगविदां नेता प्रधानपुरुषेश्वरः ।
नारसिंहवपुः श्रीमान् केशवः पुरुषोत्तमः ॥ १६ ॥

सर्वश्शर्वश्शिवः स्थाणुर्भूतादिर्निधिरव्ययः ।
सम्भवो भावनो भर्ता प्रभवः प्रभुरीश्वरः ॥ १७ ॥

स्वयम्भूश्शम्भुरादित्यः पुष्कराक्षो महास्वनः ।
अनादिनिधनो धाता विधाता धातुरुत्तमः ॥ १८ ॥

अप्रमेयो हृषीकेशः पद्मनाभोऽमरप्रभुः ।
विश्वकर्मा मनुस्त्वष्टा स्थविष्ठः स्थविरो ध्रुवः ॥ १९ ॥

अग्राह्यश्शाश्वतः कृष्णो लोहिताक्षः प्रतर्दनः ।
प्रभूतस्त्रिककु[1]ब्धाम पवित्रं मङ्गलं परम् ॥ २० ॥

ईशानः प्राणदः प्राणो ज्येष्ठश्श्रेष्ठः प्रजापतिः ।
हिरण्यगर्भो भूगर्भो माधवो मधुसूदनः ॥ २१ ॥

ईश्वरो विक्रमी धन्वी मेधावी विक्रमः क्रमः ।
अनुत्तमो दुराधर्षः कृतज्ञः कृतिरात्मवान् ॥ २२ ॥

सुरेशश्शरणं शर्म विश्वरेताः प्रजाभवः ।
अहः संवत्सरो व्यालः प्रत्ययः सर्वदर्शनः ॥ २३ ॥

अजः सर्वेश्वरः सिद्धः सिद्धिः सर्वादिरच्युतः ।
वृषाकपिरमेयात्मा सर्वयोगविनिस्सृतः ॥ २४ ॥

वसुर्वसुमनास्सत्यः समात्माऽ[2]सम्मितः समः ।
अमोघः पुण्डरीकाक्षो वृषकर्मा वृषाकृतिः ॥ २५ ॥

रुद्रो बहुशिरा बभ्रुर्विश्वयोनिश्शुचिश्रवाः ।
अमृतश्शाश्वतस्थाणुर्वरारोहो महातपाः ॥ २६ ॥

सर्वगस्सर्वविद्भानुर्विष्वक्सेनो जनार्दनः ।
वेदो वेदविद्व्यङ्गो वेदाङ्गो वेदवित्कविः ॥ २७ ॥

---

[1] धाम–पा. [2] अकारप्रश्लेषरहितपाठे—सम्मितः.

लोकाध्यक्षः सुराध्यक्षो धर्माध्यक्षः [1] कृताकृतः ।
चतुरात्मा चतुर्व्यूहश्चतुर्दंष्ट्रश्चतुर्भुजः ॥ २८ ॥

भ्राजिष्णुर्भोजनं भोक्ता सहिष्णुर्जगदादिजः ।
अनघो विजयो जेता विश्वयोनिः पुनर्वसुः ॥ २९ ॥

उपेन्द्रो वामनः प्रांशुरमोघः शुचिरूर्जितः ।
अतीन्द्रः सङ्ग्रहः सर्गो धृतात्मा नियमो यमः ॥ ३० ॥

वेद्यो वैद्यः सदायोगी वीरहा माधवो मधुः ।
अतीन्द्रियो महामायो महोत्साहो महाबलः ॥ ३१ ॥

महाबुद्धिर्महावीर्यो महाशक्तिर्महाद्युतिः ।
अनिर्देश्यवपुश्श्रीमानमेयात्मा [2] महाद्रिधृत् ॥ ३२ ॥

महेष्वासो महीभर्ता श्रीनिवासः सतां गतिः ।
अनिरुद्धः सुरानन्दो गोविन्दो गोविदां पतिः ॥ ३३ ॥

मरीचिर्दमनो हंसः सुपर्णो भुजगोत्तमः ।
हिरण्यनाभः सुतपाः पद्मनाभः प्रजापतिः ॥ ३४ ॥

अमृत्युः सर्वदृक् सिंहः सन्धाता सन्धिमांस्थिरः ।
अजो दुर्मर्षणः शास्ता विश्रुतात्मा सुरारिहा ॥ ३५ ॥

गुरुर्गुरुतमो धाम सत्यः सत्यपराक्रमः ।
निमिषोऽनिमिषः स्रग्वी वाचस्पतिरुदारधीः ॥ ३६ ॥

अग्रणीर्ग्रामणीः श्रीमान्न्यायो नेता समीरणः ।
सहस्रमूर्धा विश्वात्मा सहस्राक्षः सहस्रपात् ॥ ३७ ॥

---

[1] कृताकृतिः–पा. [2] महाद्रिधृक्–पा.

आवर्तनो निवृत्तात्मा संवृतः संप्रमर्दनः ।
अहः संवर्तको वह्निरनिलो धरणीधरः ॥ ३८ ॥

सुप्रसादः प्रसन्नात्मा विश्वधृग्विश्वभुग्विभुः ।
सत्कर्ता [1] सत्कृतः साधुर्जह्नुर्नारायणो नरः ॥ ३९ ॥

असङ्ख्येयोऽप्रमेयात्मा विशिष्टश्शिष्टकृच्छुचिः ।
सिद्धार्थः सिद्धसङ्कल्पः सिद्धिदः [2] सिद्धिसाधनः ॥ ४० ॥

वृषाही वृषभो विष्णुर्वृषपर्वा वृषोदरः ।
वर्धनो वर्धमानश्च विविक्तः श्रुतिसागरः ॥ ४१ ॥

सुभुजो दुर्धरो वाग्मी महेन्द्रो वसुदो वसुः ।
नैकरूपो बृहद्रूपश्शिपिविष्टः प्रकाशनः ॥ ४२ ॥

[3] ओजस्तेजोद्युतिधरः प्रकाशात्मा प्रतापनः ।
ऋद्धः स्पष्टाक्षरो मन्त्रश्चन्द्रांशुर्भास्करद्युतिः ॥ ४३ ॥

अमृतांशूद्भवो भानु[4]श्शशबिन्दुः सुरेश्वरः ।
औषधं जगतस्सेतुः सत्यधर्मपराक्रमः ॥ ४४ ॥

भूतभव्यभवन्नाथः पवनः पावनोऽनलः ।
कामहा कामकृत् कान्तः कामः कामप्रदः प्रभुः ॥ ४५ ॥

युगादिकृद्युगावर्तो नैकमायो महाशनः ।
अदृश्यो [5] व्यक्तरूपश्च सहस्राजिदनन्तजित् ॥ ४६ ॥

---

[1] सत्कृतिः–पा. [2] सिद्धसाधनः–पा. [3] अत्र ‘ओजः-तेजः-द्युतिधरः’ इति नामत्रयपरत्वमपि भाष्ये दर्शितम्. [4] श्शशि–पा. [5] ऽव्यक्त–पा.

इष्टोऽ[1]विशिष्टश्शिष्टेष्टश्शिखण्डी नहुषो वृषः ।
क्रोधहा क्रोधकृत्कर्ता विश्वबाहुर्महीधरः ॥ ४७ ॥

अच्युतः प्रथितः प्राणः प्राणदो वासवानुजः ।
अपां निधिरधिष्ठानमप्रमत्तः प्रतिष्ठितः ॥ ४८ ॥

स्कन्दः [2]स्कन्दधरो धुर्यो वरदो वायुवाहनः ।
वासुदेवो बृहद्भानुरादिदेवः पुरन्दरः ॥ ४९ ॥

अशोकस्तारणस्तारश्शूरश्शौरिर्जनेश्वरः ।
अनुकूलश्शतावर्तः पद्मी पद्मनिभेक्षणः ॥ ५० ॥

पद्मनाभोऽरविन्दाक्षः पद्मगर्भश्शरीरभृत् ।
महर्द्धिरृद्धो वृद्धात्मा महाक्षो गरुडध्वजः ॥ ५१ ॥

अतुलश्शरभो(ऽ)[3]भीमः समयज्ञो हविर्हरिः ।
सर्वलक्षणलक्षण्यो लक्ष्मीवान् समितिञ्जयः ॥ ५२ ॥

विक्षरो रोहितो मार्गो हेतुर्दामोदरः सहः ।
महीधरो महाभागो वेगवानमिताशनः ॥ ५३ ॥

उद्भवः क्षोभणो देवः श्रीगर्भः परमेश्वरः ।
करणं कारणं कर्ता विकर्ता गहनो गुहः ॥ ५४ ॥

व्यवसायो व्यवस्थानः संस्थानः स्थानदो ध्रुवः ।
परर्धिः परमस्पष्टस्तुष्टः पुष्टश्शुभेक्षणः ॥ ५५ ॥

---

[1] विशिष्ट–पा.   [2] स्कन्धधर इति विवृत्त्यनुगुणं पाठान्तरम्.
[3] ऽभीमः–पा.

रामो विरामो [1] विरतो मार्गो नेयो नयोऽनयः ।
वीरश्शक्तिमतां श्रेष्ठो धर्मो धर्मविदुत्तमः ॥ ५६ ॥

वैकुण्ठः पुरुषः प्राणः प्राणदः प्रणवः पृथुः ।
हिरण्यगर्भश्शत्रुघ्नो व्याप्तो वायुरधोक्षजः ॥ ५७ ॥

ऋतुः सुदर्शनः कालः परमेष्ठी परिग्रहः ।
उग्रः संवत्सरो दक्षो विश्रामो विश्वदक्षिणः ॥ ५८ ॥

विस्तारः स्थावरस्थाणुः प्रमाणं बीजमव्ययम् ।
अर्थोऽनर्थो महाकोशो महाभोगो महाधनः ॥ ५९ ॥

अनिर्विणः स्थविष्ठोऽ[2]भूर्धर्मयूपो महामखः ।
नक्षत्रनेमिर्नक्षत्री क्षमः क्षामः समीहनः ॥ ६० ॥

यज्ञ इज्यो महेज्यश्च क्रतुः सत्रं सतां गतिः ।
सर्वदर्शी विमुक्तात्मा सर्वज्ञो ज्ञानमुत्तमम् ॥ ६१ ॥

सुव्रतः सुमुखः सूक्ष्मः सुघोषः सुखदः सुहृत् ।
मनोहरो जितक्रोधो वीरबाहुर्विदारणः ॥ ६२ ॥

स्वापनः स्ववशो व्यापी नैकात्मा नैककर्मकृत् ।
वत्सरो वत्सलो वत्सी रत्नगर्भो धनेश्वरः ॥ ६३ ॥

धर्मगुब्धर्मकृद्धर्मी सदसत् क्षरमक्षरम् ।
अविज्ञाता सहस्रांशुर्विधाता कृतलक्षणः ॥ ६४ ॥

---

[1] विरजो–पा. [2] अत्र भाष्यविवृत्यनुगुणो भूरित्यकारप्रश्लेषरहित-पाठोऽपि ।

गभस्तिनेमिः सत्त्वस्थः सिंहो भूतमहेश्वरः ।
आदिदेवो महादेवो देवेशो देवभृद्गुरुः ॥ ६५ ॥

उत्तरो गोपतिर्गोप्ता ज्ञानगम्यः पुरातनः ।
शरीरभूतभृद्भोक्ता कपीन्द्रो भूरिदक्षिणः ॥ ६६ ॥

सोमपोऽमृतपः सोमः पुरुजित्पुरुसत्तमः ।
विनयो जयः सत्यसन्धो दाशार्हः सात्वतां पतिः ॥६७॥

जीवो विनयि[1]ताऽसाक्षी मुकुन्दोऽमितविक्रमः ।
अम्भोनिधिरनन्तात्मा महोदधिशयोऽन्तकः ॥ ६८ ॥

अजो महार्हः स्वाभाव्यो जितामित्रः प्रमोदनः ।
आनन्दो नन्दनो नन्दः सत्यधर्मा त्रिविक्रमः ॥ ६९ ॥

महर्षिः कपिलाचार्यः कृतज्ञो मेदिनीपतिः ।
त्रिपदस्त्रिदशाध्यक्षो महाशृङ्गः कृतान्तकृत् ॥ ७० ॥

महावराहो गोविन्दः सुषेणः कनकाङ्गदी ।
गुह्यो गभीरो गहनो गुप्तश्चक्रगदाधरः ॥ ७१ ॥

वेधाः स्वाङ्गोऽजितः कृष्णो दृढः सङ्कर्षणोऽच्युतः ।
वरुणो वारुणो वृक्षः पुष्कराक्षो महामनाः ॥ ७२ ॥

भगवान् भगहाऽऽनन्दी वनमाली हलायुधः ।
आदित्यो ज्योतिरादित्यः सहिष्णुर्गतिसत्तमः ॥ ७३ ॥

सुधन्वा(ऽ)खण्डपरशु[2]र्दारुणो द्रविणप्रदः ।
दिविस्पृक् सर्वदृग्व्यासो वाचस्पतिरयोनिजः ॥ ७४ ॥

---

[1] ता साक्षी–पा. [2] र्दारुणो–पा.

त्रिसामा सामगः साम निर्वाणं भेषजं भिषक् ।
सन्न्यासकृच्छमश्शान्तो निष्ठा शान्तिः परायणम् ॥७५॥

शुभाङ्गश्शान्तिदः स्रष्टा कुमुदः कुवलेशयः ।
गोहितो गोपतिर्गोप्ता वृषभाक्षो वृषप्रियः ॥ ७६ ॥

अनिवर्ती निवृत्तात्मा संक्षेप्ता क्षेमकृच्छिवः ।
श्रीवत्सवक्षाश्श्रीवासश्श्रीपतिश्श्रीमतां वरः ॥ ७७ ॥

श्रीदश्श्रीशश्श्रीनिवासश्श्रीनिधिश्श्रीविभावनः ।
श्रीधरश्श्रीकरश्श्रेयश्श्रीमान् लोकत्रयाश्रयः ॥ ७८ ॥

स्वक्षः स्वङ्गश्शतानन्दो नन्दिर्ज्योतिर्गणेश्वरः ।
विजिता[1]त्माऽविधेयात्मा सत्कीर्तिश्छिन्नसंशयः ॥ ७९ ॥

उदीर्णः सर्वतश्चक्षुरनीशश्शाश्वतस्थिरः ।
भूशयो भूषणो भूतिर्विशोकश्शोकनाशनः ॥ ८० ॥

अर्चिष्मानर्चितः कुम्भो विशुद्धात्मा विशोधनः ।
अनिरुद्धोऽप्रतिरथः प्रद्युम्नोऽमितविक्रमः ॥ ८१ ॥

कालनेमिनिहा [2] वीरश्शौरिश्शूरजनेश्वरः ।
त्रिलोकात्मा त्रिलोकेशः केशवः केशिहा हरिः ॥ ८२ ॥

कामदेवः कामपालः कामी कान्तः कृतागमः ।
अनिर्देश्यवपुर्विष्णुर्वीरोऽनन्तो धनञ्जयः ॥ ७३ ॥

ब्रह्मण्यो ब्रह्मकृद्ब्रह्मा ब्रह्म ब्रह्मविवर्धनः ।
ब्रह्मविद्ब्राह्मणो ब्रह्मी ब्रह्मज्ञो ब्राह्मणप्रियः ॥ ८४ ॥

---

[1] त्मा विधे–पा. [2] वीरः शूरः शूरजनेश्वरः. शौरिः शूरः शूरजनेश्वरः–पा.

महाक्रमो महाकर्मा महातेजा महोरगः ।
महाक्रतुर्महायज्वा महायज्ञो महाहविः ॥ ८५ ॥

स्तव्यः स्तवप्रियः स्तोत्रं [1]स्तुतिः स्तोता रणप्रियः ।
पूर्णः पूरयिता पुण्यः पुण्यकीर्तिरनामयः ॥ ८६ ॥

मनोजवस्तीर्थकरो वसुरेता वसुप्रदः ।
वसुप्रदो वासुदेवो वसुर्वसुमना हविः ॥ ८७ ॥

सद्गतिः सत्कृतिः सत्ता सद्भूतिः [2]सत्परायणम् ।
शूरसेनो यदुश्रेष्ठः सन्निवासः सुयामुनः ॥ ८८ ॥

भूतावासो वासुदेवः सर्वासुनिलयोऽनलः ।
दर्पहा दर्पदो दृप्तो दुर्धरोऽथापराजितः ॥ ८९ ॥

विश्वमूर्तिर्महामूर्तिर्दीप्तमूर्तिरमूर्तिमान् ।
अनेकमूर्तिरव्यक्तश्शतमूर्तिश्शताननः ॥ ९० ॥

एको नैकः [3]सवः कः किं यत्तत्पदमनुत्तमम् ।
लोकबन्धुर्लोकनाथो माधवो भक्तवत्सलः ॥ ९१ ॥

सुवर्णवर्णो हेमाङ्गो वराङ्गश्चन्दनाङ्गदी ।
वीरहा विषमश्शून्यो [4]घृताशीरचलश्चलः ॥ ९२ ॥

अमानी मानदो मान्यो लोकस्वामी [5]त्रिलोकधृत् ।
सुमेधा मेधजो धन्यः सत्यमेधा धराधरः ॥ ९३ ॥

तेजोवृषो द्युतिधरः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।
प्रग्रहो निग्रहो व्यग्रो नैकशृङ्गो गदाग्रजः ॥ ९४ ॥

---

[1] स्तुतः–पा. [2] सत्परायणः–पा. [3] सः वः–पा. [4] घृताचीर–पा. [5] त्रिलोकधृक्–पा.

चतुर्मूर्तिश्चतुर्बाहुश्चतुर्व्यूहश्चतुर्गतिः ।
चतुरात्मा चतुर्भावश्चतुर्वेदविदेकपात् ॥ ९५ ॥

समावर्तो(ऽ)निवृत्तात्मा दुर्जयो दुरतिक्रमः ।
दुर्लभो दुर्गमो दुर्गो दुरावासो दुरारिहा ॥ ९६ ॥

शुभाङ्गो लोकसारङ्गः सुतन्तुस्तन्तुवर्धनः ।
इन्द्रकर्मा महाकर्मा कृतकर्मा कृतागमः ॥ ९७ ॥

उद्भवः सुन्दरः सुन्दो रत्ननाभः सुलोचनः ।
अर्को वाजसनः शृङ्गी जयन्तः सर्वविज्जयी ॥ ९८ ॥

सुवर्णबिन्दुरक्षोभ्यः सर्ववागीश्वरेश्वरः ।
महाह्रदो महागर्तो महाभूतो [1] महानिधिः ॥ ९९ ॥

कुमुदः कुन्दरः कुन्दः पर्जन्यः [2] पवनोऽ[3]निलः ।
अमृताशोऽमृतवपुः सर्वज्ञः सर्वतोमुखः ॥ १०० ॥

सुलभः सुव्रतः सिद्धश्शत्रुजिच्छत्रुतापनः ।
[4] न्यग्रोधोदुम्बरोऽश्वत्थश्चाणूरान्ध्रनिषूदनः ॥ १०१ ॥

सहस्रार्चिः सप्तजिह्वः सप्तैधाः सप्तवाहनः ।
अमूर्तिरनघोऽचिन्त्यो भयकृद्भयनाशनः ॥ १०२ ॥

अणुर्बृहत्कृशः स्थूलो गुणभृन्निर्गुणो महान् ।
अधृतः स्वधृतः [5] स्वास्यः प्राग्वंशो वंशवर्धनः ॥ १०३ ॥

---

[1] महाधनः–पा. [2] पावनः–पा. [3] ऽनलः–पा. [4] अत्र न्यग्रोधोदुम्बर इति सन्धिरार्षः. [5] स्वास्थ्यः–पा.

भारभृत्कथितो योगी योगीशः सर्वकामदः ।
आश्रमः श्रमणः क्षामः सुपर्णो वायुवाहनः ॥ १०४ ॥

धनुर्धरो धनुर्वेदो दण्डो दमयिता दमः ।
अपराजितः सर्वसहो नियन्ता(ऽ)नियमो(ऽ)यमः ॥१०५॥

सत्त्ववान् सात्त्विकः सत्यः सत्यधर्मपरायणः ।
अभिप्रायः प्रियार्होऽर्हः प्रियकृत्प्रीतिवर्धनः ॥ १०६ ॥

विहायसगतिर्ज्योतिः सुरुचिर्हुतभुग्विभुः ।
रवि[1]र्विरोचनः सूर्यः सविता रविलोचनः ॥ १०७ ॥

अन[2]न्तो हुतभुग्भोक्ता(ऽ)सुखदो नैकजोऽग्रजः ।
अनिर्विण्णः सदामर्षी लोकाधिष्ठानमद्भुतः ॥ १०८ ॥

सनात्सनातनतमः कपिलः कपिरप्ययः ।
स्वस्तिदः स्वस्तिकृत्स्वस्ति स्वस्तिभुक्स्वस्तिदक्षिणः ॥

अरौद्रः कुण्डली चक्री विक्रम्यूर्जितशासनः ।
शब्दातिगश्शब्दसहश्शिशिरश्शर्वरीकरः ॥ ११० ॥

अक्रूरः पेशलो दक्षो दक्षिणः क्षमिणां वरः ।
विद्वत्तमो वीतभयः पुण्यश्रवणकीर्तनः ॥ १११ ॥

उत्तारणो दुष्कृतिहा पुण्यो दुःस्वप्ननाशनः ।
वीरहा रक्षणः सन्तो जीवनः पर्यवस्थितः ॥ ११२ ॥

अनन्तरूपोऽनन्तश्रीर्जितमन्युर्भयापहः ।
[3]चतुरश्रो गभीरात्मा विदिशो व्यादिशो दिशः ॥ ११३ ॥

---

[1] र्विलोच-पा. [2] न्तहु-पा. [3] 'चतुरस्रः' इति विवृत्यनुगुणं पाठान्तरम्.

अनादिर्भूर्भुवो लक्ष्मीः सुवीरो रुचिराङ्गदः ।
जननो जनजन्मादिर्भीमो भीमपराक्रमः ॥ ११४ ॥

आधारनिल[1]योऽधाता पुष्पहासः प्रजागरः ।
ऊर्ध्वगः सत्पथाचारः प्राणदः प्रणवः पणः ॥ ११५ ॥

प्रमाणं प्राणनिलयः [2] प्राणभृत्प्राणजीवनः ।
तत्त्वं तत्त्वविदेकात्मा जन्ममृत्युजरातिगः ॥ ११६ ॥

भूर्भुवस्स्वस्तरुस्तारः [3] सविता प्रपितामहः ।
यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा यज्ञाङ्गो यज्ञवाहनः ॥ ११७ ॥

यज्ञभृद्यज्ञकृद्यज्ञी यज्ञभुग्यज्ञसाधनः ।
यज्ञान्तकृद्यज्ञगुह्यमन्नमन्नाद एव च ॥ ११८ ॥

आत्मयोनिः स्वयं जातो वैखानः सामगायनः ।
देवकीनन्दनः स्रष्टा क्षितीशः पापनाशनः ॥ ११९ ॥

शङ्खभृन्नन्दकी चक्री शार्ङ्गधन्वा गदाधरः ।
रथाङ्गपाणिरक्षोभ्यः सर्वप्रहरणायुधः ॥ १२० ॥

सर्वप्रहरणायुध ॐ नम इति

*वनमाली गदी शार्ङ्गी शङ्खी चक्री च नन्दकी ।
श्रीमान्नारायणो विष्णुर्वासुदेवोऽभिरक्षतु ॥

---

[1] यो धाता–पा. [2] प्राणधृक्–पा. [3] स पिता–पा. सपिता–पा.

* अयं श्लोकः कुम्भकोणस्थशारदाविलासमुद्रालये क्रि. श. 1915तम संवत्सरे सम्मुद्र्य प्रकाशिते विष्णुसहस्रनामादिस्तोत्रसङ्ग्रहे दृश्यते । अयमधिकः पाठ इति चे-वा-रा-प्रकाशितमहाभारतकोशटिप्पणी.

उत्तरपीठिका (फलश्रुतिः)

इतीदं [1]कीर्तनीयस्य केशवस्य महात्मनः ।
नाम्नां सहस्रं दिव्यानामशेषेण प्रकीर्तितम् ॥ १२१ ॥

य इदं शृणुयान्नित्यं यश्चापि परिकीर्तयेत् ।
नाशुभं प्राप्नुयात्किञ्चित्सोऽमुत्रेह च मानवः ॥ १२२ ॥

वेदान्तगो ब्राह्मणः स्यात् क्षत्रियो विजयी भवेत् ।
वैश्यो धनसमृद्धः स्यात् शूद्रः सुखमवाप्नुयात् ॥ १२३ ॥

धर्मार्थी प्राप्नुयाद्धर्मं अर्थार्थी चार्थमाप्नुयात् ।
कामानवाप्नुयात् कामी प्रजार्थी चाप्नुयात् [2]प्रजाः ॥१२४॥

भक्तिमान् यः सदोत्थाय शुचिस्तद्गतमानसः ।
सहस्रं वासुदेवस्य नाम्नामेतत्प्रकीर्तयेत् ॥ १२५ ॥

यशः प्राप्नोति विपुलं [3]ज्ञातिप्राधान्यमेव च ।
अचलां श्रियमाप्नोति श्रेयः प्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥ १२६ ॥

न भयं क्वचिदाप्नोति वीर्यं तेजश्च विन्दति ।
भवत्यरोगो द्युतिमान् बलरूपगुणान्वितः ॥ १२७ ॥

रोगार्तो मुच्यते रोगात् बद्धो मुच्येत बन्धनात् ।
भयान्मुच्येत भीतस्तु मुच्येतापन्न आपदः ॥ १२८ ॥

दुर्गाण्यतितरत्याशु पुरुषः पुरुषोत्तमम् ।
स्तुवन्नामसहस्रेण नित्यं भक्तिसमन्वितः ॥ १२९ ॥

वासुदेवाश्रयो मर्त्यो वासुदेवपरायणः ।
सर्वपापविशुद्धात्मा याति ब्रह्म सनातनम् ॥ १३० ॥

---

[1] कीर्तनं यस्य-पा. [2] प्रजाम्-पा. [3] याति प्रा-पा.

न वासुदेवभक्तानामशुभं विद्यते क्वचित् ।
जन्ममृत्युजराव्याधिभयं [1] नैवोपजायते ॥ १३१ ॥

इमं स्तवमधीयानः श्रद्धाभक्तिसमन्वितः ।
युज्येतात्मसुखक्षान्तिश्रीधृतिस्मृतिकीर्तिभिः ॥ १३२ ॥

नक्रोधो न च मात्सर्यं नलोभो नाशुभा मतिः ।
भवन्ति कृतपुण्यानां भक्तानां पुरुषोत्तमे ॥ १३३ ॥

द्यौः सचन्द्रार्क[2]नक्षत्रा खं दिशो भूर्महोदधिः ।
वासुदेवस्य वीर्येण विधृतानि महात्मनः ॥ १३४ ॥

ससुरासुरगन्धर्वं सयक्षोरगराक्षसम् ।
जगद्वशे * वर्ततेदं कृष्णस्य सचराचरम् ॥ १३५ ॥

इन्द्रियाणि मनो बुद्धिः सत्त्वं तेजो बलं धृतिः ।
वासुदेवात्मकान्याहुः क्षेत्रं क्षेत्रज्ञ एव च ॥ १३६ ॥

सर्वागमानामाचारः प्रथमं [3] परिकल्पते ।
[4] आचारः प्रथमो धर्मो धर्मस्य प्रभुरच्युतः ॥ १३७ ॥

ऋषयः पितरो देवा महाभूतानि धातवः ।
जङ्गमाजङ्गमं चेदं जगन्नारायणोद्भवम् ॥ १३८ ॥

योगो ज्ञानं तथा साङ्ख्यं विद्याश्शिल्पादिकर्म च ।
वेदाश्शास्त्राणि विज्ञानमेतत्सर्वं जनार्दनात् ॥ १६९ ॥

---

* अत्र सन्धिरार्षः. वर्तते इदमित्यर्थः

[1] नाप्युप–पा. [2] नक्षत्रं–पा. [3] परिकल्प्यते–पा. [4] आचारप्रभवो–पा.

एको विष्णुर्महद्भूतं पृथग्भूतान्यनेकशः ।
त्रीन् लोकान् व्याप्य भूतात्मा भुङ्क्ते विश्वभुगव्ययः ॥

इमं स्तवं भगवतो विष्णोर्व्यासेन कीर्तितम् ।
पठेद्य इच्छेत्पुरुषः श्रेयः प्राप्तुं सुखानि च ॥ १४१ ॥

विश्वेश्वरमजं देवं जगतः प्रभुमव्ययम् ।
भजन्ति ये पुष्कराक्षं न ते यान्ति पराभवम् ॥ १४२ ॥

न ते यान्ति पराभवं ॐ नम इति ।

* अर्जुन उवाच—

पद्मपत्रविशालाक्ष ! पद्मनाभ ! सुरोत्तम ! ।
भक्तानामनुरक्तानां त्राता भव जनार्दन ! ॥

श्रीभगवानुवाच—

यो मां नामसहस्रेण स्तोतुमिच्छति पाण्डव ! ।
सोहमेकेन श्लोकेन स्तुत एव न संशयः ॥

स्तुत एव न संशय ॐ नम इति ।

व्यास उवाच—

वासनाद्वासुदेवस्य वासितं ते जगत्रयम् ।
सर्वभूतनिवासोऽसि वासुदेव ! नमोऽस्तु ते ॥

वासुदेव ! नमोऽस्तु त ॐ नम इति ।

---

* "अर्जुन उवाच" इत्यारभ्य "विमुक्तदुःखाः सुखिनो भवन्ति" इत्यन्तं कुम्भकोणस्थशारदाविलासादिमुद्रालयमुद्रितस्तोत्रसङ्ग्रहपुस्तकेषु दृश्यते । कुम्भकोणस्थमध्वविलासपुस्तकालयप्रकाशितमहाभारतकोशे, चेन्नपुरीस्थवाविल्ल-रामस्वामिशास्त्रिप्रकाशितमहाभारतकोशे चायं भागः किञ्चिदंशलोपेन मूल-टिप्पण्योर्दृश्यते ।

पार्वत्युवाच—

केनोपायेन लघुना विष्णोर्नामसहस्रकम् ।
पठ्यते पण्डितैर्नित्यं श्रोतुमिच्छाम्यहं प्रभो ! ॥

ईश्वर उवाच—

श्रीराम राम रामेति रमे रामे मनोरमे ।
[1]सहस्रनामतत्तुल्यं रामनाम वरानने !* ॥

रामनाम वरानन ॐ नम इति ।

ब्रह्मोवाच—

नमोऽस्त्वनन्ताय सहस्रमूर्तये
सहस्रपादाक्षिशिरोरुबाहवे ।
सहस्रनाम्ने पुरुषाय [2]शाश्वते
[3]सहस्रकोटीयुगधारिणे नमः ॥

[3]सहस्रकोटीयुगधारिणे नम ॐ नम इति ।

सञ्जय उवाच—

यत्र योगीश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ।
तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम ॥

---

* एतदनन्तरं—

रामाय रामभद्राय रामचन्द्राय वेधसे ।
रघुनाथाय नाथाय सीतायाः पतये नमः ॥

इमं मन्त्रं महादेवि जपन्नेव दिवानिशम् ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥

इति श्लोकद्वयमधिकः पाठ इति चे-वा-रा-प्रकाशितमहाभारतकोशटिप्पण्याम्.

[1] सहस्रनामतस्तुल्यं–पा. [2] अत्र शासते इति केचित्. [3] सहस्रकोटियुग–पा.

श्रीभगवानुवाच—

अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते ।
तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।
धर्मसंस्थापनार्थाय सम्भवामि युगे युगे ॥

आर्ता विषण्णाः शिथिलाश्च भीताः
घोरेषु च व्याधिषु वर्तमानाः ।
सङ्कीर्त्य नारायणशब्दमात्रं
विमुक्तदुःखाः सुखिनो भवन्ति ॥

ॐ तत्सत्

इति श्रीमन्महाभारते शतसाहस्रिकायां संहितायां वैयासिक्यां
आनुशासनिकपर्वणि मोक्षधर्मे भीष्मयुधिष्ठिरसंवादे
विष्णोर्दिव्यसहस्रनामस्तोत्रं नामैकत्रिंशा[1]-
दुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥

॥ श्रीविष्णुसहस्रनामस्तोत्रं सम्पूर्णम् ॥

———

[1] इदं दाक्षिणात्यस्तोत्रपुस्तकानुरोधेन.

“ चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ” इति चेन्नपुरीस्थवाविल्लरामस्वामिशास्त्रिप्रकाशितमहाभारते । “ चतुःपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ” इति कुम्भकोणस्थमध्वविलासपुस्तकालयाधिपतिना निर्णयसागरमुद्रणालयमुद्रापितमहाभारते । “ एकोनपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ” इति पुण्यपत्तनस्थचित्रशालामुद्रणालयमुद्रितमहाभारते.

श्रीविष्णुसहस्रनामावलिः

क्रमाङ्कः	नामानि
१	ओं * विश्वस्मै नमः
२	ओं विष्णवे नमः
३	ओं वषट्काराय नमः
४	ओं भूतभव्यभवत्प्रभवे नमः
५	ओं भूतकृते नमः
६	ओं भूतभृते नमः
७	ओं भावाय नमः
८	ओं भूतात्मने नमः
९	ओं भूतभावनाय नमः
१०	ओं पूतात्मने नमः
११	ओं परमात्मने नमः
१२	ओं मुक्तानां परमायै गतये नमः
१३	ओं अव्ययाय नमः
१४	ओं पुरुषाय नमः
१५	ओं साक्षिणे नमः

* विश्वशब्दस्य कारणपरत्वे गौणत्वेन सर्वनामसंज्ञाभावे–विश्वाय नमः ।

क्रमाङ्कः	नामानि
१६	ओं क्षेत्रज्ञाय नमः
१७	ओं अक्षराय नमः
१८	ओं योगाय नमः
१९	ओं योगविदां नेत्रे नमः
२०	ओं प्रधानपुरुषेश्वराय नमः
२१	ओं नारसिंहवपुषे नमः
२२	ओं श्रीमते नमः
२३	ओं केशवाय नमः
२४	ओं पुरुषोत्तमाय नमः
२५	ओं *सर्वस्मै नमः
२६	ओं शर्वाय नमः
२७	ओं शिवाय नमः
२८	ओं स्थाणवे नमः
२९	ओं भूतादये नमः
३०	ओं निधयेऽव्ययाय नमः
३१	ओं सम्भवाय नमः
३२	ओं भावनाय नमः
३३	ओं भर्त्रे नमः
३४	ओं प्रभवाय नमः

* सर्वशब्दस्य यौगिकतया गौणतया वा सर्वनामसंज्ञाभावे–सर्वाय नमः ।

क्रमाङ्कः	नामानि
३५	ओं प्रभवे नमः
३६	ओं ईश्वराय नमः
३७	ओं स्वयम्भुवे नमः
३८	ओं शम्भवे नमः
३९	ओं आदित्याय नमः
४०	ओं पुष्कराक्षाय नमः
४१	ओं महास्वनाय नमः
४२	ओं अनादिनिधनाय नमः
४३	ओं धात्रे नमः
४४	ओं विधात्रे नमः
४५	ओं धातव उत्तमाय नमः
४६	ओं अप्रमेयाय नमः
४७	ओं हृषीकेशाय नमः
४८	ओं पद्मनाभाय नमः
४९	ओं अमरप्रभवे नमः
५०	ओं विश्वकर्मणे नमः
५१	ओं मनवे नमः
५२	ओं त्वष्ट्रे नमः
५३	ओं स्थविष्ठाय नमः
५४	ओं स्थविराय ध्रुवाय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
५५	ओं अग्राह्याय नमः
५६	ओं शाश्वताय नमः
५७	ओं कृष्णाय नमः
५८	ओं लोहिताक्षाय नमः
५९	ओं प्रतर्दनाय नमः
६०	ओं प्रभूताय नमः
६१	ओं त्रिककुब्धाम्ने नमः
६२	ओं पवित्राय नमः
६३	ओं मङ्गलाय परस्मै नमः
६४	ओं ईशानाय नमः
६५	ओं प्राणदाय नमः
६६	ओं प्राणाय नमः
६७	ओं ज्येष्ठाय नमः
६८	ओं श्रेष्ठाय नमः
६९	ओं प्रजापतये नमः
७०	ओं हिरण्यगर्भाय नमः
७१	ओं भूगर्भाय नमः
७२	ओं माधवाय नमः
७३	ओं मधुसूदनाय नमः
७४	ओं ईश्वराय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
७५	ओं विक्रमिणे नमः
७६	ओं धन्विने नमः
७७	ओं मेधाविने नमः
७८	ओं विक्रमाय नमः
७९	ओं क्रमाय नमः
८०	ओं अनुत्तमाय नमः
८१	ओं दुराधर्षाय नमः
८२	ओं कृतज्ञाय नमः
८३	ओं कृतये नमः
८४	ओं आत्मवते नमः
८५	ओं सुरेशाय नमः
८६	ओं शरणाय नमः
८७	ओं शर्मणे नमः
८८	ओं विश्वरेतसे नमः
८९	ओं प्रजाभवाय नमः
९०	ओं अह्ने नमः
९१	ओं संवत्सराय नमः
९२	ओं व्यालाय नमः
९३	ओं प्रत्ययाय नमः
९४	ओं सर्वदर्शनाय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
९५	ओं अजाय नमः
९६	ओं सर्वेश्वराय नमः
९७	ओं सिद्धाय नमः
९८	ओं सिद्धये नमः
९९	ओं सर्वादये नमः
१००	ओं अच्युताय नमः
१०१	ओं वृषाकपये नमः
१०२	ओं अमेयात्मने नमः
१०३	ओं सर्वयोगविनिस्सृताय नमः
१०४	ओं वसवे नमः
१०५	ओं वसुमनसे नमः
१०६	ओं सत्याय नमः
१०७	ओं समात्मने नमः
१०८	ओं *असम्मिताय नमः
१०९	ओं समाय नमः
११०	ओं अमोघाय नमः
१११	ओं पुण्डरीकाक्षाय नमः
११२	ओं वृषकर्मणे नमः
११३	ओं वृषाकृतये नमः

* सम्मित इति छेदे—ओं सम्मिताय नमः।

क्रमाङ्कः	नामानि
११४	ओं रुद्राय नमः
११५	ओं बहुशिरसे नमः
११६	ओं बभ्रवे नमः
११७	ओं विश्वयोनये नमः
११८	ओं शुचिश्रवसे नमः
११९	ओं अमृताय नमः
१२०	ओं शाश्वतस्थाणवे नमः
१२१	ओं वरारोहाय नमः
१२२	ओं महातपसे नमः
१२३	ओं सर्वगाय नमः
१२४	ओं सर्वविद्भानवे नमः
१२५	ओं विष्वक्सेनाय नमः
१२६	ओं जनार्दनाय नमः
१२७	ओं वेदाय नमः
१२८	ओं वेदविदे नमः
१२९	ओं अव्यङ्गाय नमः
१३०	ओं वेदाङ्गाय नमः
१३१	ओं वेदविदे नमः
१३२	ओं कवये नमः
१३३	ओं लोकाध्यक्षाय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
१३४	ओं सुराध्यक्षाय नमः
१३५	ओं धर्माध्यक्षाय नमः
१३६	ओं *कृताकृताय नमः
१३७	ओं चतुरात्मने नमः
१३८	ओं चतुर्व्यूहाय नमः
१३९	ओं चतुर्दंष्ट्राय नमः
१४०	ओं चतुर्भुजाय नमः
१४१	ओं भ्राजिष्णवे नमः
१४२	ओं भोजनाय नमः
१४३	ओं भोक्त्रे नमः
१४४	ओं सहिष्णवे नमः
१४५	ओं जगदादिजाय नमः
१४६	ओं अनघाय नमः
१४७	ओं विजयाय नमः
१४८	ओं जेत्रे नमः
१४९	ओं विश्वयोनये नमः
१५०	ओं पुनर्वसवे नमः
१५१	ओं उपेन्द्राय नमः
१५२	ओं वामनाय नमः

* कृताकृतिरिति पाठे–ओं कृताकृतये नमः ।

क्रमाङ्कः	नामानि
१५३	ओं प्रांशवे नमः
१५४	ओं अमोघाय नमः
१५५	ओं शुचये नमः
१५६	ओं ऊर्जिताय नमः
१५७	ओं अतीन्द्राय नमः
१५८	ओं सङ्ग्रहाय नमः
१५९	ओं सर्गाय नमः
१६०	ओं धृतात्मने नमः
१६१	ओं नियमाय नमः
१६२	ओं यमाय नमः
१६३	ओं वेद्याय नमः
१६४	ओं वैद्याय नमः
१६५	ओं सदायोगिने नमः
१६६	ओं वीरघ्ने नमः
१६७	ओं माधवाय नमः
१६८	ओं मधवे नमः
१६९	ओं अतीन्द्रियाय नमः
१७०	ओं महामायाय नमः
१७१	ओं महोत्साहाय नमः
१७२	ओं महाबलाय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
१७३	ओं महाबुद्धये नमः
१७४	ओं महावीर्याय नमः
१७५	ओं महाशक्तये नमः
१७६	ओं महाद्युतये नमः
१७७	ओं अनिर्देश्यवपुषे नमः
१७८	ओं श्रीमते नमः
१७९	ओं अमेयात्मने नमः
१८०	ओं महाद्रिधृते नमः
१८१	ओं महेष्वासाय नमः
१८२	ओं महीभर्त्रे नमः
१८३	ओं श्रीनिवासाय नमः
१८४	ओं सतां गतये नमः
१८५	ओं अनिरुद्धाय नभः
१८६	ओं सुरानन्दाय नमः
१८७	ओं गोविन्दाय नमः
१८८	ओं गोविदां पतये नमः
१८९	ओं मरीचये नमः
१९०	ओं दमनाय नमः
१९१	ओं हंसाय नमः
१९२	ओं सुपर्णाय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
१९३	ओं भुजगोत्तमाय नमः
१९४	ओं हिरण्यनाभाय नमः
१९५	ओं सुतपसे नमः
१९६	ओं पद्मनाभाय नमः
१९७	ओं प्रजापतये नमः
१९८	ओं अमृत्यवे नमः
१९९	ओं सर्वदृशे नमः
२००	ओं सिंहाय नमः
२०१	ओं सन्धात्रे नमः
२०२	ओं सन्धिमते नमः
२०३	ओं स्थिराय नमः
२०४	ओं अजाय नमः
२०५	ओं दुर्मर्षणाय नमः
२०६	ओं शास्त्रे नमः
२०७	ओं विश्रुतात्मने नमः
२०८	ओं सुरारिघ्ने नमः
२०९	ओं गुरवे नमः
२१०	ओं गुरुतमाय नमः
२११	ओं धाम्ने नमः
२१२	ओं सत्याय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
२१३	ओं सत्यपराक्रमाय नमः
२१४	ओं निमिषाय नमः
२१५	ओं अनिमिषाय नमः
२१६	ओं स्रग्विणे नमः
२१७	ओं वाचस्पतय उदारधिये नमः
२१८	ओं अग्रण्ये नमः
२१९	ओं ग्रामण्ये नमः
२२०	ओं श्रीमते नमः
२२१	ओं न्यायाय नमः
२२२	ओं नेत्रे नमः
२२३	ओं समीरणाय नमः
२२४	ओं सहस्रमूर्ध्ने नमः
२२५	ओं विश्वात्मने नमः
२२६	ओं सहस्राक्षाय नमः
२२७	ओं सहस्रपदे नमः
२२८	ओं आवर्तनाय नमः
२२९	ओं निवृत्तात्मने नमः
२३०	ओं संवृताय नमः
२३१	ओं सम्प्रमर्दनाय नमः
२३२	ओं अहस्संवर्तकाय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
२३३	ओं वह्नये नमः
२३४	ओं अनिलाय नमः
२३५	ओं धरणीधराय नमः
२३६	ओं सुप्रसादाय नमः
२३७	ओं प्रसन्नात्मने नमः
२३८	ओं * विश्वधृषे नमः
२३९	ओं विश्वभुजे नमः
२४०	ओं विभवे नमः
२४१	ओं सत्कर्त्रे नमः
२४२	ओं † सत्कृताय नमः
२४३	ओं साधवे नमः
२४४	ओं जह्नवे नमः
२४५	ओं नारायणाय नमः
२४६	ओं नराय नमः
२४७	ओं असङ्ख्येयाय नमः
२४८	ओं अप्रमेयात्मने नमः
२४९	ओं विशिष्टाय नमः
२५०	ओं शिष्टकृते नमः
२५१	ओं शुचये नमः

* विश्वसृडिति पाठे–ओं विश्वसृजे नमः. † सत्कृतिरिति पाठे–ओं सत्कृतये नमः.

क्रमाङ्कः	नामानि
२५२	ओं सिद्धार्थाय नमः
२५३	ओं सिद्धसङ्कल्पाय नमः
२५४	ओं सिद्धिदाय नमः
२५५	ओं सिद्धिसाधनाय नमः
२५६	ओं वृषाहिणे नमः
२५७	ओं वृषभाय नमः
२५८	ओं विष्णवे नमः
२५९	ओं वृषपर्वणे नमः
२६०	ओं वृषोदराय नमः
२६१	ओं वर्धनाय नमः
२६२	ओं वर्धमानाय नमः
२६३	ओं विविक्ताय नमः
२६४	ओं श्रुतिसागराय नमः
२६५	ओं सुभुजाय नमः
२६६	ओं दुर्धराय नमः
२६७	ओं वाग्मिने नमः
२६८	ओं महेन्द्राय नमः
२६९	ओं वसुदाय नमः
२७०	ओं वसवे नमः
२७१	ओं नैकरूपाय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
२७२	ओं बृहद्रूपाय नमः
२७३	ओं शिपिविष्टाय नमः
२७४	ओं प्रकाशनाय नमः
२७५	ओं ओजस्तेजोद्युतिधराय नमः
२७६	ओं प्रकाशात्मने नमः
२७७	ओं प्रतापनाय नमः
२७८	ओं ऋद्धाय नमः
२७९	ओं स्पष्टाक्षराय नमः
२८०	ओं मन्त्राय नमः
२८१	ओं चन्द्रांशवे नमः
२८२	ओं भास्करद्युतये नमः
२८३	ओं अमृतांशूद्भवाय नमः
२८४	ओं भानवे नमः
२८५	ओं शशबिन्दवे नमः
२८६	ओं सुरेश्वराय नमः
२८७	ओं औषधाय नमः
२८८	ओं जगतस्सेतवे नमः
२८९	ओं सत्यधर्मपराक्रमाय नमः
२९०	ओं भूतभव्यभवन्नाथाय नमः
२९१	ओं पवनाय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
२९२	ओं पावनाय नमः
२९३	ओं अनलाय नमः
२९४	ओं कामघ्ने नमः
२९५	ओं कामकृते नमः
२९६	ओं कान्ताय नमः
२९७	ओं कामाय नमः
२९८	ओं कामप्रदाय नमः
२९९	ओं प्रभवे नमः
३००	ओं युगादिकृते नमः
३०१	ओं युगावर्ताय नमः
३०२	ओं नैकमायाय नमः
३०३	ओं महाशनाय नमः
३०४	ओं अदृश्याय नमः
३०५	ओं व्यक्तरूपाय नमः
३०६	ओं सहस्राजिते नमः
३०७	ओं अनन्ताजिते नमः
३०८	ओं इष्टाय नमः
३०९	ओं [1]अविशिष्टाय नमः
३१०	ओं शिष्टेष्टाय नमः

[1] विशिष्ट इति पाठे—ओं विशिष्टाय नमः ।

क्रमाङ्कः	नामानि
३११	ओं शिखण्डिने नमः
३१२	ओं नहुषाय नमः
३१३	ओं वृषाय नमः
३१४	ओं क्रोधघ्ने नमः
३१५	ओं क्रोधकृत्कर्त्रे नमः
३१६	ओं विश्वबाहवे नमः
३१७	ओं महीधराय नमः
३१८	ओं अच्युताय नमः
३१९	ओं प्रथिताय नमः
३२०	ओं प्राणाय नमः
३२१	ओं प्राणदाय नमः
३२२	ओं वासवानुजाय नमः
३२३	ओं अपां निधये नमः
३२४	ओं अधिष्ठानाय नमः
३२५	ओं अप्रमत्ताय नमः
३२६	ओं प्रतिष्ठिताय नमः
३२७	ओं स्कन्दाय नमः
३२८	ओं *स्कन्दधराय नमः
३२९	ओं धुर्याय नमः

* स्कन्धधर इति पाठे—ओं स्कन्धधराय नमः ।

क्रमाङ्कः	नामानि
३३०	ओं वरदाय नमः
३३१	ओं वायुवाहनाय नमः
३३२	ओं वासुदेवाय नमः
३३३	ओं बृहद्भानवे नमः
३३४	ओं आदिदेवाय नमः
३३५	ओं पुरन्दराय नमः
३३६	ओं अशोकाय नमः
३३७	ओं तारणाय नमः
३३८	ओं ताराय नमः
३३९	ओं शूराय नमः
३४०	ओं शौरये नमः
३४१	ओं जनेश्वराय नमः
३४२	ओं अनुकूलाय नमः
३४३	ओं शतावर्ताय नमः
३४४	ओं पद्मिने नमः
३४५	ओं पद्मनिभेक्षणाय नमः
३४६	ओं पद्मनाभाय नमः
३४७	ओं अरविन्दाक्षाय नमः
३४८	ओं पद्मगर्भाय नमः
३४९	ओं शरीरभृते नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
३५०	ओं महर्द्धये नमः
३५१	ओं ऋद्धाय नमः
३५२	ओं वृद्धात्मने नमः
३५३	ओं महाक्षाय नमः
३५४	ओं गरुडध्वजाय नमः
३५५	ओं अतुलाय नमः
३५६	ओं शरभाय नमः
३५७	ओं *भीमाय नमः
३५८	ओं समयज्ञाय नमः
३५९	ओं हविर्हरये नमः
३६०	ओं सर्वलक्षणलक्षण्याय नमः
३६१	ओं लक्ष्मीवते नमः
३६२	ओं समितिञ्जयाय नमः
३६३	ओं विक्षराय नमः
३६४	ओं रोहिताय नमः
३६५	ओं मार्गाय नमः
३६६	ओं हेतवे नमः
३६७	ओं दामोदराय नमः
३६८	ओं सहाय नमः

* अभीम इति छेदे–ओं अभीमाय नमः ।

क्रमाङ्कः	नामानि
३६९	ओं महीधराय नमः
३७०	ओं महाभागाय नमः
३७१	ओं वेगवते नमः
३७२	ओं अमिताशनाय नमः
३७३	ओं उद्भवाय नमः
३७४	ओं क्षोभणाय नमः
३७५	ओं देवाय नमः
३७६	ओं श्रीगर्भाय नमः
३७७	ओं परमेश्वराय नमः
३७८	ओं करणाय नमः
३७९	ओं कारणाय नमः
३८०	ओं कर्त्रे नमः
३८१	ओं विकर्त्रे नमः
३८२	ओं गहनाय नमः
३८३	ओं गुहाय नमः
३८४	ओं व्यवसायाय नमः
३८५	ओं व्यवस्थानाय नमः
३८६	ओं संस्थानाय नमः
३८७	ओं स्थानदाय नमः
३८८	ओं ध्रुवाय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
३८९	ओं परर्धये नमः
३९०	ओं परमस्पष्टाय नमः
३९१	ओं तुष्टाय नमः
३९२	ओं पुष्टाय नमः
३९३	ओं शुभेक्षणाय नमः
३९४	ओं रामाय नमः
३९५	ओं विरामाय नमः
३९६	ओं *विरताय नमः
३९७	ओं मार्गाय नमः
३९८	ओं नेयाय नमः
३९९	ओं नयाय नमः
४००	ओं अनयाय नमः
४०१	ओं वीराय नमः
४०२	ओं शक्तिमतां श्रेष्ठाय नमः
४०३	ओं धर्माय नमः
४०४	ओं धर्मविदुत्तमाय नमः
४०५	ओं वैकुण्ठाय नमः
४०६	ओं पुरुषाय नमः
४०७	ओं प्राणाय नमः

* विरज इति पाठे—ओं विरजाय नमः ।

क्रमाङ्कः	नामानि
४०८	ओं प्राणदाय नमः
४०९	ओं प्रणवाय नमः
४१०	ओं पृथवे नमः
४११	ओं हिरण्यगर्भाय नमः
४१२	ओं शत्रुघ्नाय नमः
४१३	ओं व्याप्ताय नमः
४१४	ओं वायवे नमः
४१५	ओं अधोक्षजाय नमः
४१६	ओं ऋतवे नमः
४१७	ओं सुदर्शनाय नमः
४१८	ओं कालाय नमः
४१९	ओं परमेष्ठिने नमः
४२०	ओं परिग्रहाय नमः
४२१	ओं उग्राय नमः
४२२	ओं संवत्सराय नमः
४२३	ओं दक्षाय नमः
४२४	ओं विश्रामाय नमः
४२५	ओं विश्वदक्षिणाय नमः
४२६	ओं विस्ताराय नमः
४२७	ओं स्थावरस्थाणवे नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
४२८	ओं प्रमाणाय नमः
४२९	ओं बीजायाऽव्ययाय नमः
४३०	ओं अर्थाय नमः
४३१	ओं अनर्थाय नमः
४३२	ओं महाकोशाय नमः
४३३	ओं महाभोगाय नमः
४३४	ओं महाधनाय नमः
४३५	ओं अनिर्विण्णाय नमः
४३६	ओं स्थविष्ठाय नमः
४३७	ओं *अभुवे नमः
४३८	ओं धर्मयूपाय नमः
४३९	ओं महामखाय नमः
४४०	ओं नक्षत्रनेमये नमः
४४१	ओं नक्षत्रिणे नमः
४४२	ओं क्षमाय नमः
४४३	ओं क्षामाय नमः
४४४	ओं समीहनाय नमः
४४५	ओं यज्ञाय नमः
४४६	ओं इज्याय नमः

* भूरिति छेदे—ओं भुवे नमः ।

क्रमाङ्कः	नामानि
४४७	ओं महेज्याय नमः
४४८	ओं क्रतवे नमः
४४९	ओं सत्राय नमः
४५०	ओं सतां गतये नमः
४५१	ओं सर्वदर्शिने नमः
४५२	ओं विमुक्तात्मने नमः
४५३	ओं सर्वज्ञाय नमः
४५४	ओं ज्ञानायोत्तमाय नमः
४५५	ओं सुव्रताय नमः
४५६	ओं सुमुखाय नमः
४५७	ओं सूक्ष्माय नमः
४५८	ओं सुघोषाय नमः
४५९	ओं सुखदाय नमः
४६०	ओं सुहृदे नमः
४६१	ओं मनोहराय नमः
४६२	ओं जितक्रोधाय नमः
४६३	ओं वीरबाहवे नमः
४६४	ओं विदारणाय नमः
४६५	ओं स्वापनाय नमः
४६६	ओं स्ववशाय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
४६७	ओं व्यापिने नमः
४६८	ओं नैकात्मने नमः
४६९	ओं नैककर्मकृते नमः
४७०	ओं वत्सराय नमः
४७१	ओं वत्सलाय नमः
४७२	ओं वत्सिने नमः
४७३	ओं रत्नगर्भाय नमः
४७४	ओं धनेश्वराय नमः
४७५	ओं धर्मगुपे नमः
४७६	ओं धर्मकृते नमः
४७७	ओं धर्मिणे नमः
४७८	ओं सते नमः
४७९	ओं असते नमः
४८०	ओं क्षराय नमः
४८१	ओं अक्षराय नमः
४८२	ओं अविज्ञात्रे नमः
४८३	ओं सहस्रांशवे नमः
४८४	ओं विधात्रे नमः
४८५	ओं कृतलक्षणाय नमः
४८६	ओं गभस्तिनेमये नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
४८७	ओं सत्त्वस्थाय नमः
४८८	ओं सिंहाय नमः
४८९	ओं भूतमहेश्वराय नमः
४९०	ओं आदिदेवाय नमः
४९१	ओं महादेवाय नमः
४९२	ओं देवेशाय नमः
४९३	ओं देवभृद्गुरवे नमः
४९४	ओं उत्तराय नमः
४९५	ओं गोपतये नमः
४९६	ओं गोप्त्रे नमः
४९७	ओं ज्ञानगम्याय नमः
४९८	ओं पुरातनाय नमः
४९९	ओं शरीरभूतभृते नमः
५००	ओं भोक्त्रे नमः
५०१	ओं कपीन्द्राय नमः
५०२	ओं भूरिदक्षिणाय नमः
५०३	ओं सोमपाय नमः
५०४	ओं अमृतपाय नमः
५०५	ओं सोमाय नमः
५०६	ओं पुरुजिते नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
५०७	ओं पुरुसत्तमाय नमः
५०८	ओं विनयाय नमः
५०९	ओं जयाय नमः
५१०	ओं सत्यसन्धाय नमः
५११	ओं दाशार्हाय नमः
५१२	ओं सात्वतां पतये नमः
५१३	ओं जीवाय नमः
५१४	ओं * विनयितासाक्षिणे नमः
५१५	ओं मुकुन्दाय नमः
५१६	ओं अमितविक्रमाय नमः
५१७	ओं अम्भोनिधये नमः
५१८	ओं अनन्तात्मने नमः
५१९	ओं महोदधिशयाय नमः
५२०	ओं अन्तकाय नमः
५२१	ओं अजाय नमः
५२२	ओं महार्हाय नमः
५२३	ओं स्वाभाव्याय नमः
५२४	ओं जितामित्राय नमः
५२५	ओं प्रमोदनाय नमः

* अत्र असाक्षीति छित्वा विनयितृपदसामानाधिकरण्येनापि भाष्येऽन्वयो दर्शितः.

क्रमाङ्कः	नामानि
५२६	ओं आनन्दाय नमः
५२७	ओं नन्दनाय नमः
५२८	ओं [1]नन्दाय नमः
५२९	ओं सत्यधर्मणे नमः
५३०	ओं त्रिविक्रमाय नमः
५३१	ओं महर्षये कपिलाचार्याय नमः
५३२	ओं कृतज्ञाय नमः
५३३	ओं मेदिनीपतये नमः
५३४	ओं त्रिपदाय नमः
५३५	ओं त्रिदशाध्यक्षाय नमः
५३६	ओं महाशृङ्गाय नमः
५३७	ओं कृतान्तकृते नमः
५३८	ओं महावराहाय नमः
५३९	ओं गोविन्दाय नमः
५४०	ओं सुषेणाय नमः
५४१	ओं कनकाङ्गदिने नमः
५४२	ओं गुह्याय नमः
५४३	ओं गभीराय नमः
५४४	ओं गहनाय नमः

[1] अनन्द इति छेदे—ओं अनन्दाय नमः.

क्रमाङ्कः	नामानि
५४५	ओं गुप्ताय नमः
५४६	ओं चक्रगदाधराय नमः
५४७	ओं वेधसे नमः
५४८	ओं स्वाङ्गाय नमः
५४९	ओं अजिताय नमः
५५०	ओं कृष्णाय नमः
५५१	ओं दृढाय नमः
५५२	ओं सङ्कर्षणायाच्युताय नमः
५५३	ओं वरुणाय नमः
५५४	ओं वारुणाय नमः
५५५	ओं वृक्षाय नमः
५५६	ओं पुष्कराक्षाय नमः
५५७	ओं महामनसे नमः
५५८	ओं भगवते नमः
५५९	ओं भगघ्ने नमः
५६०	ओं आनन्दिने नमः
५६१	ओं वनमालिने नमः
५६२	ओं हलायुधाय नमः
५६३	ओं आदित्याय नमः
५६४	ओं ज्योतिरादित्याय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
५६५	ओं सहिष्णवे नमः
५६६	ओं गतिसत्तमाय नमः
५६७	ओं सुधन्वने नमः
५६८	ओं [1] खण्डपरशवे नमः
५६९	ओं [2] दारुणाय नमः
५७०	ओं द्रविणप्रदाय नमः
५७१	ओं दिविस्पृशे नमः
५७२	ओं सर्वदृग्व्यासाय नमः
५७३	ओं वाचस्पतयेऽयोनिजाय नमः
५७४	ओं त्रिसाम्ने नमः
५७५	ओं सामगाय नमः
५७६	ओं साम्ने नमः
५७७	ओं निर्वाणाय नमः
५७८	ओं भेषजाय नमः
५७९	ओं भिषजे नमः
५८०	ओं सन्न्यासकृते नमः
५८१	ओं शमाय नमः
५८२	ओं शान्ताय नमः
५८३	ओं निष्ठायै नमः

[1] अखण्डपरशुरिति छेदे–ओं अखण्डपरशवे नमः. [2] दारण इति पाठे–ओं दारणाय नमः.

क्रमाङ्कः	नामानि
५८४	ओं शान्त्यै नमः
५८५	ओं परायणाय नमः
५८६	ओं शुभाङ्गाय नमः
५८७	ओं शान्तिदाय नमः
५८८	ओं स्रष्ट्रे नमः
५८९	ओं कुमुदाय नमः
५९०	ओं कुवलेशयाय नमः
५९१	ओं गोहिताय नमः
५९२	ओं गोपतये नमः
५९३	ओं गोप्त्रे नमः
५९४	ओं वृषभाक्षाय नमः
५९५	ओं वृषप्रियाय नमः
५९६	ओं अनिवर्तिने नमः
५९७	ओं निवृत्तात्मने नमः
५९८	ओं संक्षेप्त्रे नमः
५९९	ओं क्षेमकृते नमः
६००	ओं शिवाय नमः
६०१	ओं श्रीवत्सवक्षसे नमः
६०२	ओं श्रीवासाय नमः
६०३	ओं श्रीपतये नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
६०४	ओं श्रीमतां वराय नमः
६०५	ओं श्रीदाय नमः
६०६	ओं श्रीशाय नमः
६०७	ओं श्रीनिवासाय नमः
६०८	ओं श्रीनिधये नमः
६०९	ओं श्रीविभावनाय नमः
६१०	ओं श्रीधराय नमः
६११	ओं श्रीकराय नमः
६१२	ओं श्रेयसे नमः
६१३	ओं श्रीमते नमः
६१४	ओं लोकत्रयाश्रयाय नमः
६१५	ओं स्वक्षाय नमः
६१६	ओं स्वाङ्गाय नमः
६१७	ओं शतानन्दाय नमः
६१८	ओं नन्दये नमः
६१९	ओं ज्योतिर्गणेश्वराय नमः
६२०	ओं विजितात्मने नमः
६२१	ओं अविधेयात्मने नमः
६२२	ओं सत्कीर्तये नमः
६२३	ओं छिन्नसंशयाय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
६२४	ओं उदीर्णाय नमः
६२५	ओं सर्वतश्चक्षुषे नमः
६२६	ओं अनीशाय नमः
६२७	ओं शाश्वतस्थिराय नमः
६२८	ओं भूशयाय नमः
६२९	ओं भूषणाय नमः
६३०	ओं भूतये नमः
६३१	ओं विशोकाय नमः
६३२	ओं शोकनाशनाय नमः
६३३	ओं अर्चिष्मते नमः
६३४	ओं अर्चिताय नमः
६३५	ओं कुम्भाय नमः
६३६	ओं विशुद्धात्मने नमः
६३७	ओं विशोधनाय नमः
६३८	ओं अनिरुद्धाय नमः
६३९	ओं अप्रतिरथाय नमः
६४०	ओं प्रद्युम्नाय नमः
६४१	ओं अमितविक्रमाय नमः
६४२	ओं कालनेमिनिघ्ने नमः
६४३	ओं वीराय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
६४४	ओं शौरये नमः
६४५	ओं शूरजनेश्वराय नमः
६४६	ओं त्रिलोकात्मने नमः
६४७	ओं त्रिलोकेशाय नमः
६४८	ओं केशवाय नमः
६४९	ओं केशिघ्ने नमः
६५०	ओं हरये नमः
६५१	ओं कामदेवाय नमः
६५२	ओं कामपालाय नमः
६५३	ओं कामिने नमः
६५४	ओं कान्ताय नमः
६५५	ओं कृतागमाय नमः
६५६	ओं अनिर्देश्यवपुषे नमः
६५७	ओं विष्णवे नमः
६५८	ओं वीराय नमः
६५९	ओं अनन्ताय नमः
६६०	ओं धनञ्जयाय नमः
६६१	ओं ब्रह्मण्याय नमः
६६२	ओं ब्रह्मकृते नमः
६६३	ओं ब्रह्मणे नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
६६४	ओं ब्रह्मणे नमः
६६५	ओं ब्रह्मविवर्धनाय नमः
६६६	ओं ब्रह्मविदे नमः
६६७	ओं ब्राह्मणाय नमः
६६८	ओं ब्रह्मिणे नमः
६६९	ओं ब्रह्मज्ञाय नमः
६७०	ओं ब्राह्मणप्रियाय नमः
६७१	ओं महाक्रमाय नमः
६७२	ओं महाकर्मणे नमः
६७३	ओं महातेजसे नमः
६७४	ओं महोरगाय नमः
६७५	ओं महाक्रतवे नमः
६७६	ओं महायज्वने नमः
६७७	ओं महायज्ञाय नमः
६७८	ओं महाहविषे नमः
६७९	ओं स्तव्याय नमः
६८०	ओं स्तवप्रियाय नमः
६८१	ओं स्तोत्राय नमः
६८२	ओं [1] स्तुतये नमः

[1] स्तुत इति पाठे—ओं स्तुताय नमः.

क्रमाङ्कः	नामानि
६८३	ओं स्तोत्रे नमः
६८४	ओं रणप्रियाय नमः
६८५	ओं पूर्णाय नमः
६८६	ओं पूरयित्रे नमः
६८७	ओं पुण्याय नमः
६८८	ओं पुण्यकीर्तये नमः
६८९	ओं अनामयाय नमः
६९०	ओं मनोजवाय नमः
६९१	ओं तीर्थकराय नमः
६९२	ओं वसुरेतसे नमः
६९३	ओं वसुप्रदाय नमः
६९४	ओं वसुप्रदाय नमः
६९५	ओं वासुदेवाय नमः
६९६	ओं वसवे नमः
६९७	ओं वसुमनसे नमः
६९८	ओं हविषे नमः
६९९	ओं सद्गतये नमः
७००	ओं सत्कृतये नमः
७०१	ओं सत्तायै नमः
७०२	ओं सद्भूतये नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
७०३	ओं सत्परायणाय नमः
७०४	ओं शूरसेनाय नमः
७०५	ओं यदुश्रेष्ठाय नमः
७०६	ओं सन्निवासाय नमः
७०७	ओं सुयामुनाय नमः
७०८	ओं भूतावासाय नमः
७०९	ओं वासुदेवाय नमः
७१०	ओं सर्वासुनिलयाय नमः
७११	ओं अनलाय नमः
७१२	ओं दर्पघ्ने नमः
७१३	ओं दर्पदाय नमः
७१४	ओं दृप्ताय नमः
७१५	ओं दुर्धराय नमः
७१६	ओं अपराजिताय नमः
७१७	ओं विश्वमूर्तये नमः
७१८	ओं महामूर्तये नमः
७१९	ओं दीप्तमूर्तये नमः
७२०	ओं अमूर्तिमते नमः
७२१	ओं अनेकमूर्तये नमः
७२२	ओं अव्यक्ताय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
७२३	ओं शतमूर्तये नमः
७२४	ओं शताननाय नमः
७२५	ओं एकस्मै नमः
७२६	ओं नैकस्मै नमः
७२७	ओं सवाय नमः
७२८	ओं काय नमः
७२९	ओं कस्मै नमः
७३०	ओं यस्मै नमः
७३१	ओं तस्मै नमः
७३२	ओं पदायानुत्तमाय नमः
७३३	ओं लोकबन्धवे नमः
७३४	ओं लोकनाथाय नमः
७३५	ओं माधवाय नमः
७३६	ओं भक्तवत्सलाय नमः
७३७	ओं सुवर्णवर्णाय नमः
७३८	ओं हेमाङ्गाय नमः
७३९	ओं वराङ्गाय नमः
७४०	ओं चन्दनाङ्गदिने नमः
७४१	ओं वीरघ्ने नमः
७४२	ओं विषमाय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
७४३	ओं शून्याय नमः
७४४	ओं घृताशिषे नमः
७४५	ओं अचलाय नमः
७४६	ओं चलाय नमः
७४७	ओं अमानिने नमः
७४८	ओं मानदाय नमः
७४९	ओं मान्याय नमः
७५०	ओं लोकस्वामिने नमः
७५१	ओं त्रिलोकधृते नमः
७५२	ओं सुमेधसे नमः
७५३	ओं मेधजाय नमः
७५४	ओं धन्याय नमः
७५५	ओं सत्यमेधसे नमः
७५६	ओं धराधराय नमः
७५७	ओं तेजोवृषाय नमः
७५८	ओं द्युतिधराय नमः
७५९	ओं सर्वशस्त्रभृतां वराय नमः
७६०	ओं प्रग्रहाय नमः
७६१	ओं निग्रहाय नमः
७६२	ओं व्यग्राय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
७६३	ओं नैकशृङ्गाय नमः
७६४	ओं गदाग्रजाय नमः
७६५	ओं चतुर्मूर्तये नमः
७६६	ओं चतुर्बाहवे नमः
७६७	ओं चतुर्व्यूहाय नमः
७६८	ओं चतुर्गतये नमः
७६९	ओं चतुरात्मने नमः
७७०	ओं चतुर्भावाय नमः
७७१	ओं चतुर्वेदविदे नमः
७७२	ओं एकपदे नमः
७७३	ओं समावर्ताय नमः
७७४	ओं [1]अनिवृत्तात्मने नमः
७७५	ओं दुर्जयाय नमः
७७६	ओं दुरतिक्रमाय नमः
७७७	ओं दुर्लभाय नमः
७७८	ओं दुर्गमाय नमः
७७९	ओं दुर्गाय नमः
७८०	ओं दुरावासाय नमः
७८१	ओं दुरारिघ्ने नमः

[1] निवृत्तात्मा इति छेदे–ओं निवृत्तात्मने नमः.

क्रमाङ्कः	नामानि
७८२	ओं शुभाङ्गाय नमः
७८३	ओं लोकसारङ्गाय नमः
७८४	ओं सुतन्तवे नमः
७८५	ओं तन्तुवर्धनाय नमः
७८६	ओं इन्द्रकर्मणे नमः
७८७	ओं महाकर्मणे नमः
७८८	ओं कृतकर्मणे नमः
७८९	ओं कृतागमाय नमः
७९०	ओं उद्भवाय नमः
७९१	ओं सुन्दराय नमः
७९२	ओं सुन्दाय नमः
७९३	ओं रत्ननाभाय नमः
७९४	ओं सुलोचनाय नमः
७९५	ओं अर्काय नमः
७९६	ओं वाजसनाय नमः
७९७	ओं शृङ्गिणे नमः
७९८	ओं जयन्ताय नमः
७९९	ओं सर्वविज्जयिने नमः
८००	ओं सुवर्णबिन्दवे नमः
८०१	ओं अक्षोभ्याय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
८०२	ओं सर्ववागीश्वरेश्वराय नमः
८०३	ओं महाह्रदाय नमः
८०४	ओं महागर्ताय नमः
८०५	ओं महाभूताय नमः
८०६	ओं [1]महानिधये नमः
८०७	ओं कुमुदाय नमः
८०८	ओं कुन्दराय नमः
८०९	ओं कुन्दाय नमः
८१०	ओं पर्जन्याय नमः
८११	ओं [2]पवनाय नमः
८१२	ओं [3]अनिलाय नमः
८१३	ओं अमृताशाय नमः
८१४	ओं अमृतवपुषे नमः
८१५	ओं सर्वज्ञाय नमः
८१६	ओं सर्वतोमुखाय नमः
८१७	ओं सुलभाय नमः
८१८	ओं सुव्रताय नमः
८१९	ओं सिद्धाय नमः

---

[1] महाधन इति पाठे–ओं महाधनाय नमः. [2] पावन इति पाठे–ओं पावनाय नमः. [3] अनल इति पाठे–ओं अनलाय नमः.

क्रमाङ्कः	नामानि
८२०	ओं शत्रुजिते नमः
८२१	ओं शत्रुतापनाय नमः
८२२	ओं न्यग्रोधाय नमः
८२३	ओं उदुम्बराय नमः
८२४	ओं अश्वत्थाय नमः
८२५	ओं चाणूरान्ध्रनिषूदनाय नमः
८२६	ओं सहस्रार्चिषे नमः
८२७	ओं सप्तजिह्वाय नमः
८२८	ओं सप्तैधसे नमः
८२९	ओं सप्तवाहनाय नमः
८३०	ओं अमूर्तये नमः
८३१	ओं अनघाय नमः
८३२	ओं अचिन्त्याय नमः
८३३	ओं भयकृते नमः
८३४	ओं भयनाशनाय नमः
८३५	ओं अणवे नमः
८३६	ओं बृहते नमः
८३७	ओं कृशाय नमः
८३८	ओं स्थूलाय नमः
८३९	ओं गुणभृते नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
८४०	ओं निर्गुणाय नमः
८४१	ओं महते नमः
८४२	ओं अधृताय नमः
८४३	ओं स्वधृताय नमः
८४४	ओं स्वास्याय नमः
८४५	ओं प्राग्वंशाय नमः
८४६	ओं वंशवर्धनाय नमः
८४७	ओं भारभृते नमः
८४८	ओं कथिताय नमः
८४९	ओं योगिने नमः
८५०	ओं योगीशाय नमः
८५१	ओं सर्वकामदाय नमः
८५२	ओं आश्रमाय नमः
८५३	ओं श्रमणाय नमः
८५४	ओं क्षामाय नमः
८५५	ओं सुपर्णाय नमः
८५६	ओं वायुवाहनाय नमः
८५७	ओं धनुर्धराय नमः
८५८	ओं धनुर्वेदाय नमः
८५९	ओं दण्डाय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
८६०	ओं दमयित्रे नमः
८६१	ओं दमाय नमः
८६२	ओं अपराजिताय नमः
८६३	ओं सर्वसहाय नमः
८६४	ओं नियन्त्रे नमः
८६५	ओं अनियमाय नमः
८६६	ओं अयमाय नमः
८६७	ओं सत्त्ववते नमः
८६८	ओं सात्त्विकाय नमः
८६९	ओं सत्याय नमः
८७०	ओं सत्यधर्मपरायणाय नमः
८७१	ओं अभिप्रायाय नमः
८७२	ओं प्रियार्हाय नमः
८७३	ओं अर्हाय नमः
८७४	ओं प्रियकृते नमः
८७५	ओं प्रीतिवर्धनाय नमः
८७६	ओं विहायसगतये नमः
८७७	ओं ज्योतिषे नमः
८७८	ओं सुरुचये नमः
८७९	ओं हुतभुजे नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
८८०	ओं विभवे नमः
८८१	ओं रवये नमः
८८२	ओं विरोचनाय नमः
८८३	ओं सूर्याय नमः
८८४	ओं सवित्र नमः
८८५	ओं रविलोचनाय नमः
८८६	ओं अनन्ताय नमः
८८७	ओं हुतभुजे नमः
८८८	ओं भोक्त्रे नमः
८८९	ओं सुखदाय नमः
८९०	ओं नैकजाय नमः
८९१	ओं अग्रजाय नमः
८९२	ओं अनिर्विण्णाय नमः
८९३	ओं सदामर्षिणे नमः
८९४	ओं लोकाधिष्ठानाय नमः
८९५	ओं अद्भुताय नमः
८९६	ओं सनाते नमः
८९७	ओं सनातनतमाय नमः
८९८	ओं कपिलाय नमः
८९९	ओं कपये नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
९००	ओं अप्ययाय नमः
९०१	ओं स्वस्तिदाय नमः
९०२	ओं स्वस्तिकृते नमः
९०३	ओं स्वस्तये नमः
९०४	ओं स्वस्तिभुजे नमः
९०५	ओं स्वस्तिदक्षिणाय नमः
९०६	ओं अरौद्राय नमः
९०७	ओं कुण्डलिने नमः
९०८	ओं चक्रिणे नमः
९०९	ओं विक्रमिणे नमः
९१०	ओं ऊर्जितशासनाय नमः
९११	ओं शब्दातिगाय नमः
९१२	ओं शब्दसहाय नमः
९१३	ओं शिशिराय नमः
९१४	ओं शर्वरीकराय नमः
९१५	ओं अक्रूराय नमः
९१६	ओं पेशलाय नमः
९१७	ओं दक्षाय नमः
९१८	ओं दाक्षिणाय नमः
९१९	ओं क्षमिणां वराय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
९२०	ओं विद्वत्तमाय नमः
९२१	ओं वीतभयाय नमः
९२२	ओं पुण्यश्रवणकीर्तनाय नमः
९२३	ओं उत्तारणाय नमः
९२४	ओं दुष्कृतिघ्ने नमः
९२५	ओं पुण्याय नमः
९२६	ओं दुःस्वप्ननाशनाय नमः
९२७	ओं वीरघ्ने नमः
९२८	ओं रक्षणाय नमः
९२९	ओं सद्भ्यो नमः
९३०	ओं जीवनाय नमः
९३१	ओं पर्यवस्थिताय नमः
९३२	ओं अनन्तरूपाय नमः
९३३	ओं अनन्तश्रिये नमः
९३४	ओं जितमन्यवे नमः
९३५	ओं भयापहाय नमः
९३६	ओं चतुरश्राय नमः
९३७	ओं गभीरात्मने नमः
९३८	ओं विदिशाय नमः
९३९	ओं व्यादिशाय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
९४०	ओं दिशाय नमः
९४१	ओं अनादये नमः
९४२	ओं भुवो भुवे नमः
९४३	ओं लक्ष्म्यै नमः
९४४	ओं सुवीराय नमः
९४५	ओं रुचिराङ्गदाय नमः
९४६	ओं जननाय नमः
९४७	ओं जनजन्मादये नमः
९४८	ओं भीमाय नमः
९४९	ओं भीमपराक्रमाय नमः
९५०	ओं आधारनिलयाय नमः
९५१	ओं अधात्रे नमः
९५२	ओं पुष्पहासाय नमः
९५३	ओं प्रजागराय नमः
९५४	ओं ऊर्ध्वगाय नमः
९५५	ओं सत्पथाचाराय नमः
९५६	ओं प्राणदाय नमः
९५७	ओं प्रणवाय नमः
९५८	ओं पणाय नमः
९५९	ओं प्रमाणाय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
९६०	ओं प्राणनिलयाय नमः
९६१	ओं प्राणभृते नमः
९६२	ओं प्राणजीवनाय नमः
९६३	ओं तत्त्वाय नमः
९६४	ओं तत्त्वविदे नमः
९६५	ओं एकात्मने नमः
९६६	ओं जन्ममृत्युजरातिगाय नमः
९६७	ओं भूर्भुवस्स्वस्तरवे नमः
९६८	ओं ताराय नमः
९६९	ओं [1]सवित्रे नमः
९७०	ओं प्रपितामहाय नमः
९७१	ओं यज्ञाय नमः
९७२	ओं यज्ञपतये नमः
९७३	ओं यज्वने नमः
९७४	ओं यज्ञाङ्गाय नमः
९७५	ओं यज्ञवाहनाय नमः
९७६	ओं यज्ञभृते नमः
९७७	ओं यज्ञकृते नमः

---

[1] सपितेति पाठे स पितेति भिन्नपदपक्षे 'तस्मै पित्रे नमः' समासपक्षे 'सपित्रे नमः'।

क्रमाङ्कः	नामानि
९७८	ओं यज्ञिने नमः
९७९	ओं यज्ञभुजे नमः
९८०	ओं यज्ञसाधनाय नमः
९८१	ओं यज्ञान्तकृते नमः
९८२	ओं यज्ञगुह्याय नमः
९८३	ओं अन्नाय नमः
९८४	ओं अन्नादाय नमः
९८५	ओं आत्मयोनये नमः
९८६	ओं स्वयं जाताय नमः
९८७	ओं वैखानाय नमः
९८८	ओं सामगायनाय नमः
९८९	ओं देवकीनन्दनाय नमः
९९०	ओं स्रष्ट्रे नमः
९९१	ओं क्षितीशाय नमः
९९२	ओं पापनाशनाय नमः
९९३	ओं शङ्खभृते नमः
९९४	ओं नन्दकिने नमः
९९५	ओं चक्रिणे नमः
९९६	ओं शार्ङ्गधन्वने नमः
९९७	ओं गदाधराय नमः

क्रमाङ्कः	नामानि
९९८	ओं रथाङ्गपाणये नमः
९९९	ओं अक्षोभ्याय नमः
१०००	ओं सर्वप्रहरणायुधाय नमः

इति श्रीविष्णुसहस्रनामावलिः समाप्ता

॥ ॐ ॥

॥ श्रीगुरुगणेशशारदाभ्यो नमः ॥

श्रीरामकृष्णतनूजेन रामशास्त्रिणा सङ्गृहीतः

श्रीविष्णुसहस्रनामशाङ्करभाष्यार्थसङ्ग्रहः

ध्यात्वा परं ब्रह्म हृदि प्रकाश्यं
गुरुं च तन्निष्ठमथादिशङ्करम् ।
भाष्यार्थरत्नस्य सुखेन धृत्यै
सङ्गृह्यते नामनिरुक्तिभागः ॥ १ ॥

निमित्तशक्तियुक्तं तत् सगुणं सर्वरूपि च ।
ब्रह्मैव कथ्यते नाम्नां सहस्रैः परमार्थतः ॥ २ ॥

*१ विश्वस्यास्यादिहेतुत्वाद् विश्वं स भगवान् स्मृतः ।
विश्वाभेदात्तत्प्रवेशाद्विश्वस्यास्मिन् लयादपि ॥ ३ ॥

२ विष्णुरन्तर्बहिर्व्याप्तेः सर्वत्राथ प्रवेशनात् ।
३ वषट्कारस्तदुद्देश्याधारतन्मन्त्ररूपवान् ॥ ४ ॥

४ त्रिकालवस्तुस्वामित्वाद्भूतभव्यभवत्प्रभुः ।
५ भूतकृद्भूतकरणाद्भूतानां कृन्तनादपि ॥ ५ ॥

६ भूतभृद्भूतपालत्वाद्धारणात्पोषणादपि ।
७ भावः प्रपञ्चरूपेण सत्त्वात्सत्तात्वतोऽथ वा ॥ ६ ॥

---

*क्रमशो निबद्धेयं नामसंख्येत्यवगन्तव्यम् ।

८ **भूतात्मा** सर्वभूतानामन्तर्यामितया मतः ।
९ भूतानां जननात्तेषां वर्धनाद्भूतभावनः ॥ ७ ॥

१० शुद्धस्वरूपः **पूतात्मा** कैवल्यान्निर्गुणत्वतः ।
११ कार्यकारणजातेभ्यः **परमात्मा** विलक्षणः ॥ ८ ॥

१२ मुक्तानामन्ततः प्राप्यो **मुक्तानां परमा गतिः** ।
१३ जरामरणजन्मादिविकाररहितोऽव्ययः ॥ ९ ॥

१४ **पुरुषो** देहपूरशायी पूर्वं सन् सर्वपूरकः ।
उत्कृष्टसत्त्ववासी च फलदो जगदन्तकः ॥ १० ॥

१५ व्यवधानं विना सर्वं पश्यन् **साक्षीति** गीयते ।
१६ **क्षेत्रज्ञः** स हि जानाति शरीरं जीवभावतः ॥ ११ ॥

१७ **अक्षरश्चा**न्तराहित्यात्सर्वस्मिन् व्यापनादपि ।
१८ **योगो** जीवेशयोरैक्यमतिप्राप्यतया मतः ॥ १२ ॥

१९ प्रोक्तो **योगविदां नेता** योगियोगादिधूर्वहः ।
२० मायापुरुषयोरीशः **प्रधानपुरुषेश्वरः** ॥ १३ ॥

२१ **नारसिंहवपु**र्मर्त्यसिंहाभ्यां तुल्यदेहतः ।
२२ **श्रीमानुक्तः** श्रियो वासाद्वक्षोदेशे निरन्तरम् ॥ १४ ॥

२३ त्रिभूताशः केशिहन्ता सुकेशः **केशवः** स्मृतः ।
२४ पुरुषाणामक्षराणामुत्तमः **पुरुषोत्तमः** ॥ १५ ॥

२५ **सर्वः** सदा हि सर्वज्ञः सर्वस्य प्रभवाप्ययः ।
२६ संहरन् प्रलये **शर्वो** यद्वा संहारयन् प्रजाः ॥ १६ ॥

२७ **शिव**स्त्रैगुण्यसम्बन्धरहितः शुद्धरूपवान् ।
२८–२९ **स्थाणुः** स्थिरत्वाद्, **भूतादि**र्भूतानामादिकारणम् ॥

३० शाश्वतं सल्लये सर्वनिधानं **निधिरव्ययः** ।
३१ स्वेच्छया धर्मरक्षार्थं सम्भवात् **सम्भवः** स्मृतः ॥ १८ ॥

३२ जीवानां कर्मकर्तॄणां फलदो **भावनो** मतः ।
३३ अधिष्ठानतया **भर्ता** जगतो भरणाद्धरिः ॥ १९ ॥

३४ महाभूतजनेर्हेतुः **प्रभवः** श्रेष्ठजन्मवान् ।
३५ सर्वक्रियासु सामर्थ्यातिशयात्**प्रभुरुच्यते** ॥ २० ॥

३६ निरुपाधिकमैश्वर्यमस्येतीश्**वर** ईरितः ।
३७ **स्वयम्भूरुपरि** स्थित्या भवनाद्वा स्वयं मतः ॥ २१ ॥

३८ सुखं हि भावयन् **शम्भुर्**भक्तानां जीविनां सदा ।
३९ **आदित्यो** रविबिम्बस्थः पुमान् विष्णुस्तदाख्यकः ॥ २२ ॥

अखण्डितभुवो भर्ता भिन्नात्मा वा जलार्कवत् ।
४० **पुष्कराक्षस्तु** यस्य स्तः कमले इव लोचने ॥ २३ ॥

४१ ध्वनिः श्रुत्यात्मनादो वा पूजितोऽस्य **महास्वनः** ।
४२ जन्मनाशविहीनत्वा**दनादिनिधनो** हरिः ॥ २४ ॥

४३ **धातानन्तादिरूपेण** बिभर्ति भुवनं यतः ।
४४ **विधाता** कर्मफलकृद्यद्वानन्तादिधारकः ॥ २५ ॥

४५ [1] ब्रह्मणोऽप्युत्तमो ब्रह्मा वोत्तमो **धातुरुत्तमः** ।
[2] सर्वधातुभ्य उत्कृष्टश्चिद्धातुर्**धातुरुच्यते** ॥ २६ ॥

उत्तमो ह्यतिशेतेऽसावुत्तीर्णानूर्ध्वगानपि ।
४६ **अप्रमेयः** साक्षिरूपः प्रमाणागोचरो मतः ॥ २७ ॥

---

[1] नामैक्ये. [2] नामभेदे.

४७ वश्येन्द्रियो **हृषीकेश** इन्द्रियेशात्मरूपभाक् ।
हृष्टा वा रश्मिकेशाः स्युर्यस्य चन्द्रार्करूपिणः ॥ २८ ॥

४८ **पद्मनाभो** जगद्बीजं पद्मं नाभौ यतोऽधरत् ।
४९ देवतानामधीशत्वाद**मरप्रभु**रुच्यते ॥ २९ ॥

५० **विश्वकर्मा** त्वष्टृसमो विचित्ररचनापटुः ।
सर्वक्रियाश्रयः सर्वजगदाश्रय एव वा ॥ ३० ॥

५१ प्रजापतिर्वा मन्त्रो वा मन्ता वा **मनु**रीरितः ।
५२ **त्वष्टा** प्रोक्तस्तनूकुर्वन् प्रलये भूतसञ्चयम् ॥ ३१ ॥

५३ अतिस्थौल्याद्धरिः प्रोक्तः **स्थविष्ठो** विश्वदेहवान् ।
५४ पूर्वसिद्धो जरन्नवं स्थिरोऽपि **स्थविरो ध्रुवः** ॥ ३२ ॥

५५ कर्मेन्द्रियैरगम्योऽसा**वग्राह्यो** मनसा युतैः ।
५६ **शाश्वतः** सर्वकालेषु भवनादच्युतो हरिः ॥ ३३ ॥

५७ सदानन्दात्मकः कृष्णवर्णो वा **कृष्ण** उच्यते ।
५८ **लोहिताक्षो** लोहिताभ्यामक्षिभ्यां सुन्दरो हरिः ॥ ३४ ॥

५९ प्रलये सर्वभूतानि हिनस्तीति **प्रतर्दनः** ।
६० **प्रभूतः** स हि सम्पन्नो ज्ञानैश्वर्यादिभिर्गुणैः ॥ ३५ ॥

६१ भगवां**स्त्रिककुब्धाम** मध्योर्ध्वाधःप्रधारणात् ।
६२ **पवित्रं** रक्षको वज्राद्देवो मन्त्रोऽपि पावनः ॥ ३६ ॥

६३ **मङ्गलं परमुत्कृष्टो** भूतेभ्यः सर्वतोऽथ वा ।
स्मरणेनाशुभध्वंसी शुभरूपी शुभावहः ॥ ३७ ॥

६४ सर्वभूतनियन्तृत्वा**दीशानः** परिकीर्तितः ।
६५ **प्राणदः** प्राणलवनशुद्धिचेष्टनखण्डनैः ॥ ३८ ॥

६६ क्षेत्रज्ञः परमात्मा वा वायुर्वा **प्राण** ईरितः ।
६७ ज्येष्ठो वृद्धतमत्वाद्वा सर्वेषां कारणत्वतः ॥ ३९ ॥

६८ **श्रेष्ठः** सर्वाधिको वायुः प्रशस्यतम ईरितः ।
६९ **प्रजापतिर्**मतस्सर्वप्रजानामीश्वरत्वतः ॥ ४० ॥

७० **हिरण्यगर्भो** हैमाण्डमध्यस्थब्रह्मरूपतः ।
७१ भूमयो यस्य गर्भे स्युर्**भूगर्भः** स हरिर्मतः ॥ ४१ ॥

७२ मधुविद्यामौनगम्यः श्रीपतिर्वा स **माधवः** ।
७३ मधुदानवहन्तृत्वान्**मधुसूदन** उच्यते ॥ ४२ ॥

७४–७५ **ईश्वरः** सर्वशक्तत्वात्, शौर्ययोगात्तु **विक्रमी** ।
७६–७७ **धन्वी** धनुर्धरः प्रोक्तः, **मेधावी** धारणान्वितः ॥ ४३ ॥

७८ **विक्रमो** विश्वविक्रान्त्या सञ्चाराद्गरुडेन वा ।
७९ क्रमणाद्वा **क्रमः** प्रोक्तः क्रमहेतुतयापि वा ॥ ४४ ॥

८० उत्तमो नास्ति यस्मादित्य**नुत्तम** उदाहृतः ।
८१ दैत्यादिभिर्धर्षयितुं **दुराधर्षो** न शक्यते ॥ ४५ ॥

८२ **कृतज्ञः** पुण्यपापज्ञो मोक्षदोऽप्यल्पदायिनाम् ।
८३ क्रियात्मा यत्नरूपो वा तदाधारोऽपि वा **कृतिः** ॥ ४६ ॥

८४ आधारत्वेन यस्य स्यात्स्वस्वरूपं स **आत्मवान्** ।
८५ **सुरेशः** शुभदातॄणां देवानां वेश्वरः स्मृतः ॥ ४७ ॥

८६–८७ आर्तार्तिहृत्त्वाच्छ**रणं**, **शर्मा**ऽऽनन्दस्वरूपतः ।
८८ कारणत्वात्प्रपञ्चस्य **विश्वरेता** हरिर्मतः ॥ ४८ ॥

८९ **प्रजाभवो** यत्सकाशादुद्भवन्ति प्रजा इमाः ।
९०–९१ अहस्तद्वत्प्रकाशात्मा, कालः **संवत्सरो** भवेत् ॥ ४९ ॥

९२ **व्यालो** ग्रहीतुं नो शक्यो दुराधर्षगजादिवत् ।
९३ प्रज्ञानरूपं तद्ब्रह्म **प्रत्ययः** परिकीर्त्यते ॥ ५० ॥

९४ सर्वैर्दर्शनरूपैस्तु नेत्रैर्यः **सर्वदर्शनः** ।
९५ त्रिकालजानिसम्बन्धराहित्यादज उच्यते ॥ ५१ ॥

९६ **सर्वेश्वरो** हीश्वराणां सर्वेषामीश्वरः स्मृतः ।
९७ नित्यनिष्पन्नरूपत्वात् **सिद्धो**ऽसौ भगवान् स्मृतः॥ ५२ ॥

९८ फलं हि परमं **सिद्धिः** संविद्रूपश्च वस्तुषु ।
९९ **सर्वादिः** सर्वभूतानामादिकारणमुच्यते ॥ ५३ ॥

१०० त्रिकालेषु स्वसामर्थ्याच्च्युतिर्नैत्य**च्युतः** स्मृतः ।
१०१ पोत्री पाता जलाद्भूमेर्धर्मात्मा च **वृषाकपिः** ॥ ५४ ॥

१०२ **अमेयात्मा** परिच्छेत्तुमियानिति न शक्यते ।
सर्वसम्बन्धराहित्याच्छास्त्रीयैर्वेदसम्मतैः ॥ ५५ ॥

१०३ तर्कैरवगतत्वाद्वा **सर्वयोगविनिस्सृतः** ।
वसन्त्यत्रेति सर्वाणि सर्वत्र वसतीति वा ॥ ५६ ॥

१०४ वसूनां पावकात्मा वा **वसुर्हि** भगवान् स्मृतः ।
१०५ हरिर्वि**सुमनाः** प्रोक्तः प्रशस्तमनसान्वितः ॥ ५७ ॥

१०६ **सत्यो**ऽवितथरूपत्वान्मूर्तामूर्तस्वरूपतः ।
प्राणान्नादिस्वरूपत्वात्साधुत्वात्सत्सु वा हरिः ॥ ५८ ॥

१०७ **समात्मा** सर्वभूतैक आत्मा रागाद्यदूषितः ।
१०८ **असम्मितो**ऽपरिच्छिन्नः पदार्थैः सकलैरपि ॥ ५९ ॥

१०९ सदा विकाररहितः **समो** लक्ष्म्या युतोऽपि वा ।
भक्तानां स्तुतिपूजादेर्वैयर्थ्यं न करोति यः ॥ ६० ॥

११० व्यर्थसङ्कल्पशून्यो वा यः स्यात्सोऽ**मोघ** ईरितः ।
१११ भगवान् **पुण्डरीकाक्षः** पुण्डरीके इवाक्षिणी ॥ ६१ ॥

यस्य स्तोऽह्यथवा पद्मं व्याप्नोति हृदयाभिधम् ।
११२ **वृषकर्मा** स यस्यास्ति कर्म तद्धर्मलक्षणम् ॥ ६२ ॥

११३ शरीरं परिगृह्णाति धर्मार्थं स **वृषाकृतिः** ।
रोदयन् प्रलये सर्वान् दुःखं वा पापिनां ददत् ॥ ६३ ॥

११४ द्रावयन् दुःखतद्धेतून् भगवान् **रुद्र** उच्यते ।
११५ हरि**र्बहुशिराः** प्रोक्तो बहुशीर्षसमन्वितः ॥ ६४ ॥

११६–११७ **बभ्रु**र्लोकान् बिभर्तीति, **विश्वयोनि**र्जगत्कृतेः ।
११८–११९ **शुचिश्रवाः** श्राव्यपूतानन्तनामाऽ**मृतो**ऽमरः ॥६५॥

१२० शाश्वतत्वात् स्थिरत्वाच्च **शाश्वतस्थाणु**रीरितः ।
१२१ **वरारोहो** वरोत्सङ्गः शाश्वतारोहणाश्रयः ॥ ६६ ॥

ऐश्वर्यं वा प्रतापो वा ज्ञानं वा सृज्यगोचरम् ।
१२२ तपः, श्रेष्ठतपोयोगाद्धरिरुक्तो **महातपाः** ॥ ६७ ॥

१२३ कारणत्वेन सर्वत्र व्याप्तत्वात् **सर्वगो** मतः ।
वेत्ति सर्वं विन्दते वा यः सर्वं स हि सर्ववित् ॥ ६८ ॥

१२४ भातीति भानुरप्येवं **सर्वविद्भानु**रुच्यते ।
१२५ **विष्वक्सेनो** रणोद्योगे रिपुसेनापलायनात् ॥ ६९ ॥

१२६ **जनार्दनो** दुर्जनानां हिंसानरकपातनैः ।
प्रजाभिः पुरुषार्थार्थं याच्यमानतयापि वा ॥ ७० ॥

१२७ **वेदो**ऽसौ वेदरूपत्वादज्ञान् वेदयतीति वा ।
१२८ यथावद्वेत्ति वेदार्थं योऽसौ **वेदवि**दुच्यते ॥ ७१ ॥

१२९ ज्ञानाद्यविकलोऽव्यङ्गो यद्वासौ व्यक्त्यभाववान् ।
१३० **वेदाङ्गो** यस्य ते वेदा अङ्गभूता महात्मनः ॥ ७२ ॥

१३१ विचारयति वेदानित्येष **वेदविदुच्यते** ।
१३२ क्रान्तदर्शी सर्वदृग्यो मनीषी स **कविर्मतः** ॥ ७३ ॥

१३३ उपद्रष्टा हि लोकानां **लोकाध्यक्षः** प्रधानतः ।
१३४ **सुराध्यक्षो** लोकपालानध्यक्षयति सर्वदा ॥ ७४ ॥

१३५ **धर्माध्यक्षः** फलं दातुं धर्माधर्मावेक्षते ।
१३६ कार्यकारणरूपाभ्यां **कृताकृत** उदाहृतः ॥ ७५ ॥

१३७ **चतुरात्मा** हि सर्गादौ चतुःकृतविभूतिमान् ।
व्यूह्यात्मानं चतुर्धा वै वासुदेवादिमूर्तिभिः ॥ ७६ ॥

१३८ सृष्ट्यादीन् प्रकरोतीति **चतुर्व्यूह** उदीरितः ।
१३९ **चतुर्दंष्ट्रश्चतुश्शृङ्गो** नृहरिर्वा तथाविधः ॥ ७७ ॥

१४० अलङ्कृतश्चतुर्भिर्यो भुजैः स हि **चतुर्भुजः** ।
१४१ प्रकाशैकरसत्वात्तु **भ्राजिष्णुर्**भगवान् हरिः ॥ ७८ ॥

१४२ मायाया भोग्यरूपाया अधिष्ठानं हि **भोजनम्** ।
१४३ **भोक्ता** पुरुषरूपेण भुङ्क्ते तां प्रकृतिं यतः ॥ ७९ ॥

१४४ **सहिष्णुः** [1]सहते यस्माद्धिरण्याक्षादिदानवान् ।
१४५ आदौ हिरण्यगर्भात्मा जायते **जगदादिजः** ॥ ८० ॥

१४६ सर्वपापविहीनत्वाद**नघः** प्रोच्यते हरिः ।
१४७ **विजयो** विश्वविजयाज्ज्ञानैश्वर्यादिभिर्गुणैः ॥ ८१ ॥

---

[1] अभिभवतीत्यर्थः.

१४८ **जेता**ऽतिशेते भूतानि सर्वाणीह स्वभावतः ।
१४९ **विश्वयोनि**र्जगत्स्थानः कार्यकारणरूप्यपि ॥ ८२ ॥

१५० **पुनर्वसुः** शरीरेषु क्षेत्रज्ञात्माऽसकृद्वसन् ।
१५१ **उपेन्द्रः** स्थापितः शक्रादुपरीन्द्रानुजोऽथ वा ॥ ८३ ॥

१५२ **वामनो** भजनीयस्तद्रूपो वा बलियाचकः ।
१५३ स एव भगवान् **प्रांशुः** क्रममाणो जगत्त्रयम् ॥ ८४ ॥

१५४ चेष्टितं यस्य मोघं नेत्य**मोघः** स हरिर्मतः ।
१५५ पावनत्वादर्चयतां स्मरतां स्तुवतां **शुचिः** ॥ ८५ ॥

१५६ बलप्रकर्षशालित्वाद**ूर्जितो** हरिरुच्यते ।
१५७ अतीत्येन्द्रं स्थितोऽ**तीन्द्रो** ज्ञानैश्वर्यादिभिः स्वयम् ॥ ८६ ॥

१५८ **सङ्ग्रहः** प्रतिसंहारात्सर्वेषां स्वतनौ लये ।
१५९ सृज्यस्वरूपः **सर्गः** स्यात्सृष्टेर्वा हेतुरुच्यते ॥ ८७ ॥

१६० **धृतात्मा** यस्य जन्मादिराहित्येनात्मना धृतिः ।
१६१ **नियमः** स्वाधिकारेषु प्रजा नियमयन् मतः ॥ ८८ ॥

१६२ अन्तस्थः सर्वभूतानि प्रेरयन् **यम** उच्यते ।
१६३ **वेद्यो** वेदनयोग्यत्वान्निश्श्रेयससमीप्सुभिः ॥ ८९ ॥

१६४ सर्वविद्यावेदितृत्वा**द्वैद्यो** हरिरिहोच्यते ।
१६५ आविर्भूतस्वस्वरूपः **सदायोगी** सदा मतः ॥ ९० ॥

१६६ **वीरहा**ऽसुरवीराणां हननाद्धर्मगुप्तये ।
१६७ ब्रह्मविद्यास्वामितया हरि**र्माधव** ईरितः ॥ ९१ ॥

१६८ मधुवत्परमां प्रीतिं जनयन् **मधु**रुच्यते ।
१६९ अगोचरस्त्विन्द्रियाणा**मतीन्द्रिय** इतीरितः ॥ ९२ ॥

१७० **महामायो** यतो मायाकारी मायाविनामपि ।
१७१ **महोत्साहः** समुद्युक्तो जगत्सृष्टौ स्थितौ लये ॥ ९३ ॥

१७२ बलिनामपि चोत्कृष्टबलवत्त्वान्**महाबलः** ।
१७३ बुद्धिमत्त्वाद्बुद्धिमतां **महाबुद्धि**र्मतो हरिः ॥ ९४ ॥

१७४ **महावीर्यो** वीर्यमस्य महदुत्पत्तिकारणम् ।
१७५ सामर्थ्यं महदस्येति **महाशक्ति**र्हरिर्मतः ॥ ९५ ॥

१७६ द्युतिर्बाह्याभ्यन्तरा चास्यास्तीति स **महाद्युतिः** ।
१७७ परानिर्देश्यरूपत्वाद**निर्देश्यवपु**र्हरिः ॥ ९६ ॥

१७८ समग्रैश्वर्यरूपश्रीयुक्तः **श्रीमा**नुदीर्यते ।
१७९ **अमेयात्मा** प्राण्यमेयबुद्धियोगात्प्रकीर्तितः ॥ ९७ ॥

१८० गोवर्धनं मन्दरं च धृतवान् स **महाद्रिधृत्** (क्) ।
१८१ इषुक्षेपो महानस्य **महेष्वासो** मतो हरिः ॥ ९८ ॥

१८२ **महीभर्ता** बभारासौ महीमेकार्णवाप्लुताम् ।
१८३ **श्रीनिवासः** श्रीर्वसति यद्वक्षस्यनपायिनी ॥ ९९ ॥

१८४ **सतां गति**र्वैदिकानां साधूनामर्थसाधनात् ।
१८५ **अनिरुद्धो** न केनापि निरुद्धः स्वविभूतिषु ॥ १०० ॥

१८६ सुरानानन्दयन् देवः **सुरानन्द** उदीरितः ।
धरण्या नष्टपूर्वायाः प्राप्तेर्वेन्द्रतया गवाम् ॥ १०१ ॥

१८७ वाण्या वा प्रापको विष्णु**र्गोविन्दो** मुनिभिः स्तुतः ।
१८८ वाणीविदां पतित्वाद्धि भगवान् **गोविदां पतिः** ॥ १०२ ॥

१८९ तेजस्विनां च तेजस्वी **मरीचि**र्भगवान् मतः ।
१९० दमयन् **दमनः** प्रोक्तः स्वाधिकारच्युताः प्रजाः ॥ १०३ ॥

अहं स इति तादात्म्यभावितः संसृतेर्भयम् ।
१९१ हन्तीति **हंसो** गच्छन् वा शरीरेष्वखिलेष्वपि ॥ १०४ ॥

१९२ हार्दाकाशे **सुपर्णो**ऽसौ शोभनं पततीति हि ।
१९३ भुजेन गच्छतामेष ह्युत्तमो **भुजगोत्तमः** ॥ १०५ ॥

१९४ **हिरण्यनाभः** कल्याणनाभियोगान्मतो हरिः ।
हितश्च रमणीयश्च नाभिरस्येति वा तथा ॥ १०६ ॥

बदर्यां सुतपः कुर्वन्नरनारायणात्मना ।
१९५–१९६ हरिर्हि **सुतपाः** प्रोक्तः, **पद्मनाभस्तु** कीर्त्यते ॥१०७॥

हृत्पद्ममध्ये भानाद्वा नाभ्या वा वर्तुलत्वतः ।
१९७ पितृत्वाद्वै प्रजानां तु **प्रजापतिरुदीरितः** ॥ १०८ ॥

१९८ **अमृत्युरविनाशाद्वा** नाशहेतोरभावतः ।
१९९ **सर्वदृक्** प्राणिनां सर्वं पश्यन् कर्म कृताकृतम् ॥ १०९ ॥

२०० **सिंहः** समस्तपापानि स्मरणेन हिनस्ति यः ।
२०१ **सन्धाता** पुरुषान् कर्मफलैः संयोजयत्यसौ ॥ ११० ॥

२०२–२०३ **सन्धिमान्** फलभोक्तृत्वाद्, एकरूपी **स्थिरः** सदा ।
२०४ **अजो** हि भक्तहृद्गामी शरक्षेप्ता च शत्रुषु ॥ १११ ॥

२०५ **दुर्मर्षणो** दानवाद्यैः सोढुं यो न हि शक्यते ।
२०६ **शास्ता**ऽनुशास्ति सर्वान् यः श्रुतिस्मृत्यागमादिभिः ॥ ११२ ॥

२०७ सत्यज्ञानादिरूपेण **विश्रुतात्मा** यतः श्रुतः ।
२०८ **सुरारिहा** निहन्तृत्वात्सुरारीणां हरिर्मतः ॥ ११३ ॥

२०९ **गुरुर्विद्योपदेष्टा** वा सर्वेषां जनकोऽथ वा ।
२१० ब्रह्मादीनामपि ब्रह्मविद्यां **गुरुतमो** ददत् ॥ ११४ ॥

२११ आस्पदं सर्वकामानां ज्योतिर्वा **धाम** तत्परम् ।
२१२ **सत्यः** सत्यवचोरूपः सत्यानां सत्य एव वा ॥ ११५॥

२१३ पराक्रमोऽस्यावितथस्तस्मात् **सत्यपराक्रमः** ।
२१४ निमीलिताक्षो **निमिषो** योगनिद्रारतो हरिः ॥ ११६ ॥

नित्यप्रबुद्धरूपत्वात्तथा मत्स्यादिरूपतः ।
२१५-२१६ कथितोऽ**निमिषः**, **स्रग्वी** वैजयन्त्याख्यमालया ॥

विद्यायाः पतिरेवं तत्सर्वार्थविषयिण्यपि ।
२१७ उदारा बुद्धिरस्येति **वाचस्पतिरुदारधीः** ॥ ११८ ॥

२१८ प्रकृष्टपदनेतृत्वान्मुमुक्षूणामिहा**ग्रणीः** ।
२१९ भूतग्रामस्य नेतृत्वाद्**ग्रामणी**र्हरिरीरितः ॥ ११९ ॥

२२० हरिः सर्वातिशायिन्या कान्त्या **श्रीमान्** प्रकीर्तितः ।
२२१ **न्याय**स्तर्कः प्रमाणानुग्राहको भेदकारकः ॥ १२० ॥

२२२ जगद्रूपस्य यन्त्रस्य **नेता** निर्वाहको मतः ।
२२३ प्राणरूपेण भूतानि चेष्टयन् वै **समीरणः** ॥ १२१ ॥

२२४ **सहस्रमूर्धा** मूर्धानः सहस्राणि यतो हरेः ।
२२५ प्रत्यग्रूपो हि **विश्वात्मा** विश्वरूपोऽथ वा मतः ॥ १२२ ॥

२२६ **सहस्राक्षो** विराड्रूपः सहस्राक्षियुतो हरिः ।
२२७ पादा यस्य सहस्राणि विराजः स **सहस्रपात्** ॥ १२३ ॥

२२८ **आवर्तनः** संसृतेर्हि चक्रमावर्तयंश्चिरम् ।
२२९ संसारबन्धहीनत्वा**न्निवृत्तात्मा** मतो हरिः ॥ १२४ ॥

२३० मायाच्छन्नस्वरूपत्वात्**संवृतो** हरिरीरितः ।
२३१ सम्यक् प्रमर्दयन् लोकं रुद्राद्यैः **सम्प्रमर्दनः** ॥ १२५ ॥

२३२ **अहःसंवर्तकः** सूर्यः सम्यगह्नां प्रवर्तनात् ।
२३३ **वह्निरुक्तो** वहन् विश्वं देवेभ्यो वा हविर्वहन् ॥ १२६ ॥

२३४ **अनिलो** लयशून्योऽसावनादाताप्यनादिमान् ।
२३५ वराहशेषरूपाभ्यां भूधरो **धरणीधरः** ॥ १२७ ॥

२३६ **सुप्रसादः** शोभनोऽस्य प्रसादो ह्यपकारिषु ।
करुणासर्वकामाप्तिस्वच्छान्तःकरणादिमान् ॥ १२८ ॥

२३७-२३८ **प्रसन्नात्मा, विश्वधृक्** तु समर्थो विश्वधर्षणे ।
२३९ **विश्वभुक्** स भुनक्तीमं विश्वं पालयतीति वा ॥ १२९ ॥

२४० हिरण्यगर्भादिनानारूपेण भवनाद्विभुः ।
२४१-२४२ **सत्कर्ता** पूजयन् पूज्यान् पूजितस्तैश्च **सत्कृतः** ॥

२४३ **साधुर्न्यायप्रवृत्तो** वा साध्यमात्रस्य साधकः ।
२४४ **जह्नुः** संहारसमये जनानपनयत्यसौ ॥ १३१ ॥

जहात्यविदुषो भक्तान्नयेद्वासौ परं पदम् ।
२४५ **नारायणोऽसौ** कार्याणि व्याप्नोत्यात्मोद्भवानि हि ॥ १३२ ॥

जीवानां प्रलयस्थानं प्राग्वासौ सलिलायनः ।
२४६ कर्मणि प्रेरको यद्वा तत्फलप्रापको **नरः** ॥ १३३ ॥

२४७ **असङ्ख्येयो** नामरूपभेदादिर्नास्ति यस्य हि ।
२४८ हरिः प्रोक्तो**ऽप्रमेयात्मा** प्रमातीतस्वरूपवान् ॥ १३४ ॥

२४९ अतिशेते **विशिष्टोऽसौ** सर्वं सर्वज्ञतादिभिः ।
२५० स **शिष्टकृच्छासनकृत्** शिष्टान् पालयतीति वा ॥ १३५ ॥

२५१ निरञ्जनो ह्यसौ मायातत्कार्यै रहितः **शुचिः** ।
२५२ सिद्धा यस्यार्थ्यमानार्था यतः **सिद्धार्थ** उच्यते ॥ १३६ ॥

२५३ हरिर्वै **सिद्धसङ्कल्पः** सत्यसङ्कल्पवत्तया ।
२५४ **सिद्धिदो** फलदः कर्त्रे स्वाधिकारानुरूपतः ॥ १३७ ॥

२५५ इहामुत्र च सिद्धीनां साधकः **सिद्धिसाधनः** ।
२५६ धर्मज्योतिर्**वृषाही** स्याद्यद्वा [1] क्रतुविशेषवान् ॥ १३८ ॥

२५७ वर्षतीति हि भक्तेभ्यः कामान् **वृषभ** उच्यते ।
२५८ **विष्णुः** स हि विशेषेण लोकान् क्रामति सर्वतः ॥ १३९ ॥

२५९ **वृषपर्वा** परं धामारुरुक्षोर्धर्मपर्ववान् ।
२६० **वृषोदरो** वर्षतीव बह्वीर्यस्योदरं प्रजाः ॥ १४० ॥

२६१ **वर्धनो** वर्धयत्येष प्रजा भक्तार्पितानि वा ।
२६२ सर्वप्रपञ्चरूपेण **वर्धमानो** हि वर्धते ॥ १४१ ॥

२६३ **विविक्तो** वर्धमानोऽपि पृथगेवैष तिष्ठति ।
२६४ निधीयन्तेऽब्धितुल्येऽस्मिन् श्रुतयः **श्रुतिसागरः** ॥ १४२ ॥

२६५ **सुभुजः** शोभना यस्य जगद्रक्षाकरा भुजाः ।
२६६ **दुर्धरो** धारणाशक्यो लोकधारकधारणात् ॥ १४३ ॥

मुमुक्षुभिर्ध्यानकाले धारणाद्दुःखतोऽपि वा ।
२६७ **वाग्मी** ब्रह्ममयी यस्माद्वागुत्सृष्टा स्वयम्भुवा ॥ १४४ ॥

२६८ इन्द्रो महान् **महेन्द्रो** य ईश्वराणामपीश्वरः ।
२६९–२७० **वसुदो** धनदाता स्याद्धनरूपो **वसुर्हरिः** ॥ १४५ ॥

मायाऽऽच्छादितरूपो वा व्योमवास्यनिलात्मकः ।
२७१ नानारूपसमायुक्तो **नैकरूपो** हरिः स्मृतः ॥ १४६ ॥

---

[1] द्वादशाहादिक्रतुः क्रतुविशेषः.

२७२ **बृहद्रूपो** वराहादिबृहद्रूपस्य धारणात् ।
शिपयो यज्ञपशवो रश्मयो वा प्रकीर्तिताः ॥ १४७ ॥

२७३ तेषु प्रविष्टो भगवान् **शिपिविष्टः** प्रकीर्तितः ।
२७४ हरिः **प्रकाशनः** प्रोक्तः सर्ववस्तुप्रकाशनात् ॥ १४८ ॥

२७५ **ओजस्तेजोद्युतिधरः** प्रोक्तः प्राणबलस्य च ।
शौर्यादीनां गुणानां च तथा दीप्तेश्च धारणात् ॥ १४९ ॥

२७६ प्रकाशैकस्वरूपत्वात्**प्रकाशात्मा** मतो हरिः ।
२७७ **प्रतापनः** सवित्राद्यैः स्वांशैर्विश्वप्रतापनात् ॥ १५० ॥

२७८ **ऋद्धो**ऽसौ संयुतो धर्मज्ञानवैराग्यसद्गुणैः ।
२७९ **स्पष्टाक्षरो**ऽक्षरं यस्य ह्युदात्तोऽङ्कारलक्षणम् ॥ १५१ ॥

२८० ऋग्यजुस्सामरूपो वा **मन्त्र**स्तद्बोध्य एव वा ।
२८१ **चन्द्रांशु**राह्लादकरो ज्योत्स्ना वा तप्तचेतसाम् ॥ १५२ ॥

२८२ भास्करद्युतिसाधर्म्याद्**भास्करद्युति**रीरितः ।
२८३ अब्धौ चन्द्रोद्भवोऽस्मादित्य**मृतांशूद्भवो** मतः ॥ १५३ ॥

२८४–२८५ भानाद्**भानुः**, प्रजाः पुष्णन् **शशबिन्दु**र्मृगाङ्कवत् ।
२८६ देवानां शुभदातॄणां चेश्वरत्वात्**सुरेश्वरः** ॥ १५४ ॥

२८७ **औषधं** स हि संसाररोगाणां भेषजं हरिः ।
वर्णाश्रमाद्यसाङ्कर्ये जगतस्तारणेऽपि वा ॥ १५५ ॥

२८८ कारणं **जगतस्सेतुः** सेतुवद्भगवान् हरिः ।
२८९ तथ्यज्ञानादिधर्माढ्यः **सत्यधर्मपराक्रमः** ॥ १५६ ॥

२९० **भूतभव्यभवन्नाथो** भूतग्रामैर्हि याच्यते ।
तेषामीष्टे तथाऽऽशास्ते चैतानुपतपेत्ययं ॥ १५७ ॥

२९१–२९२ जगत्पुनाति **पवनः**, **पावनः** पावयत्यपि ।
२९३ प्राणात्मतया लातीत्य**नलो** जीव एव सः ॥ १५८ ॥
तथाऽगन्धः स्वपर्याप्तवस्तुशून्योऽपि वाऽनलः ।
२९४ **कामहा** हन्ति कामान् यो भक्तमोक्षेच्छुघातिनाम् ॥१५९॥
२९५ **कामकृत्** सात्विकेष्टार्थकारी कामपिता च सः ।
२९६ अभिरूपतमः **कान्तो** भगवान् सुन्दराकृतिः ॥ १६० ॥
२९७ **कामो**ऽसौ काम्यते सर्वैः पुरुषार्थाभिकाङ्क्षिभिः ।
२९८–२९९ **कामप्रदो** भक्तकामदाता, प्रभवनात् **प्रभुः** ॥१६१॥
३०० **युगादिकृ**द्युगारम्भकारी वा कालभेदकृत् ।
३०१ कालात्मना **युगावर्तो** युगान्यावर्तयन् मतः ॥ १६२ ॥
३०२ बह्वीर्माया वहन् देवो **नैकमाय** उदीरितः ।
३०३ **महाशनो** ग्रसन् सर्वं कल्पान्ते बहुभक्षवान् ॥ १६३ ॥
३०४ बुद्धीन्द्रियाणां सर्वेषामगम्यो**ऽदृश्य** उच्यते ।
३०५ स्थूलात्मत्वा**द्व्यक्तरूपो** भानाद्वा योगिनां स्वयम् ॥ १६४ ॥
३०६ असुराणां सहस्राणि जयन् युद्धे **सहस्रजित्** ।
३०७ शक्त्या युद्धादिषु जयन् सर्वभूतान्य**नन्तजित्** ॥ १६५ ॥
३०८ **इष्टो**ऽसौ परमानन्दरूपो वा यज्ञपूजितः ।
३०९ **अविशिष्ट**स्तु सर्वेषामन्तर्यामितया समः ॥ १६६ ॥
३१० **शिष्टेष्टो** विदुषामिष्टस्तेषु प्रीतियुतोऽपि वा ।
३११ पूजितो वाऽपि तैर्देवः, **शिखण्डी** पिञ्छभूषितः ॥ १६७ ॥
३१२ **नहुष**स्तु भवेच्छौरिर्बध्नन् भूतानि मायया ।
३१३ कामानां वर्षणाद्धर्मो भगवान् **वृष** उच्यते ॥ १६८ ॥

३१४ साधूनां क्रोधहननात्क्रोधहेत्युच्यते हरिः ।
[1]असाधुषु करोतीति क्रोधं स क्रोधकृन्मतः ॥ १६९ ॥

जगदेव हि कर्म स्यात् कर्ता तत्करणान्मतः ।
३१५ [2]यद्वासौ क्रोधकृत्कर्ता क्रोधकृद्दैत्यकर्तनः ॥ १७० ॥

विश्वावलम्बनं विश्वे बाहवोऽस्येति वा हरिः ।
३१६–३१७ विश्वबाहुः, इलां धत्ते पूजां वेति महीधरः ॥

३१८ उत्पत्त्यादिविनाशान्तविकाररहितोऽच्युतः ।
३१९ जगत्सृष्ट्यादिकरणैः प्रख्यातः प्रथितो मतः ॥ १७२ ॥

३२० प्राणः सूत्रात्मना सर्वाः प्रजाः प्राणयतीति हि ।
सुराणां बलदो यद्वाऽसुराणां बलखण्डनः ॥ १७३ ॥

३२१–३२२ प्राणदः, अनुज इन्द्रस्य काश्यपो वासवानुजः ।
३२३ आपो यत्र निधीयन्ते सोऽपां निधिरितीर्यते ॥ १७४ ॥

३२४ अधिष्ठानं यत्र भूतान्यधितिष्ठन्ति मूलतः ।
३२५ अप्रमत्तः कर्मफलं प्रयच्छन्न प्रमाद्यति ॥ १७५ ॥

३२६ स्वे महिम्नि स्थितो विष्णुः प्रतिष्ठित इतीरितः ।
३२७ स्कन्दः स्रवन् सुधारूपैः शोषयन् वाऽनिलात्मना ॥ १७६ ॥

३२८ धारणाद्धर्ममार्गस्य हरिः स्कन्दधरो मतः ।
३२९ धुर्योऽसौ यो वहन् भारं जगज्जन्मादिलक्षणम् ॥ १७७ ॥

३३० वरदः प्रियदानेन दक्षिणादानतोऽपि वा ।
३३१ आवहादीन् सप्त वायून् वाहयन् वायुवाहनः ॥ १७८ ॥

---

[1] नामभेदे. [2] नामैक्ये.

वसन् स्वयं सर्वभूते वासयन् वा तदात्मनि ।
वासुराच्छादयन् वापि देवः क्रीडादिभिर्भवेत् ॥ १७९ ॥

३३२ वासुश्चासौ देव इति **वासुदेव** इतीरितः ।
३३३ **बृहद्भानु**र्भासयन् यो विश्वमत्यर्करश्मिभिः ॥ १८० ॥

३३४ **आदिदेवः** कारणत्वाद्दातृत्वाद्द्योतनादपि ।
३३५ **पुरन्दरो**ऽसौ विज्ञेयः शत्रूणां पुरदारणात् ॥ १८१ ॥

३३६ **अशोकः** क्षुत्पिपासाद्यैरूर्मिभिः संविवर्जितः ।
३३७ तारयन् **तारणः** प्रोक्तो जन्मसंसारसागरात् ॥ १८२ ॥

३३८ **तारः** प्रकीर्तितो गर्भवासादिभयतारणात् ।
३३९–३४० **शूरो** विक्रमशालित्वाच्छौ**रिः** शूरसुतत्वतः ॥ १८३ ॥

३४१ नियन्ता प्राणिजातस्य **जनेश्वर** उदीरितः ।
३४२ आत्मत्वेनैव सर्वेषाम**नुकूलः** प्रकीर्तितः ॥ १८४ ॥

धर्मत्राणाय यस्य स्यादावर्तनशतान्यसौ ।
३४३ **शतावर्तो**ऽथ वा नाडीशते प्राणात्मना चरन् ॥ १८५ ॥

३४४–३४५ **पद्मी** पद्मकरः, पद्मनेत्रः **पद्मनिभेक्षणः** ।
३४६ **पद्मनाभस्तु** भूपद्ममध्यमेरुस्थितात्मभूः ॥ १८६ ॥

३४७ पद्मेन सदृशाक्षिभ्या**मरविन्दाक्ष** उच्यते ।
३४८ हृत्पद्ममध्योपास्यत्वात् **पद्मगर्भ** इतीर्यते ॥ १८७ ॥

३४९ स्वमायया शरीराणि बिभर्तीति **शरीरभृत्** ।
यद्वाऽन्नप्राणरूपेण प्राणिनां देहधारकः ॥ १८८ ॥

३५० विभूतिर्महती यस्य **महर्द्धिः** स उदीरितः ।
३५१ **ऋद्धः** प्रपञ्चरूपेण वर्धमानः समीरितः ॥ १८९ ॥

३५२ **वृद्धात्मा** यस्य चात्मा स्याद्ब्रह्मादिभ्यः पुरातनः ।
३५३ **महाक्षो**ऽसौ विशालाक्ष उत्कृष्टेन्द्रियवानपि ॥ १९० ॥

३५४ गरुडाङ्को ध्वजोऽस्येति भगवान् **गरुडध्वजः** ।
३५५ न विद्यतेऽस्योपमानमित्यसाव**तुलो** मतः ॥ १९१ ॥

३५६ शीर्यमाणशरीरेषु भातीति **शरभो** हरिः ।
३५७ **भीमो**ऽसौ सर्वभीहेतुर**भीमो** वा सतां मतः ॥ १९२ ॥

३५८ **समयज्ञः** सर्वभूते साम्यदृष्ट्याख्ययज्ञवान् ।
यद्वा षाड्गुण्यतत्त्वज्ञः सृष्ट्यादेर्वाथ कालवित् ॥ १९३ ॥

हर्ता वा हविषो यज्ञ हूयते हविषेति वा ।
स्मृतिमात्रात्पापहर्ता हरिद्वर्णयुतोऽथ वा ॥ १९४ ॥

३५९ **हविर्हरिः**, सर्वमानज्ञानयोग्यतया त्वसौ ।
३६०–३६१ **सर्वलक्षणलक्षण्यः**, **लक्ष्मीवान्** श्रीनिवासभूः ॥१९५॥

३६२–३६३ **समितिञ्जयो** युद्धजित्, नाशशून्यस्तु **विक्षरः** ।
स्वेच्छया रोहितां मूर्तिं मत्स्यमूर्तिं च योऽवहत् ॥ १९६ ॥

३६४–३६५ स **रोहितो**ऽथ, **मार्गस्तु** मार्गितो मोक्षकाङ्क्षिभिः ।
३६६ परमानन्दमार्गो वा, **हेतुस्त्वेष** हि कारणम् ॥ १९७ ॥

दमादिजमतिप्राप्यो दाम्ना बद्धोदरोऽथ वा ।
३६७ लोकनामोदरो वापि **दामोदर** इतीरितः ॥ १९८ ॥

३६८ सर्वानभिभवेदेष क्षमते वा हरिः **सहः** ।
३६९ **महीधरो** महीं धत्ते गिरिरूपेण यो हरिः ॥ १९९ ॥

३७० **महाभागो** भागजन्योत्कृष्टभोजनभोगतः ।
यद्वा सर्वावतारेषु महाभाग्ययुतत्वतः ॥ २०० ॥

३७१ वेगेन **वेगवान्** युक्तो मनसोऽपि जवीयसा ।
३७२ संहारसमये विश्वमश्नातीत्य**मिताशनः** ॥ २०१ ॥

३७३ प्रपञ्चोत्पत्त्युपादानकारणत्वादिहो**द्भवः** ।
संसारादुद्गतो वाथ सर्गे प्रकृतिपूरुषौ ॥ २०२ ॥

३७४ आत्मेच्छया प्रविश्यासौ क्षोभयन् **क्षोभणो** मतः ।
३७५ क्रीडाद्युतिजिगीषाद्यैः संयुतो **देव** ईरितः ॥ २०३ ॥

३७६ **श्रीगर्भ** उदरे यस्य विभूतिर्जगदात्मिका ।
३७७ परश्चेशनशीलश्चेत्ययं हि **परमेश्वरः** ॥ २०४ ॥

३७८ **करणं** साधकतमं जगत्सृष्टौ मतो हरिः ।
३७९ जगत्सृष्टावुपादानं निमित्तं चेति **कारणम्** ॥ २०५ ॥

३८०–३८१ **कर्ता** स्वतन्त्रः, कुर्वन् स **विकर्ता** विविधं जगत् ।
३८२ दुर्ज्ञेयरूपसामर्थ्यचेष्टितै**र्गहनो** मतः ॥ २०६ ॥

३८३ संवृणोति स्वरूपादि **गुहो**ऽसौ निजमायया ।
३८४ संविन्मात्रस्वरूपत्वा**द्व्यवसायो** मतो हरिः ॥ २०७ ॥

३८५ **व्यवस्थानो** हि भगवान् सर्वस्यास्मिन् व्यवस्थितेः ।
यद्वाधिकारमुत्पत्तिं वर्णांस्तानाश्रमानपि ॥ २०८ ॥

तद्धर्मांश्चापि विभजन् **व्यवस्थानो** हरिर्भवेत् ।
३८६ **संस्थानो**ऽसौ भूतलयाधारः सुस्थानवानपि ॥ २०९ ॥

३८७ स्थानं कर्मानुरूपं हि ददत् **स्थानद** उच्यते ।
३८८–३८९ अविनाशा**द्ध्रुवो** ज्ञेयः **परर्द्धिः** भूतिवैभवात् ॥ २१० ॥

३९० स्पष्टोऽसौ **परमस्पष्टः** संविदात्मतया स्वतः ।
३९१–३९२ **तुष्टः** परानन्दरूपः, **पुष्टः** पूर्णोऽखिलैर्गुणैः ॥ २११ ॥

मोक्षदं यन्मुमुक्षूणां भोगदं भोगकाङ्क्षिणाम् ।
सर्वसन्देहविच्छेदि हृदयग्रन्थिभेदकम् ॥ २१२ ॥

सर्वकर्मक्षयं कुर्वदविद्याया निवर्तकम् ।
३९३ ईक्षणं तद्विशिष्टोऽसौ **शुभेक्षण** उदीरितः ॥ २१३ ॥

३९४ योगिनां रमणो **रामो**ऽथ वा दशरथात्मजः ।
३९५ **विरामः** प्राणिनामस्मिन्नवसानं यतो भवेत् ॥ २१४ ॥

३९६ **विरतो** यस्य विषयसेवायां विगतं रतम् ।
३९७ **मार्गो**ऽसौ कल्पितः पन्था अमृतत्वाय योगिनाम् ॥ २१५ ॥

३९८ **नेयो**ऽसौ नीयते जीवः परमात्मतया यतः ।
३९९ मुमुक्षून् मोक्षरूपं हि नयतीति **नयो** मतः ॥ २१६ ॥

४०० **अनयो** यस्य नेता हि विद्यते नैव कुत्रचित् ।
४०१ **वीरो** विक्रमशालित्वात्प्रोक्तो विक्रमिणां हरिः ॥ २१७ ॥

४०२ असौ **शक्तिमतां श्रेष्ठो** ब्रह्माद्यधिकशक्तितः ।
४०३ **धर्मो** धर्माराध्यतया भूतानां वाथ धारणात् ॥ २१८ ॥

४०४ श्रुतिः स्मृतिश्च यस्याज्ञा सोऽसौ **धर्मविदुत्तमः** ।
४०५ **वैकुण्ठ** आदौ भूतानां विश्लिष्टगतिबन्धनात् ॥ २१९ ॥

सादनात्सर्वपापानां पुरैव सदनादपि ।
४०६ शयनाद्वा शरीराख्ये पुरेऽसौ **पुरुषः** स्मृतः ॥ २२० ॥

४०७ **प्राणो** जीवात्मना प्राणान् प्राणरूपैश्च चेष्टयन् ।
सृष्ट्यादौ प्राणिनां प्राणानन्तर्यामितया ददत् ॥ २२१ ॥

४०८ खण्डयन् वापि तत्प्राणान् प्रलये **प्राणदो** मतः ।
४०९ **प्रणवो**ऽसौ प्रणौतीति योगिभिर्वा प्रणम्यते ॥ २२२ ॥

४१० **पृथुः** प्रपञ्चरूपेण विस्तृतो मायया यतः ।
४११ **हिरण्यगर्भ**स्तद्धेतुहेमाण्डस्योदरे धृतेः ॥ २२३ ॥

४१२ त्रिदशानां हान्ति शत्रूनिति **शत्रुघ्न** ईरितः ।
४१३ कारणत्वेन कार्येषु व्यापनाद्**व्याप्त** उच्यते ॥ २२४ ॥

४१४ पुण्यं गन्धं करोतीति पृथिव्यां **वायु**रुच्यते ।
अधो न क्षीयते जातु यद्वाऽण्डस्य कपालयोः ॥ २२५ ॥

४१५ मध्ये वैराजरूपेण जायतेऽसाव**धोक्षजः** ।
४१६ **ऋतुः** कालात्मना योऽसावृतुशब्देन लक्ष्यते ॥ २२६ ॥

सुजनैर्दृश्यते भक्त्या यद्वा पद्मदलेक्षणः ।
४१७ दर्शनं वास्य निर्वाणफलमेष **सुदर्शनः** ॥ २२७ ॥

४१८ परिच्छिन्दन् वस्तुजातं सर्वं **कालो** हरिर्मतः ।
४१९ स्थितिशीलो हृदाकाशे परमे **परमेष्ठ्य**सौ ॥ २२८ ॥

परितो गृह्यते सर्वगतोऽसौ शरणार्थिभिः ।
परितो ज्ञायते यद्वा भक्तैर्भक्त्यार्पितं पुनः ॥ २२९ ॥

४२० पत्रपुष्पादि च परिगृह्णातीति **परिग्रहः** ।
४२१ **उग्रो** विभीषयन् वायुचन्द्रसूर्ययमादिकान् ॥ २३० ॥

४२२ भूतानि संवसन्त्यस्मिन्निति **संवत्सरो** मतः ।
४२३ जगद्रूपेण वर्धिष्णु**र्दक्षः** क्षिप्रं च कर्मकृत् ॥ २३१ ॥

४२४ **विश्रामः** संसृतिक्लिष्टमुमुक्षुजनमोक्षकृत् ।
४२५ विश्वक्रियासु विश्वस्माद्वा शक्तो **विश्वदक्षिणः** ॥ २३२ ॥

४२६ **विस्तारो**ऽस्मिन् समस्तानि विस्तीर्यन्ते जगन्ति हि ।
४२७ सुस्थितः **स्थावरस्थाणुः** स्थिरभूतधरोऽपि च ॥ २३३ ॥

४२८ संविदात्मा हि भगवान् **प्रमाणमिति** कथ्यते ।
४२९ तदप्राप्तान्यथाभावं कारणं **बीजमव्ययम्** ॥ २३४ ॥

४३० सुखरूपतया सर्वैरर्थ्यमानोऽर्थ ईरितः ।
४३१ **अनर्थ**स्त्वाप्तकामत्वान्नास्ति यस्य प्रयोजनम् ॥ २३५ ॥

४३२ **महाकोशो**ऽन्नादिमयैः कोशैराच्छादकैर्युतः ।
४३३ **महाभोगो**ऽपरिच्छिन्नसुखरूपस्वभोगवान् ॥ २३६ ॥

४३४ **महाधनः** समुत्कृष्टभोगहेतुधनान्वितः ।
४३५ **अनिर्विण्णः** खेदशून्यस्तृप्तेः काम्येषु वस्तुषु ॥ २३७ ॥

४३६ स्थितो वैराजरूपेण **स्थविष्ठः** स्थौल्यवान् मतः ।
४३७ **अभू**रजन्मा यद्वा **भूः** सद्रूपो वाथ वा मही ॥ २३८ ॥

४३८ **धर्मयूपो** हि पशुवद्यूपेऽस्मिन् धर्मबन्धनात् ।
४३९ **महामखो**ऽर्पिता यस्मिन् यज्ञा निर्वाणदाः श्रुताः ॥ २३९ ॥

४४० **नक्षत्रनेमि**र्नेमिवज्ज्योतिश्चक्रप्रवर्तकः ।
४४१-४४२ **नक्षत्री** चन्द्ररूपेण, **शक्तः** कार्येषु तु **क्षमः** ॥ २४० ॥

भक्तानामपराधानां सहनादपि वा **क्षमः** ।
४४३ क्षपितेषु विकारेषु **क्षामो**ऽसौ स्वात्मना स्थितः ॥ २४१ ॥

४४४ सृष्ट्याद्यर्थं चेष्टमानः सम्यगेष **समीहनः** ।
४४५ **यज्ञो** यज्ञस्वरूपोऽसौ प्रवृत्तो वाऽध्वरात्मना ॥ २४२ ॥

४४६ यष्टव्योऽप्ययमेवेति भगवानिज्य उच्यते ।
४४७ **महेज्यो** यः प्रकर्षेण यष्टव्यो देवतागणे ॥ २४३ ॥

४४८ यूपवद्यज्ञरूपोऽसौ **क्रतु**रित्यभिधीयते ।
४४९ **सत्त्रं** तत्सत्त्रयागाख्यं यद्वा तत्त्रायते सतः ॥ २४४ ॥

४५० नान्या गतिर्मुमुक्षूणामिति विष्णुः **सतां गतिः** ।
४५१ **सर्वदर्शी** विजानाति प्राणिनां यः कृताकृतम् ॥ २४५ ॥

४५२ मुक्तोऽस्यात्मा **विमुक्तात्मा** मुक्त आत्मेति वा हरिः ।
४५३ **सर्वज्ञः** सर्वरूपत्वाज्ज्ञानरूपतयापि वा ॥ २४६ ॥

४५४ तत्प्रकृष्टानवच्छिन्नज्ञानत्वाज्ज्**ञानमुत्तमम्** ।
४५५ शरणागतरक्षात्मानियमेन स **सुव्रतः** ॥ २४७ ॥

४५६ **सुमुखो** वदनं यस्य प्रसन्नं सार्वकालिकम् ।
४५७ स्थूलकारणराहित्यात्**सूक्ष्मो**ऽयं सर्वगो मतः ॥ २४८ ॥

४५८ **सुघोषो** वेदघोषोऽस्य यद्वा गम्भीरघोषवान् ।
४५९ सुखदाता सतामेवं सुखघ्नः **सुखदो**ऽसताम् ॥ २४९ ॥

४६० **सुहृत्** प्रत्युपकारानपेक्षत्वेनोपकार्यसौ ।
४६१ **मनोहरो** योगिचित्तं हरन्नानन्दरूपतः ॥ २५० ॥

४६२ क्रोधस्य विजयादेष **जितक्रोध** इतीरितः ।
४६३ बाहुर्विक्रमशाल्यस्य **वीरबाहुर**तो मतः ॥ २५१ ॥

४६४ **विदारणो**ऽधार्मिकान् यो विदारयति धर्मतः ।
४६५ **स्वापनः** प्राणिनः कुर्वन् मायया बोधवर्जितान् ॥ २५२ ॥

४६६ स्वतन्त्रः **स्ववशो** लोकसृष्टिस्थित्यादिकारणम् ।
४६७ **व्यापी** सर्वगतः प्रोक्तः सर्वेष्वनुगतोऽपि वा ॥ २५३ ॥

४६८ **नैकात्मा**ऽनेकधा तिष्ठन् जगत्सृष्ट्यादिभूतिभिः ।
४६९ जगतः सृष्टिरक्षादिकर्मकृ**न्नैककर्मकृत्** ॥ २५४ ॥

४७० वसत्यखिलमत्रेति **वत्सरः** परिकीर्तितः ।
४७१ भक्तेषु स्नेहशालित्वाद्**वत्सलो** भगवान् मतः ॥ २५५ ॥

४७२ वत्सभूताः प्रजा यस्य **वत्सी** वा वत्सपालनात् ।
४७३–४७४ **रत्नगर्भः** समुद्रात्मा, कुबेरात्मा **धनेश्वरः** ॥ २५६ ॥

४७५ युगे युगे **धर्मगुप्** स्याद्धर्मान् गोपायतीत्यसौ ।
४७६ धर्मं कुर्वन् **धर्मकृत्** स्यात्सम्पश्यन् लोकसङ्ग्रहम् ॥ २५७ ॥

४७७–४७८ धर्मस्य धारणाद्धर्मी, **सद्**ब्रह्मावितथं परम् ।
४७९ हिरण्यगर्भाद्यपरं ब्रह्मैवासदुदीर्यते ॥ २५८ ॥

४८०–४८१ **क्षरं** सर्वाणि भूतानि, कूटस्थोऽ**क्षर**मुच्यते ।
४८२ **अविज्ञाता** हि कर्तृत्ववासनानवगुण्ठितः ॥ २५९ ॥

४८३ **सहस्रांशु**र्यदादित्यगता अस्यांशवो मताः ।
४८४ **विधाता** धारयन् धातून् शेषदिग्गजभूधरान् ॥ २६० ॥

कृतान्यनेन शास्त्राणि, यद्वा श्रीवत्सलक्षणम् ।
कृतं वक्षसि, लोकानां यद्वा व्यावृत्तधर्मकृत् ॥ २६१ ॥

४८५ नित्यनिष्पन्नचैतन्यरूपो वा **कृतलक्षणः** ।
४८६ **गभस्तिनेमिः** सूर्यात्मा भानुचक्रे स्थितो मतः ॥ २६२ ॥

४८७ **सत्त्वस्थः** प्राणिसामान्ये स्थित्या वा सत्त्वसंस्थितेः ।
४८८ **सिंहो** विक्रमशालित्वान्नारसिंहाकृतेरपि ॥ २६३ ॥

४८९ अन्यानियम्यो भूतानामीशो **भूतमहेश्वरः** ।
यद्वा सत्यस्वरूपेण स्वकीयेनेश्वरो महान् ॥ २६४ ॥

४९० **आदिदेवः** प्रकाशात्मा [1] भूतादाने च कारणम् ।
४९१ चैतन्यात्मा महान् देवो **महादेवः** प्रकीर्तितः ॥ २६५ ॥

---

[1] भूतोपसंहरणे.

यद्वाऽऽत्मज्ञानयोगाख्य ऐश्वर्ये स महीयते ।
४९२ प्राधान्येन हि देवानामीशो **देवेश** उच्यते ॥ २६६ ॥

भृत्वा देवानथो तेषां विद्या उपदिशत्यसौ ।
४९३ यद्वा शक्रं प्रशास्तीति कीर्तितो **देवभृद्गुरुः** ॥ २६७ ॥

४९४ उत्तरन् संसृतेर्बन्धाद्विश्वोत्कृष्टोऽपि चो**त्तरः** ।
४९५ गाः पालयन् **गोपतिः** स्यान्मह्या देव्याः पतिश्च वा ॥२६८॥

४९६ जगतो रक्षको **गोप्ता** सर्वभूतानि पालयन् ।
४९७ ज्ञानमात्रसुगम्यत्वाज्**ज्ञानगम्यः** प्रकीर्तितः ॥ २६९ ॥

४९८ भवन् पुरापि कालेनापरिच्छिन्नः **पुरातनः** ।
४९९ **शरीरभूतभृत्** प्राणो देहारम्भकभूतभृत् ॥ २७० ॥

५०० सर्वपालनतो **भोक्ता** भोगाद्वाऽऽनन्दसन्ततेः ।
५०१ वराहरूपी भगवान् **कपीन्द्रो** राघवोऽथ वा ॥ २७१ ॥

५०२ लोकसङ्ग्रहयज्ञेषु बहुदो **भूरिदक्षिणः** ।
५०३ यज्ञे सोमं पिबन् देवो यजमानोऽपि **सोमपः** ॥ २७२ ॥

५०४ **पिबन्नमृतपः** स्वात्मामृतं यद्वोदधेः सुधाम् ।
५०५ उमायुतः शिवः **सोमः** पोषयन् वौषधीः शशी ॥ २७३ ॥

५०६ शत्रून् बहूनभिभवन् **पुरुजित्** सम्प्रकीर्तितः ।
५०७ वैश्वरूप्यात्तथोत्कर्षात् **पुरुसत्तम** उच्यते ॥ २७४ ॥

५०८–५०९ **विनयो** दण्डकृद्दुष्टे, सर्वातिशयितो **जयः** ।
५१० सङ्कल्पोऽवितथो यस्य **सत्यसन्धः** स उच्यते ॥ २७५ ॥

५११ **दाशार्हस्**तत्कुलोद्भूतो दानयोग्योऽथवा मतः ।
५१२ रक्षन् सात्वततन्त्रस्य व्याख्यातॄन् **सात्वतां पतिः** ॥२७६॥

५१३ **जीवः** क्षेत्रज्ञरूपेण प्राणान् यो धारयन् स्थितः ।
साक्षात्पश्यन्नुपशमं फलदानाय तद्गताम् ॥ २७७ ॥

५१४ प्रोक्तो **विनयिता(ऽ)साक्षी** व्यापी वाऽनात्मवस्त्वदृक् ।
५१५–५१६ **मुकुन्दो** मुक्तिदाता स्यात्, अथ त्व**मितविक्रमः** ॥

यस्यामितास्त्रयः पादविक्षेपाः शौर्यमेव वा ।
५१७ **अम्भोनिधिः** सागरो वा देवादीनां निधिश्च वा ॥ २७९ ॥

५१८ **अनन्तात्मा**ऽपरिच्छिन्नो देशैः कालैश्च वस्तुभिः ।
५१९ शयानः प्रलयाम्भोधौ **महोदधिशयो** मतः ॥ २८० ॥

५२० **अन्तकः** प्रलये देवः सर्वभूतविनाशकृत् ।
५२१ **अजो** धर्माविरुद्धोऽसौ कामो योऽस्मादजायत ॥ २८१ ॥

५२२–५२३ पूज्यो **महार्हः, स्वाभाव्यो** नित्यनिष्पन्नरूपवान् ।
५२४ **जितामित्रो** रावणादे रागादेश्च द्विषां जयात् ॥ २८२ ॥

५२५ नित्यतुष्टो ध्यायिनां वा मोदकृत् स्यात् **प्रमोदनः** ।
५२६–५२७ आनन्दरूप **आनन्दो, नन्दनो** नन्दयन् जगत् ॥

५२८ **नन्द** एव समृद्धः स्यात्सर्वाभिरुपपत्तिभिः ।
अनन्दो वा वैषयिकं सुखं यस्य न विद्यते ॥ २८४ ॥

५२९ सत्यैर्ज्ञानादिभिर्धर्मैः **सत्यधर्मा** प्रकीर्तितः ।
५३० क्रान्ता यस्याङ्घ्रिविन्यासात्त्रिलोक्यां स **त्रिविक्रमः** ॥ २८५ ॥

यद्वाऽनेन त्रयो लोकाः क्रान्ता वेदा अपि त्रयः ।
५३१ **महर्षिः कपिलाचार्यो** वेदान् पश्यंश्च कृत्स्नशः ॥ २८६ ॥

यः शुद्धतत्त्वविज्ञानस्याचार्यः कपिलोऽभवत् ।
५३२ **कृतज्ञ** आत्मा यः कार्यजगद्रूपी च सम्मतः ॥ २८७ ॥

५३३ भूमेर्भूदेवताया वा पालको **मेदिनीपतिः** ।
५३४ वामनस्त्रिपदन्यासात्त्रि**पदः** कथितो बुधैः ॥ २८८ ॥

५३५ साक्ष्यसौ **त्रिदशाध्यक्षो** जाग्रदादिदशात्रये ।
५३६ **महाशृङ्गो** मत्स्यरूपी नावा क्रीडन् लयाम्बुधौ ॥ २८९ ॥

५३७ संसारमथ मृत्युं वा संहरन् स **कृतान्तकृत्** ।
५३८ **महावराहो** वाराहबृहद्रूपी धरोद्धृतौ ॥ २९० ॥

५३९ स्तोत्रैर्वेदान्तवाक्यैर्वा वेद्यो **गोविन्द** ईरितः ।
५४० **सुषेणो** वसुरुद्रादिगणात्मकसुसैन्यवान् ॥ २९१ ॥

५४१ सौवर्णाङ्गदयुक्तत्वात्कीर्तितः **कनकाङ्गदी** ।
५४२ रहस्योपनिषद्वेद्यो **गुह्यो** यद्वा गुहाहितः ॥ २९२ ॥

५४३ **गभीरः** स हि दुर्ज्ञेयज्ञानैश्वर्यादिसंयुतः ।
५४४ दुष्प्रवेशो हि **गहनो**ऽज्ञानिभिर्वनदुर्गवत् ॥ २९३ ॥

साक्षी भावाभावयोर्वाप्यवस्थात्रयभाविनोः ।
५४५ वागाद्यगोचरो गूढ आत्मा **गुप्त** इतीरितः ॥ २९४ ॥

५४६ मनोधीचक्रगदयोर्धर्ता **चक्रगदाधरः** ।
५४७ **वेधा** विधाता जगतो रजोगुणसमाश्रितः ॥ २९५ ॥

५४८ **स्वाङ्गः** कार्यस्य करणे स्वयं सहकरोति हि ।
५४९ अवतारेषु केनापि न जितोऽतोऽ**जितो** मतः ॥ २९६ ॥

५५०–५५१ कृष्णद्वैपायनः **कृष्णः**, स्वरूपादच्युतो **दृढः** ।
५५२ न च्युतः संहरन्नन्ते प्रजाः **सङ्कर्षणोऽच्युतः** ॥ २९७ ॥

५५३ सायन्तनोंऽशुमान् रश्मिसंवृतेर्**वरुणो** मतः ।
५५४ **वारुणो** वरुणापत्यं वसिष्ठोऽगस्त्य एव वा ॥ २९८ ॥

५५५ वृक्षवच्चलनाभावात्स्थिरो **वृक्ष** इतीर्यते ।
५५६ **पुष्कराक्षो** हृत्सरोजे यमयन् व्याप्य संस्थितः ॥ २९९ ॥

चिन्तितो वापि तत्रैव स्वरूपेण प्रकाशते ।
५५७ मनसैव हि सृष्ट्यादि करोतीति **महामनाः** ॥ ३०० ॥

५५८ षड्विधैश्वर्यपूर्णोऽसौ **भगवा**नथ वेत्ति वा ।
भूतानामुत्पत्तिलयौ विद्याविद्ये गतागते ॥ ३०१ ॥

५५९ ऐश्वर्यहन्ता संहारसमये **भगहा** मतः ।
५६० सुखस्वरूप **आनन्दी** समृद्धः सम्पदाथ वा ॥ ३०२ ॥

५६१ **वनमाली** वैजयन्त्या भूततन्मात्रमालया ।
५६२ बलभद्राकृतिर्देवो **हलायुध** उदीरितः ॥ ३०३ ॥

५६३ अदित्यां कश्यपाज्जात **आदित्यो** वामनाभिधः ।
५६४ सूर्यमण्डलमध्यस्थो **ज्योतिरादित्य** उच्यते ॥ ३०४ ॥

अथ वा **ज्योतिरादित्यो** ज्योतीरूपो रविर्मतः ।
५६५ शीतोष्णादिद्वन्द्वसहः **सहिष्णु**रिति कीर्तितः ॥ ३०५ ॥

५६६ गतिरभ्यर्हिताऽबाध्यं ज्ञानं वा **गतिसत्तमः** ।
५६७ **सुधन्वा** धारयन् शार्ङ्गमिन्द्रियादिमयं शुभम् ॥ ३०६ ॥

शत्रूणां खण्डनात् खण्डं कुठारं धृतवानिति ।
५६८ प्रोक्तोऽत्र **खण्डपरशु**र्जामदग्न्याकृतिर्विभुः ॥ ३०७ ॥

अखण्डपरशुर्वाऽयं पराभिन्नकुठारवान् ।
५६९ सन्मार्गरोधकान् दैत्यान् दारयन् **दारुणो** मतः ॥ ३०८ ॥

५७० भक्तेभ्यः प्रार्थितं वित्तं प्रददद्**द्रविणप्रदः** ।
५७१-५७२ **दिविस्पृक्** स्याद्दिवः स्पर्शात्, **सर्वदृग्व्यास** एव तु ॥

विस्तारयन् सर्वविद्याः सर्वज्ञानान्यपि प्रभुः ।
सर्वदृक् च ज्ञानरूपो दृष्टिर्वा प्राणिनामयम् ॥ ३१० ॥

विभागात्तननाद्वापि वेदानां **व्यास** ईरितः ।
५७३ विद्यापतिर्योन्यजन्मा **वाचस्पतिरयोनिजः** ॥ ३११ ॥

५७४ त्रिभिर्देवव्रताख्यातैस्**त्रिसामा** सामभिः स्तुतः ।
भक्तेभ्यः साधु गायेद्वा गायेत्सान्त्वं कुरून् प्रति ॥ ३१२ ॥

५७५–५७६ **सामगः** साम गायेद्वा, सामात्मा **साम** कीर्तितः ।
५७७ **निर्वाणं** सर्वदुःखोपशमाख्यानन्दरूपतः ॥ ३१३ ॥

५७८ संसाराख्यबृहद्रोगस्यौषधं **भेषजं** हरिः ।
५७९ संसाररोगनिर्मोक्षविद्यामुपदिशन् **भिषक्** ॥ ३१४ ॥

५८० **सन्न्यासकृत्**तुरीयं तमाश्रमं मुक्तयेऽकरोत् ।
५८१ **शमो** यतीनां मुख्यं तज्ज्ञानहेतुं शमं वदन् ॥ ३१५ ॥

प्रलये सर्वजन्तूनां हर्ता वा स **शमो** मतः ।
५८२ सुखेष्वयं वैषयिकेष्वसङ्गः **शान्त** उच्यते ॥ ३१६ ॥

५८३ **निष्ठा** भूतानि नितरां लये तिष्ठन्ति तत्र हि ।
५८४ निवृत्तिरूपोऽविद्यानां सर्वासां **शान्तिरु**च्यते ॥ ३१७ ॥

५८५ अनावृत्त्या तदुत्कृष्टं प्राप्यं स्थानं **परायणम्** ।
५८६ **शुभाङ्गो** भगवान् पूर्णां सुन्दरां धारयन् तनुम् ॥ ३१८ ॥

५८७ शान्तिं रागादिनिर्मोक्षलक्षणां **शान्तिदो** ददत् ।
५८८ **स्रष्टा** स्यात्सर्वभूतानि सर्गादौ सृजतीत्ययम् ॥ ३१९ ॥

५८९ **कुमुदो** मोदते भूम्यां रामकृष्णादिरूपतः ।
जले हयशिरोरूपः तक्षको बदरीफले ॥ ३२० ॥

५९० शेषोदरे विष्णुरूपः शेतेऽसौ **कुवलेशयः** ।
५९१ गृह्णन् देहं **गोहितो** भूभारावतरणेच्छया ॥ ३२१ ॥

यद्वा गोभ्यो हितो वृद्ध्यै गवां गोवर्धनं धरन् ।
५९२–५९३ भूम्याः पति**र्गोपतिः** स्यात्, **गोप्तासौ** लोकपालकः ॥

यद्वा स्वमायया गोप्ता स्वात्मानं संवृणोति च ।
५९४ **वृषभाक्षो** धर्मदृष्टिः कामवर्षुकदृष्टिमान् ॥ ३२३ ॥

५९५ **वृषप्रियो** हि भगवान् यस्य धर्मः प्रियो मतः ।
५९६ **अनिवर्ती** हि सङ्ग्रामाद्धर्माच्च न निवर्तते ॥ ३२४ ॥

५९७ **निवृत्तात्मा** मनो यस्य विषयेभ्यो निवृत्तिमत् ।
५९८ **संक्षेप्ता** संक्षिपन् विश्वं प्रलये सूक्ष्मरूपतः ॥ ३२५ ॥

५९९ **क्षेमकृत्** स उपात्तस्य करोति परिरक्षणम् ।
६०० स्वनाम स्मरतः सर्वान् पावयन् **शिव** ईरितः ॥ ३२६ ॥

६०१ **श्रीवत्सवक्षाः** श्रीवत्सचिह्नमस्योरसि स्थितम् ।
६०२ **श्रीवासो**ऽयमुरस्यस्य श्रीर्वसत्यनपायिनी ॥ ३२७ ॥

६०३ **श्रीपति**र्ब्राह्मादिशक्तेर्वा श्रीदेव्या वा पतित्वतः ।
६०४ त्रयीमतो विरिञ्च्यादेः प्रधानः **श्रीमतां वरः** ॥ ३२८ ॥

६०५–६०६ श्रियं ददाति भक्तेभ्यः **श्रीदः**, **श्रीशः** श्रियः पतिः ।
६०७ श्रीमत्सु नित्यं वसति **श्रीनिवासो**ऽत उच्यते ॥ ३२९ ॥

६०८ निधीयन्ते श्रियो ह्यस्मिन्नखिलाः **श्रीनिधि**स्ततः ।
६०९ साधयन् सर्वभूतानां सम्पदं **श्रीविभावनः** ॥ ३३० ॥

६१० वहन् स्ववक्षसा सर्वजननीं **श्रीधरः** स्मृतः ।
६११ श्रियं करोति भक्तानामित्यतः **श्रीकरो** भवेत् ॥ ३३१ ॥

६१२ अनपायिसुखावाप्तिरूपोऽयं **श्रेय** उच्यते ।
६१३ **श्रीमान्** विभूतयः शोभा श्रियो वास्येत्यतो मतः ॥ ३३२ ॥

६१४ त्रिलोकाधारभूतत्वान्मतो **लोकत्रयाश्रयः** ।
६१५ **स्वक्षो**ऽसौ शोभने यस्य पुण्डरीकनिभाक्षिणी ॥ ३३३ ॥

६१६–६१७ **स्वङ्गो**ऽसौ शोभनाङ्गः स्यात् , **शतानन्दस्तु** कीर्त्यते ।
एक एव परानन्दः शतधोपहितोऽभवत् ॥ ३३४ ॥

६१८ **नन्दिरेष** विनिर्दिष्टः परमानन्दविग्रहः ।
६१९ ज्योतिर्गणानां सर्वेषामीशो **ज्योतिर्गणेश्वरः** ॥ ३३५ ॥

६२० **विजितात्मा** त्वसौ ज्ञेयः स्वेच्छया मनसो जयात् ।
६२१ अयं मतो**ऽविधेयात्मा** परप्रेष्यत्ववर्जनात् ॥ ३३६ ॥

६२२ यस्य ह्यवितथा कीर्तिः **सत्कीर्तिः** स मतो हरिः ।
६२३ कुत्रापि संशयाभावा**च्छिन्नसंशय** उच्यते ॥ ३३७ ॥

६२४ **उदीर्णः** सर्वभूतेभ्यः समुद्रिक्तोऽधिको मतः ।
६२५ सर्वं हि **सर्वतश्चक्षुः** स्वचैतन्येन पश्यति ॥ ३३८ ॥

६२६ नियन्त्रन्तरराहित्या**दनीशो** हरिरुच्यते ।
६२७ **शाश्वतस्थिर** एष स्याद्भवन् शश्वदविक्रियः ॥ ३३९ ॥

६२८ **भूशयो** भूमिशयनाल्लङ्कामार्गं गवेषयन् ।
६२९ स्वेच्छावतारैर्विविधैर्भूषयन् **भूषणो** भुवम् ॥ ३४० ॥

६३० ज्ञानैश्वर्यादिरूपोऽयं **भूतिः** सत्तात्मकोऽथ वा ।
कारणं वा समस्तानां विभूतीनां हरिर्मतः ॥ ३४१ ॥

६३१ परमानन्दरूपत्वा**द्विशोकः** समुदीरितः ।
६३२ स्मृतिमात्रेण भक्तानां शोकहा **शोकनाशनः** ॥ ३४२ ॥

६३३ **अर्चिष्मान्** सूर्यचन्द्रादेरपि दीप्तिप्रदानतः ।
६३४ ब्रह्माद्यैरर्चितैस्सर्वैः पूजनाद**र्चितो** मतः ॥ ३४३ ॥

६३५ **कुम्भः** कुम्भवदस्मिंस्तु सर्वमेतत्प्रतिष्ठितम् ।
६३६ गुणत्रयातीत आत्मा **विशुद्धात्मा** भवेदयम् ॥ ३४४ ॥

६३७ स्मृतिमात्रेण पापानां क्षपणात्स **विशोधनः** ।
६३८ व्यूहश्चतुर्थोऽ**निरुद्ध**श्चतुर्व्यूहेषु सम्मतः ॥ ३४५ ॥

६३९ प्रतिपक्षविहीनत्वान्मतोऽ**प्रतिरथो** हरिः ।
६४० प्रकृष्टं द्रविणं त्वस्य **प्रद्युम्नो** व्यूह एव वा ॥ ३४६ ॥

६४१ विक्रमोऽतुलितोऽस्येति हरि**रमितविक्रमः** ।
६४२ **कालनेमिनिहा** हन्ता कालनेमेः सुरद्विषः ॥ ३४७ ॥

६४३ **वीरः** शूरोऽस्य विगते शत्रोः कम्पपलायने ।
६४४–६४५ शूरवंशसमुद्भूतः **शौरिः**, **शूरजनेश्वरः** ॥ ३४८ ॥

शूराणां वासवादीनामीष्ट उत्कृष्टशौर्यतः ।
६४६ **त्रिलोकात्मा** त्रिलोकानामात्माऽन्तर्यमयन् मतः ॥ ३४९ ॥

यद्वा नास्मात्त्रयो लोका भिद्यन्ते परमार्थतः ।
६४७ **त्रिलोकेशो** यदाज्ञया वृत्ता लोकाः स्वकर्मसु ॥ ३५० ॥

त्रिमूर्तिशक्तिभिः केशसंज्ञिताभिर्युतोऽथ वा ।
६४८ **केशवो** रविसङ्क्रान्तकेशसंज्ञितरश्मिमान् ॥ ३५१ ॥

६४९ **केशिहा** केशिनामानमसुरं हतवानिति ।
६५० सहेतुकं हि संसारं हरतीति **हरि**र्मतः ॥ ३५२ ॥

६५१ **कामदेवः** काम्यमानः पुरुषार्थाभिकाङ्क्षिभिः ।
६५२ कामानभिकृतानां स **कामपालो** हि पालयन् ॥ ३५३ ॥

६५३–६५४ पूर्णकामस्वभावत्वात् **कामी**, **कान्त**स्तु सुन्दरः ।
६५५ **कृतागमः** कृता येनाऽऽगमाः श्रुत्यादिलक्षणाः ॥ ३५४ ॥

इदं तदीदृशं वेति निर्देशाशक्यरूपतः ।
६५६–६५७ **अनिर्देश्यवपुः**, **विष्णुः** कान्तिर्व्याप्यास्य रोदसी ॥

६५८ गतिप्रजनकान्त्यादिधर्मवान् **वीर** उच्यते ।
६५९ **अनन्त**स्त्वपरिच्छिन्नो देशकालाद्युपाधिभिः ॥ ३५६ ॥

यद्वा गुणानामत्यन्तं नैव गच्छन्ति देवताः ।
६६० दिग्जये धनजेतृत्वादर्जुनोऽसौ **धनञ्जयः** ॥ ३५७ ॥

६६१ वेदविप्रतपोज्ञानहितो **ब्रह्मण्य** उच्यते ।
६६२ तपो वेदान् ब्राह्मणांश्च कुर्वन् **ब्रह्मकृ**देष हि ॥ ३५८ ॥

६६३ ब्रह्मात्मना जगत्सर्वं सृजन् **ब्रह्मे**ति कथ्यते ।
६६४ बृहत्त्वाद्बृंहणत्वाच्च **ब्रह्म** सत्यादिलक्षणम् ॥ ३५९ ॥

६६५ विवर्धयन् तपोवेदानसौ **ब्रह्मविवर्धनः** ।
६६६ यथावद्वेदवेदार्थविज्ञोऽसौ **ब्रह्मवि**न्मतः ॥ ३६० ॥

६६७ वेदप्रवचनं कुर्वन् विप्रात्मा **ब्राह्मणो** मतः ।
६६८ तपोवेदब्राह्मणानां शेषी **ब्रह्मी**ति कथ्यते ॥ ३६१ ॥

६६९ जानन् लये स्वात्मभूतान् वेदान् **ब्रह्मज्ञ** उच्यते ।
६७० ब्राह्मणानां प्रियो ह्येष **ब्राह्मणप्रिय** ईरितः ॥ ३६२ ॥

६७१ विस्तीर्णपादविक्षेपान्**महाक्रम** इतीर्यते ।
६७२ **महाकर्मा** जगत्सृष्टिस्थितिसंहारकर्मकृत् ॥ ३६३ ॥

६७३ **महातेजा** यदीयेन तेजसा भास्करादयः ।
तेजस्विनोऽथवा धर्मैः शौर्याद्यैः समलङ्कृतः ॥ ३६४ ॥

६७४ सर्पराजस्वरूपोऽसौ वासुकिः स्यान्**महोरगः** ।
६७५ अश्वमेधस्वरूपोऽसौ **महाक्रतु**रिति स्तुतः ॥ ३६५ ॥

६७६ **महायज्वा** लोकशिष्ट्यै महान् यज्ञप्रवर्तकः ।
६७७ जपयज्ञस्वरूपत्वान्**महायज्ञः** प्रकीर्तितः ॥ ३६६ ॥

६७८ **महाहवि**र्जगत्तस्मिंस्तदात्मत्वेन हूयते ।
६७९ **स्तव्यः** सर्वैः स्तूयतेऽसौ न स्तोता स तु कस्यचित् ॥

६८०–६८१ **स्तवप्रियो**ऽत एव स्यात्, **स्तोत्रं** तत्स्तवसाधनम् ।
६८२–६८३ **स्तुतिः** स्तुतिक्रियारूपः, **स्तोता**सौ स्तोतृरूपवान् ॥

६८४ लोकरक्षाविधानार्थं रणे प्रीत्या **रणप्रियः** ।
६८५ **पूर्णो** युतः सर्वकामैः सकलाभिश्च शक्तिभिः ॥ ३६९ ॥

६८६ प्रोक्तः **पूरयिता** देवः सम्पद्भिः सर्वपूरणात् ।
६८७ **पुण्यो**ऽसौ स्मृतिमात्रेण क्षपयन् कल्मषाणि नः ॥ ३७० ॥

६८८ **पुण्यकीर्ति**र्यस्य कीर्तिर्नृणां यत्पुण्यमावहेत् ।
बाह्यान्तरैर्व्याधिभिर्न पीड्यते कर्मजैरिति ॥ ३७१ ॥

६८९–६९० **अनामयः**, मनोवेगवद्वेगोऽस्य **मनोजवः** ।
६९१ प्रकीर्तितस्**तीर्थकरः** सर्वविद्याप्रकाशनात् ॥ ३७२ ॥

६९२ **वसुरेता** यस्य रेतः सौवर्णं स उदीरितः ।
६९३ अयं साक्षाद्धनाध्यक्षो धनदो हि **वसुप्रदः** ॥ ३७३ ॥

६९४ प्रकृष्टं वसु मोक्षाख्यं प्रददाति **वसुप्रदः** ।
६९५ अपत्यं वसुदेवस्य **वासुदेवः** प्रकीर्तितः ॥ ३७४ ॥

६९६ **वसु**र्वसन् हि भूतेषु भूतान्यत्र वसन्ति वा ।
६९७ हरिरुक्तो **वसुमना** वसुवन्मनसः स्थितेः ॥ ३७५ ॥

६९८ हवीरूपतया तिष्ठन् **हविः** प्रोक्तो जनार्दनः ।
६९९ प्राप्यो ब्रह्मास्तित्वावाद्भिः श्रेष्ठधीरपि **सद्गतिः** ॥ ३७६ ॥

७०० **सत्कृति**यस्य हि जगद्रक्षणाद्युत्तमा कृतिः ।
७०१ **सत्ता**नुभूतिर्भेदैस्तैर्विनिर्मुक्ता त्रिभिर्हरिः ॥ ३७७ ॥

७०२ **सद्भूतिः** परमात्मासौ सन्नेव हि चिदात्मकः ।
७०३ तत्त्ववित्परमप्राप्यरूपत्वात्**सत्परायणम्** ॥ ३७८ ॥

७०४ **शूरसेनो** वायुसूनुप्रमुखोपेतसेनया ।
७०५ **यदुश्रेष्ठो** यादवानां प्रधान इति कथ्यते ॥ ३७९ ॥

७०६–७०७ **सन्निवासो** हि विदुषामाश्रयोऽथ **सुयामुनः** ।
बान्धवैर्लोकपालैर्वा गोपवेषधरैरपि ॥ ३८० ॥

शोभनैर्यमुनातीरवासिभिः परिवेष्टितः ।
७०८ **भूतावासो** हि भूतानि वसन्त्यत्राभिमुख्यतः ॥ ३८१ ॥

७०९ **वासुदेवो** देव एव मायया छादयन् जगत् ।
७१० सर्वप्राणलयाधारः **सर्वासुनिलयो** मतः ॥ ३८२ ॥

७११ **अनलो** नास्य पर्याप्तिर्विद्यते शक्तिसम्पदाम् ।
७१२ **दर्पहा** दर्पहननादधर्मे पथि तिष्ठताम् ॥ ३८३ ॥

७१३ **दर्पदो** दर्पदानात्स धर्म्ये वर्त्मनि तिष्ठताम् ।
७१४ स्वात्मामृतरसास्वादमुदितो **दृप्त** उच्यते ॥ ३८४ ॥

७१५ दुःखेन धार्यते धर्तुमशक्यो हृदि **दुर्धरः** ।
७१६ **अजितः** शत्रुभिर्बाह्याभ्यन्तरैरपराजितः ॥ ३८५ ॥

७१७ **विश्वमूर्ति**र्मूर्तिरस्य विश्वं सर्वात्मकत्वतः ।
७१८ **महामूर्ति**र्मूर्तिरस्य महती शेषशायिनः ॥ ३८६ ॥

७१९ **दीप्तमूर्तिर्ज्ञानदेहः** स्वेच्छातैजसदेहवान् ।
७२० कर्मणा नास्ति देहोऽस्येत्युदितोऽयम**मूर्तिमान्** ॥ ३८७ ॥

७२१ **अनेकमूर्ति**रित्युक्तः स्वेच्छया बहुदेहवान् ।
७२२ अयमीदृश एवेति न व्यक्तोऽ**व्यक्त** ईरितः ॥ ३८८ ॥

७२३ **शतमूर्ति**र्यस्य नानामूर्तयः संविदाकृतेः ।
७२४ यतो विश्वादिमूर्तित्वमत एव **शताननः** ॥ ३८९ ॥

७२५ सर्वभेदविनिर्मोकाद**ेको**ऽसौ परमार्थतः ।
७२६ मायया बहुरूपत्वा**न्नैको**ऽप्येष निगद्यते ॥ ३९० ॥

७२७ सोमाभिषवसंशोभियागात्मा **सव** उच्यते ।
७२८ सुखवाचिकशब्देन स्तूयमानः **क** ईरितः ॥ ३९१ ॥

७२९ पुरुषार्थस्वरूपेण विचार्यत्वात् **किमु**च्यते ।
७३० सिद्धवस्तुस्वरूपत्वा**द्याद्**दित्येष प्रकीर्तितः ॥ ३९२ ॥

७३१ जगद्रूपतयाऽऽत्मानं तनोतीति **तदु**च्यते ।
७३२ ज्ञानिगम्यं समुत्कृष्टं पदं **पदमनुत्तमम्** ॥ ३९३ ॥

बध्यन्तेऽस्मिन्निमे लोका लोकानां जनकोऽथ वा ।
७३३ हिताहितोपदेष्टा वा **लोकबन्धु**रसौ मतः ॥ ३९४ ॥

७३४ **लोकनाथो** ह्युपतपेल्लोकान् लोकैश्च याच्यते ।
लोकानामीष्ट आशास्ते लोकेभ्य इति वा हरिः ॥ ३९५ ॥

७३५ हरिर्मधुकुलोत्पन्नो **माधवो** विदुषां मतः ।
७३६ **भक्तवत्सल** एष स्याद्भक्तेषु स्नेहवानिति ॥ ३९६ ॥

७३७ **सुवर्णवर्णः** सम्प्रोक्तः सुवर्णसमवर्णतः ।
७३८–७३९ **हेमाङ्गो** हेमतुल्याङ्गः, **वराङ्गः** शोभनाङ्गवान् ॥

७४० आह्लादनैस्तु केयूरैर्भूषितश्चन्दनाङ्गदी ।
७४१ वीरहाऽसुरमुख्यांस्तान् धर्मत्राणाय हन्त्यसौ ॥ ३९८ ॥

७४२–७४३ विषमो नास्त्यस्य समः, शून्योऽसावविशेषवान् ।
७४४ घृताशीः प्रार्थना अस्य सर्वा विगलिता इति ॥ ३९९ ॥

७४५ स्वरूपवीर्यज्ञानेभ्यश्चलनं नास्त्यतोऽचलः ।
७४६ चलत्ययं वायुरूपस्तत उक्तश्चलो बुधैः ॥ ४०० ॥

७४७ नाऽनात्मस्वभिमानोऽस्याऽमानी संवेदनाकृतेः ।
अनात्मस्वपि सर्वेषां माययात्माभिमानदः ॥ ४०१ ॥

सत्कारदो वा भक्तानामन्येषां मानखण्डनः ।
७४८ अनात्मस्वभिमानं वा खण्डयन् मानदो विदाम् ॥ ४०२ ॥

७४९ सर्वेश्वरः सर्वपूज्यो मान्य इत्यभिधीयते ।
७५० चतुर्दशानां लोकानां लोकस्वामीश्वरो मतः ॥ ४०३ ॥

७५१ त्रीन् लोकान् धारयन् देवो जगदीशस्त्रिलोकधृत् ।
७५२–७५३ शुभप्रज्ञः सुमेधाः स्यात्, मेधजो जायतेऽध्वरे ॥

७५४–७५५ धन्यः कृतार्थोऽस्य सत्यमेधा मेधेति सत्यतः ।
७५६ अंशैरशेषैः शेषाद्यैर्धरो भूमेर्धराधरः ॥ ४०५ ॥

७५७ तेजोवृषः सदा वारिवर्षणात्सूर्यरूपतः ।
७५८ स धारयन्नङ्गगतां कान्तिं द्युतिधरो मतः ॥ ४०६ ॥

७५९ शस्त्रधारिष्वग्रगण्यः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।
७६० प्रग्रहः पत्रपुष्पादि प्रगृह्णन् भक्त्युपाहृतम् ॥ ४०७ ॥

यद्वा बध्नन् रश्मिनेव दुर्दान्तेन्द्रियवाजिनः ।
७६१ निगृह्णन् स्ववशे सर्वं निग्रहः कीर्तितो बुधैः ॥ ४०८ ॥

७६२ **व्यग्रो** भक्ताभीष्टदानासक्तो वा विगतान्तवान् ।
७६३–७६४ **नैकशृङ्गश्चतुश्शृङ्ग** उच्यतेऽथ **गदाग्रजः** ॥ ४०९॥

निगदेन स मन्त्रेण यदग्रे जायतेऽथवा ।
गदनाम्नो वासुदेवावरजात्पूर्वजो मतः ॥ ४१० ॥

७६५ **चतुर्मूर्तिर्विराडाद्याः** सिताद्या वाऽस्य मूर्तयः ।
७६६ चत्वारो बाहवोऽस्येति **चतुर्बाहुरसौ** मतः ॥ ४११ ॥

७६७ चतुर्भिर्व्यूहपुरुषैश्चतुर्व्यूहस्तु संयुतः ।
७६८ वर्णाश्रमाचारवतामाश्रयत्वा**च्चतुर्गतिः** ॥ ४१२ ॥

७६९ **चतुरात्मास्य** निपुण आत्मा रागाद्यदूषितः ।
यद्वा मनोबुद्धिचित्ताहङ्कारात्मा चतुर्विधः ॥ ४१३ ॥

७७० **चतुर्भावो** जायतेऽस्मात्पुरुषार्थचतुष्टयम् ।
७७१ **चतुर्वेदविदेष** स्याच्चतुर्वेदार्थवेदनात् ॥ ४१४ ॥

७७२ एकः पादोऽस्य विश्वानि भूतानीत्ये**कपाद्धरिः** ।
७७३ सम्यगावर्तयन् चक्रं **समावर्तस्तु** संस्तेः ॥ ४१५॥

७७४ अनिवृत्तः कुतोऽप्येषो**ऽनिवृत्तात्मा** विभुत्वतः ।
निवृत्तात्मा मनो यस्य विषयेभ्यो निवर्तितम् ॥ ४१६ ॥

७७५ जेतुं न शक्यते यस्मादतोऽयं **दुर्जयो** मतः ।
७७६ नातिक्रामन्ति यस्याज्ञां सूर्याद्या **दुरतिक्रमः** ॥ ४१७॥

७७७ भक्त्या दुर्लभया लभ्य इत्यसौ **दुर्लभो** मतः ।
७७८ दुःखेन ज्ञायमानत्वा**द्दुर्गमोऽयं** प्रकीर्तितः ॥ ४१८ ॥

७७९ अन्तरायप्रतिहतैर्**दुर्गो** दुःखादवाप्यते ।
७८० **दुरावासो** योगिजनैर्दुःखेनावास्यते हृदि ॥ ४१९ ॥

७८१ **दुरारिहा** दानवानां हन्ता दुर्मार्गगामिनाम् ।
७८२ ध्येयः **शुभाङ्गो**ऽवयवैः शोभनैरेष कीर्तितः ॥ ४२० ॥

७८३ **भृङ्गवल्लोकसारङ्गः** सारं गृह्णन् जगत्यसौ ।
प्रणवो लोकसारत्वात्तेन गम्योऽथवा मतः ॥ ४२१ ॥

७८४ **सुतन्तुर्**यस्य विस्तीर्णः प्रपञ्चः शोभनो मतः ।
७८५ वर्धनाच्छेदनाद्वायं जगतस्**तन्तुवर्धनः** ॥ ४२२ ॥

७८६ इन्द्रस्येवास्य कर्मात **इन्द्रकर्मे**शनात्मकम् ।
७८७ वियदादिमहाकार्यैर्**महाकर्मा** हरिर्मतः ॥ ४२३ ॥

७८८ कृतकृत्यो धर्मकृद्वा **कृतकर्मा** मतो हरिः ।
७८९ वेदात्मकागमो येन कृतोऽतः स **कृतागमः** ॥ ४२४ ॥

७९० **उद्भवो** विगतं जन्म यस्य स्वेच्छाजनिश्च वा ।
७९१ विश्वातिशायिसौभाग्यशालित्वात् **सुन्दरो** मतः ॥ ४२५ ॥

७९२ भक्तेषु कृपया चित्तं स्वार्द्रयन् **सुन्द** उच्यते ।
७९३ **रत्ननाभो** नाभिरस्य रत्नवत्सुन्दरा यतः ॥ ४२६ ॥

७९४ **सुलोचनो**ऽस्य नयनं ज्ञानं वा शोभनं यतः ।
७९५ **अर्कः** पूज्यतमैरर्च्यो ब्रह्मादिसुरपुङ्गवैः ॥ ४२७ ॥

७९६ अर्थिनामन्नदातृत्वात्प्रोक्तो **वाजसनो** हरिः ।
७९७ शृङ्गवान्मत्स्यरूपोऽयं **शृङ्गी** स्यात्प्रलयाम्भसि ॥ ४२८ ॥

७९८ जयहेतुर्जयन्तोऽरीन् जयत्यतिशयेन वा ।
७९९ सर्वज्ञो दुर्जयानां च जेतासौ **सर्वविज्जयी** ॥ ४२९ ॥

८०० **सुवर्णबिन्दुः** स्वर्णाभदिव्यावयवसंयुतः ।
ओंकारबिन्दुसंयुक्तप्रणवात्माथवा मतः ॥ ४३० ॥

रागाद्यैर्वा शब्दमुख्यैर्विषयैरथवाऽसुरैः ।
८०१ क्षोभं न प्रापितो यस्माद्क्षोभ्यस्तेन सम्मतः ॥ ४३१ ॥

८०२ ब्रह्मादीनामीश्वरत्वात् **सर्ववागीश्वरेश्वरः** ।
८०३ ह्रदवद्योगिविश्रान्तिसौख्यदत्वान्**महाह्रदः** ॥ ४३२ ॥

माया दुरत्यया यस्य गर्तवत्तरणाक्षमा ।
८०४ रथो वास्य महानस्मान्**महागर्तो** महारथः ॥ ४३३ ॥

८०५ **महाभूतः** सिद्धरूपः सर्वकालेषु वर्तनात् ।
८०६ **महानिधिः** सर्वभूतनिधानं स महानपि ॥ ४३४ ॥

८०७ **कुमुदो** मोदयन् भूमि भारावतरणान्मतः ।
८०८ **कुन्दरः** कुन्दपुष्पाभशुद्धकर्मफलप्रदः ॥ ४३५ ॥

आदत्त वा फलं शुद्धमर्पितं तन्मुमुक्षुभिः ।
भूमेर्दारयिता वा स्याद्धिरण्याक्षजिघांसया ॥ ४३६ ॥

८०९ **कुन्दः** कुन्दनिभाङ्गोऽयं भूदाता कश्यपाय वा ।
पृथ्वीश्वरनिहन्ता वा भार्गवो राम उच्यते ॥ ४३७ ॥

८१० **पर्जन्यो** मेघवत्तापत्रयं शमयतीति हि ।
पर्जन्यवद्वा सर्वांस्तान् कामानप्यभिवर्षति ॥ ४३८ ॥

८११ [1]**पवनः** स्मृतिमात्रेण लोकान् सर्वान् पुनात्यसौ ।
८१२ भक्तेभ्यः सुलभो यद्वा प्रेरणारहितोऽनिलः ॥ ४३९ ॥

नित्यप्रबुद्धरूपत्वादज्ञेभ्यो वा विलक्षणः ।
अश्नन् स्वात्मामृतं देवान् पाययन् मथितां सुधाम् ॥ ४४० ॥

८१३ **अमृताशो**ऽथवा वाञ्छाऽविनश्वरफलाऽस्य हि ।
८१४ अविनाशिस्वरूपत्वात्प्रोक्तोऽ**मृतवपु**र्हरिः ॥ ४४१ ॥

८१५-८१६ **सर्वज्ञः** सर्वविज्ञानात्, विराट्त्वात्**सर्वतोमुखः** ।
८१७ **सुलभः** सुखलभ्यत्वात्पत्रपुष्पफलादिभिः ॥ ४४२ ॥

८१८ **सुव्रतो** नियतं भुङ्क्ते भोजनाद्वा निवर्तते ।
८१९ अनन्याधीनसिद्धित्वात् **सिद्ध** इत्युच्यते हरिः ॥ ४४३ ॥

८२० **शत्रुजित्** सुरशत्रूणां जयादेष प्रकीर्तितः ।
८२१ तापनात्सुरशत्रूणां प्रोच्यते **शत्रुतापनः** ॥ ४४४ ॥

जायतेऽर्वाक्प्रपञ्चात्मा सर्वेषामुपरि स्थितः ।
८२२ **न्यग्रोधो** मायया जन्तून्न्यक्कृत्य निरुणद्धि वा ॥ ४४५ ॥

८२३ आकाशादेः कारणत्वेनोद्गतोऽसा**वुदुम्बरः** ।
पोषयन् वान्नरूपेण विश्वमन्नं **ह्युदुम्बरः** ॥ ४४६ ॥

८२४ **अश्वत्थो** न स्थास्यति श्वो लोकात्माऽश्वत्थवच्च वा ।
८२५ **चाणूरासुरहन्तृत्वाच्चाणूरान्ध्रनिषूदनः** ॥ ४४७ ॥

---

[1] पावनः ।

८२६ **सहस्रार्चिर**सौ यस्यानन्तान्यर्चींषि सन्ति हि ।
८२७ **सप्तजिह्वो** यस्य जिह्वाः सप्त काल्यादयो मताः ॥ ४४८ ॥

८२८ सप्तज्वालाग्निरूपोऽसौ **सप्तैधाः** परिकीर्तितः ।
८२९ सप्तनामैकाश्ववाहिसूर्यात्मा **सप्तवाहनः** ॥ ४४९ ॥

मूर्तिरत्रं घनीभावनिदानं तच्चराचरम् ।
८३० तया देहात्ममूर्त्या वा रहितो**ऽमूर्तिरु**च्यते ॥ ४५० ॥

८३१ दुःखपापविनिर्मुक्तस्वरूपो **ह्यनघो** मतः ।
८३२ साक्षिस्वरूपतो मानागोचरो**ऽचिन्त्य** उच्यते ॥ ४५१ ॥

अथवा चिन्तनाशक्यः सर्वलोकविलक्षणः ।
८३३ **भयकृद्भी**तितन्नाशकरणाद्दुष्टशिष्टयोः ॥ ४५२ ॥

८३४ वर्णाश्रमवतां भीतिं नाशयन् **भयनाशनः** ।
८३५ सौक्ष्म्यातिशयशालित्वा**दणुरि**त्युच्यते हरिः ॥ ४५३ ॥

८३६ बृहत्त्वाद्बृंहणत्वाच्च ब्रह्म त**द्बृहदु**च्यते ।
८३७-८३८ **कृशः** सूक्ष्मस्वरूपत्वात्, **स्थूलः** स्थूलस्वरूपतः ॥

८३९ **गुणभृ**त्स्याद्गुणान् सोऽधितिष्ठन् सृष्ट्यादिकर्मसु ।
८४० वस्तुतो गुणराहित्या**न्निर्गुणः** परिकीर्तितः ॥ ४५५ ॥

८४१ नित्यत्वादिगुणैर्योगाद्दोषाभावा**न्महान्** स्मृतः ।
८४२ केनापि ध्रियते नायमित्यसाव**धृतो** मतः ॥ ४५६ ॥

८४३ आत्मधार्यस्वरूपत्वा**त्स्वधृतः** परिकीर्तितः ।
८४४ पद्मोदरदलाताम्रमुखवान् **स्वास्य** उच्यते ॥ ४५७ ॥

वेदराशिसमुद्धृतिनिदानमुखवांश्च वा ।
८४५ सर्वप्राक्सिद्धवंशत्वात्**प्राग्वंश** इति कीर्तितः ॥ ४५८ ॥

८४६ वर्धयन् वा छेदयन् वा वंशं स्याद्वंश**वर्धनः** ।
८४७ **भारभृ**त्स्याद्भुवो भारं वहन् शेषादिरूपतः ॥ ४५९ ॥

एक एव परत्वेन वेदाद्यैः कथितो ह्ययम् ।
८४८ उक्तो वेद्यतया सर्वैर्वेदैर्वा **कथितो** मतः ॥ ४६० ॥

८४९ **योग्य**सौ योगगम्यो वा समाधत्ते स्वमात्मनि ।
८५० **योगीशो** योगिनामीशो निर्विघ्नं योगसाधनात् ॥ ४६१ ॥

८५१ तत्तत्कर्मानुरोधेन फलदः **सर्वकामदः** ।
८५२ भ्रमतां संसृतिवने विश्रान्तिस्थान**माश्रमः** ॥ ४६२ ॥

८५३ अविवेकिजनान् सम्यक् तापयन् **श्रमणो** मतः ।
८५४ अन्तकाले प्रजाः सर्वाः क्षीणयन् **क्षाम** उच्यते ॥ ४६३ ॥

८५५ छन्दःपर्णसमायुक्तः **सुपर्णः** संसृतेस्तरोः ।
८५६ वायुर्वहति लोकं यद्भीत्यासौ **वायुवाहनः** ॥ ४६४ ॥

८५७ **धनुर्धरो** रामनामा धारयन् धनुरुत्तमम् ।
८५८ धनुर्वेदविदेवासौ **धनुर्वेदः** प्रकीर्तितः ॥ ४६५ ॥

८५९ **दण्डो** हरिर्दमयतां नृपाणां दमनक्रिया ।
८६० दमयन् नृपरूपेण प्रजा **दमयिता** मतः ॥ ४६६ ॥

८६१ दमनस्य फलत्वेन **दमोऽयं** परिकीर्त्यते ।
८६२ **अपराजित** एव स्याच्छत्रुभिर्न पराजितः ॥ ४६७ ॥

समर्थः सर्वकार्येषु शत्रून् वा सहतेऽखिलान् ।
८६३ प्रोक्तः **सर्वसहो** यद्वा पृथिव्यादिस्वरूपतः ॥ ४६८ ॥

८६४ **नियन्ता** स्वस्वकार्येषु व्यवस्थापयति प्रजाः ।
८६५ नियत्या रहितो देवोऽ**नियमः** परिकीर्तितः ॥ ४६९ ॥

नियमो वापि योगाङ्गनियमैर्गम्य उच्यते ।
८६६ अमृत्युर**यमो** यद्वा यमाद्गम्यो **यमो** मतः ॥ ४७० ॥

८६७ **सत्त्ववान्** शौर्यवीर्यादिसत्त्वोपेतः प्रकीर्तितः ।
८६८ प्राधान्यतः स्थितः सत्त्वे **सात्त्विकः** परिकीर्तितः ॥ ४७१ ॥

८६९ साधुत्वात्सज्जनेष्वेष **सत्य** इत्युच्यते बुधैः ।
८७० सत्ये धर्मे च नियतः **सत्यधर्मपरायणः** ॥ ४७२ ॥

८७१ **अभिप्रायः** पुमर्थेच्छुजनाभिप्रायगोचरः ।
लयेऽस्मिन्नाभिमुख्येन जगत्प्रैतीति वा मतः ॥ ४७३ ॥

८७२ प्रियवस्त्वर्पणे योग्यः **प्रियार्हः** परिकीर्तितः ।
८७३ स्वागताद्युपचारैस्तु पूजनीयोऽर्हं उच्यते ॥ ४७४ ॥

८७४ स्तोतृलोकप्रियं कुर्वन् **प्रियकृत्** परिकीर्तितः ।
८७५ वर्धयन् स्तोतृलोकस्य प्रीतिं वै **प्रीतिवर्धनः** ॥ ४७५ ॥

८७६ **रविर्विहायसगतिः** परव्योमाश्रितोऽथवा ।
८७७ **ज्योतिः** स्वयं द्योतमानस्वरूपत्वात् प्रकीर्त्यते ॥ ४७६ ॥

८७८ **सुरुचिर्**देहकान्त्या वा जगद्रक्षेच्छयापिवा ।
८७९ सर्वकर्मसु भुङ्क्तेऽसौ हुतं स **हुतभुङ्**मतः ॥ ४७७ ॥

८८० सर्वत्र वर्तमानत्वाद्विभुत्वाद्वा **विभुर्मतः** ।
८८१ आदित्यस्य स्वरूपेण रसं गृह्णन् **रविर्मतः** ॥ ४७८ ॥

८८२ **विरोचनः** शोभते यत्सूर्यचन्द्रादिरूपतः ।
८८३ सूते सर्वं श्रियं वापीत्यतः **सूर्य** उदीरितः ॥ ४७९ ॥

८८४ प्रसवात्सर्वलोकस्य **सविता** परिकीर्तितः ।
८८५ रविणा लोचनेनासौ **रविलोचन** ईरितः ॥ ४८० ॥

८८६ **अनन्तस्त्व**परिच्छिन्नः शेषरूपोऽथवा मतः ।
८८७ स्मृत्योक्त्या वा स्वनाम्नोऽसौ **हुतभुग्घुत**पालनात् ॥ ४८१ ॥

८८८ **भोक्ता** प्रकृतिभोगाद्वा जगत्पालनतोऽपि वा ।
८८९ सुखदानाद्धि भक्तानां **सुखदोऽयं** प्रकीर्तितः ॥ ४८२ ॥

अथवा भक्तदुःखानि छिन्दन्नसुखदो भवेत् ।
८९० असकृज्जायमानत्वा**न्नैकजो** धर्मगुप्तये ॥ ४८३ ॥

८९१ हिरण्यगर्भरूपेण जातोऽग्रेऽतो**ऽग्रजो** मतः ।
८९२ **अनिर्विण्णः** सर्वसिद्ध्या निर्वेदरहितत्वतः ॥ ४८४ ॥

८९३ **सदामर्षी** स साधून् यः क्षमते ह्यभिमुख्यतः ।
८९४ सर्वलोकाधारभूतो **लोकाधिष्ठान**मुच्यते ॥ ४८५ ॥

८९५ आश्चर्यवस्तुतुल्योऽसाव**द्भुतः** परिकीर्तितः ।
८९६ **सना**न्निगदितो देवश्चिरकालस्वरूपतः ॥ ४८६ ॥

८९७ पुरातनानामादित्वात्**सनातनतमो** मतः ।
८९८ वडवानलरूपोऽयं तद्वर्णः **कपिलो** मतः ॥ ४८७ ॥

८९९ **कपिर्वराहः** सूर्यो वा रश्मिभिर्हि जलं पिबन् ।
९०० **अप्ययो** यत्र लीयन्ते जगन्ति प्रलये सदा ॥ ४८८ ॥

९०१ **स्वस्तिदो** भगवान् प्रोक्तो भक्तानां मङ्गलं ददत् ।
९०२–९०३ **स्वस्तिकृन्मङ्गलकृत्, स्वस्ति** मङ्गलरूपवान् ॥४८९॥

९०४ **स्वस्तिभुङ्मङ्गलं** भुङ्क्ते भक्तानां तच्च पालयेत् ।
स्वस्त्यात्मना वर्धमानः स्वस्तिदानक्षमोऽथवा ॥ ४९० ॥

९०५ शीघ्रं स्वस्तिप्रदाता वा कीर्तितः **स्वस्तिदक्षिणः** ।
९०६ **अरौद्रो** यस्य नो रौद्रा रागः कोपश्च कर्म च ॥ ४९१ ॥

९०७ **कुण्डली** मकराकारसाङ्ख्ययोगविभूषितः ।
शेषरूपोऽथवा भास्वत्कर्णकुण्डलवानपि ॥ ४९२ ॥

९०८ **चक्री** सुदर्शनं बिभ्रन्मनस्तत्त्वात्मकं प्रभुः ।
९०९ **विक्रमी** पदविक्षेपाच्छौर्याल्लोकोत्तरादपि ॥ ४९३ ॥

९१० श्रुतिस्मृत्यादिबलवच्छास्त्या **तूर्जितशासनः** ।
९११ अशक्यत्वात्तु शब्देन वक्तुं **शब्दातिगो** भवेत् ॥ ४९४ ॥

९१२ सर्वैर्वेदैस्सारतया घुष्टः **शब्दसहो** मतः ।
९१३ तापत्रयोपतप्तानां **शिशिरस्तापशान्तिकृत्** ॥ ४९५ ॥

संसारिणां स्वमात्मानं ज्ञानिनां संसृतिं तथा ।
९१४ निशामिव तु यः कुर्यात्स प्रोक्तः **शर्वरीकरः** ॥ ४९६ ॥

९१५ कोपजन्यमनोवृत्तिरहितोऽ**क्रूर** उच्यते ।
९१६ वपुःकर्ममनोवाग्भिः शोभनः **पेशलो** मतः ॥ ४९७ ॥

९१७ वृद्धया शक्त्या शीघ्रकृत्या सम्पन्नो **दक्ष** उच्यते ।
९१८ **दक्षिणो** वृद्धयादियुतो गच्छन् वा हिंसकोऽथवा ॥ ४९८ ॥

क्षमावतां योगिनां च भूम्यादेर्भारधारिणः ।
श्रेष्ठत्वादथवा सर्वब्रह्माण्डवहनादपि ॥ ४९९ ॥

नार्दितः पृथिवीवायं भरेण महताथवा ।
९१९ क्षमत्वात्करणे सर्वक्रियाणां **क्षमिणां वरः** ॥ ५०० ॥

९२० विदुषामुत्तमाज्ज्ञानात्स हि **विद्वत्तमो** मतः ।
९२१ भयसामान्यराहित्यादुक्तो **वीतभयो** ह्यसौ ॥ ५०१ ॥

श्रवणं कीर्तनं चास्य शुभकृल्लोकयोर्द्वयोः ।
९२२ ततोऽयं कीर्तितो देवः **पुण्यश्रवणकीर्तनः** ॥ ५०२ ॥

९२३ **उत्तारणो** भक्तजनान् तारयन् दुःखसागरात् ।
९२४ प्रकीर्तितो **दुष्कृतिहा** नाशयन् पापदुष्कृतीः ॥ ५०३ ॥

९२५ पुण्यकृत्स्मरतां **पुण्यो** वक्ता वा पुण्यकर्मणाम् ।
९२६ **दुःस्वप्ननाशनः** प्रोक्तो भाव्यनर्थप्रसूचकान् ॥ ५०४ ॥

दुस्स्वप्नान् नाशयन् भक्तैः स्मृतः पूजित एव वा ।
९२७ संसारिणां गतीर्निघ्नन् मुक्तिदो **वीरहा** मतः ॥ ५०५ ॥

९२८ रक्षन् **रक्षण** एष स्यात्सत्त्वस्थो जगतां त्रयम् ।
९२९ सन्मार्गवर्तिरूपेण स्थित्या **सन्त** इतीरितः ॥ ५०६ ॥

९३० जीवयन् प्राणरूपेण प्रजा **जीवन** उच्यते ।
९३१ विश्वं व्याप्यावस्थितत्वात् **पर्यवस्थित** ईरितः ॥ ५०७ ॥

९३२ **अनन्तरूप** एष स्यान्नानारूपधरत्वतः ।
९३३ **अनन्तश्री**रनेकात्ममायाशक्तिसमाश्रयः ॥ ५०८ ॥

९३४ **जितमन्युः** क्रोधशून्यो भृगुपादाहतावपि ।
९३५ **भयापहः** स्वभक्तानां नाशयन् संसृतेर्भयम् ॥ ५०९ ॥

९३६ **चतुरश्रो** हरिर्न्याययोपेतः कर्मफलप्रदः ।
९३७ **गभीरात्मा** त्वनिश्चेयस्वरूपाद्धृदयादुत ॥ ५१० ॥

९३८ यः फलान्यधिकारिभ्यो दिशेत्स **विदिशो** मतः ।
९३९ शक्रादेर्विविधामाज्ञां कुर्वन् वै **व्यादिशो** मतः ॥ ५११ ॥

९४० **दिशो** वेदात्मना सर्वकर्मणां फलदानतः ।
९४१ **अनादिः** कारणाभावात्सर्वकारणकारणम् ॥ ५१२ ॥

९४२ सर्वाश्रयाया भूमेस्स आधारो **भूर्भुवो** मतः ।
९४३ अथवायं भुवो **लक्ष्मी**र्भूमेः शोभास्वरूपतः ॥ ५१३ ॥

* अथवा भूर्भुवोलक्ष्मीरेतत्त्रितयरूपवान् ।
अथवा भूर्भुवोलक्ष्मीः शोभात्वाद्भूर्भुवोर्मतः ॥ ५१४ ॥

९४४ श्रवणादिज्ञानवत्त्वात्**सुवीरः** परिकीर्तितः ।
अथवायं **सुवीरः** स्याच्छोभनध्येयधामभिः ॥ ५१५ ॥

---

* भूर्भुवो लक्ष्मीरित्यस्यैकनामत्वपक्षे श्रीमद्गम्भीरभारत्युक्तरीत्या सर्वप्रहरणायुध इत्यस्यावृत्त्या नाम्नां सहस्रत्वोपपत्तिरवगन्तव्या । वस्तुतस्तु "द्विर्वचनं समाप्तिं द्योतयति" इति भाष्योक्त्या द्विर्वचनस्य समाप्तिद्योतकस्य पृथङ्नामपरत्वानुपपत्त्या अत्रैव नामद्वयमुचितमिति प्रतिभाति ।

यद्वा मत्स्यादिगतिभिः **सुवीरः** परिकीर्तितः ।
९४५ शोभनाभ्यामङ्गदाभ्यां युक्तत्वाद्**रुचिराङ्गदः** ॥ ५१६ ॥

९४६ जन्तूनां जनकत्वाद्वै **जननो** ह्येष कीर्तितः ।
९४७ कार्योत्पत्तिनिदानत्वाज्**जनजन्मादि**रुच्यते ॥ ५१७ ॥

९४८ स्वाज्ञोल्लङ्घिभयोत्पादाद्**भीमो**ऽयं परिकीर्तितः ।
९४९ असुरादिभयोत्पादिबलाद्**भीमपराक्रमः** ॥ ५१८ ॥

९५० **आधारनिलयो** भूतपञ्चकस्य विधारणात् ।
९५१ धारकान्तरराहित्याद्**धाता** परिकीर्तितः ॥ ५१९ ॥

९५२ **धाता** वा प्रलये सर्वाः प्रजास्ताः संहरन्नयम् ।
९५३ **पुष्पहासो** जगद्रूपहासात्कुसुमहासवत् ॥ ४२० ॥

९५४ नित्यप्रबुद्धरूपत्वाज्जाग्रदुक्तः **प्रजागरः** ।
९५५ सर्वेषामुपरि स्थित्या कीर्तितस्त्**ऊर्ध्वगो** दिवि ॥ ५२१ ॥

९५६ कीर्तितः **सत्पथाचारः** साध्वाचारपरिग्रहात् ।
९५७ जीवयन् **प्राणदः** प्रोक्तः परीक्षित्प्रभृतीन् मृतान् ॥ ५२२ ॥

प्रणवस्याभिधेयत्वात्तदात्मा **प्रणवो** मतः ।
९५८ जीवरूपो व्यवहरन् नामरूपादिकं **पणः** ॥ ५२३ ॥

अथवा फलदः पुण्यं पणं गृह्णन् **पणो** मतः ।
९५९ प्रमित्यात्मस्वरूपेण **प्रमाणं** ब्रह्म सम्मतम् ॥ ५२४ ॥

प्राणादीनामिन्द्रियाणां जीवानां निलयोऽथवा ।
९६० प्रोक्तो वा **प्राणनिलयः** प्राणान् जीवांश्च संहरन् ॥ ५२५ ॥

९६१ पोषयन्नन्नरूपेण प्राणान् वै **प्राणभृन्मतः** ।
९६२ जीवयन् प्राणिनः प्राणैः कीर्तितः **प्राणजीवनः** ॥ ५२६ ॥

९६३ सत्यामृतादिपर्यायतत्त्वात्मा **तत्त्वमुच्यते** ।
९६४ यथावन्निजरूपज्ञस्तत्त्ववित्परिकीर्तितः ॥ ५२७ ॥

९६५ अद्वयात्मस्वरूपत्वा**देकात्मा** श्रुतिसम्मतः ।
९६६ जन्ममृत्यादिराहित्या**ज्जन्ममृत्युजरातिगः** ॥ ५२८ ॥

९६७ **भूर्भुवस्स्वस्तरुर्**होमे व्याहृत्या दोषतारणात् ।
यद्वा भूरादिवृक्षात्मा तद्वद्वा व्याप्य सुस्थितः ॥ ५२९ ॥

९६८ स्वभक्तान् तारयन् **तारो** दुःखाब्धेः प्रणवोऽथवा ।
९६९ **सविता** सर्वलोकस्य जनकः परिकीर्तितः ॥ ५३० ॥

९७० ब्रह्मणोऽपि पितृत्वाद्वै **प्रपितामह** ईरितः ।
९७१ प्राणिनः सङ्गतान् कुर्वन् **यज्ञः** कर्मफलैर्मतः ॥ ५३१ ॥

९७२ भोक्ता **यज्ञपतिः** सर्वयज्ञानां प्रभुरेव वा ।
९७३ यजमानात्मना तिष्ठन् **यज्वा** स भगवान् मतः ॥ ५३२ ॥

९७४ **यज्ञाङ्गो**ऽसौ वराहात्मा यज्ञा अङ्गानि यस्य हि ।
९७५ प्रापयन् फलदान् यज्ञान् मुमुक्षून् **यज्ञवाहनः** ॥ ५३३ ॥

९७६ ब्रह्मात्मना स्थितो यज्ञं पालयन् **यज्ञभृन्मतः** ।
९७७ जगदादौ यजन् यज्ञैर्यज्ञकृत्कर्मबोधकः ॥ ५३४ ॥

अथवा प्रलये यज्ञान् छेदयन् **यज्ञकृद्भ**वेत् ।
९७८ **यज्ञी** शेषी तु यज्ञानां तत्समाराधनात्मनाम् ॥ ५३५ ॥

९७९ यज्ञं भुङ्क्ते पालयेद्वा भगवान् **यज्ञभुङ्मतः**।
९८० स्वप्राप्तिसाधनत्वेन यज्ञवान् **यज्ञसाधनः** ॥ ५३६ ॥

९८१ फलेन योजयन् यज्ञं **यज्ञान्तकृदि**ति स्मृतः।
यद्वा समापयन् यज्ञं पूर्णाहुतिविधानतः ॥ ५३७ ॥

९८२ ज्ञानयज्ञो **यज्ञगुह्यं** फलेच्छारहितोऽथवा ।
९८३ यज्ञात्मा, भगवान**न्नं** भूतान्यत्त्यद्यतेऽपि तैः ॥ ५३८ ॥

९८४ ब्रह्मक्षत्रादिरूपेण प्रोच्यतेऽ**न्नाद्** इत्यसौ ।
९८५ **आत्मयोनिः** कीर्तितोऽसौ सर्वोपादानरूपतः ॥ ५३९ ॥

९८६ **स्वयं जातो** हि जगतां निमित्तं कारणं भवेत् ।
९८७ वराहात्मा विशेषेण **वैखानः** खननाद्भुवः ॥ ५४० ॥

९८८ गायन् सामानि सम्प्रोक्तो ऋषिभिः **सामगायनः**।
९८९ **देवकीनन्दनः** प्रोक्तो देवक्यास्तनयो भवन् ॥ ५४१ ॥

९९० सर्जनात्सर्वलोकस्य **स्रष्टा**ऽसौ परिकीर्तितः ।
९९१ भूपतित्वात् **क्षितीशो**ऽयं दाशरथ्यात्मना मतः ॥ ५४२ ॥

९९२ ध्यानाद्यैः पापजालस्य नाशनात् **पापनाशनः** ।
९९३ **शङ्खभृत्** पाञ्चजन्याख्यं बिभ्रद्भूताद्यहङ्कृतिम् ॥ ५४३ ॥

९९४ **नन्दकी** नन्दकाख्येन विद्यारूपमहासिना ।
९९५ **चक्री** सुदर्शनाख्येन मनस्तत्त्वेन संयुतः ॥ ५४४ ॥

९९६ **शार्ङ्गधन्वा** धनुः शार्ङ्गमिन्द्रियादिमयं दधत् ।
९९७ **गदाधरो** बुद्धिरूपां गदां कौमोदकीं वहन् ॥ ५४५ ॥

९९८ रथाङ्गपाणिरुक्तोऽयं पाणौ चक्रस्य धारणात् ।
९९९ अक्षोऽभ्यश्चालनाशक्यः शत्रुभिश्चक्रधारणात् ॥ ५४६ ॥

आयुधत्वेनाप्रसिद्धकरजादीनि यानि वै ।
१००० सर्वाण्यस्यायुधानीति **सर्वप्रहरणायुधः** ॥ ५४७ ॥

रामकृष्णतनूजेन विदुषा रामशर्मणा ।
भाष्योक्तिः सङ्गृहीतैवमनया प्रीयतां हरिः ॥

इति श्रीरामकृष्णतनूजेन रामशर्मणा विरचित: श्रीविष्णुसहस्रनाम-
शाङ्करभाष्यार्थसङ्ग्रह:
समाप्त:

श्रीकृष्णाय परस्मै ब्रह्मणे नम: । श्रीकृष्णार्पणमस्तु

श्री गुरुगणेशशारदाभ्यो नमः

गम्भीरभारतीविरचिता

पद्यप्रसूनाञ्जलिः

(विष्णुसहस्रनामविवृतिः)

उपोद्घातमञ्जरी

सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् ।
सहस्रबाहुरव्यक्तः स जीयाज्जगदीश्वरः ॥ १ ॥

सहस्रमूर्तिमनघं सहस्राक्षसमर्चितम् ।
सहस्रभानुबिम्बस्थं वन्दे कृष्णं सहस्रशः ॥ २ ॥

सहस्रद्वयजिह्वाभिः सहस्रास्येन संस्तुतम् ।
वन्दे सहस्रधोपास्यं सहस्रश्रुतिगोचरम् ॥ ३ ॥

हेरम्बमम्बिकाडिम्बं शम्भुसम्भवमीश्वरम् ।
लम्बोदरमहं वन्दे देवं स्तम्बेरमाननम् ॥ ४ ॥

विचारविधिपारदा विहितकर्मसञ्चारदा
[1] विबोधमयसारदा विनयबुद्धिविस्तारदा ।
भवाब्धिपरिहारदा भवतु भव्यसद्भावदा
सुखाय मम सर्वदा सकलपारदा शारदा ॥ ५ ॥

यन्मातुः प्रपितामहो हि भिषजां वर्यो बुधो मुद्गलः
श्रीवत्सान्वयसम्भवो गुणनिधिर्नारायणस्तत्सुतः ।
तस्याण्णाजिबुधः सुतः किल पुनर्नारायणस्तत्सुतः
तं वन्दे गुरुमागमांश्च सकलान् योऽध्यापयन्मातुलः ॥६॥

---

[1] विबोधमपि शारदा—**ग.**

कौण्डिन्यगोत्रसम्भूतं ब्रह्माख्यं परमं गुरुम् ।
वन्देऽवान्तरसर्वज्ञं यं प्राहुः पण्डितोत्तमाः ॥ ७ ॥

विश्वामित्र इति प्रसिद्धमहिमा मूर्ध्नि तपोऽग्निं त्यजन्
त्रैलोक्यं सचराचरं स्वमहसा सन्तापयन् तापसः ।
यो ब्रह्मेन्द्रमहेशमुख्यविबुधैस्सम्प्रार्थितः पूजितो
ब्रह्मर्षित्वमवाप कोऽपि मुनिराट् पायात्पुनः [1]सृष्टिकृत् ॥८॥

तद्गोत्रोद्भव एकनाथ इति च श्रीमानुदारः शुचिः
तत्पुत्रस्तु कदेवपण्डित इति [2]प्रौढप्रतापोच्छ्रितः ।
तत्सूनुश्च [3]यमाजिपण्डित इति ख्यातः सतां सम्मतो
जाया तस्य सती सतीजननुता स्याच्चन्दमा नामतः ॥ ९ ॥

क्षमावान् चन्दमाख्यायां यमाजिर्यमजीजनत् ।
स सूरिदीक्षाशिक्षावान् कविर्गम्भीरभारती ॥ १० ॥

श्रीमच्छङ्करभाष्याम्बुनिधेः सारं समुद्धरन् ।
दिव्यानां श्रीहरेर्नाम्नां सहस्रं विवृणोम्यहम् ॥ ११ ॥

यथारूढां प्रकुर्वाणो भाष्यभाषितभूमिकाम् ।
स्वोक्तान्यपि पदान्यत्र वर्णयामि पदान्तरैः ॥ १२ ॥

श्रुतिस्मृत्यनुसम्भेदा[4]त्तथा दूरान्वयः क्वचित् ।
जानन्तः क्षन्तुमर्हन्तु प्रयासं पद्यनिर्मितौ ॥ १३ ॥

सतां दयाधर्मतरिर्ग्रन्थाब्धितरणे मम ।
दोषैकदत्तबुद्धिभ्यः कुजन्तुभ्यः कुतो भयम् ॥ १४ ॥

---

[1] स्विष्टकृत्–घ. [2] प्रौढः प्रतापो–ग. [3] यमादि–घ. [4] ततो–घ.

साधूनां मुदमाशु दास्यति गुणालङ्कारहीनोऽप्यसौ
ग्रन्थो मे सकलोऽपि नामभिरभिव्याप्तो मुरारेर्यतः ।
लोके नीचतरोऽपि याति महतां संसर्गतो गौरवं
गीर्वाणैरपि धार्यते त्रिपथगासङ्गात्प्रतोलीजलम् ॥ १५ ॥

पादद्वयेन पादेन क्वचित्पादत्रयेण च ।
क्वचित्सम्पूर्णपद्येन नाम्नो विवृतिरुच्यते ॥ १६ ॥

श्रुत्या स्तुत्या नमस्कृत्या तथा प्रार्थनया क्वचित् ।
व्यस्ताभिर्वा समस्ताभिः क्रियते पादपूरणम् ॥ १७ ॥

व्यासेन प्रतिरोपिता जयवने नामावलीस्वर्लता
प्रज्ञापल्लवितापि शङ्करमुनेः सम्पुष्पिता चागमैः ।
तान्यादाय विधीयते कृतधिया श्रीभारतीसूरिणा
श्रीविष्णोश्चरणारविन्दयुगले **पद्यप्रसूनाञ्जलिः** ॥ १८ ॥

मञ्जरीभिर्द्वादशभिरुपोद्घातादिभिः क्रमात् ।
पद्यपुष्पाञ्जलिर्ग्रन्थः प्रयत्नात्परिपूर्यते ॥ १९ ॥

श्रुतिस्मृतिभ्यां सिद्धा स्यादाद्योपोद्घातमञ्जरी ।
ततः परं प्रोच्यतऽत्र द्वितिया विश्वमञ्जरी ॥ २० ॥

तृतीयाऽऽनन्दनिलया स्याद्वृषाकपिमञ्जरी ।
सन्धातृमञ्जरी तुर्या युगावर्ता तु पञ्चमी ॥ २१ ॥

स्याद्वीरमञ्जरी षष्ठी कपीन्द्राह्वा तु सप्तमी ।
श्रीवत्सवक्षस्संज्ञेयमष्टमी मञ्जरी स्मृता ॥ २२ ॥

सत्ता स्यान्नवमी ज्ञेया दशम्यक्षोभ्यसंज्ञिता ।
एकादशी भूरिरसा ख्याता स्वस्तिदमञ्जरी ॥ २३ ॥

समाप्तमञ्जरी पश्चाद्द्वादशी सुखदायिनी ।
तत्र व्यासोदितं मूलं महाभारतमध्यगम् ॥ २४ ॥

*शान्तिपर्वाश्रितं स्तोत्रं मोक्षधर्मैकभूषणम् ।
श्रुत्वेत्यादिसमारभ्य वैशम्पायन उक्तवान् ॥ २५ ॥

शृण्वन् बहुविधान् धर्मान् धर्मराजो धराधरः ।
पुनश्चकार षट् प्रश्नान् भीष्मं प्रति महामतिः ॥ २६ ॥

किमेकमित्याद्यारभ्य जन्मसंसारबन्धनात् ।
इत्यन्तेन च ते प्रश्नाः पद्ययुग्मे स्फुटीकृताः ॥ २७ ॥

जगत्प्रभुं देवदेवमित्याद्यारभ्य सप्तभिः ।
श्लोकैस्तेषामुत्तराणि दत्तवान् शन्तनोः सुतः ॥ २८ ॥

किमेकं दैवतं लोक इति प्रश्नोऽयमादितः ।
दैवतं देवतानां चेत्युत्तरं विष्णुरेव हि ॥ २९ ॥

किं वाप्येकं †परं स्थानमिति प्रश्नस्तथापरः ।
तस्योत्तरं विष्णुरेव परमं यः परायणम् ॥ ३० ॥

स्तुवन्तः कमितिप्रश्नस्तृतीयस्तस्य चोत्तरम् ।
लोकाध्यक्षं स्तुवन्नित्यमिति स्तुत्यो हरिः स्वयम् ॥ ३१ ॥

कमर्चन्त इति प्रश्नश्चतुर्थस्तस्य चोत्तरम् ।
तमेव चार्चयन्नित्यमिति विष्णुं समर्चयेत् ॥ ३२ ॥

को धर्म इति यः प्रश्नः पञ्चमस्तस्य चोत्तरम् ।
एष मे सर्वधर्माणां धर्मः श्रीविष्णुसेवनम् ॥ ३३ ॥

---

* अनुशासनपर्वण्युपलभ्यमानस्य विष्णुसहस्रनामस्तोत्रस्य शान्तिपर्वाश्रितत्वोक्तिश्चिन्त्या । † परायणमित्यस्यार्थानुवादोऽयम् ।

किं जपन्मुच्यत इति षष्ठः प्रश्नस्तदुत्तरम् ।
स्तुवन्नामसहस्रेणेत्यतो नाम हरेर्जपेत् ।। ३४ ।।

प्रश्नानामुत्तरे सर्वं विष्णोराराधनं वदन् ।
यतः सर्वाणि भूतानीत्येवमादि नदीसुतः ।। ३५ ।।

तद्विष्णोर्लक्षणं प्राह विष्णोर्नामसहस्रकम् ।
अनन्तानीह नामानि ख्यातानि गुणयोगतः ।। ३६ ।।

मन्त्रऋग्भिर्यानि विष्णोः परिगीतानि भूतये ।
पुरुषार्थाय तान्यत्र विश्वमित्यादिनोक्तवान् ।। ३७ ।।

अत्रादित्यादिशब्दास्तु यद्यप्यर्थान्तरावहाः ।
विष्णोर्विभूतिरूपत्वात्सर्वार्थानामिहैकता ।। ३८ ।।

भूतात्मा चेन्द्रियात्मा च प्रधानात्मा तथा भवान् ।
आत्मा च परमात्मा च त्वमेकः पञ्चधेति च ।। ३९ ।।

ब्रह्मैवेदं विश्वमिदं वरिष्ठमिति च श्रुतेः ।
विष्टभ्याहमिदं सर्वमेकांशेनेति च स्मृतेः ।। ४० ।।

इत्यादिबहुवाक्येभ्यः श्रुतिस्मृतिसहस्रतः ।
अर्थो नाम्नां सहस्रस्य विष्णुरेव न संशयः ।। ४१ ।।

प्रश्नोत्तराभ्यां यच्चोक्तं यदुक्तं लक्षणं हरेः ।
श्रुतयः स्मृतयस्तत्र प्रमाणत्वेन सम्मताः ।। ४२ ।।

आचार्योक्तास्तथैवान्याः प्रोच्यन्तेऽत्रैव काश्चन ।
ततः संक्षेपतः पूर्वं श्रुतयः स्मृतयस्ततः ।। ४३ ।।

तथाहि—

"भिद्यते हृदयग्रन्थिश्छिद्यन्ते सर्वसंशयाः ।
क्षीयन्ते चास्य कर्माणि तस्मिन् दृष्टे परावरे ।।

'आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्न बिभेति कुतश्चन'।
हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्मनाम
येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः ॥

न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकं
नेमा विद्युतो भान्ति कुतोऽयमग्निः ।
तमेव भान्तमनुभाति सर्वं
तस्य भासा सर्वमिदं विभाति ॥

य इमं लोकं परमं च लोकं
सर्वाणि भूतानि योऽन्तरो यमयति ॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते । भीषोदेति सूर्यः ।
भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च । मृत्युर्धावति पञ्चम इति ॥

एको देवः सर्वभूतेषु गूढः
सर्वव्यापी सर्वभूतान्तरात्मा ।
कर्माध्यक्षः सर्वभूताधिवासः
साक्षी चेता केवलो निर्गुणश्च ॥

यो ब्रह्माणं विदधाति पूर्वं
यो वै वेदांश्च प्रहिणोति तस्मै ।
तꣳह देवमात्मबुद्धिप्रकाशं
मुमुक्षुर्वै शरणमहं प्रपद्ये ॥

अग्निर्यथैको भुवनं प्रविष्टो
रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव ।
एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा
रूपं रूपं प्रतिरूपो बहिश्च ॥

वायुर्यथैको भुवनं प्रविष्टो
रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव ।
एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा
रूपं रूपं प्रतिरूपो बहिश्च ॥

सूर्यो यथा सर्वलोकस्य चक्षुः
न लिप्यते चाक्षुषैर्बाह्यदोषैः ।
एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा
न लिप्यते लोकदुःखेन बाह्यः ॥

एको वशी सर्वभूतान्तरात्मा
एकं रूपं बहुधा यः करोति ।
तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीराः
तेषां शान्तिः शाश्वती नेतरेषाम् ॥

नित्यो नित्यानां चेतनश्चेतनाना-
मेको बहूनां यो विदधाति कामान् ।
तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीराः
तेषां शान्तिः शाश्वती नेतरेषाम् ॥

'अनेजदेकं मनसो जवीयः'
'तत्र को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यतः' ।
अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो
न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥

यत्र नान्यत्पश्यति नान्यच्छृणोति नान्यद्विजानाति स भूमा । यो वै भूमा तदमृतम् ॥

तद्विष्णोः परमं पदम्+विष्णोर्यत्परमं पदम् । विष्णोर्नुकम्+त्रेधोरुगायः ॥ प्रतद्विष्णुः+भुवनानि विश्वा ॥ उरुक्रमस्य स हि बन्धुरित्था+मध्व उत्सः ॥ विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रं छन्द आरोह पृथिवीमनु विक्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मः ॥ विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमान् लोकाननपजय्यमभ्यजयन् ॥ अधा ते विष्णो विदुषा । तमु स्तोतारः+आस्य जानन्तो+भजामहे ॥ पुरुष एवेदꣳ सर्वम् । यद्भूतं यच्च भव्यम् ॥ एतावानस्य महिमा । अतो ज्यायाꣳश्च पुरुषः ॥ वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम् । आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे । अजायमानो बहुधा विजायते । तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम् । मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः ॥ भर्ता सन् भ्रियमाणो बिभर्ति । एको देवो बहुधा निविष्टः । तव देवा हवमायन्ति सर्वे । त्वमेकोऽसि बहूननुप्रविष्टः ॥ हरिꣳ हरन्तमनुयन्ति देवाः । विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम् । यः प्रजानानामेकराण्मानुषीणाम् । मृत्युं यजे प्रथमजामृतस्य ॥ यदोषधीभिः पुरुषान् पशूꣳश्च विवेश भूतानि चराचराणि ॥ नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि । तन्नो विष्णुः प्रचोदयात् ॥ नारायणं महाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम् । नारायणपरो ज्योतिरात्मा नारायणः परः । नारायणपरं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः । नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः । यच्च किञ्चिज्जगत्सर्वं दृश्यते श्रूयतेऽपि वा । अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः ॥ स वा एष पुरुषः [1] पञ्चधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च दिशश्चावान्तरदिशाश्च स वै सर्वमिदं जगत् ॥ ऋतꣳ सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम् । ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं विश्वरूपाय वै नमो नमः ॥ पुरुषान्न परं किञ्चित्सा काष्ठा सा परा गतिः ॥ सर्वो वै रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु । पुरुषो वै रुद्रस्सन्महो नमो नमः ॥ ओन्तद्ब्रह्म । ओन्तद्वायुः । ओन्त-

[1] पञ्चविधः—क.

त्सत्यम् । ओन्तत्सर्वम् । ओन्तत्पुरोर्नमः ॥ अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वमूर्तिषु । त्वं यज्ञः त्वं वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्वं रुद्रस्त्वं विष्णुः त्वं ब्रह्मा त्वं प्रजापतिः ॥ अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः । ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक् ॥ यदा ह्येवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विन्दते । अथ सोऽभयं गतो भवति । यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते । अथ तस्य भयं भवति ॥ स यश्चायं पुरुषे । यश्चासावादित्ये । स एकः । स य एवं वित् ॥ यदिदं किञ्च । तत्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको भवति ॥ नैवेह किञ्चनाग्र आसीत् । मृत्युनैवेदमावृतमासीत् । आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीत् । नान्यत्किञ्चन मिषत् ॥ स देव सोम्येदमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयम् ॥ नेति नेतीति, नेह नानास्ति किञ्चन । नान्योऽतोऽस्ति द्रष्टा, नान्योऽतोऽस्ति श्रोता, नान्योऽतोऽस्ति घ्राता, नान्योऽतोऽस्ति मन्ता, नान्योऽतोऽस्ति विज्ञाता । नात्र काचन भिदास्तीति ॥ यत्रान्यत्पश्यत्यन्यच्छृणोत्यन्यद्विजानाति तदल्पम् । अथ यदल्पं तन्मर्त्यम् ॥ इन्द्रं मित्रं वरुणमग्निमाहुः । मातरिश्वानमाहुः ॥ सुपर्णं विप्राः कवयो वचोभिः भिमते द्वादश ॥ यो देवानां नामधा एक एव तꣳसंप्रश्नं भुवना यन्त्यन्या ॥ य उ त्रिधा तु पृथिवीमुत द्याम् । एको दाधार भुवनानि विश्वा ॥ विश्वतश्चक्षुः+द्यावाभूमी जनयन् देव एकः ॥ यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते । येन जातानि जीवन्ति । यत्प्रयन्त्यभिसंविशन्ति ॥

सर्वे वेदा यत्पदमामनन्ति
तपांसि सर्वाणि च यद्वदन्ति ।
यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति
तत्ते पदं सङ्ग्रहेण ब्रवीम्योमित्येतत् ॥

एतद्ध्येवाक्षरं ब्रह्म एतद्ध्येवाक्षरं परम् ।
एतद्ध्येवाक्षरं ज्ञात्वा यो यदिच्छति तस्य तत् ॥

अणोरणीयान् महतो महीयान्+महिमानमीशम् ॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः पुरुषादधि ॥ परेण नाकं विहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो विशन्ति+यः परः स महेश्वरः ॥ स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट्" इत्यादिब्रह्मश्रुतयः ।

विष्णोश्च सर्वहेतुत्वे सर्वेशत्वेऽखिलैर्जनैः
उपास्यत्वे सर्वकामप्रदत्वे श्रुतयोऽखिलाः ॥ ४४ ॥

नारायणोपनिषदि सूक्ते पुरुषसंज्ञिके ।
विज्ञेयाः शतरुद्रीये विष्णुसूक्ते तथात्मनः ॥ ४५ ॥

उक्ताः श्रुतिगणाः, वच्मि स्मृतिवाक्यानि कानिचित् ।
विष्णुर्यच्छ्रवणात्सेव्यः सङ्कीर्त्यश्चेति बोध्यते ॥ ४६ ॥

तथाहि—

"जप्येनैव तु संसिध्येद्ब्राह्मणो नात्र संशयः ।
कुर्यादन्यन्न वा कुर्यान्मैत्रो ब्राह्मण उच्यते ॥

ध्यायन् कृते यजन् यज्ञैः त्रेतायां द्वापरेऽर्चयन् ।
यदाप्नोति तदाप्नोति कलौ सङ्कीर्त्य केशवम् ॥

ध्यातो दृष्टः कीर्तितश्च स्मृतः सम्पूजित श्रुतः ।
प्रणतः पाप्मनः सर्वानुन्मूलयति माधवः ॥

रूपमारोग्यमर्थांश्च भोगांश्चैवानुषङ्गिकान् ।
ददाति ध्यायतो नित्यमपवर्गप्रदो हरिः ।

चिन्त्यमानस्समस्तानां क्लेशानां हानिदो हि यः ।
समुत्सृज्याखिलं चिन्त्यं सोऽच्युतः किन्न चिन्त्यते ॥

ध्यायेन्नारायणं देवं स्नानादिषु च कर्मसु ।
प्रायश्चित्तं हि सर्वस्य दुष्कृतस्येति वै श्रुतिः ॥

[1]अतिपातकयुक्तोऽपि ध्यायन्निमिषमच्युतम् ।
भूयस्तपस्वी भवति पङ्क्तिपावनपावनः ॥

आलोड्य सर्वशास्त्राणि विचार्य च पुनः पुनः ।
इदमेकं सुनिष्पन्नं ध्येयो नारायणः सदा ॥

चतुर्णां वेदानां हृदयमिदमाकृष्य विधिना
चतुर्भिर्वर्णैर्यः स्फुटमघटि नारायणपदम् ।
तदेतद्गायन्तो वयमिह तदात्मानमधुना
पुनीमो जानीमो न हरिपरितोषाय किमपि ॥

हरिरेकः सदा ध्येयो भवद्भिः सत्त्वसंस्थितैः ।
ओमित्येवं सदा विप्राः! पठत ध्यात केशवम् ॥

यन्नामकीर्तनं भक्त्या विलायनमनुत्तमम् ।
मैत्रेयाशेषपापानां धातूनामिव पावकः ॥

अवशेनापि यन्नाम्नि कीर्तिते सर्वपातकैः ।
पुमान् विमुच्यते सद्यः सिंहत्रस्तैर्मृगैरिव ॥

हरिर्हरति पापानि दुष्टचित्तैरपि स्मृतः ।
अनिच्छयापि संस्पृष्टो दहत्येव हि पावकः ॥

---

[1] अतिपापप्रसक्तोऽपि—घ.

ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि वासुदेवस्य कीर्तनात् ।
तत्सर्वं विलयं याति तोयस्थं लवणं यथा ॥

यस्मिन् न्यस्तमतिर्न याति नरकं स्वर्गोऽपि यच्चिन्तने
विघ्नो यत्र निवेशितात्ममनसो ब्राह्मोऽपि लोकोऽल्पकः ।
मुक्तिं चेतसि यः स्थितोऽमलधियां पुंसां ददात्यव्ययः
किं चित्रं यदघं प्रयाति विलयं तत्राच्युते कीर्तिते ॥

शमायालं जलं वह्नेस्तमसो भास्करोदयः ।
शान्तिः कलेरघौघस्य नामसंकीर्तनं हरेः ॥

हरेर्नामैव नामैव नामैव मम जीवनम् ।
कलौ नास्त्येव नास्त्येव नास्त्येव गतिरन्यथा ॥

श्रुत्वा विष्णुं वासुदेवं विपापो जायते नरः ।
विष्णोः सम्पूजनान्नित्यं सर्वं पापं प्रशाम्यति ॥

सर्वदा सर्वकालेषु नास्ति तेषाममङ्गलम् ।
येषां हृदिस्थो भगवान् मङ्गलायतनं हरिः ॥

गङ्गास्नानसहस्रेषु पुष्करस्नानकोटिषु ।
यत्पापं विलयं याति स्मृते नश्यति तद्धरौ ॥

प्रायश्चित्तान्यशेषाणि तपःकर्मात्मकानि वै ।
यानि तेषामशेषाणां श्रीकृष्णानुस्मरणं परम् ॥

संसारसर्पसन्दष्टनष्टचेष्टैकभेषजम् ।
कृष्णेति वैष्णवं मन्त्रं श्रुत्वा मुक्तो भवेन्नरः ॥

कृषिर्भूवाचकः शब्दो णश्च निर्वृतिवाचकः ।
तयोरैक्यं परं ब्रह्म कृष्ण इत्यभिधीयते ॥

कलिकल्मषमत्युग्रं नरकार्तिप्रदं नृणाम् ।
प्रयाति विलयं सद्यः सकृद्यत्रापि संस्मृते ॥

सकृत्स्मृतोऽपि गोविन्दो नृणां जन्मशतैः कृतम् ।
पापराशिं दहत्याशु तूलराशिमिवानलः ॥

मुहूर्तमपि यो ध्यायेन्नारायणमतन्द्रितः ।
सोऽपि सिद्धिमवाप्नोति किं पुनस्तत्परायणः ॥

एकस्मिन्नप्यतिक्रान्ते मुहूर्ते ध्यानवर्जिते ।
दस्युभिर्मुषितेनेव युक्तमाक्रन्दितुं भृशम् ॥

जनार्दनं भूतपतिं जगद्गुरुं
स्मरन् मनुष्यः सततं महामुने! ।
दुःखान्यशेषाण्यपहन्ति साधय-
त्यशेषकार्याणि च यान्यभीप्सति ॥

एवमेकाग्रचित्तः सन् संश्रितो मधुसूदनम् ।
जन्ममृत्युजराग्राहं संसाराब्धिं तरिष्यति ॥

कलावत्रापि दोषाढ्ये विषयासक्तमानसः ।
कृत्वापि सकलं पापं गोविन्दं संस्मरन् शुचिः ॥

वासुदेवे मनो यस्य जपहोमार्चनादिषु ।
तस्यान्तरायो मैत्रेय! न कदाचित्प्रजायते ॥

यथाग्निरुद्धतशिखः कक्षं दहति सानिलः ।
तथा चित्तस्थितो विष्णुर्योगिनां सर्वकिल्बिषम् ॥

लोकत्रयाधिपतिमप्रतिमप्रभाव-
मीषत्प्रणम्य शिरसा प्रभविष्णुमीशम् ।

जन्मान्तरप्रलयकल्पसहस्रजातमाशु
प्रणाशमुपयाति नरस्य पापम् ॥

नाम्नोऽस्ति यावती शक्तिः पापनिर्हरणे हरेः ।
तावत्कर्तुं न शक्नोति पातकं पातकी जनः ॥

एकोऽपि कृष्णस्य कृतः प्रणामो दशाश्वमेधावभृतेन तुल्यः ।
दशाश्वमेधी पुनरेति जन्म कृष्णप्रणामो न पुनर्भवाय ॥

अतसीपुष्पसङ्काशं [1]पीतनिर्मलवाससम् ।
ये नमस्यन्ति गोविन्दं न तेषां विद्यते भयम् ॥

शाठ्येनापि नमस्कारः प्रयुक्तश्चक्रपाणये ।
संसारस्थूणबद्धानामुन्मोचनकरो हरिः ॥

सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।
सम्पश्यन्नात्मयाजी वै स्वाराज्यमधिगच्छति ॥

सर्वभूतेषु यः पश्येद्भगवद्भावमात्मनः ।
भूतानि भगवत्यात्मन्येष भागवतोत्तमः ॥

खं वायुमग्निं सलिलं महीं च
ज्योतींषि सत्त्वानि दिशो द्रुमादीन् ।
सरित्समुद्रांश्च हरेः शरीरं
यत्किञ्च भूतं प्रणमेदनन्यः ॥

भूतानि विष्णुर्भुवनानि विष्णु-
र्वनानि विष्णुर्गिरयो दिशश्च ।

---

[1] पीतवाससमच्युतम्—ग.

नद्यस्समुद्राश्च स एव विष्णु-
 र्यदस्ति यन्नास्ति च विप्रवर्य ! ॥

सृष्टिस्थित्यन्तकरिणीं ब्रह्मविष्णुशिवात्मिकाम् ।
स्वसंज्ञां याति भगवानेक एव जनार्दनः ॥

तस्मान्न विज्ञानमृतेऽस्ति किञ्चि-
 त्क्वचित्कदाचिद्द्विज ! वस्तुजातम् ।
विज्ञानमेकं निजकर्मभेदा-
 द्विभिन्नचित्तैर्बहुधाभ्युपेतम् ॥

ज्ञानं विशुद्धं विमलं विशोक-
 मशेषलोभादिनिरस्तसङ्गम् ॥
एकः सदैकं परमं परेशं
 स वासुदेवो न यतोऽस्ति किञ्चित् ॥

यदा समस्तदेहेषु पुमानेको व्यवस्थितः ।
तदा हि को भवान् कोऽहमित्येतद्विफलं वचः ॥

सितनीलादिभेदेन यथैकं दृश्यते नभः ।
भ्रान्तदृष्टिभिरात्मापि तथैकः सन् पृथक् पृथक् ॥

एकं समस्तं यदिहास्ति किञ्चि-
 त्तदुच्यतान्नास्ति परं ततोऽन्यत् ।
सोऽहं स च त्वं स च सर्वमेत-
 दात्मस्वरूपं त्यज भेदमोहम् ॥

सकलमिदमहं च वासुदेवः
  परमपुमान् परमेश्वरः स एकः ।
इति मतिरचला भवत्यनन्ते
  हृदयगते व्रज तान् विहाय दूरात् ॥

अयं भवो भवन्तश्च ब्रह्मा देवा महर्षयः ।
समुद्रा गिरयो नद्यः सर्वं नारायणात्मकम् ॥

आधिक्यन्यूनताबाध्यबाधकत्वेन वर्तते ।
भवानहं च विश्वात्मन्नेकमेव हि कारणम् ॥

योऽहं स त्वं जगच्चेदं सदेवासुरमानुषम् ।
अविद्यामोहितात्मानः पुरुषा भिन्नदर्शिनः ॥

विष्णोरन्यं तु पश्यन्ति ये मां ब्रह्माणमेव च ।
कुतर्कमतयो मूढाः पच्यन्ते बहुधाऽशुचौ ॥

ये च मूढा दुरात्मानो भिन्नं पश्यन्ति मां हरिम् ।
ब्रह्माणं च तथा तेषां भ्रूणहत्यासमं त्वघम् ॥

आदिस्त्वं सर्वभूतानां मध्यमन्तस्तथा भवान् ।
त्वत्तः सर्वमभूद्विश्वं त्वयि सर्वं प्रलीयते ॥

अहं त्वं सर्वगो देव! त्वमेवाहं जनार्दन! ।
आवयोरन्तरं नास्ति शब्दैरर्थैर्जगत्पते ॥

नामानि तव गोविन्द! यानि लोके महान्ति वै ।
तान्येव मम नामानि नात्र कार्या विचारणा ॥

त्वद्विस्तारो यतो देव! अहं भूतपतिस्तथा ।
न तदस्ति विभो! देव! यत्ते विरहितं क्वचित् ॥

यदासीद्वर्तते यच्च यच्च भावि जगत्पते ! ।
सर्वं त्वं देव ! देवेश ! विना किञ्चित्त्वया न हि ॥

त्वदुपासा जगन्नाथ ! सैवास्तु मम गोपते ! ।
यश्च त्वां द्वेष्टि भो देव ! स मां द्वेष्टि न संशयः ॥

एकस्यैव समस्तस्य ब्रह्मणो द्विजसत्तम ! ।
नाम्नां बहुत्वं लोकानामुपकारकरं शृणु ॥

निमित्तशक्तयो नाम्नां भेदिन्यस्तदुदीरणात् ।
विभिन्नान्येव साध्यन्ते फलानि द्विजसत्तम ! ॥

तथान्यत्त्वर्थसंसिद्ध्यै यद्यत्तस्मिन्निशामय ।
धर्मकृद्धर्मगुब्धर्मी धर्मात्मा विश्वकृच्छुचिः ॥

शुचिषद्विष्णुयज्ञाङ्गः पुष्कराक्षो ह्यधोक्षजः ।
शुचिश्रवाः शिपिविष्टो यज्ञेशो यज्ञवाहनः ॥

नाम्नामित्येवमादीनां समुच्चारणतो नरः ।
धर्मं महान्तमाप्नोति तथा पापस्य संक्षयम् ॥

तथार्थप्राप्तये ब्रह्मन् ! देवनामानि मे शृणु ।
येषां समुच्चारणतो वित्तमाप्नोति बुद्धिमान् ॥

श्रीदः श्रीशः श्रीनिवासः [1]श्रीधरः श्रीविभावनः ।
श्रियः पतिः श्रीपरमः श्रीमान् श्रीवत्सलाञ्छनः ॥

नृसिंहो दुष्टशमनोऽजयो विष्णुस्त्रिविक्रमः ।
रामः कृष्णोऽच्युतोऽनन्तो गोविन्दो गोपवेषधृक् ॥

---

[1] श्रीनिधिः श्रीनिकेतनः-ग.

इत्येवमादिभिर्दिव्यैर्नामभिर्भगवान् हरिः ।
श्रियः प्रयच्छते चार्थमच्युतो भक्तवत्सलः ॥

कामः कामप्रदः कान्तः कामपालस्तथा हरिः ।
आनन्दो माधवश्चैव कामसंसिद्धये जपेत् ॥

रामः परशुरामश्च नृसिंहो विष्णुरेव च ।
त्रिविक्रमश्चेत्यादीनि जप्यान्यरिजिगीषुभिः ॥

विद्यामभ्यस्यता नित्यं जप्तव्यः पुरुषोत्तमः ।
दामोदरं बन्धगतो नित्यमेव जपेन्नरः ॥

केशवं पुण्डरीकाक्षं पुष्कराक्षं तथा जपेत् ।
नेत्रबाधासु सर्वासु हृषीकेशं भयेषु च ॥

अच्युतं चामृतं चैव स्मरेदौषज्यकर्मणि ।
भ्राजिष्णुमग्निहोत्रं च जपेदालस्यपीडितः ॥

सङ्ग्रामाभिमुखे गच्छन् संस्मरेदपराजितम् ।
पाताले नारसिंहं च जलप्रस्रवणे तथा ॥

चक्रिणं गदिनं चैव शार्ङ्गिणं खड्गिनं तथा ।
क्षेमार्थी प्रवसन् राजधान्नि प्राच्यादिषु स्मरन् ॥

अजितं चाधिकं चैव सर्वं सर्वेश्वरं तथा ।
संस्मरेत्पुरुषं भक्त्या व्यवहारेषु सर्वदा ॥

नारायणं सार्वकालं क्षुतप्रस्खलनेषु च ।
ग्रहनक्षत्रपीडासु देहबाधाटवीषु च ॥

दस्युवैरिविरुद्धेषु सिंहव्याघ्रादिसङ्करे ।
अन्धकारादितीव्रे च नारसिंहमनुस्मरन् ॥

तरत्यखिलदुर्गाणि तापार्तो जलशायिनम् ।
गरुडध्वजानुस्मरणाद्विषवीर्यं प्रशाम्यति ॥

अच्युतानन्दगोविन्दनामोच्चारणभेषजात् ।
नश्यन्ति सकला रोगाः सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥

स्नाने देवार्चने होमे प्रणिपाते प्रदक्षिणे ।
कीर्तयेद्भगवन्नाम वासुदेवेति वासकृत् ॥

स्थापयेद्वित्तधान्यानि दुष्टव्यालविषेषु च ।
कुर्वीत तन्मना भूत्वा अनन्ताच्युतकीर्तनम् ॥

नारायणं शार्ङ्गधरं श्रीधरं पुरुषोत्तमम् ।
वामनं खड्गिनं चैव दुस्स्वप्नेषु च संस्मरेत् ॥

एकार्णवेऽहिपर्यङ्कशायिनं च नरं स्मरेत् ।
वाय्वग्निगृहदाहादिनिमित्तमुपलभ्य च ॥

विद्यार्थं मोहविभ्रान्तो वेगघूर्णितमानसः ।
मानुषो देवशार्दूल! सदाश्वशिरसं स्मरेत् ॥

बलभद्रं समृद्ध्यर्थं सीरकर्मणि संस्मरेत् ।
जगत्सूतिमपत्यार्थी स्तुवन् भक्त्या न सीदति ॥

जप्तव्यं सुप्रजाख्यं तु देवदेवस्य नाम तत् ।
दम्पत्योरात्मसम्बन्धविवाहाख्ये पुनः पुनः ॥

श्रीशं सर्वाभ्युदयिके कर्मण्येव प्रकीर्तयेत् ।
अनिष्टार्थेष्वल्पशेषे त्वशोकं तु सदा जपेत् ॥

स्वतन्त्रपरतन्त्रेषु वासुदेवं जपेद्बुधः ।
सर्वार्थशक्तियुक्तस्य वासुदेवस्य चक्रिणः ॥

यद्वाभिरोचते नाम तत्सर्वार्थेषु कीर्तयेत् ।
सर्वार्थसिद्धिमाप्नोति नाम्नामेकार्थता यतः ॥

लाभस्तेषां जयस्तेषां कुतस्तेषां पराभवः ।
येषामिन्दीवरश्यामो हृदयस्थो जनार्दनः ॥

एवमेतानि नामानि देवदेवस्य कीर्तयेत् ।
यं यं काममभिध्यायेत्तन्तमाप्नोत्यसंशयः ॥

सर्वान् कामानवाप्नोति समाराध्य जगद्गुरुम् ।
तन्मयत्वेन गोविन्दमित्येतद्दाल्भ्य ! नान्यथा ॥

तन्मयो वाञ्छितान् कामान् समवाप्नोति मानवः ।
वाङ्मनःकायिकं कर्म हरये तत्समर्पयेत् ॥

रामेति वर्णद्वयमादरेण
सदा स्मरन् मुक्तिमुपैति जन्तुः ।
कलौ युगे कल्मषमानसाना-
मन्यत्र धर्मे खलु नाधिकारः ॥

कृष्णः कृष्णः कृष्ण इत्यन्तकाले
जल्पन् जन्तुर्जीवितं यो जहाति ।
आद्यः शब्दः कल्पते तस्य मुक्तौ
व्रीडानम्रौ तिष्ठतोऽन्यावृणस्थौ ॥

तन्नास्ति कर्मजं लोके वाग्जं मानसमेव च ।
यत्तु न क्षीयते कर्म गोविन्दस्य च कीर्तनात् ॥

ऋग्वेदे च यजुर्वेदे सामवेदेऽप्यथर्वणे ।
पुराणे चेतिहासेऽपि ज्योतिश्शास्त्रे तथागमे ॥

तथोपनिषदां भागे कर्मकाण्डेऽपि चार्जुन! ।
आयुर्वेदे च गान्धर्वे शिल्पशास्त्रे च तान्त्रिके ॥

साङ्ख्ये च योगशास्त्रे च नानाविद्याकलाकुले ।
बहूनि मम नामानि कीर्तितानि महर्षिभिः ।

गौणानि तत्र नामानि कर्मजानि क्वचित्क्वचित् ।
तत्तत्तन्त्रेषु तन्त्रोक्तफलादीनि महान्ति च ॥ १६३ ॥

वेदे रामायणे शास्त्रे पुराणे भारते तथा ।
आदौ मध्ये तथाचान्ते विष्णुः सर्वत्र गीयते ॥

जिह्वां लब्ध्वा तु यो विष्णुं कीर्तनीयं न कीर्तयेत् ।
स महापातकी मूढो भवेन्निरयगोचरः ॥

पापव्याली मुखे तस्य जिह्वारूपेण वर्तते ।
यो न गोविन्द! गोविन्द! गोविन्देति प्रभाषते ॥

इयमेव परा हानिः परमार्गोऽयमेव च ।
अभाग्यं परमं चेति वासुदेवं न कीर्तयेत् ॥

न भजन्ति हरिं ये तु तन्मायावृतचेतसः ।
वेदशास्त्रानभिज्ञा ये केवलाग्रहकारिणः ॥

जीवन्तोऽपि मृतास्ते स्युर्ज्ञानिनो योगिनोऽपि च ।
कनिष्ठा अपि चाण्डाला विमुखा हरिनामनि ॥

एष निष्कण्टकः पन्थाः यत्र सम्पूज्यते हरिः ।
कुपथं तं विजानीयाद्गोविन्दरहितागमम् ॥

सततं कीर्तयन्तो मां यतन्तश्च दृढव्रताः ।
नमस्यन्तश्च मां नित्यं भक्त्या यान्ति परां गतिम् ॥

अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।
साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥

क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छान्तिं निगच्छति ।
कौन्तेय! प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥

तस्मात्सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युध्य च ।
मय्यर्पितमनोबुद्धिर्मामेवैष्यस्यसंशयः ॥

अभ्यासयुक्तयोगेन चेतसा नान्यगामिना ।
परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थानुचिन्तयन् ॥

मच्चित्ता मद्गतप्राणा बोधयन्तः परस्परम् ।
कथयन्तश्च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमन्ति च ॥

तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम् ।
ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयन्ति ते ॥

अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते ।
तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥

अनन्यचेताः सततं यो मां स्मरति नित्यशः ।
तस्याहं सुलभः पार्थ! नित्ययुक्तस्य योगिनः ॥

आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन! ।
मामुपेत्य तु कौन्तेय! पुनर्जन्म न विद्यते ॥

पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।
तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः ॥

यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् ।
यत्तपस्यसि कौन्तेय! तत्कुरुष्व मदर्पणम् ॥

मां हि पार्थ! व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः ।
स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥

ब्रह्मघ्नो वा पितृघ्नो वा मातृघ्नो बालघातकः ।
स्त्रीघाती गुरुघाती च अगम्यागमनी तथा ॥

सर्वपापरतश्चैव वीतनिष्कृतिकोऽपि वा ।
सुरापो वृषलीभर्ता चोरोऽपि गुरुतल्पगः ॥

स्वामिद्रोही स्वर्णहारी यश्चात्मानं निहन्ति वै ।
मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुनामानुकीर्तयन् ॥

ध्यानिनो [1] ह्यनृतं नास्ति न पुण्यं न च दुष्कृतम् ।
ध्यानेन दह्यते सर्वं ध्यायेन्नाम हरेरतः ॥

सततं कीर्तयन्तो मां यतन्तश्च दृढव्रताः ।
नमस्यन्तश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते ॥

जनार्दनेति कृष्णेति कमलावल्लभेति च ।
एतत्त्रयं प्रयुञ्जानो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥

प्राणायामसहस्रेण यत्पापं नश्यति ध्रुवम् ।
नामोच्चारणमात्रेण श्रीहरेस्तत्प्रणश्यति ॥

मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्तः सङ्गवर्जितः ।
निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पाण्डव! ॥

तच्चिन्तनं तत्कथनमन्योन्यं तत्प्रबोधनम् ।
एतदेकपरत्वं च ब्रह्माभ्यासं विदुर्बुधाः ॥

---

[1] ह्यमृतं—ग.

यत्कीर्तनं यत्स्मरणं यदीक्षणं
यद्वन्दनं यच्छ्रवणं यदर्हणम् ।
लोकस्य सद्यो विधुनोति कल्मषं
तस्मै सुभद्रश्रवसे नमो नमः ॥

विप्राणां यतियोगिनां श्रुतिमतां वेदान्तिनां कर्मिणां
चाण्डालादिषु यौवनं च भजतामेकान्ततो वासिनाम् ।
हत्यापानसुवर्णचौर्यगुरुदारासङ्गमं कुर्वतां
सर्वेषमिदमेव नाम शरणं विष्णोः परं निर्मलम् ॥

नित्यमाराधनं विष्णोर्ध्यानं होमो जपस्तपः ।
तत्कथाश्रवणं चैव तन्नामस्मृतिकीर्तनम् ॥

तत्पादतीर्थसेवा च तन्निवेदितभोजनम् ।
प्रणामस्तस्य पुरतो वर्तनं गीतवादनम् ॥

या वै साधनसम्पत्तिः पुरुषार्थचतुष्टये ।
तां विना न तदाप्नोति नरो नारायणाश्रयः ॥

शृण्वन् गृणन् संस्मरयंश्च चिन्तयन्
नामानि रूपाणि च मङ्गलानि ।
क्रियासु यस्त्वच्चरणारविन्दयो-
राविष्टचित्तो न भवाय कल्पते ॥

मय्यावेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते ।
श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ततमा मताः ॥

सवाग्विसर्गो जनताघविप्लवो
यस्मिन् प्रतिश्लोकमबद्धवत्यपि ।

नामान्यनन्तस्य यशोऽङ्कितानि
श्रृण्वन्ति गायन्ति गृणन्ति साधवः ॥

देवर्षिभूतात्मनृणां पितॄणां
न किङ्करो नायमृणी च राजन्! ।
सर्वात्मना यः शरणं शरण्यं
गतो मुकुन्दं परिहृत्य कृत्यम् ॥

तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात् ।
भवामि न चिरात्पार्थ! मय्यावेशितचेतसाम् ॥

मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय ।
निवसिष्यसि मय्येव अत ऊर्ध्वं न संशयः ॥

यद्वाचि नाम तव कामद! पद्मनाभ!
यच्छ्रोत्रयोस्तव कथामधुराक्षराणि ।
यच्चित्तभित्तिलिखितं तव तत्त्वरूपं
वैकुण्ठनामपदवी न हि तैर्दुरापा ॥

तस्मात्सर्वात्मना राजन्! हरिः सर्वत्र सर्वदा ।
श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च स्मर्तव्यश्चेच्छताऽभयम् ॥

[1] एकाङ्गसङ्गिनी गङ्गा पावयेदखिलं जगत् ।
अङ्गप्रत्यङ्गसंस्थायि नाम किं कर्तुमक्षमम् ॥

यानि त्रिभुवने राजन्! तीर्थक्षेत्राणि सन्ति वै ।
विद्यन्ते तानि सर्वाणि विष्णोर्नाम्नि सहस्रशः ॥

---

[1] एकाङ्गसङ्गिनीसङ्गा—ग.

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च सर्वे देवाश्च शक्तयः ।
भूतयः पुरुषार्थाश्च विद्यन्ते हरिनामनि ॥

श्रुतयः स्मृतयः साङ्गाः कृच्छ्रादीनि तपांसि च ।
विष्णोर्नाम्नि प्रदृश्यन्ते सर्वे यज्ञाश्च दक्षिणाः ॥

सर्वे वेदाः सर्वविद्याः सशास्त्राः
सर्वे यज्ञा वेदविद्यश्च कृष्णः ।
विदुः कृष्णं ब्राह्मणास्तत्त्वतो ये
तेषां राजन् ! सर्वयज्ञास्समाप्ताः ॥

ज्योतींषि शुक्राणि च यानि लोके
त्रयो लोका लोकपालास्त्रयी च ।
त्रयोऽग्नयश्चाहुतयश्च पञ्च
सर्वे देवा देवकीपुत्र एव ॥

जीवन्ति द्विजदेवदानवगणा जीवन्ति भूमीभुजो
जीवन्ति क्षणदाचरा नरमृगा जीवन्ति कीटादयः ।
गोविन्दाच्युत ! माधवेति जपतां सर्वत्र पुण्यात्मनां
येषां चेतसि चक्रपाणिचरणौ तज्जीवनं जीवनम् ॥

विसृज्य लज्जां योऽधीते मन्नामानि निरन्तरम् ।
कुलकोटिसमायुक्तो लभते मामकं पदम् ॥

यावज्जीवं प्रणवमथ वा कीर्तयद्रुद्रियं वा
याजुर्वेदं वसतिमथवा वारणास्यां विदध्यात् ।
त्यक्त्वा लज्जां कलिमलकुलध्वंसकानीरयेद्वा
विष्णोर्नामान्यनिशममृतं मुक्तिरेवं चतुर्थी ॥

प्रमाणं नैव जीवानामुत्तरक्षणजीवने ।
चरमश्वासवेलायां यत्कार्यं तत्सदा कुरु ॥

सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो मद्व्यपाश्रयः ।
मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन ! तिष्ठति ।
भ्रामयन् सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया ॥

तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ! ।
तत्प्रसादात्परां शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥

सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ।
अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥

कायवाङ्मानसैर्दोषैर्दुष्टो बहुविधैरपि ।
मम नामोच्चरन् पूतः पुरुषो नात्र संशयः ॥

नारायणेति वाग्वल्ली चातुरक्षरपल्लवा ।
धर्मकामार्थमोक्षाणां फलदा नात्र संशयः ॥

आजन्ममरणं यस्तु हरिनाम न मुञ्चति ।
स हि वेदान्तविज्ञानी ब्रह्मचर्याव्रती सदा ॥

कलौ कल्मषचित्तानां पापद्रव्योपजीविनाम् ।
विधिक्रियाविहीनानां गतिर्गोविन्दकीर्तनम् ॥

जपयोगतपोदानयज्ञाः सनियमा यमाः ।
कीर्तनस्य हरेर्नाम्नां कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥

किमष्टाङ्गेन योगेन किं तपोभिः किमध्वरैः ।
विष्णोर्नामैव सम्प्रोक्तं ब्रह्मज्ञानैककारणम् ॥

व्याहरन्ति च नामानि ये शम्भोः परमात्मनः ।
रुद्राक्षमालयोपेतास्ते वै भागवतोत्तमाः ॥

हर! हरेति हरेति हरेति वा
भव! भवेति भवेति भवेति वा ।
शिव! शिवेति शिवेति शिवेति वा
भज मनः! शिवमेव निरन्तरम् ॥

स्मरन् यः स्मारयन् विष्णोर्नामान्युच्चारयन् हरेः ।
स नरः सहसंवासिजनैर्याति परं पदम् ॥

स्वपन् श्वसन् जपन् तिष्ठन् भुञ्जानः पर्यटन् पिबन् ।
यो वक्ति हरिनामानि तस्मै नित्यं नमो नमः ॥

गच्छतस्तिष्ठतो वापि जाग्रतः स्वपतोऽपि वा ।
न विचारपरं चेतो यस्यासौ मृत उच्यते ॥

आयुषः क्षणलेशोऽपि न लभ्यः स्वर्णकोटिभिः ।
स वृथा नीयते येन स खलु ह्यात्मघातकः ॥

वरं हुतवहज्वालापञ्जरान्तर्व्यवस्थितिः ।
न शौरिचिन्ताविमुखजनसंवा[1]सवैशसम् ॥

इति भक्तिपरा ये तु हरिनामपरायणाः ।
वर्णा वा वर्णबाह्या वा तेषां नित्यं नमो नमः ॥

कवले कवले कुर्वन् गोविन्दस्यानुकीर्तनम् ।
नित्योपवासी शुद्धात्मा सोऽन्नदोषैर्न लिप्यते ॥

---

[1] सवेशनम्—ग.

संसारसागरं तर्तुं य इच्छेत्पुरुषो भुवि ।
स भवेद्धरिनामैकसंसक्तश्च दृढव्रतः ॥

यः केशवेति यो ब्रूयात्केशवः केशवेति च ।
सद्यः संसारजं क्लेशं नाशयत्येव केशवः ॥

नारायणेति मन्त्रोऽस्ति वागस्ति वशवर्तिनी ।
तथापि नरके घोरे पतन्तीत्येतदद्भुतम् ॥

माधवाख्यमिदं नाम तरिः संसारसागरे ।
त्यक्त्वा मज्जन्ति वै मूढाः तदेतत्परमाद्भुतम् ॥

अनायासेन शुद्धात्मा गोविन्देति समुच्चरन् ।
तादृग्विधं त्यजन् मूढः प्रायश्चित्ते प्रवर्तते ॥

विष्णुं समर्चयन् नित्यं विष्णुमेव सदा जपन् ।
विष्णुं स्तुवन् कीर्तयंश्च विष्णुर्भवति नान्यथा ॥

मधुसूदननामेदं सम्प्राप्ते रिपुसङ्कटे ।
संस्मरन् मुच्यते सद्यो मानवो रिपुसङ्कटात् ॥

त्रिविक्रमेति त्रैलोक्यपावनं पापनाशनम् ।
पुनः पुनः स्मरन् जन्तुः सर्वकामानवाप्नुयात् ॥

दण्डाजिनधरं दिव्यं वामनं ब्रह्मचारिणम् ।
ध्यायन् नमस्यन् पूतात्मा संसारी ब्रह्मचर्यभाक् ॥

श्रीधरः श्रीकरः श्रीशः श्रीमानिति पुनः पुनः ।
जपेन्महादरिद्रोऽपि श्रियमाप्नोत्यसंशयः ॥

सर्वेन्द्रियाणां बाधासु हृषीकेशमनुस्मरन् ।
जितेन्द्रियः स्यात्पूतात्मा लभेदिन्द्रियपाटवम् ॥

पद्मनाभः पद्मनाभः पद्मनाभ इति ब्रुवन् ।
प्रातः सायं च मध्याह्ने ब्रह्म विन्दति शाश्वतम् ॥

महाबन्धनसम्प्राप्तो नियतात्मा पुनः पुनः ।
दामोदरं स्मरन् मर्त्यः सद्यो मुच्येत बन्धनात् ॥

सङ्कर्षणं सदा देवं स्मरन् संसारसागरम् ।
जानुदघ्नं तरत्येव नरो नैवात्र संशयः ॥

श्रीवासुदेवभक्तानां न भयं विद्यते क्वचित् ।
मुक्तिः करतले तेषामिति स्याच्छ्रुतिडिण्डिमः ॥

प्रद्युम्नमूर्तिं सम्पूज्य ध्यायन्नाम [1] प्रतिक्षणम् ।
प्रायेण दोषनिर्मुक्तः प्रयाति परमां गतिम् ॥

अनिरुद्धाभिधां मूर्तिमनायासेन पूजयन् ।
अनिरुद्धः स्वयं मर्त्यो भवतीत्येव शुश्रुम ॥

स्मरन् सुखमवाप्नोति पुरुषः पुरुषोत्तमम् ।
समभ्यर्च्य सतां मूर्तिं सम्पत्तिं सततं लभेत् ॥

अधोक्षजं सदा ध्यायन् सर्वबाधाविवर्जितः ।
साक्षादधोक्षजो लोके भवेन्मानवरूपधृक् ॥

नृसिंहेति नृसिंहेति नृसिंहेति सदा जपन् ।
पुमान्न लिप्यते पापैर्भुक्तिं मुक्तिं च विन्दति ॥

अच्युताच्युत ! देवेशेत्यच्युतेत्यच्युतेति च ।
पुनः पुनर्ब्रुवाणोऽयं कदाचिन्न च्युतो भवेत् ॥

---

[1] प्रदक्षिणम्—ग.

जनार्दनेति जागर्ति मन्त्रोऽयं निगमोदितः ।
सकृदुच्चारणादेव सर्वाभीष्टफलप्रदः ॥

उपेन्द्रोपेन्द्र! देवेशेत्यब्रुवंस्ते सदा सुराः ।
देवासुराणां सङ्ग्रामे देवा विजयिनोऽभवन् ॥

हरिर्हरति पापानि दुष्टचित्तैरपि स्मृतः ।
अनिच्छयापि संस्पृष्टो दहत्येव हि पावकः ॥

कृष्ण! कृष्णेति कृष्णेति यो मां स्मरति नित्यशः ।
जलं हित्वा यथा पद्मं नरकादुद्धराम्यहम् ॥

केशवादीनि नामानि यः कुर्वन् कर्म चाखिलम् ।
आदावन्ते च मध्ये च वदन् फलमवाप्नुयात् ॥

स्मरन्ति मम नामानि ये त्यक्त्वा कर्म चाखिलम् ।
तेषां कर्माणि कुर्वन्ति ऋषयो भगवत्प्रियाः ॥

मन्नाम जपतां पुंसां कर्मलोपो भवेद्यदि ।
तत्कर्म वै प्रकुर्वन्ति तिस्रः कोट्यो महर्षयः ॥

मननश्रवणाभ्यां च हत्याकोटिनिवारणम् ।
कलौ सङ्कीर्तनादेव सर्वपापहरो हरिः ॥

श्रीराम! राम! रामेति ये वदन्त्यपि पापिनः ।
पापकोटिसहस्रेभ्यस्तानुद्धरति राघव ॥

तावद्विजृम्भते पापं ब्रह्महत्यापुरस्सरम् ।
यावत्कलौ रामनाम पुरुषैर्न हि कीर्तितम् ॥

तावद्यमभटाः क्रूराः सञ्चरिष्यन्ति निर्भयाः ।
यावच्छ्रीरामचन्द्रस्य नाम नोच्चरितं भुवि ॥

श्रीशब्दपूर्वं जयशब्दमध्यं जयद्वयेनापि पुनः प्रयुक्तम् ।
त्रिस्सप्तकृत्वो रघुनाथनाम जपुर्निहन्याद्द्विजकोटिहत्याम् ॥

श्रुतिस्मृतिपुराणेतिहासागमशतानि च ।
नार्हन्ति श्रीरामनामकीर्तनस्य कलामपि ॥

शृण्वन् सुभद्राणि रथाङ्गपाणे-
जन्मानि सर्वाणि च यानि लोके ।
गीतानि नामानि तदर्थकानि
गायन् विलज्जो विचरेदसङ्गः ॥

एवंव्रतः स प्रियनामकीर्त्या जातानुरागो द्रुतचित्त उच्चैः ।
हसत्यथो रोदिति रौति गायत्युन्मादवन्नृत्यति लोकबाह्यः ॥

ये मानवा विगतरागपरावरज्ञा
नारायणं सुरगुरुं सततं स्मरन्ति ।
ध्यानेन तेन हतकिल्बिषचेतनास्ते
मातुः पयोधररसं न पुनः पिबन्ति ॥

ये पापिनोऽपि शिशुपालसुयोधनाद्या
वैरानुबद्धमतयः परुषं वदन्तः ।
मुक्तिं गताः स्मरणमात्रविधूतपापाः
कः संशयः परमभागवतोत्तमानाम् ॥

यस्मिन् जनः प्राणवियोगकाले
क्षणं समावेश्य मनो विशुद्धम् ।
निर्हृत्य कर्माशयमाशु याति
परां गतिं ब्रह्ममयोऽर्कवर्णः ॥

बहुनात्र किमुक्तेन संक्षेपात्ते ब्रवीम्यहम् ।
कृष्णरामरता ये च ते वै भागवतोत्तमाः ॥

इत्यादिब्रह्मस्मृतयः—

सर्वेषां स्मृतिवाक्यानां भूयो भूयो विचारणात् ।
इदमेव सुनिष्पन्नं श्रीनारायणकीर्तनम् ॥ ४७ ॥

प्रकृतमनुसरामः पापमुत्सादयामो
भवभयमपहाय ब्रह्मभावं व्रजामः ।
परमपुरुषविष्णोर्दिव्यनाम्नां सहस्रं
सपदि विवृणुमः श्रीकृष्णपादौ नमामः ॥ ४८ ॥

यानि पुल्लिङ्गनामानि तानि विष्णुविशेषणम् ।
यानि क्लीबानि नामानि तानि ब्रह्मविशेषणम् ॥ ४९ ॥

यानि स्त्रीलिङ्गनामानि देवताया विशेषणम् ।
एवं हि नाम्नां सर्वेषां ग्रन्थे ज्ञेयोऽन्वयो बुधैः ॥ ५० ॥

ननु विष्ण्वादिशब्दानां पुनरुक्तिः प्रदृश्यते ।
इति चेद्वृत्तिभेदेन पुनरुक्तिर्न दोषभाक् ॥ ५१ ॥

श्रीपतिर्माधव इति वृत्त्यैक्ये शब्दभेदतः ।
पुनरुक्तिर्न दोषायेत्येवं शास्त्रविदो विदुः ॥ ५२ ॥

विष्णोर्नामसहस्रस्य वेदव्यासो महामुनिः ।
छन्दोऽनुष्टुप् तथा देवो भगवान् विश्वरूपधृक् ॥ ५३ ॥

अमृतांशूद्भवो भानुरिति बीजं प्रकीर्तितम् ।
देवकीनन्दनः स्रष्टेत्येवं शक्तिरुदाहृता ॥ ५४ ॥

शङ्खभृन्नन्दकी चक्रीत्येवं कीलकमुच्यते ।
अस्त्रं तत्र बुधैः प्रोक्तं शार्ङ्गधन्वा गदाधरः ॥ ५५ ॥

रथाङ्गपाणिरक्षोभ्य इति वै कवचं स्मृतम् ।
उद्भवः क्षोभणो देव इति मन्त्रो विमुच्यताम् ॥ ५६ ॥

ध्यानम्—

* क्षीरोदन्वत्प्रदेशे+मुकुन्दः ॥
भूः पादौ+विष्णुमाद्यं नतोऽस्मि ॥
विष्णुं भास्वत्+पद्मसंस्थं नमामि ॥
शान्ताकारं+विश्ववन्द्यं मुकुन्दम् ॥

विश्वमित्यादिसर्वप्रहरणायुध ओं नमः ।
इत्यन्तं यत्परिप्रोक्तस्तन्मालामन्त्र उच्यते ॥ ५७ ॥

तद्भक्ता विष्णुरेव स्याद्वेदव्यासावतारधृक् ।
तत्र बीजं च शक्तिं च कीलकं चास्त्रमेव च ॥ ५८ ॥

कवचं मुख्यमन्त्रश्च विष्णुर्नारायणः स्वयम् ।
यतो वाच्यो वाचकश्च सर्वं विष्णुमयं जगत् ॥ ५९ ॥

विष्णोर्नाम्नां सहस्रान्तर्यानि नामानि सन्ति वै ।
तत्तच्छक्तिप्रभेदेन तेषां तत्रोपयोगता ॥ ६० ॥

ध्यानं तत्रैव तस्योक्तं नानावासनया हरेः ।
मूर्तिभेदेन मुनिभिस्तस्य सर्वात्मकत्वतः ॥ ६१ ॥

श्रीमद्विठ्ठलपादपद्मभजनानन्दैकसम्भाविना
गम्भीरेण विमुक्तये विरचिता श्रीभारतीसूरिणा ।
विष्णोर्दिव्यसहस्रनामविवृतिस्तत्राप्युपोद्घाततो
मानार्थं श्रुतिसङ्ग्रहः स्मृतिगणः सम्पादितः सुन्दरः ॥६२॥

गम्भीरभारतीनाम्ना श्रीगोपालपदाम्बुजे ।
समर्पिता सुफलदा शुद्धोपोद्घातमञ्जरी ॥ ६३ ॥

इति श्रीगम्भीरभारतीसूरिविरचितसहस्रनामविवृत्यपरपर्यायपद्यप्रसूनाञ्जलौ
उपोद्घातमञ्जरी समाप्ता

---

* एतदारभ्य मुकुन्दमित्यन्तमेवमेव मातृकायां लिखितमुपलभ्यते । सम्पूर्णाश्चेमे श्लोका विष्णुं+नमामीतिश्लोकवर्जं विष्णुसहस्रनामस्तोत्रध्याने मुद्रिताः सन्ति ।

विश्वस्य कारणत्वाच्च तत्सृष्ट्वा तत्प्रवेशनात् ।
विशन्त्यस्मिंश्च भूतानि तेन **विश्वा**भिधो हरिः ॥१॥

विष्णोर्व्याप्त्यभिधायित्वाद्वेष्टि व्याप्नोति वा जगत् ।
प्रवेशनाद्विशेर्धातोर्विष्णुरित्युच्यते बुधैः ॥ २ ॥

वषट्क्रिया यदुद्देश्या यस्मिन् यज्ञेऽथवा हरौ ।
यज्ञो वा इति च श्रुत्या त्वं **वषट्कार** इत्यपि ॥ ३ ॥

जातं जनिष्यमाणं च जायमानं च यज्जगत् ।
तेषां प्रभुर्नियन्तृत्वाद्**भूतभव्यभवत्प्रभुः** ॥ ४ ॥

चतुराननरूपेण रजोगुणसमाश्रयात् ।
करोति यस्माद्भूतानि **भूतकृ**द्विष्णुरीरितः ॥ ५ ॥

सात्त्विकं गुणमास्थाय भूतानि च बिभर्ति यः ।
भूतभृत्तेन निर्दिष्टो विष्णुः पोषयतीति वा ॥ ६ ॥

सर्वप्रपञ्चरूपेण **भावः** स्याद्भवतीति सः ।
सत्तात्मको वा भवनं **भाव** इत्यपि वै हरिः ॥ ७ ॥

आत्मेति सर्वभूतानां **भूतात्मा** स निगद्यते ।
प्रमाणमिति तत्रात्मान्तर्यामीति श्रुतिः परा ॥ ८ ॥

भावयन् सर्वभूतानि जनयन् स जनार्दनः ।
अथवा वर्धयंश्चैव ततोऽयं **भूतभावनः** ॥ ९ ॥

पूत आत्मेति यस्यासावथवा कर्मधारयः ।
केवलो निर्गुणश्रुत्या **पूतात्मा** विष्णुरुच्यते ॥ १० ॥

कार्यात्मकारणात्मभ्यां वैलक्षण्याद्विचक्षणैः ।
परमश्चाप्यसावात्मा **परमात्मे**ति गीयते ॥ ११ ॥

परा गतिस्तु मुक्तानां पुनरावृत्त्यसम्भवात् ।
विष्णुरेव बुधैः प्रोक्तो **मुक्तानां परमा गतिः** ॥ १२ ॥

नास्ति व्ययो [1]विनाशो वा विकारो वा न विद्यते ।
अजेरत्यादिकश्रुत्या विष्णुरेवा**व्ययो** यतः ॥ १३ ॥

पुरे शरीरे शेतेऽसौ पूरणात्सवनादपि ।
फलं पुरु सनोतीति ददाति **पुरुषः** स्मृतः ॥ १४ ॥

साक्षादव्यवधानेन निजबोधेन पश्यति ।
सर्वं जगद्धरिः साक्षात् **साक्षी** चेतेति च श्रुतेः ॥ १५ ॥

क्षेत्रं शरीरं जानाति **क्षेत्रज्ञो** विष्णुरित्यसौ ।
क्षेत्रज्ञं च स्मृतेरातोऽनुपसर्गे क ईरितः ॥ १६ ॥

अयमक्षरणाद्देवो विष्णुर**व्यय**संज्ञितः ।
[2]अश्नातिर्वा सरप्रत्ययान्तोऽप्य**क्षर** उच्यते ॥ १७ ॥

चित्तवृत्तिनिरोधाख्ययोगगम्यतयापि च ।
योगशक्तिस्वरूपत्वात्स **योगो** विष्णुरुच्यते ॥ १८ ॥

जानन्त्यथ लभन्ते वा योगं योगविदो बुधाः ।
तेषां **योगविदां नेता** योगक्षेमवहाद्धरिः ॥ १९ ॥

प्रधानं प्रकृतिर्माया पुरुषो जीव उच्यते ।
तयोर्नियामको विष्णुः **प्रधानपुरुषेश्वरः** ॥ २० ॥

---

[1] विनाशोऽस्ति–ग. [2] अश्नातेर्वा–ग.

नरस्य वै यद्वपुषि सिंहस्यावयवा अपि ।
नारसिंहवपुर्विष्णुर्विबुधैरिह वाच्यते ॥ २१ ॥

यां श्रयन्ते सर्वजनाः श्रीर्लक्ष्मीः शुभलक्षणा ।
सा वै वक्षसि यस्यास्ते स **श्रीमान्** विष्णुरुच्यते ॥ २२ ॥

अभिरूपा यस्य केशाः केशाद्वोन्येतिशासनात् ।
कश्चाश्चेशस्त्रयोऽवस्था यस्य विष्णोः स **केशवः** ॥ २३ ॥

पुरुषाणामुत्तमो वा पुरुषेभ्योऽयमुत्तमः ।
गीतापञ्चदशाध्याये प्रथितः **पुरुषोत्तमः** ॥ २४ ॥

सर्वस्य सर्वदा ज्ञानात्सर्वहेतुत्वसम्भवात् ।
सर्वो हरिर्व्यासवाक्यं [1]सर्वमेनं प्रचक्षते ॥ २५ ॥

शृणाति संहरत्यन्ते सर्वभूतानि केशवः ।
नमः शर्वाय चेत्यादिश्रुत्या **शर्वो**ऽयमच्युतः ॥ २६ ॥

निस्त्रैगुण्यतया शुद्धस्वरूपत्वाच्छिवत्वतः ।
स ब्रह्म स शिवश्रुत्या **शिवो** नारायणो मतः ॥ २७ ॥

स्थाणुशब्दः शिवे रूढस्तदभिन्नतया हरिः ।
स्थिरत्वादपि च **स्थाणुः** स्थाणवे ब्रह्मणे नमः ॥ २८ ॥

भूतादिकारणत्वाच्च **भूतादिर्**भगवान् हरिः ।
श्रुत्या चात्मन आकाशः सम्भूत इति कथ्यते ॥ २९ ॥

प्रलयेऽस्मिन् महाविष्णौ सर्वं विश्वं निधीयते ।
अव्ययोऽनश्वरत्वाच्च स विष्णुर्**निधिरव्ययः** ॥ ३० ॥

---

[1] सर्वमेतं—ग.

स्वच्छयास्य समीचीनं भवनं जन्म चे[1]त्यतः ।
सम्भवः स्यात्स्मृतिस्तत्र सम्भवामि युगे युगे ॥ ३१ ॥

फलानि भावयत्येष भोक्तॄणां चित्रकर्मणाम् ।
भावनस्तेन भगवान् विष्णुर्मुनिभिरुच्यते ॥ ३२ ॥

प्रपञ्चाधिष्ठानतया धारणाद्भरणादसौ ।
विष्णुरेव भवेद्**भर्ता** भर्ता भोक्तेति च स्मृतेः ॥ ३३ ॥

भवन्त्यपि च भूतानि प्रकर्षेण यतो हरेः ।
प्रकृष्टं जन्म [2]वास्येति स विष्णुः **प्रभवो** मतः ॥ ३४ ॥

सामर्थ्यातिशयाद्विष्णोस्सर्वेष्वपि च कर्मसु ।
विष्णुः **प्रभुः** श्रुतिस्तत्र विष्णोः कर्माणि [3]पश्यत ॥ ३५ ॥

निरुपाधिकमैश्वर्यं यस्यैवास्तीति निश्चयात् ।
[4]एष सर्वेश्वर इति श्रुत्या श्रीविष्णु**रीश्वरः** ॥ ३६ ॥

भवति स्वयमेवायं **स्वयम्भू**र्विष्णुरेव हि ।
स एव [5]माधवः शक्त्या स एव स्वयमुद्भवात् ॥ ३७ ॥

शं सुखं भक्तवात्सल्याद्भक्तानां भावयत्ययम् ।
शम्भुर्नमः शम्भवे चेति श्रुतिर्याजुषी परा ॥ ३८ ॥

आदित्यमण्डलान्तस्स्थपुरुषोऽयं हिरण्मयः ।
श्रुतेः स्मृतेश्च बाहुल्याद्विष्णु**रादित्य**नामवान् ॥ ३९ ॥

यत्पुष्करेणोपमिते ह्यक्षिणी यस्य सुन्दरे ।
तेन विष्णुः **पुष्कराक्षो** मुनिभिः परिगीयते ॥ ४० ॥

---

[1] त्युत–**क.** [2] चास्येति–**क.** [3] पश्यति–**ग.** [4] एष विश्वेश्वर इति श्रीमहाविष्णु–**ग.** [5] मानवं–**ग.** ?

महान् स्वनो वेदरूपो यस्य विष्णुर्महास्वनः ।
यदस्य महतो भूतेत्यादिश्रुतिरिहेष्यते ॥ ४१ ॥

आदिरुत्पत्तिरित्युक्ता निधनं तु विनाशनम् ।
न विद्यते स्वयं यस्य सोऽनादिनिधनो हरिः ॥ ४२ ॥

अनन्तादिस्वरूपेण सर्वं विश्वं बिभर्ति यत् ।
तस्माद्धाता हरिर्धाता विधाता परमा श्रुतिः ॥ ४३ ॥

कूर्मानन्तादिधातॄंश्च विशेषेण दधात्यतः ।
धाता धातॄणामिति च श्रुतेर्विष्णोर्विधातृता ॥ ४४ ॥

सामानाधिकरण्येन नामैकं सविशेषणम् ।
धातुर्विरिञ्चिरुत्कृष्ट इति वै धातुरुत्तमः ॥ ४५ ॥

प्रत्यक्षादिप्रमाणैर्यः प्रमातुं न च शक्यते ।
स्वयं प्रकाशरूपत्वादप्रमेयो बुधैः स्मृतः ॥ ४६ ॥

हृषीकाणामिन्द्रियाणामीशः क्षेत्रज्ञरूपभाक् ।
विष्णुर्हृषीकेश इति ख्यातः सर्वागमेषु च ॥ ४७ ॥

जगत्कारणकं पद्मं नाभौ यस्यैव विद्यते ।
पृषोदरादितः [1] साधुः पद्मनाभाभिधो हरिः ॥ ४८ ॥

अमराणां तु देवानां प्रभुः स्वामी नियामकः ।
अतः सर्वत्र विख्यातो विष्णुरेवामरप्रभुः ॥ ४९ ॥

विश्वं समस्तं यत्कर्म क्रिया स्याज्जगतः क्रियाः ।
यस्यासौ विश्वकर्मेति विश्वकर्मा दिशां श्रुतेः ॥ ५० ॥

मन्त्रशक्तिस्वरूपाद्वा मनोरेवावतारतः ।
मननाद्वा मनुर्विष्णुर्नान्योऽतोऽस्तीति च श्रुतेः ॥ ५१ ॥

साधु—ग.

संहारसमये सर्वभूतमात्रस्य वै [1] हरिः ।
तनूकरणतस्त्वष्टा त्वष्ट्रे स्वाहेति च श्रुतेः ॥ ५२ ॥

स्थविष्ठोऽतिशयेनासौ स्थूलो विष्णुरतः स्मृतः ।
गुणो यणादिलोपश्च स्थूलदूरेतिसूत्रतः ॥ ५३ ॥

विष्णोर्वयःपरिमितेरभावात् **स्थविरस्**तथा ।
ध्रुवः स्थिरत्वात्तेनोक्तः श्रीविष्णुः **स्थविरो ध्रुवः** ॥ ५४ ॥

सर्वेन्द्रियैरग्रहणाद**ग्राह्य**स्तत्र च श्रुतिः ।
यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनसा सह ॥ ५५ ॥

शश्वत्सर्वेषु कालेषु भवतीति च **शाश्वतः** ।
याजुषी श्रुतिरत्रापि शाश्वतं शिवमच्युतम् ॥ ५६ ॥

कलौ च कृष्णवर्णत्वात् **कृष्णो** विष्णुस्तथा स्मृतिः ।
कृष्णो वर्णश्च मे यस्मात्तस्मात्कृष्णोऽहमर्जुन! ॥ ५७ ॥

लोहिते अक्षिणी यस्य **लोहिताक्षः** स माधवः ।
मानं तत्रास्ति वृषभो लोहिताक्ष इति श्रुतिः ॥ ५८ ॥

प्रलयः सर्वभूतानां प्रकर्षेणापि तर्दनात् ।
धातोश्च तर्द हिंसायां तेन विष्णुः **प्रतर्दनः** ॥ ५९ ॥

ज्ञानैश्वर्यादिसम्पत्तिः प्रभूतिरिति कथ्यते ।
[2] तया प्रभूत्या सम्पन्नः **प्रभूतः** परमेश्वरः ॥ ६० ॥

ऊर्ध्वाधोमध्य[3]भावेन तिसृणां ककुभामपि ।
धामेति **त्रिककुब्धाम** विष्णुमेवं जगुर्बुधाः ॥ ६१ ॥

जगत्सर्वं पुनातीति **पवित्रं** विष्णुरेव हि ।
कर्तरीत्र[4]प्रत्ययः स्यात् पवित्राणामिति स्मृतिः ॥ ६२ ॥

---

[1] **हरेः–ग.** [2] तथा–**ग.** [3] भागेन–**ग.** [4] प्रत्ययात्–**क.**

शुभदः स्मृतिमात्रेण **मङ्गलं** हि **परं** हरिः ।
तथा विष्णुपुराणोक्तं ब्रह्म तन्मङ्गलं परम् ॥ ६३ ॥

विष्णुः सर्वनियन्तृत्वाद्**ईशान** इति कथ्यते ।
ईशानः सर्वविद्यानामित्यप्याह परा श्रुतिः ॥ ६४ ॥

प्राणं ददातीङ्गयति कः प्राण्यादिति च श्रुतेः ।
द्यति खण्डयति प्राणानिति वा **प्राणदो** हरिः ॥ ६५ ॥

यः प्राणितीत्यसौ विष्णुर्मुख्यप्राणो न संशयः ।
प्राणस्य प्राणमिति च श्रुतेः **प्राणाभिधो** हरिः ॥ ६६ ॥

वृद्धशब्दादिष्ठनि च ज्यादेशस्य विधानतः ।
ज्येष्ठ इत्युच्यते विष्णुर्यतो वृद्धतमो हि सः ॥ ६७ ॥

श्रेष्ठो विष्णुः प्रशस्यस्य श्र इति श्रविधानतः ।
प्रशस्यतम इत्युक्तस्तस्मै श्रेष्ठाय वै नमः ॥ ६८ ॥

सर्वप्रजापालकत्वाद्विष्णुरेव **प्रजापतिः** ।
प्रजापते नत्वदेतान्यन्यो विश्वेत्यपि श्रुतेः ॥ ६९ ॥

हिरण्मयाण्डान्तर्वर्तितया ब्रह्मात्मको हरिः ।
हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इति च श्रुतेः ॥ ७० ॥

भूर्भूमिर्यस्य वै गर्भे स **भूगर्भो** हरिः स्मृतः ।
विराड्रूपस्य ते विष्णोर्गर्भे भूमिरिति स्मृतेः ॥ ७१ ॥

मायाः श्रियो धवत्वाच्च बोध्यत्वान्मधुविद्यया ।
माधवो विष्णुरि[1]त्येवं माधवैकरता जगुः ॥ ७२ ॥

मधुनामानमसुरं कर्णमिश्रसमुद्भवम् ।
यतस्सूदितवान् विष्णुस्तेनायं **मधुसूदनः** ॥ ७३ ॥

[1] त्येव–ग.

ईश्वरः सर्वभूतानामिति श्रुतिरपि स्मृतिः ।
तस्माच्छ्रीविष्णुरेव स्यात्सर्वशक्ति[1]त **ईश्वरः** ॥ ७४ ॥

विक्रमः परमं शौर्यं क्रूरसंहारकारणम् ।
तद्योगाद्विक्रमी विष्णुस्तस्मै विक्रमिणे नमः ॥ ७५ ॥

धनुरस्यास्तीति **धन्वी** व्रीह्यादित्वादिनिर्भवेत् ।
विष्णुर्धन्वी स्मृतिस्तत्र रामः शस्त्रभृतामहम् ॥ ७६ ॥

मेधाऽप्रतिहतप्रज्ञा [2]बहुग्रन्थैकधारिणी ।
तद्वत्त्वादिति **मेधावी**त्यस्मायेति विनिर्भवेत् ॥ ७७ ॥

[3]विक्रमेताखिलं विश्वं विना वा गरुडेन हि ।
तेन **विक्रम**नामानं विष्णुं वेदविदो विदुः ॥ ७८ ॥

क्रमणात्क्रमहेतुत्वात् **क्रमो** विष्णुरिति स्मृतः ।
एवं मनोर्वचनतः क्रमो हरिरुरुक्रमः ॥ ७९ ॥

न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्य इति च स्मृतेः ।
श्रुतेर्यस्मात्परं नेति प्रोक्तो विष्णु**रनुत्तमः** ॥ ८० ॥

दैत्यादिभिर्धर्षयितुं यतो नो शक्यते हरिः ।
[4]विष्णुमेव **दुराधर्ष**मिति प्राहुर्महर्षयः ॥ ८१ ॥

पत्राद्यल्पप्रदातृभ्यः फलं बहु ददाति वा ।
विष्णुः **कृतज्ञो** जानाति पुण्यापुण्यात्मकं कृतम् ॥ ८२ ॥

पुरुषाणां प्रयत्नो हि **कृति**र्हिंसाथवा हरिः ।
लक्ष्यः सर्वात्मकत्वेन तदाधारतयापि च ॥ ८३ ॥

प्रतिष्ठितः स्वे महिम्नीत्यतः श्रीविष्णु**रात्मवान्** ।
कस्मिन् प्रतिष्ठित इति स्वे महिम्नीति च श्रुतिः ॥ ८४ ॥

---

[1] तयेश्वरः–ग. [2] बहुप्रज्ञैक–ग. [3] विक्रमाद–क. विक्रमेत्सकलं–ग. [4] विष्णुं दुराधर्षमतः स्फुटं प्रा–क.

सुराः शोभनदातारो देवास्तेषामपि प्रभुः ।
अतः **सुरेशः** श्रीविष्णुरिति ब्रह्मविदो विदुः ॥ ८५ ॥

शरणं भव भूतेशेत्यादिस्मृतिषु भाषितम् ।
भक्तानामार्तिहरणाद्रक्षणाच्छ**रणं** हरिः ॥ ८६ ॥

आनन्दं ब्रह्मणो विद्वानिति श्रुतिसहस्रशः ।
परमानन्दरूपत्वाच्छर्मशब्दाभिधो हरिः ॥ ८७ ॥

विश्वस्य कारणत्वाच्च **विश्वरेता** हरिः स्वयम् ।
तथाच भगवद्वाक्यमहं बीजप्रदः पिता ॥ ८८ ॥

यत्सकाशादुद्भवन्ति श्रीविष्णोः सकलाः प्रजाः ।
प्रजाभव इति प्रोक्तः सर्वशास्त्रार्थकोविदैः ॥ ८९ ॥

अहः प्रकाशरूपत्वाद्यद्वा कार्यात्मना स्मृतः ।
श्रुत्युक्तं ब्रह्मणः कार्यमहोरात्राश्च सर्वशः ॥ ९० ॥

संवत्सरादयः सर्वे कालोपाधय ईरिताः ।
संवत्सरोपधेयत्वाद्विष्णुः **संवत्सराभिधः** ॥ ९१ ॥

[1]शक्यो ग्रहीतुं मन्त्रज्ञैरमन्त्रज्ञैर्न गृह्यते ।
अतः सर्वेश्वरो विष्णुः सादृश्याद्**व्याल** उच्यते ॥ ९२ ॥

प्रत्ययो वस्तुमात्रस्य परिस्फुरति यो यतः ।
[2]विष्णुस्तदात्मना प्रज्ञानं ब्रह्मेति श्रुतेरपि ॥ ९३ ॥

सूर्यात्मना जगच्चक्षुर्जगत्साक्षितया हरिः ।
विश्वतश्चक्षुरिति च श्रुतेः स्यात् **सर्वदर्शनः** ॥ ९४ ॥

---

[1] शक्या–ग. [2] विष्णुः सदात्मना–ग.

अजो न जायते विष्णुर्न जातो न जनिष्यते।
इति श्रुतेर्न जातोऽहं न जायेऽहमिति स्मृतेः ॥ ९५ ॥

ईश्वराणां च सर्वेषामिन्द्रादीनामपीश्वरः।
एष सर्वेश्वर इति श्रुतेः सर्वेश्वरो हरिः ॥ ९६ ॥

सिद्धो निष्पन्नरूपत्वादवधूतोऽपि वा हरिः।
[1] सिद्धार्थी चावधूतात्मा इत्यप्यागमशासनात् ॥ ९७ ॥

संविद्रूपतया सर्ववस्तु[2]ष्वप्यनुवर्तनात्।
सर्वोत्कृष्टफलात्मत्वात् सिद्धिर्नारायणः स्वयम् ॥ ९८ ॥

अनादिरपि सर्वेषामादिरात्मेति च स्मृतः।
सर्वादिः सर्वभूतानां कारणत्वाद्धरिः स्वयम् ॥ ९९ ॥

सामर्थ्यात्स्वस्वरूपस्य विष्णुर्न च्यवतेऽच्युतः।
स्मर्यते श्रूयते चैव शाश्वतं शिवमच्युतम् ॥ १०० ॥

श्रीमद्विट्ठलपादपद्मभजनानन्दैकसञ्चारिणा
गम्भीरेण विमुक्तये विरचिता श्रीभारतीसूरिणा।
विष्णोर्दिव्यसहस्रनामविवृतिर्विद्योतपद्यात्मिका
तत्रैतत्प्रतिनामपद्यकरणे सञ्जातमाद्यं शतम् ॥

गम्भीरभारतीनाम्ना श्रीगोपालपदाम्बुजे।
समर्पिता [3] सुफलदा विशिष्टा विश्वमञ्जरी ॥

इति श्रीगम्भीरभारतीविरचितसहस्रनामविवृत्यपरपर्यायपद्यप्रसूनाञ्जलौ विश्वमञ्जरी समाप्ता।

---

[1] सिद्ध इत्यवधूताद्या इत्याद्यागम-क. [2] ष्वस्यानु-क. [3] सफल-ग.

वृषाकपिमञ्जरी

कपिर्वराहः श्रेष्ठोऽथ वृषो धम इति [1]स्मृतेः ।
वृषत्वाच्च कपित्वाच्च विष्णुं प्राहुर्वृषाकपिम् ॥ १ ॥

इयानिति परिच्छेत्तुमयमात्मा न शक्यते ।
अतो विष्णुरमेयात्मा मुनिभिः परिकीर्तितः ॥ २ ॥

सर्वसम्बन्धराहित्यादसङ्गो हीति च श्रुतेः ।
हरिर्ज्ञानैकगम्यत्वात्सर्वयोगाविनिस्सृतः ॥ ३ ॥

वसन्त्यस्मिंश्च भूतानि भूतेष्वपि वसत्ययम् ।
विष्णुर्वसुरतः प्रोक्तो वसूनां पावकःस्मृतेः ॥ ४ ॥

प्राशस्त्यं वसुशब्देन लक्ष्यते धनवाचिना ।
प्रशस्तं च मनो यस्य स वै **वसुमना** हरिः ॥ ५ ॥

यतोऽवितथरूपत्वात् **सत्यो** विष्णुरसंशयः ।
सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्मेत्यादिश्रुतिशासनात् ॥ ६ ॥

आत्मा मनः समो यस्य रागद्वेषाद्यभावतः ।
स **समात्मा** विष्णुरत्र सम आत्मेति च श्रुतेः ॥ ७ ॥

हरिः सर्वैरर्थजातैः परिच्छिन्नो हि **सम्मितः** ।
तैर्वायमपरिच्छिन्नः प्रोक्तो विष्णुर**सम्मितः** ॥ ८ ॥

सदा विकारशून्यत्वात् **समो**ऽयं साधुसम्मतः ।
समो विष्णुर्महालक्ष्म्या सह वर्तत इत्यपि ॥ ९ ॥

---

[1] स्थितः—क.

श्रुतः स्मृतः पूजितो वा [1]फलमद्धा प्रयच्छति ।
मोघं व्यर्थं न कुरुते यतोऽमोघाभिधो हरिः ॥ १० ॥

[2]हृदयस्थं पुण्डरीकमभिव्याप्योपलक्षितः ।
यत्पुण्डरीकश्रुत्या च पुण्डरीकाक्ष ईश्वरः ॥ ११ ॥

धर्मो वृषो विनिर्दिष्टस्तथा च वृषलक्षणम् ।
कर्म यस्येत्यसौ विष्णुर्वृषकर्मा प्रकीर्तितः ॥ १२ ॥

या विष्णोरवतारादावाकृतिः परिदृश्यते ।
धर्मरूपैव सा प्रोक्ता वृषाकृतिरतो हरिः ॥ १३ ॥

रुर्दुःखकारणं यद्धि तद्द्रावयति केशवः ।
रुजं राति ददातीति रुद्र इत्युच्यते ततः ॥ १४ ॥

बहूनि [3]हि शिरांस्यस्य स वै बहुशिरा हरिः ।
सहस्रशीर्षं देवं तमित्यादिश्रुतिशासनात् ॥ १५ ॥

अनायासेन यः सर्वं बिभर्ति भुवनत्रयम् ।
बभ्रुरित्युच्यते विष्णुर्भक्तैकभरणादपि ॥ १६ ॥

विश्वं जगत् परिप्रोक्तं योनिः कारणमुच्यते ।
विश्वस्य कारण[4]त्वाच्च विश्वयोनिरतो हरिः ॥ १७ ॥

शुचीनि शुभनामानि श्रवणीयानि यस्य [5]हि ।
अतः शुचिश्रवा नाम्ना विष्णुरुक्तो मनीषिभिः ॥ १८ ॥

मृतं मरणमित्युक्तं तद्यस्य न हि विद्यते ।
अतस्तममृतं प्राहुर्हरिं हरिपरायणाः ॥ १९ ॥

---

[1] फलमथ—क. [2] हृदयाब्जं—क. [3] च-क. [4] त्वाद्यो—क. [5] वै—क.

अचलत्वादयं स्थाणुः शाश्वतश्च चिरन्तनः ।
शाश्वतश्चाप्यसौ स्थाणुः **शाश्वतस्थाणु**[1]रुच्यते ॥ २० ॥

वरमारोहणं यस्य यत्सत्त्वेत्यादिकस्मृतेः ।
उत्तमौजा बहुव्रीहेर्**वरारोहो** हरिः स्मृतः ॥ २१ ॥

महद्यत्सृज्यविषयं ज्ञानरूपं तपोऽस्य वै ।
महातपा विष्णुरिति यस्य ज्ञानमयं तपः ॥ २२ ॥

व्याप्तत्वात्कारणत्वेन [2]स सर्वं गच्छतीत्यसौ ।
सर्वत्रगमचिन्त्यं चेत्येवं स्मृत्या[3]ऽपि **सर्वगः** ॥ २३ ॥

भातीति भानुर्निर्दिष्टस्सर्वं वेत्तीति सर्ववित् ।
सर्वविच्चाप्यसौ भानुः **सर्वविद्भानु**रुच्यते ॥ २४ ॥

विष्वक्सेनं हरिं प्राहुर्विष्वगञ्चति वै यतः ।
दैत्यसेनाः पलायन्ते यद्रणोद्योगमात्रतः ॥ २५ ॥

विष्णुरेव जनानर्दयति सर्वान् हिनस्ति च ।
अर्द्यते याच्यते मुक्तिर्जनैरिति **जनार्दनः** ॥ २६ ॥

वेदो नारायण इति स्मृत्या **वेदो** हरिः स्वयम् ।
ज्ञानदीपेन वै भक्तानथ वेदयतीति च ॥ २७ ॥

यथावद्वेदवेदार्थान् वेत्त्यसौ विन्दतेऽथवा ।
स्मृतेर्वेदान्तकृद्वेदेत्यथ विष्णुर्हि **वेदवित्** ॥ २८ ॥

ज्ञानाद्यविकलोऽव्यङ्गो व्यक्तिर्वास्य न विद्यते ।
अव्यक्तोऽयमिति स्मृत्याप्य**व्यङ्गो** विष्णुरुच्यते ॥ २९ ॥

रच्युतः—क. [2] सत्वरं—क. [3] च—क.

अङ्गभूता हि यस्यैते वेदा वेदाङ्ग एव सः ।
श्रीविष्णुरिह चत्वारि शृङ्गेत्यादिषु वर्ण्यते ॥ ३० ॥

भाष्यकारादिरूपेण कालेष्ववतरन्नपि ।
मानाच्चैव पुराणोक्ताद्विष्णुर्वेदविदीश्वरः ॥ ३१ ॥

स्यात्कविः सर्वदृङ्नान्योऽतोऽस्ति द्रष्टेति च श्रुतेः ।
कविर्मनीषीतिमन्त्रवर्णाच्च कविरुच्यते ॥ ३२ ॥

लोकानध्यक्षयति यो लोकाध्यक्षो जनार्दनः ।
सर्वेषामपि लोकानामुपद्रष्टा प्रधानतः ॥ ३३ ॥

सुराणां लोकपालानां देवानामधिकारिणाम् ।
आधिपत्ये प्रयोक्तृत्वात् सुराध्यक्षो हि केशवः ॥ ३४ ॥

धर्माधर्मौ हि लोकानां यः साक्षादीक्षते स्वयम् ।
अनुरूपफलं दातुं धर्माध्यक्षस्ततो हरिः ॥ ३५ ॥

कृतः स्यात्कार्यरूपेण ह्यकृतः कारणात्मना ।
अतः कृताकृतो विष्णुरुभयात्मतया स्थितः ॥ ३६ ॥

ब्रह्मा दक्षः प्राणि[1]कालौ स्थित्यां विष्णुर्मनुश्च तौ ।
लये रुद्रोऽन्तकस्तौ च चतुरात्मा क्रमाद्धरिः ॥ ३७ ॥

व्यूह्यात्मानं चतुर्धा वै वासुदेवादिमूर्तिभिः ।
इति स्मृतेश्चतुर्व्यूहो विष्णुः सङ्कर्षणादिभिः ॥ ३८ ॥

दंष्ट्राश्चतस्रो यस्येति बहुव्रीहिरिहेष्यते ।
तेन विष्णुश्चतुर्दंष्ट्रो नरसिंहाख्यविग्रहः ॥ ३९ ॥

---

[1] कर्ता—क. १

चत्वारोऽस्य भुजा यस्मात्तस्माद्विष्णुश्चतुर्भुजः ।
चतुर्भुजं शङ्खगदाद्युद्यायुधमिति स्मृतिः ॥ ४० ॥

विष्णुर्भ्राजिष्णुरुत्कृष्टप्रकाशैकस्वरूपतः ।
तस्य भासा सर्वमिदं विभातीति श्रुतेरपि ॥ ४१ ॥

प्रकृतिर्याति चिद्रूपाद्भोज्यत्वाद्भोजनात्मिका ।
तदभिन्नतया विष्णुर्भोजनाभिध उच्यते ॥ ४२ ॥

पूर्वोक्तां प्रकृतिं मायां यो भुङ्क्ते पुरुषः परः ।
मायावी स च वै विष्णुर्भोक्ता प्रोक्तो मनीषिभिः ॥ ४३ ॥

हिरण्याक्षाद्याचरितं [1]सहसादौ तपःफलम् ।
सहतेऽभिभवत्येषः सहिष्णुर्विष्णुरीरितः ॥ ४४ ॥

हिरण्यगर्भरूपेण जगदादौ हि जायते ।
प्रादुर्भवति वै यस्माच्छ्रीविष्णुर्जगदादिजः ॥ ४५ ॥

अघं न विद्यते यस्य श्रीविष्णुरनघः स्मृतः ।
श्रुत्यापहतपाप्मेति स्मर्यते चानघो हरिः ॥ ४६ ॥

ऐश्वर्यज्ञानवैराग्यादिभिः शुभगुणैर्हरिः ।
यतो विजयते विश्वमित्यसौ विजयाभिधः ॥ ४७ ॥

यतोऽयं सर्वभूतानि विष्णुर्जेता स्वभावतः ।
तत्राप्यस्ति वसु स्पार्हमुत जेतेति च श्रुतिः ॥ ४८ ॥

विश्वरूपतया योनिरूपत्वात्कर्मधारयात् ।
विश्वयोनिरयं विष्णु[2]र्विष्णुर्योनिमिति श्रुतिः ॥ ४९ ॥

शरीरेषु च सर्वेषां प्राणिनां च पुनः पुनः ।
विष्णुः क्षेत्रज्ञरूपेण वसतीति पुनर्वसुः ॥ ५० ॥

---

[1] सहनादौ—क.   [2] र्विष्णुं योनि—क.

इन्द्रस्योप समीपे तु गतवानित्ययं हरिः ।
अनुजत्वेन [1] तस्मात्तमुपेन्द्रमिति वै जगुः ॥ ५१ ॥

मध्ये वामनमासीनं विश्वे देवा उपासते ।
मन्त्रवर्णाद्वामनोऽयं यद्रूपाद्बलिबन्धकृत् ॥ ५२ ॥

हरिवेशं [2] तथा विश्वरूपं दर्शितवान् हरिः ।
अतः प्रांशुरयं विष्णुः क्रममाणो जगत्त्रयम् ॥ ५३ ॥

मोघं व्यर्थं न भवति [3] हरेर्यद्यच्च चेष्टितम् ।
तस्मादमोघः श्रीविष्णुरुच्यते ब्रह्मविज्जनैः ॥ ५४ ॥

स्मरतां स्तुवतां [4] नित्यं पुंसां वै पावनत्वतः ।
मन्त्रवर्णेऽप्येवमेव महान शुचिरतः शुचिः ॥ ५५ ॥

देवः [5] सारात्मवत्त्वाच्च महाभ्युदयवत्तया ।
बलप्रकर्षशालित्वात्प्रोक्तः श्रीविष्णुरूर्जितः ॥ ५६ ॥

स्वभावसिद्धैरमलैर्ज्ञानैश्वर्यादिभिर्गुणैः ।
अतीत्येन्द्रं स्थितो विष्णुरतीन्द्रः कथ्यते बुधैः ॥ ५७ ॥

सर्वेषामपि संहारात्सङ्ग्रहो विष्णुरुच्यते ।
सम्यग्गृह्णाति वै देवो निजभक्ताननुग्रहात् ॥ ५८ ॥

ब्रह्मा त्वचित्तसर्गाणां वासिष्ठद्वैतखण्डनात् ।
सृज्यरूपतया सर्गहेतुत्वात्सर्ग ईश्वरः ॥ ५९ ॥

एकरूपेण जन्मादिरहितत्वेन हेतुना ।
धृत आत्मा स्वयं येन धृतात्मा विष्णुरुच्यते ॥ ६० ॥

---

[1] तस्मात्त्वामु—**क.** [2] कथा—**क.** [3] हन्तुर्यस्य च—**क.** [4] पुंसां विष्णुर्वै पावनत्वतः—**ग.** [5] सारात्मवत्त्वाच्च—**ग.**

स्वेषु स्वेष्वधिकारेषु यथायोगतया प्रजाः ।
विष्णुर्नियमयत्येव तस्मात्स्यान्नियमो हरिः ॥ ६१ ॥

विष्णुरेव बुधैः प्रोक्तो ह्यन्तःसंयमनाद्यमः ।
गीतासु भगवत्प्रोक्तं यमः संयमतामहम् ॥ ६२ ॥

विष्णुर्हि वेदनार्हत्वाद्वेद्यो निश्रेयसार्थिभिः ।
तत्रात्मा वार इत्यादिश्रुत्या वेद्यत्वदर्शनात् ॥ ६३ ॥

वैद्यो हि सर्वविद्यानां वेदितृत्वाद्धरिः स्वयम् ।
भक्तसंसाररोगस्य ज्ञानभेषजदानतः ॥ ६४ ॥

सदाविर्भावरूपत्वात्**सदायोगी** जनार्दनः ।
यत्र योगीश्वरः कृष्ण इत्यादिस्मृतिशासनात् ॥ ६५ ॥

धर्मत्राणायावतरन् भूभारोत्तारणाय च ।
विष्णुर्महासुरभटान् वीरान् हन्तीति **वीरहा** ॥ ६६ ॥

माशब्देन हरेर्विद्या तदुपास्यतया धवः ।
स्वामीति हरिवंशोक्तं तेन **माधव** उच्यते ॥ ६७ ॥

यथा मधु परां प्रीतिं चोत्पादयति जन्तुषु ।
तथायं **मधुरि**त्युक्तो मधुविद्याविशारदैः ॥ ६८ ॥

अतिक्रान्तेन्द्रियत्वाच्च सोऽयं विष्णु**रतीन्द्रियः** ।
श्रुतेरशब्दमस्पर्शं ब्रह्म निर्विषयं श्रुतेः ॥ ६९ ॥

महामाया[1]कारितया **महामायो** हरिः स्वयम् ।
तथा च भगवद्वाक्यं मम माया दुरत्यया ॥ ७० ॥

यतो हि जगदुत्पत्तिस्थितिनाशार्थमच्युतः ।
महोद्योगपरस्तस्मान्**महोत्साहो** महेश्वरः ॥ ७१ ॥

---

[1] कारतया—**क.**

बलवत्त्वेन विख्याता [1]यतो बलिबलादयः ।
बलवत्त्वाच्च बलिनां निग्रहाच्च **महाबलः** ॥ ७२ ॥

बुद्धिमन्त इति ख्याता लोके ब्रह्मादयः सुराः ।
बुद्धिमत्त्वाद्बुद्धिमतां **महाबुद्धि**रिहाच्युतः ॥ ७३ ॥

महद्धि वीर्यं यस्यासौ **महावीर्यो** हरिः स्मृतः ।
विष्णोर्वीर्याणि शंसन्ति विष्णोर्नुकमिति श्रुतेः ॥ ७४ ॥

महती शक्तिरस्यासौ **महाशक्ति**र्जनार्दनः ।
परास्य शक्तिर्विविधेत्यादिश्रुतिरिति [2]स्मृतिः ॥ ७५ ॥

महती द्युतिरस्यास्ति **महाद्युति**रतो हरिः ।
ज्योतिषामपि तज्ज्योतिः स्वयंज्योतिरिति श्रुतेः ॥ ७६ ॥

इदं तदिति निर्देष्टुं वपुर्यस्य न शक्यते ।
स्वसंवेद्यतयान्यस्मै ह्य**निर्देश्यवपु**र्हरिः ॥ ७७ ॥

सर्वभोगैकनिलयो या श्रीरैश्वर्यलक्षणा ।
समग्रा यस्य स **श्रीमान्** विष्णुर्मुनिभि[3]रीडितः ॥ ७८ ॥

सर्वप्राणिभिरस्यात्मबुद्धिर्दुर्घटकारिणी ।
अमेयोऽसाव**मेयात्मा** विष्णुः प्रोक्तो मनीषिभिः ॥ ७९ ॥

महान्तमद्रिं धृतवान् मन्दरं कमठाकृतिः ।
गोवर्धनं च गोपालस्तेन विष्णुर्**महाद्रिधृत्** ॥ ८० ॥

इष्वासो हि महान् विष्णोरिषुक्षेपो धनुर्भवेत् ।
अतः प्रोक्तो महाविष्णुर्**महेष्वासो** महर्षिभिः ॥ ८१ ॥

पूर्वमेकार्णवे जाते सम्प्लुता स्याद्वसुन्धरा ।
तां दधार महाविष्णुर्**महीभर्ते**ति कथ्यते ॥ ८२ ॥

---

[1] ये ते बलि—क. [2] स्मृतः—क. [3] रीरितः—ग.

यस्योरसि श्रीर्वसति **श्रीनिवासः** स केशवः ।
श्रियो निवासो यस्योर इति भागवतस्मृतेः ॥ ८३ ॥

सतां श्रीहरिभक्तानां वैदिकानां यतो [1]गतिः ।
सतां गतिः श्रूयते च सा काष्ठा सा परा गतिः ॥ ८४ ॥

प्रादुर्भावेऽषु सर्वेषु न केनापि निरुध्यते ।
अतोऽ**निरुद्धः** श्रीविष्णुरुक्तः शास्त्रार्थकोविदैः ॥ ८५ ॥

ब्रह्मानन्दाम्बुधेर्बिन्दुनानन्दे[2]न सुरेषु च ।
इति स्मृत्या **सुरानन्दो** ह्यानन्दयति [3]यत्सुरान् ॥ ८६ ॥

गां विन्दति महीं यस्माद्वाणीं विन्दयतेऽपि च ।
शप्रत्ययान्तो **गोविन्दो** गवादिष्विति सूत्रतः ॥ ८७ ॥

चतुर्विधां गां पराद्यां ये विन्दन्ति मनीषिणः ।
गोविन्दस्तु परिप्रोक्तः श्रीविष्णु**र्गोविदां पतिः** ॥ ८८ ॥

तेजस्वित्वाद्यतो विष्णुस्सर्वतेजस्विनामपि ।
तेजस्तेजस्विनां स्मृत्या **मरीचि**र्जगदीश्वरः ॥ ८९ ॥

स्वाधिकारात्प्रमाद्यन्तीः प्रजा दमयतीति च ।
वैवस्वतादिरूपेण हरि**र्दमन** उच्यते ॥ ९० ॥

पृषोदरादितः साधु**र्हंसो** हन्त्यखिलं [4]लये ।
हंसः शुचिषदित्यादिश्रुते**र्हंसो** जनार्दनः ॥ ९१ ॥

हरिः शोभनपर्णत्वात्**सुपर्णः** परिकीर्तितः ।
द्वा सुपर्णेतिनिगमाद्विश्वगो हीति च श्रुतेः ॥ ९२ ॥

भुजेन गच्छतां सर्वप्राणिनां परमेश्वरः ।
उत्तमत्वात्पतिः प्रोक्तः श्रीविष्णु**र्भुजगोत्तमः** ॥ ९३ ॥

---

[1] हरिः—ग. [2] नाद्य-ग. [3] तत्सुरान्—ग. [4] भयम्—क.

हिरण्यमिव कल्याणं नाभिरस्यैव विद्यते ।
जगुर्हिरण्यनाभं तं हरिं हरिपरायणाः ॥ ९४ ॥

नरनारायणौ भूत्वा योऽयं बदरिकाश्रमे ।
सु शोभनं तपस्तेपे सुतपास्तेन वै हरिः ॥ ९५ ॥

नाभिः पद्ममिवात्यर्थं [1]वर्तुला यस्य वर्तते ।
स पद्मनाभः श्रीविष्णुस्तस्मै श्रीविष्णवे नमः ॥ ९६ ॥

प्रजानामपि सर्वासां पतिः स्वाम्यथवापि वा ।
अतः प्रजापतिर्विष्णुः श्रूयते त्वं प्रजापतिः ॥ ९७ ॥

मृत्युर्विनाशो नास्त्यस्य हेतुर्वास्य न विद्यते ।
तस्मादमृत्युरित्युक्तो विष्णुरेव महात्मभिः ॥ ९८ ॥

स्वाभाविकेन भावेन सर्वप्राणिकृताकृतम् ।
पश्यतीति च गोविन्दः सर्वदृक् सद्भिरीरितः ॥ ९९ ॥

सिंहो यस्माद्धिनस्तीति प्रजा धर्मविवर्जिताः ।
साधुः पृषोदरादित्वात्सिंहाय हरये नमः ॥ १०० ॥

श्रीमद्विठ्ठलपादपद्मभजनानन्दैकसञ्चारिणा
गम्भीरेण विमुक्तये विरचिता श्रीभारतीसूरिणा ।
विष्णोर्दिव्यसहस्रनामविवृतिर्विद्योतपद्यात्मिका
तत्रैतत्प्रतिनामपद्यकरणे जातं द्वितीयं शतम् ॥

गम्भीरभारतीनाम्ना श्रीगोपालपदाम्बुजे ।
समर्पिता सुफलदा वृषाकप्याख्यमञ्जरी ॥

इति श्रीगम्भीरभारतीसूरिविरचितसहस्रनामविवृत्यपरपर्यायपद्यप्रसूनाञ्जलौ वृषाकपिमञ्जरी समाप्ता ।

---

[1] सदृशं—क.

सन्धातृमञ्जरी

सन्धत्ते सर्वपुरुषान् तत्तत्कर्मफलेष्वपि ।
सन्धाता तेन निर्दिष्टो विष्णुस्तस्मै नमो नमः ॥ १ ॥

सन्धातेति प्रकरणात्संन्धिः फलमिहोच्यते ।
तस्य तत्फलभोक्तृत्वात्**सन्धिमान्** विष्णुरुच्यते ॥ २ ॥

चेष्टाशून्यतया ब्रह्म **स्थिरो** नित्यैकरूपतः ।
यथा दीपो निवातस्थो नेङ्गते सोपमास्मृतेः ॥ ३ ॥

अजत्यसौ गच्छतीति धातोरज गताविति ।
सर्वचेष्टाश्रयत्वाच्च ततो विष्णु**रजा**भिधः ॥ ४ ॥

दैत्यैश्च दानवैस्सोढुं मर्षितुं यन्न शक्यते ।
ततो **दुर्मर्षणो** विष्णुस्तस्मै श्रीविष्णवे नमः ॥ ५ ॥

सर्वेषां शासनं कुर्वन् श्रुतिस्मृतिनिजाज्ञया ।
शास्ता जनानामित्यादिश्रुतेश्**शास्ता** हरिः स्वयम् ॥ ६ ॥

विशेषेण श्रुतेस्सत्यज्ञानानन्दादिलक्षणः ।
आत्मा यतो विष्णुरेव **विश्रुतात्मा** निगद्यते ॥ ७ ॥

सुराणामिति देवानामरयो दानवादयः ।
अयं तेषां निहन्तृत्वाद्विष्णुरेव **सुरारिहा** ॥ ८ ॥

विद्यानामुपदेष्टृत्वात्सर्वेषां जनकत्वतः ।
गुरुरेव परं ब्रह्मस्मृत्या विष्णु**र्गुरुः** स्मृतः ॥ ९ ॥

ब्रह्मादीन् ब्रह्मविद्योपदेष्टृनुपदिशत्यतः ।
विष्णुर्गुरुतमस्तस्माद्यो ब्रह्माणमिति श्रुतेः ॥ १० ॥

ज्योतिः परं ब्रह्म धामस्मृत्या धामाभिधो हरिः ।
नारायणपरो ज्योतिरेवं भागवती श्रुतिः ॥ ११ ॥

सच्च त्यच्चाभवत्तेषामेष सत्यमिति श्रुतेः ।
सत्यो विष्णुर्विनिर्दिष्टः सत्याय हरये नमः ॥ १२ ॥

यतो ह्यवितथो यस्य परिप्रोक्तः पराक्रमः ।
अतो मुनिभिराख्यातो हरिः सत्यपराक्रमः ॥ १३ ॥

निमिषः केशवो योगनिद्रानेत्रनिमीलनात् ।
निद्रामुवाह जठरीकृत इत्यादिका स्मृतिः ॥ १४ ॥

मत्स्यावतारग्रहणात्सदाऽनिमिषरूपवान् ।
नित्यप्रबुद्ध[1]रूपाद्वा तस्मादनिमिषो हरिः ॥ १५ ॥

स्रजं हि वैजयन्त्याख्यां भूततन्मात्ररूपिणीम् ।
बिभर्तीति हरिः स्रग्वी तं वन्दे परमेश्वरम् ॥ १६ ॥

पतिर्वाचो हि विद्याया धीरुदाराखिलात्मिका ।
यस्यासावेकनामेदं वाचस्पतिरुदारधीः ॥ १७ ॥

अग्रं पदं प्रकृष्टं यन्मुमुक्षुं नयतीत्यसौ ।
विष्णुरेवाग्रणीः प्रोक्तः स नः पायादपायतः ॥ १८ ॥

भूतग्रामस्य नेतृ[2]त्वात्स्वरग्रामस्य वा हरिः ।
ग्रामणीः प्रणवात्मत्वाद्यत्र स्वरलयोद्भवौ ॥ १९ ॥

सर्वातिशयरूपा श्रीः कान्तिरस्यैव विद्यते ।
तस्माच्छ्रीमान् हरिरिति विश्वविख्यातिमागतः ॥ २० ॥

---

[1] रूपत्वात्त-क.   [2] त्वादीरग्राम-ग.

[1] त्र्य्यर्थानुग्राहकोऽपि तर्को न्यायस्तदात्मकः ।
न्यायोऽयं नीतिरूपत्वात्तदाधारतया हरिः ॥ २१ ॥

यन्निर्माय जगद्यन्त्रं तस्य निर्वाहकत्वतः ।
नेतासौ तेन मुनिभिस्सर्वशास्त्रेषु संस्तुतः ॥ २२ ॥

भूतानि चेष्टयति यत्सर्वाणि श्वसनात्मना ।
विष्णुः समीरणस्तस्मात्सम्यगीरयतीत्यसौ ॥ २३ ॥

श्रुतानि तु सहस्राणि मूर्ध्नामस्य जगद्गुरोः ।
सहस्रमूर्धा तेनोक्तः श्रीविष्णुर्वैष्णवोत्तमैः ॥२४ ॥

विश्वस्यात्मा हि विश्वात्मा विष्णुरुक्तो मनीषिभिः ।
मन्त्रवर्णे ब्राह्मणेऽपि विश्वात्मानं परायणम् ॥ २५ ॥

यस्याक्षीणि सहस्राणि तथाक्षाणीन्द्रियाणि च ।
असौ विष्णुः सहस्राक्षः सहस्राक्ष इति श्रुतेः ॥ २६ ॥

पादा यस्य सहस्राणीत्यसौ विष्णुः सहस्रपात् ।
श्रुतयस्तत्र दृश्यन्ते विश्वतस्पात् सहस्रपात् ॥ २७ ॥

संसारचक्रमावर्तयितुं शीलं यतो हरेः ।
तस्मादावर्तनो विष्णुराचार्यैः समुदाहृतः ॥ २८ ॥

लीलामनुजरूपस्य जन्मसंसारबन्धनात् ।
आत्मा निवृत्तो यस्यासौ निवृत्तात्मा जनार्दनः ॥ २९ ॥

अविद्ययाऽऽच्छादिकया संवृतत्वाच्च संवृतः ।
स्वयं प्रकाशरूपोऽपि विष्णुर्मेघेन सूर्यवत् ॥ ३० ॥

रुद्रकालादिरूपाभिर्विष्णुर्निजविभूतिभिः ।
सम्यक् प्रमर्दयति यत्तस्मात्स्यात्सम्प्रमर्दनः ॥ ३१ ॥

[1] प्रमाणानुग्राहको हि तर्को—ग.

स विष्णुः सूर्यरूपेण सम्यगह्नां प्रवर्तनात् ।
शास्त्रकृद्भिः स विज्ञेयो ह्यहस्संवर्तको हरिः ॥ ३२ ॥

स विष्णुः सर्ववहनाद्वह्निरित्युच्यते बुधैः ।
अग्निः पूर्वेभिर्ऋषिभिरित्यादिश्रुतिशासनात् ॥ ३३ ॥

धातोर्लाऽऽदान इति कः स्यादालोप एव च ।
निपूर्वश्चाप्यनादानादनिलोऽयं जनार्दनः ॥ ३४ ॥

दिग्गजादिस्वरूपाभिर्विष्णुर्निजविभूतिभिः ।
धरणीं धरतीत्येष माधवो **धरणीधरः** ॥ ३५ ॥

प्रसादः शोभनो यस्य ह्यपचारवतामपि ।
कंसादीनां मोक्षवहात्सुप्रसादो जनार्दनः ॥ ३६ ॥

रजस्तमोभ्यां रहित आत्मान्तःकरणं हरेः ।
अतो विष्णुः **प्रसन्नात्मा** नमस्तस्मै परात्मने ॥ ३७ ॥

सर्वाधिष्ठानरूपत्वाद्विश्वं धृष्णाति **विश्वधृक्** ।
ञि धृषा प्रागल्भ्य इति धातोः क्विपि कृते तथा ॥ ३८ ॥

विश्वं भुङ्क्ते यो भुनक्ति तथा पालयतीत्यसौ ।
विश्वभुक्तेन निर्दिष्टस्तस्मै विश्वभुजे नमः ॥ ३९ ॥

हिरण्यगर्भादिरूपाद्विविधो भवतीति च ।
विष्णु**र्विभु**रिति प्रोक्तो नित्यं विभुमिति श्रुतेः ॥ ४० ॥

अयमप्यवतारादौ साधून् [1]पूजयति प्रभुः ।
सत्करोतीति **सत्कर्ता** तस्मै श्रीहरये नमः ॥ ४१ ॥

ब्रह्मादिभिः पूज्यतेऽयं सर्वलोकैकपूजितैः ।
अतस्तं **सत्कृतं** प्राहुर्विष्णुं विष्णुपरायणाः ॥ ४२ ॥

---

[1] भाजयति—ग.

साध्यभेदानुपादानात्साध्यमात्रस्य साधकः ।
न्यायवर्तितया वायं साधुस्साधुभि[1]रुच्यते ॥ ४३ ॥

जहात्यविदुषो भक्तान्नयतीति परं पदम् ।
जहुर्जनांश्च प्रलये ह्रुतेऽपनयतीति वा ॥ ४४ ॥

नारायणोऽयनत्वाच्च तत्त्वानां नरजन्मनाम् ।
स्मृतौ निरुक्तिबाहुल्याद्व्याप्य नारायणश्रुतेः ॥ ४५ ॥

नयति प्रापयति यः पदं विष्णुर्नरः स्मृतः ।
नयतीति **नरः** प्रोक्तः परमात्मेति च स्मृतेः ॥ ४६ ॥

यस्मिन्विष्णावसङ्ख्येया नामरूपादयो ह्यसौ ।
असङ्ख्ये[2]यस्तेन हरिर्वयं नरहरिं नुमः ॥ ४७ ॥

निजस्वरूपं यस्यात्मा ह्यप्रमेयो यतो हरेः ।
श्रीविष्णुर**प्रमेयात्मा** सर्वलोकैकपूजितः ॥ ४८ ॥

विष्णु**र्विशिष्टो** विश्वस्मात्परमातिशयत्वतः ।
विश्वतः परमं नित्यमिति श्रुतिरपीष्यते ॥ ४९ ॥

शिष्टं च शासनं शिक्षां करोतीत्यपि **शिष्टकृत्** ।
शिष्टान् वा कुरुते पालयतीत्यपि च **शिष्टकृत्** ॥ ५० ॥

शुचीन् स्वस्मरणाद्धन्यान् कुरुते वा निरञ्जनः ।
शुचिर्विष्णुः स्मृतिस्तत्र सबाह्याभ्यन्तरः शुचिः ॥ ५१ ॥

निर्वृत्तश्चार्थ्यमानोऽर्थः सिद्धो यस्य स वै हरिः ।
सिद्धार्थ इति सम्प्रोक्तः सत्यकाम इति श्रुतेः ॥ ५२ ॥

सिद्धो निष्पन्नरूपो हि सङ्कल्पोऽस्येति केशवः ।
सिद्धसङ्कल्प इत्युक्तः सत्यसङ्कल्पताश्रुतेः ॥ ५३ ॥

---

[1] रिष्यते—ग. [2] यस्तु हरि—क ?

स्वाधिकारानुरूपेण कर्तृभ्योऽखिलकर्मणाम् ।
सिद्धिं फलं ददातीति **सिद्धिदः** परमेश्वरः ॥ ५४ ॥

सर्वासामपि सिद्धीनां साधकत्वादयं हरिः ।
स **सिद्धिसाधनो** नाम [1]सर्ववेदेषु विश्रुतः ॥ ५५ ॥

वृषाह इति पुण्याहो वैष्णवो याग उच्यते ।
द्वादशाहादिरस्यास्ति **वृषाही** भगवान् हरिः ॥ ५६ ॥

यो हरिर्निजभक्तेभ्यः सर्वकामान् प्रवर्षति ।
वृषभोऽयं तथा [2]चोक्तो **वृषभः** कामवर्षणात् ॥ ५७ ॥

विष्णुर्विचङ्क्रमणतो **विष्णु**र्विक्रमणात्स्मृतेः ।
तथा विचक्रमाणस्त्रेधोरुगाय इति श्रुतेः ॥ ५८ ॥

वृषरूपाणि सोपानपर्वाण्याहुर्मनीषिणः ।
परं धामारुरुक्षोस्तु **वृषपर्वा** हरिः स्वयम् ॥ ५९ ॥

यस्योदरे वृषो धर्मो वर्षत्यस्योदरं प्रजाः ।
द्वेधा निरुक्तिरत्रोक्ता विष्णुस्तेन **वृषोदरः** ॥ ६० ॥

स्वेनोत्पन्नं जगत्सर्वं स्वयं वर्धयतीश्वरः ।
वर्धनस्तेन निर्दिष्टो विष्णुर्विश्वैकपालकः ॥ ६१ ॥

सर्वप्रपञ्चरूपेण स्वयमेव हि वर्धते ।
बुधैस्तेन परिप्रोक्तो **वर्धमाना**भिधो हरिः ॥ ६२ ॥

स इत्थं वर्धमानोऽपि विविच्य पृथगासितः ।
अत एव **विविक्तो**ऽयं विष्णुस्तस्मै नमो नमः ॥ ६३ ॥

विष्णौ सागररूपेण सर्वागमगुरौ हरौ ।
श्रुतयोऽस्मिन्निधीयन्त इत्यसौ **श्रुतिसागरः** ॥ ६४ ॥

---

[1] सर्वदेवेषु–**ग.** [2] भोक्तुर्वृषभः–**क.**

सु शोभना भुजा यस्य जगद्रक्षाकरा हरेः ।
तेनासौ **सुभुजो** नाम सर्वलोकेषु विश्रुतः ॥ ६५ ॥

ध्यायन्मुमुक्षुभिर्विष्णुर्दुःखेन हृदि धार्यते ।
केनापि शक्यते धारयितुं नैवेति **दुर्धरः** ॥ ६६ ॥

यतो हि वाग्ब्रह्ममयी श्रीमद्विष्णोर्विनिस्सृता ।
तेनायं कथ्यते **वाग्मी** तस्य वन्दे पदाम्बुजम् ॥ ६७ ॥

महांश्चासावपीन्द्रश्च **महेन्द्रो** विष्णुरीश्वरः ।
वन्दे तस्य पदद्वन्द्वं द्वन्द्वबुद्ध्यपनुत्तये ॥ ६८ ॥

धनं वसु ददातीति **वसुदः** परमेश्वरः ।
विख्यातश्च तथान्नादो वसुदान इति श्रुतेः ॥ ६९ ॥

भक्तेभ्यो भक्तवात्सल्याद्दीयमानं च यद्वसु ।
तस्यापि तत्स्वरूपत्वाद्वासुदेवो **वसुर्मतः** ॥ ७० ॥

नैकरूपो हरिर्यस्य चैकं रूपं न विद्यते ।
ज्योतींषि विष्णुर्भुवनानीत्यादिस्मृतिशासनात् ॥ ७१ ॥

निखिलं भूतलं बिभ्रद्बृऽहच्च परमं महत् ।
वाराहरूपमस्येति **बृहद्रूपो** जनार्दनः ॥ ७२ ॥

शिपयः पशवस्तेषु **शिपिविष्टः** प्रवेशवान् ।
विष्णुरेव श्रुतिस्तत्र पशुषु प्रतितिष्ठति ॥ ७३ ॥

तस्य भासेति च श्रुत्या जगत्स्थावरजङ्गमम् ।
प्रकाशयति तेनासौ विष्णुः प्रोक्तः **प्रकाशनः** ॥ ७४ ॥

तेजः शौर्यं प्राणबलमोजो ज्ञानात्मिकां द्युतिम् ।
ओजस्तेजोद्युतिधरः स्वयं धारयतीत्यसौ ॥ ७५ ॥

प्रकाशः स्यात्प्रकर्षेण दीप्यमानतया हरेः ।
आत्मा स्वरूपं यस्यासौ **प्रकाशात्मा** जनार्दनः ॥ ७६ ॥

दिवाकरादिरूपाभिर्विष्णुर्निजविभूतिभिः ।
विश्वं प्रतापयति च तेन प्रोक्तः **प्रतापनः** ॥ ७७ ॥

वैराग्यधर्मज्ञानादिगुणैः कल्याणलक्षणैः ।
ऋद्धोऽयं समुपेतत्वाद्विश्वात्मा विष्णुरुच्यते ॥ ७८ ॥

[1]यतः स्पष्टमुदात्तं हि प्रोक्तमोङ्कारलक्षणम् ।
अक्षरं यस्य तेनासौ विष्णुः **स्पष्टाक्षरो** मतः ॥ ७९ ॥

श्रीविष्णुरेव **मन्त्रश्च** ऋग्यजुस्सामलक्षणः ।
यच्च तन्मन्त्रबोध्यत्वात्तस्मै मन्त्रात्मने नमः ॥ ८० ॥

तापत्रयार्कसन्तप्तप्राणिनां परमेश्वरः ।
चन्द्रांशुरिव **चन्द्रांशुः** परमाह्लादकारणात् ॥ ८१ ॥

भास्करद्युतिसाधर्म्याच्छ्रीविष्णुर्**भास्करद्युतिः** ।
तथा च स्मर्यते भूरिकोटिसूर्यसमप्रभः ॥ ८२ ॥

अमृतांशूद्भवो विष्णुर्मथ्यमाने पयोनिधौ ।
अमृतांशोश्चन्द्रमसो यस्मादेव समुद्भवः ॥ ८३ ॥

भातीति **भानुः** श्रीविष्णुः सर्वभक्तैकरक्षकः ।
तमेव भान्तमनुभाति सर्वमिति च श्रुतेः ॥ ८४ ॥

बिन्दुः शश इवाङ्कोऽस्य **शशबिन्दुर्**हरिः स्वयम् ।
एकस्य चन्द्ररूपत्वात्सोमो भूत्वेति च स्मृतेः ॥ ८५ ॥

ब्रह्मरुद्रेन्द्रमुख्यास्तु सुराः प्रोक्ता मनीषिभिः ।
तेषामपि च देवानामीश्वरत्वात्**सुरेश्वरः** ॥ ८६ ॥

---

[1] यच्च—क.

श्रीविष्णुर्भवरोगैकभेषजत्वादिहौषधम् ।
भवौषधाच्छ्रोत्रमनोभिरामादिति च स्मृतेः ॥ ८७ ॥

समुच्चारणहेतुत्वादसम्भेदकरत्वतः ।
श्रीविष्णुर्जगतस्सेतुरेष सेतुरिति श्रुतेः ॥ ८८ ॥

सत्या अवितथा धर्मा ज्ञानाद्याः शोभना गुणाः ।
पराक्रमश्च यस्यासौ **सत्यधर्मपराक्रमः** ॥ ८९ ॥

भूतभव्यभवन्तो ये भूतग्रामाश्च तैरसौ ।
भूतभव्यभवन्नाथो नाथ्यते याच्यते हरिः ॥ ९० ॥

विष्णुरेव बुधैः प्रोक्तः **पवनः** [1]पावनत्वतः ।
गीतासु भगवद्वाक्यं पवनः पवतामिति ॥ ९१ ॥

पावनोऽपि च विष्णुः स्याद्यतः पावयतीत्यसौ ।
तथा हि याजुषी भीषाऽस्माद्वातः पवतेश्रुतिः ॥ ९२ ॥

[2]अनात्प्राणात्मकतया लातीत्य**नल** ईश्वरः ।
न विद्यतेऽलं पर्याप्तं यस्य चे**त्यनलो** हरिः ॥ ९३ ॥

मुमुक्षूणां स्वभक्तानां जन्मसंसारकारकान् ।
कामान् हन्तीत्यसौ विष्णुः **कामहा** परिकीर्तितः ॥ ९४ ॥

कामकृत्कामकरणात्प्रद्युम्नः काम उच्यते ।
तस्यापि जनकत्वाच्च कामकृत्परमेश्वरः ॥ ९५ ॥

अभिरूपतमः **कान्तः** स्यादासेचनकं हरिः ।
तन्नमामि रमाकान्तमैकान्तिकसुखप्रदम् ॥ ९६ ॥

---

[1] पठ्यते स्वतः—क. [2] अनाव—ग.

तुरीयपुरुषार्थैककाङ्क्षिभिः काम्यते यतः ।
कामः प्रतिग्रहीतेति श्रुतेः कामाभिधो हरिः ॥ ९७ ॥

ददाति कामान् भक्तेभ्यः प्रकर्षेण स्वयं हरिः ।
श्रूयते सोऽश्नुते सर्वान् कामान् कामप्रदस्ततः ॥ ९८ ॥

प्रकर्षेणाथ भगवान् समर्थः परमोऽथवा ।
प्रभुस्तस्मै नृहरये विष्णवे प्रभवे नमः ॥ ९९ ॥

हरिर्युगानामारम्भकरणाद्वा युगादिकृत् ।
युगादिकालभेदस्य कर्तृत्वाद्वा युगादिकृत् ॥ १०० ॥

श्रीमद्विट्ठलपादपद्मभजनानन्दैकसञ्चारिणा
गम्भीरेण विमुक्तये विरचिता श्रीभारतीसूरिणा ।
विष्णोर्दिव्यसहस्रनामविवृतिर्विद्योतपद्यात्मिका
तत्रैतत्प्रतिनामपद्यकरणे जातं तृतीयं शतम् ॥

गम्भीरभारतीनाम्ना श्रीगोपालपदाम्बुजे ।
समर्पिता सुफलदा सन्धात्रभिधमञ्जरी ॥

इति श्रीगम्भीरभारतीसूरिविरचितसहस्रनामविवृत्यपरपर्यायपद्यप्रसूनाञ्जलौ
सन्धातृमञ्जरी समाप्ता ।

युगावर्तमञ्जरी

कालात्मना कृतादीनि युगान्यपि पुनः पुनः ।
आवर्तयति तेनासौ **युगावर्तो** हरिः स्वयम् ॥ १ ॥

नैकमायो हरिर्यस्मादेका माया न विद्यते ।
इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप ईयत इति श्रुतेः ॥ २ ॥

यस्य वै ब्रह्म च क्षत्रं चोभे भवत ओदनः ।
अत्ता चराचरेत्यत्र स्फुटः श्रुत्या **महाशनः** ॥ ३ ॥

बुद्धीन्द्रियाणां सर्वेषामगम्योऽदृश्य ईश्वरः ।
अदृश्योऽयमनन्तोऽयमचिन्त्योऽयमिति स्मृतेः ॥ ४ ॥

व्यक्तं स्वरूपमस्येति **व्यक्तरूपो** जनार्दनः ।
राघवाद्यवतारेषु योगिनां हृदयेऽथवा ॥ ५ ॥

सुराणां दुःखनाशार्थं श्रीविष्णुर्भक्तवत्सलः ।
सुरारीणां सहस्राणि जयतीति **सहस्रजित्** ॥ ६ ॥

माधवोऽनन्तभूतानि ह्यक्षक्रीडादिकर्मसु ।
अचिन्त्यशक्तिमत्त्वाच्च जयतीत्यप्य**नन्तजित्** ॥ ७ ॥

परमानन्दरूपत्वात्प्रियत्वेनाथवा हरिः ।
यज्ञेन पूजितास्त्व**विष्टो** विष्णुस्सर्वेष्टदैवतम् ॥ ८ ॥

विशेषेण स्वयं विष्णुः सर्वान्तर्यामिता यतः ।
विशिष्टस्तेन निर्दिष्टो विष्णुः शिष्टतरैर्बुधैः ॥ ९ ॥

विष्णुरिष्टो वसिष्ठादिमुनीनां प्रयतात्मनाम् ।
शिष्टा इष्टाश्च यस्यासौ **शिष्टेष्टो** जगदीश्वरः ॥ १० ॥

शिखण्डोऽपि कलापः स्याद्यदलङ्करणं हरेः ।
शिखण्डीति स विख्यातो गोपवेषधरो हरिः ॥ ११ ॥

यतो नह्यति भूतानि मायावी निजमायया ।
नहुषस्तेन गोविन्दः स्याद्धातुर्णह बन्धने ॥ १२ ॥

वृषो हि वर्षणाद्धर्मफलानां भगवान् हरिः ।
तथा च भारते प्रोक्तं विद्धि मां [1]वृषमच्युतम् ॥ १३ ॥

क्रोधात्सम्मोहिता भक्ताः प्रणश्यन्ति यतस्ततः ।
तेषां क्रोधं निहन्तीति **क्रोधहा** पुरुषोत्तमः ॥ १४ ॥

क्रोधं कुर्वन्तीति दैत्याः सत्सु क्रोधकृतो मताः ।
श्रीविष्णुः **क्रोधकृत्कर्ता** तेषां वै [2]छेदकत्वतः ॥ १५ ॥

आलम्बनत्वाद्विश्वेषां [3]विश्वे वा बाहवोऽस्य च ।
श्रूयते विश्वतोबाहुर्**विश्वबाहु**रतो हरिः ॥ १६ ॥

सर्वपूजैकयोग्यत्वान्महीं पूज्यां धरत्यसौ ।
धरित्रीं शेषरूपेण धत्ते विष्णुर्**महीधरः** ॥ १७ ॥

यस्य षड्भावविकृतिर्नास्तीति हरिर**च्युतः** ।
श्रुतिशासनमप्यत्र शाश्वतं शिवमच्युतम् ॥ १८ ॥

जगदुत्पत्तिनाशादिकर्मभिः परमेश्वरः ।
लोके वेदेषु विख्यातः **प्रथित**स्तेन कीर्तितः ॥ १९ ॥

सूत्रात्मना प्रजास्सर्वा विष्णुः प्राणयतीत्यतः ।
प्राणः स एव सम्प्रोक्तः प्राणो वाऽहमिति श्रुतेः ॥ २० ॥

---

[1] वृषमित्युत—**ग.** [2] भेदकत्वतः—**क.** [3] विश्वतो वा—**क.**

प्राणो बलमिति प्रोक्तस्तद्ददाति द्यतीति वा ।
सुराणामसुराणां च **प्राणद**स्तेन केशवः ॥ २१ ॥

वासवस्यानुजो जातो ह्यदित्यां कश्यपाद्धरिः ।
मुनिभिस्तेन निर्दिष्टः श्रीविष्णुर्**वासवानुजः** ॥ २२ ॥

आपो यत्र निधीयन्ते सोऽयं विष्णुर**पां निधिः** ।
तथा च भगवद्वाक्यं सरसामस्मि सागरः ॥ २३ ॥

अधितिष्ठन्ति भूतानि यदुपादानकारणम् ।
अधिष्ठानमतो विष्णुर्मत्स्थानीत्यादिकस्मृतेः ॥ २४ ॥

प्रयच्छन्नधिकारिभ्यः फलं कर्मानुरूपकम् ।
न प्रमाद्यति वै यस्माद**प्रमत्तो** हरिर्भवेत् ॥ २५ ॥

प्रतिव्यक्ति स्थितत्वाच्च विष्टभ्य जगतां त्रयम् ।
स्वे माहिम्नि स्थितत्वाद्वा श्रीविष्णुः स्यात्**प्रतिष्ठितः** ॥ २६ ॥

गच्छ[1]त्यनिलरूपेण शोषयत्यनलात्मना ।
गतिशोषणयोः स्कन्दिस्तेन **स्कन्दा**भिधो हरिः ॥ २७ ॥

स्कन्दं धर्मपथं धारयति **स्कन्दधरो** यतः ।
स्कन्दं विशाखं येनाधिपत्ये स्थापयतीति च ॥ २८ ॥

धुरं वहति य**द्धुर्यो** भूतजन्मादिलक्षणम् ।
तथा च पाणिनस्सूत्रं धुरो यड्ढकाविति ॥ २९ ॥

वरान् ददात्यभिमतान् भक्तेभ्यो **वरदः** स्मृतः ।
व्यासोक्तिरपि तत्रैवं सुरासुरवरप्रदः ॥ ३० ॥

वायुं प्राणं वाहयति लोके प्रापयतीत्यसौ ।
वायुवाहन इत्युक्तस्तं वन्दे वायुवाहनम् ॥ ३१ ॥

---

[1] त्यमृतरूपेण—ग.

वासुः सर्वत्र वसति देवो दीव्यति सर्वदा ।
वासुदेव इति ख्यात उभयोः कर्मधारयात् ॥ ३२ ॥

बृहद्भानुर्बृहन्तोऽस्य भानवश्चन्द्रसूर्यगाः ।
[1] याजुषे च बृहद्भानो शवसेत्यादि पठ्यते ॥ ३३ ॥

आदिः स्यात् कारणं देवो द्योतनादिगुणैर्युतः ।
कर्मधारयतः प्राहुरादिदेवं नमामि तम् ॥ ३४ ॥

पुराणां दारणाद्देवः शत्रूणां स पुरन्दरः ।
तथा वाचंयमपुरन्दराविति निपातनात् ॥ ३५ ॥

अशोकः [2] किल शोकादिषडूर्मिपरिवर्जितः ।
श्रुतिस्तथा च गगनं विशोक इति तं नुमः ॥ ३६ ॥

संसारसागराद्भक्तान् यतस्तारयतीत्यसौ ।
तारणः स परिप्रोक्तः सद्भिः शास्त्रार्थकोविदैः ॥ ३७ ॥

गर्भजन्मजरामृत्युलक्षणाद्दुस्तराद्भयात् ।
तारयंस्तार इत्युक्तो नमस्ताराय वै श्रुतेः ॥ ३८ ॥

शूरसंज्ञो भवेद्विष्णुः सर्वविक्रमवत्तया ।
श्रुतिर्भगवती तत्र [3] महीशूराय विष्णवे ॥ ३९ ॥

विष्णुः कृष्णावतारेऽस्मिन् शौरिः शूरकुलोद्भवः ।
बाह्वादिभ्यश्चेतिसूत्रादिञतः शौरये नमः ॥ ४० ॥

जनानामपि जन्तूनामीश्वरो हि जनेश्वरः ।
तस्मै देवाय महते गोपालाय नमो नमः ॥ ४१ ॥

न हि स्वस्मिन् प्रातिकूल्यं स्वयमाचरति कश्चित् ।
आत्मत्वेन हि सर्वेषामनुकूलस्ततो हरिः ॥ ४२ ॥

---

[1] याजुषी—क. [2] खलु—ग. [3] महेशूराय—च.

श्रीहरेः शतमावर्ताः प्रादुर्भा[1]वा हि यस्य सः ।
आवर्तनमिहावर्तः **शतावर्तो** बुधैर्मतः ॥ ४३ ॥

पद्मं करेऽस्त्यतः **पद्मी** तथा भागवतस्मृतिः ।
शङ्खचक्रगदापद्मवनमालादिभूषितम् ॥ ४४ ॥

यस्येक्षणे पद्मनिभे स च **पद्मनिभेक्षणः** ।
कृष्णं कमलपत्राक्षमिति व्याससुतोऽब्रवीत् ॥ ४५ ॥

पद्मस्य नाभिसंस्थत्वात्**पद्मनाभो**ऽत्र लक्षणा ।
ध्यायेद्विष्णुं सरसिजासनसंस्थमिति श्रुतेः ॥ ४६ ॥

अरविन्दोपमाक्षत्वादस्य श्रीपरमात्मनः ।
अरविन्दाक्ष इत्युक्तो बहुव्रीहिषजन्ततः ॥ ४७ ॥

मध्ये हृदयगर्भस्य य उपास्योऽत्र योगिभिः ।
गर्भरूपं यतः पद्मं **पद्मगर्भ**स्ततो हरिः ॥ ४८ ॥

स्वमायया स्वयं देहान् बिभर्तीति **शरीरभृत्** ।
यद्वा प्राणान्नरूपाभ्यां प्राणिनां देहपोषणात् ॥ ४९ ॥

महर्द्धिर्महती ऋद्धिर्विभूतिर्यस्य सोऽच्युतः ।
नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां विभूतीनामिति स्मृतेः ॥ ५० ॥

ऋद्धः प्रपञ्चरूपेण विवृतः परमेश्वरः ।
ऋद्धाय तस्मै हरये गोपालाय नमो नमः ॥ ५१ ॥

वृद्धः पुरातनो ह्यात्मा स्वरूपं यस्य सोऽव्ययः ।
वृद्धात्मा तेन गोपालो नमो वृद्धाय च श्रुतेः ॥ ५२ ॥

अक्षाणि च महान्त्यस्य महान्त्यक्षीणि यस्य वा ।
महाक्षः स च विज्ञेयो महाक्षाय नमो नमः ॥ ५३ ॥

[1] वादि य–**ग.**

गरुडांशो ध्वजो यस्य स प्रोक्तो **गरुडध्वजः**।
तथा प्रसिद्धिः कोशेषु गोविन्दो गरुडध्वजः ॥ ५४ ॥

तुलोपमानं नो यस्य सोऽ**तुलः** श्रुतिसंस्तुतः ।
न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्य इति च स्मृतेः ॥ ५५ ॥

शरीरे शीर्यमाणेऽस्मिन् प्रत्यगात्मतया हरिः ।
भातीति **शरभो** विष्णुः शरीरं च शराभिधम् ॥ ५६ ॥

बिभेत्यस्मात्सर्वमिति जगदन्तकरो यतः ।
ततो **भीम** इति प्रोक्तो नमो भीमाय च श्रुतेः ॥ ५७ ॥

सृष्टिस्थित्यन्तसमयान् जानातीति जनार्दनः ।
समयज्ञः स मां देवः समये समयेऽवतु ॥ ५८ ॥

यज्ञेषु च हविर्भागं हरतीति **हविर्हरिः**।
अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्तेति भगवद्वचः ॥ ५९ ॥

सर्वैश्च लक्षणैर्मान्यैर्यज्ज्ञानं तद्धि लक्षणम् ।
सर्वलक्षणलक्षण्यस्तत्र साधुतयोदितः ॥ ६० ॥

लक्ष्मीवान् यस्य हृदये लक्ष्मीरस्तीति नित्यशः ।
श्रियो निवासो यस्योर इति भागवतोदितः ॥ ६१ ॥

समितिञ्जय इत्युक्तो यस्माद्युद्धं जयत्यसौ ।
जेतारमग्निं पृतनासु सासहिमिति श्रुतेः ॥ ६२ ॥

विगतस्तु क्षरो नाशो यस्यासौ **विक्षरो** मतः।
याजुषे पठ्यते चैव अक्षरं परमं पदम् ॥ ६३ ॥

रोहितो मत्स्यरूपां वा रोहितां मूर्तिमावहन्।
रोहिताय स्थपतय इति श्रुत्यापि रोहितः ॥ ६४ ॥

ार्गो विष्णुर्यतश्चैनं मार्गयन्ति मुनीश्वराः।
ान्यः पन्था इति स्पष्टं श्रूयते श्रुतिमूर्धनि ॥ ६५॥

निमित्तं चाप्युपादानं कारणं स भवेद्यतः।
ततो **हेतु**स्स्मृतिस्तत्र नमो विश्वैकहेतवे ॥ ६६ ॥

ाम यस्योदरे बद्धं मात्रा **दामोदर**स्ततः।
मृतिश्च दामोदरतां स ययौ दामबन्धनात् ॥ ६७ ॥

क्तापराधं क्षमते सहतेऽभिभवत्यरीन्।
ति वा स **सहो** विष्णुस्तं नमामि सहाभिधम् ॥ ६८ ॥

हीं च गिरिरूपेण धरतीति **महीधरः**।
नानि विष्णुर्गिरयो दिशश्चेति पराशरः॥ ६९ ॥

हान् भागो भाग्यमस्य यद्गुणैश्वर्यलक्षणम्।
नोक्तोऽसौ **महाभागो** महाभाग्यप्रदोऽस्तु नः ॥ ७० ॥

गो जव इति प्रोक्तः स यस्यास्तीति **वेगवान्**।
अनेजदेकं मनसो जवीय इति च श्रुतेः ॥ ७१ ॥

हारसमये विश्वमश्नातीत्य**मिताशनः**।
विष्णुस्तथा स्मर्यते च भुङ्क्ते विश्वभुगव्ययः ॥ ७२ ॥

उद्भवो ह्युद्गतो यस्माद्भवः संसारलक्षणः।
पञ्चोत्पत्त्युपादानकारणादुद्भवोऽथवा ॥ ७३ ॥

क्षोभणः क्षोभयन् सर्गे प्रकृतिं पुरुषं तथा।
द्योतयामास भगवान् सर्गकाल इति श्रुतेः ॥ ७४ ॥

सर्गादिभिः क्रीडति यो दैत्यादीन् विजिगीषते।
ततो **देव**स्स्मृतिस्तत्र द्योतनाद्देव उच्यते ॥ ७५॥

श्रीर्विभूतिर्जगद्रूपा धृता यस्योदरान्तरे[1]।
स **श्रीगर्भो**ऽवतान्नित्यमस्मान् श्रियमिहार्पयन्॥ ७६ ॥

परमेश्वर इत्युक्तः परमश्चायमीश्वरः।
तथा च गीता भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम्॥ ७७ ॥

समस्तजगदुत्पत्तौ स साधकतमत्वतः।
करणं चेति निर्दिष्टः स पायात्करणाभिधः॥ ७८ ॥

उपादानमभिन्नं सन्निमित्तमिति **कारणम्**।
सत्कारणायाखिलकारणायेति स्मृतेरपि॥ ७९ ॥

कर्ता [2]हरिः स्वतन्त्रत्वात्क्रियायां विश्वनिर्मितौ।
तथा विश्वस्य कर्तेति प्रसिद्धाखिलसंहिता॥ ८० ॥

भुवनानि विचित्राणि कृतवान्नित्यसौ हरिः।
विकर्ता मुनिभिः प्रोक्तो विकर्त्रे विष्णवे नमः॥ ८१ ॥

यस्य स्वरूपं सामर्थ्यं चेष्टितं वा जगद्गुरोः।
ज्ञातुं न शक्यत इति **गहनः** स बुधोदितः॥ ८२ ॥

[3]गूहते संवृणोतीति स्वरूपादीनि मायया।
तेन विष्णुर्**गुहः** प्रोक्तो गुह्यं गूढमिति श्रुतेः॥ ८३ ॥

सच्चिन्मात्रस्वरूपत्वाद्**व्यवसायो** हरिः स्वयम्।
जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मीत्येवं श्रीभगवद्वचः॥ ८४ ॥

व्यवस्थानो जातिवर्णान् विभज्य प्रकरोति यत्।
ल्युः कर्तरि भवेत्कृत्यल्युटो बहुलमित्यतः॥ ८५ ॥

यत्रैव सर्वभूतानां संस्थितिः प्रलयात्मिका।
संस्थानः स्यात्समीचीनं स्थानमस्येति वा पुनः॥ ८६ ॥

---

[1] दराम्बरे–ग.   [2] पतिः–ग.   [3] गृह्णाति–ग ?

ध्रुवादिनिजभक्तानां स्थानं कर्मानुरूपतः ।
ददातीति कृपाम्भोधिः **स्थानदो** लोकविश्रुतः ॥ ८७ ॥

अविनाशितया विष्णुर्ध्रुवोऽयमिति गीयते ।
तथा ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहं सजातेष्विति च श्रुतेः ॥ ८८ ॥

ऋद्धिरस्य परोत्कृष्टा विभूतिः परमात्मनः ।
असौ **परर्द्धिरि**त्युक्तो नमस्तस्मै परर्द्धये ॥ ८९ ॥

अनन्याधीनसंसिद्धः संविदात्मतया हरिः ।
परमश्चाप्यसौ स्पष्टः **परमस्पष्ट** उच्यते ॥ ९० ॥

परमानन्दरूपत्वात्तुष्टोऽयं स्यात्त्रिविक्रमः ।
तस्य संस्करणात्तुष्टस्तस्मै तुष्टात्मने नमः ॥ ९१ ॥

सर्वसम्पूर्णरूपत्वात्पुष्टः स्यात्परमेश्वरः ।
याजुषी श्रूयते चैवं रयिमान् पुष्टिमानपि ॥ ९२ ॥

यदीक्षणं मुमुक्षूणां तथा [1]भोगार्थिनामपि ।
मोक्षभोगप्रदत्वाच्च विष्णुरेव **शुभेक्षणः** ॥ ९३ ॥

रमन्ते योगिनो यस्मिन् स **रामो** राघवोऽथवा ।
रमन्ते योगिनो यत्रेत्यादिब्रह्म[2]पुराणतः ॥ ९४ ॥

समस्तप्राणिनां यस्मिन् विरामो ह्यवसानता ।
स **विरामो** भवेद्विष्णुस्तत्र भूतलयः स्मृतः ॥ ९५ ॥

विगतं च रजो यस्य पापं विषयसेवनम् ।
विरजस्तत्परं ब्रह्म तस्मै विरजसे नमः ॥ ९६ ॥

यं विदित्वाऽमृतत्वाय कल्पन्ते हि मुमुक्षवः ।
स एव पन्था **मार्गः** स्यान्नान्यः पन्था इति श्रुतेः ॥ ९७ ॥

---

[1] भोगर्द्धिनामपि–ग. [2] पुराणवाक्–ग.

मार्गेण सम्यग्ज्ञानेन परमात्मतया ह्यसौ ।
जीवः सन्नीयते यस्मान्नेय इत्युच्यते बुधैः ॥ ९८ ॥

नयतीति नयो नेता भक्तान् प्रापयिता [1] पदम् ।
नयस्तेन विनिर्दिष्टस्तन्नतोऽस्मि नयं हरिम् ॥ ९९ ॥

अनयोऽयं बुधैरुक्तो नयो नेता न विद्यते ।
तस्यासाविति तं देवमनयं प्रणतोऽस्म्यहम् ॥ १०० ॥

श्रीमद्विठ्ठलपादपद्मभजनानन्दैकसञ्चारिणा
गम्भीरेण विमुक्तये विरचिता श्रीभारतीसूरिणा ।
विष्णोर्दिव्यसहस्रनामविवृतिर्विद्योतपद्यात्मिका
तत्रैतत्प्रतिनामपद्यकरणे जातं तुरीयं शतम् ॥

गम्भीरभारतीनाम्ना श्रीगोपालपदाम्बुजे ।
समर्पिता सुफलदा युगावर्ताख्यमञ्जरी ॥

इति श्रीगम्भीरभारतीसूरिविरचितसहस्रनामविवृत्यपरपर्यायपद्मप्रसूनाञ्जलौ युगावर्तमञ्जरी समाप्ता ।

---

[1] परम्—क.

वीरमञ्जरी

वीरो विक्रमशालित्वाद्वीरत्वं श्रीहरेः स्फुटम् ।
श्रूयते हरिवंशादौ कंससाल्वादिमर्दनात् ॥ १ ॥

विष्णुः **शक्तिमतां श्रेष्ठः** शक्तिमन्तः शिवादयः ।
तेषां श्रेष्ठो यतश्चायं तेभ्योऽभ्यधिकशक्तिमान् ॥ २ ॥

भूतानां धारणाद्धर्मस्तथा भारतभारती ।
नमो धर्माय महते धर्मो धारयति प्रजाः ॥ ३ ॥

मन्वत्रिप्रमुखाः सर्वे सर्वधर्मविदो मताः ।
तेषामप्युत्तमत्वाच्च विष्णु**र्धर्मविदुत्तमः** ॥ ४ ॥

मिथो विश्लिष्टभूतानां सृष्ट्यादौ कुण्ठयन् गतिम् ।
संश्लेषयति **वैकुण्ठः** शान्तिपर्वोदितं स्फुटम् ॥ ५ ॥

पुरुषः खलु सर्वस्मात्पुरा सादनतोऽथवा ।
पुरा शयनतोपीत्थं व्युत्पत्तिः श्रुति[1]बोधिता ॥ ६ ॥

विष्णुः क्षेत्रज्ञरूपेण **प्राणः** स्यात्प्राणितीति च ।
यः प्राणनश्चेष्टयन् वा श्रुतिर्यः प्राणितीत्यपि ॥ ७ ॥

खण्डयन् प्रलये प्राणान् प्राणिनां **प्राणदो** मतः ।
तथा च योगवासिष्ठे सर्वप्राणिविमर्दनः ॥ ८ ॥

प्रणुवन्तीह यं वेदास्तस्मात्प्रणव उच्यते ।
इति स्मृतेर्बुधैरुक्तः **प्रणवो** हरिरेव सः ॥ ९ ॥

---

[1] चोदिता—**ग.**

महाप्रपञ्चरूपेण विस्तृतत्वात्पृथुर्हरिः ।
तस्मै प्रपञ्चरूपाय पृथवे हरये नमः ॥ १० ॥

ब्रह्माण्डं विद्यते [1] विष्णोर्यस्य गर्भे हिरण्मयम् ।
हिरण्यगर्भस्तेनोक्तः प्रसिद्धिर्यजुषश्रुतौ ॥ ११ ॥

लीलाशरीरिणोऽप्यस्य शत्रवस्सुरशत्रवः ।
शत्रून् हन्तीति शत्रुघ्नः स नः पायादपायतः ॥ १२ ॥

श्रीविष्णुः सर्वकार्याणां कारणत्वेन सर्वतः ।
व्याप्तत्वाद्व्याप्त इत्युक्तस्तं व्याप्तं देवमाश्रये ॥ १३ ॥

वाति गन्धं करोतीति पञ्चतन्मात्रकारणात् ।
वायुस्तथैव वायुर्वै क्षेपिष्ठेत्यादि [2]वेदगीः ॥ १४ ॥

अधो न क्षीयते जातु यस्मात्तस्मादधोक्षजः ।
एवमुद्योगपर्वोक्तमभेदा[3]द्यजवर्णयोः ॥ १५ ॥

कालात्मना लक्ष्यतेऽसावृतुशब्देन केशवः ।
तथा च भगवद्वाक्यमृतूनां कुसुमाकरः ॥ १६ ॥

सु शोभनं तु निर्वाणफलं ज्ञानं हि दर्शनम् ।
यस्येति यस्माद्वा विष्णुः स सुदर्शन उच्यते ॥१७॥

नमः कालाय ते मन्त्रात्कालः कलयतीत्यसौ ।
तथा च भगवद्वाक्यं कालः कलयतामहम् ॥ १८ ॥

परमेष्ठीति परमे स्थातुं शीलं [4]हृदम्बुजे ।
अस्याथ परमेष्ठी विराजस्तस्मादितिश्रुतेः ॥ १९ ॥

भक्त्या समर्पितं भक्तैः पत्रपुष्पफलादिकम् ।
परिगृह्णात्यसौ प्रीत्या परिग्रह उदाहृतः ॥ २० ॥

---

[1] विष्णौ यस्य—ग. [2] वेदतः—क. [3] द्यक्षपर्णयोः-क. [4] हृदम्बरे—ग.

नम उग्राय चेत्यादिश्रुतेरुग्रो भयप्रदः ।
वायुसूर्यादिदेवानां भीषाऽस्मादिति च श्रुतेः ॥ २१ ॥

संवसन्तीह भूतानि यस्मिन् संवत्सरो हरिः ।
सस्यार्धधातुकेत्यस्मादिति यस्तु वसेः सरः ॥ २२ ॥

सृष्टिस्थित्यन्तरूपाणि तथान्यान्यद्भुतानि च ।
क्षिप्रं करोतीति दक्षस्तस्मै दक्षाय ते नमः ॥ २३ ॥

मदादिभिरुपक्लेशैः शान्तानां च षडूर्मिभिः ।
विश्रामं कुरुते मोक्षं विश्रामस्तेन कीर्तितः ॥ २४ ॥

विश्वस्माद्दक्षिणः शक्तो यद्वा विश्वेषु कर्मसु ।
दाक्षिण्यादपि विश्वस्माद्विष्णुः स्याद्विश्वदक्षिणः ॥ २५ ॥

विस्तीर्यन्ते समस्तानि जगन्ति जगदात्मनि ।
अस्मिन्निति स विस्तारः स हरिस्तारकोऽस्तु नः ॥ २६ ॥

तिष्ठत्यस्मिन्निति स्थाणुः स्थितिशीलं धरादिकम् ।
स्थावरश्चाप्यसौ स्थाणुस्स[1]न्मात्रस्थावरो यतः ॥ २७ ॥

प्रत्यक्षादिप्रमाणं वा प्रमाणं संविदात्मना ।
सर्वप्रमाकरणतः प्रमाणं परमेश्वरः ॥ २८ ॥

स्वरूपस्यान्यथाभावविरहेणापि कारणम् ।
बीजमव्ययमित्युक्तो जगतां जगदीश्वरः ॥ २९ ॥

विष्णुः सुखैकरूपत्वात्सर्वाभीष्टप्रदत्वतः ।
समस्तैरर्थ्यते यस्मादर्थ इत्यभिधीयते ॥ ३० ॥

अनर्थः स हि सम्पूर्णकामत्वात्कमलापतेः ।
अर्थः प्रयोजनं नैव विद्यते यस्य सोऽच्युतः ॥ ३१ ॥

---

[1] न्मात्रे स्थावरो मतः—क.

आच्छादका महान्तोऽस्य कोशा ह्यन्नमयादयः ।
स **महाकोश** इत्युक्तो महाकोशाय ते नमः ॥ ३२ ॥

महान् भोगश्चिदानन्दस्वरूपोऽस्य जगत्पतेः ।
स सर्वात्मा **महाभोगो** भगवान् रुक्मिणीपतिः ॥ ३३ ॥

महद्धनं भवेदस्य भोगसाधनलक्षणम् ।
महाधनः स विज्ञेयः सर्वदा धनदोऽस्तु नः ॥ ३४ ॥

अवाप्तसर्वकामत्वान्निर्वे[1]दोऽस्य न विद्यते ।
इत्यसौ स्या**दनिर्विण्णो** निर्वाणफलदोऽस्तु नः ॥ ३५ ॥

स्थविष्ठोऽतिशयेनासौ [2] स्थूलो वैराजरूपतः ।
अग्निर्मूर्धा चक्षुषी चन्द्रसूर्याविति च श्रुतेः ॥ ३६ ॥

अभूरऽयमजन्मत्वात्सत्ता वा भवतीति भूः ।
व्यवस्थितविकल्पोऽयं नमस्तस्मै भुवेऽभुवे ॥ ३७ ॥

बध्यन्ते पशवस्तत्र धर्मसारा धनात्मकाः ।
इत्ययं **धर्मयूपः** स्याद्धर्मयूपः [3] स पातु नः ॥ ३८ ॥

[4] प्रयत्नात्तर्पिते यास्मिन् फलं निर्वाणलक्षणम् ।
मखा महान्तो जायन्ते यस्माद्वा स **महामखः** ॥ ३९ ॥

शिंशुमारात्मकं चक्रं विष्णुर्नेमिश्च तारकाः ।
नक्षत्रनेमिरित्यर्थः स्वाध्यायब्राह्मणोदितः ॥ ४० ॥

नक्षत्राण्यस्य सन्तीति **नक्षत्री** चन्द्ररूपतः ।
गीतायां स्मर्यते तद्वन्नक्षत्राणामहं शशी ॥ ४१ ॥

---

[1] दोऽस्मिन्—**ग.** [2] स्थितो—**ग.** [3] सनातनः—**क.** [4] प्रयच्छन्तोऽर्पिता य-**ग.**

समर्थोऽयं [1] समर्थेषु ब्रह्माण्डरचनादिषु ।
कार्येष्वतः **क्षमो** विष्णुः क्षेमभावक्षमोऽस्तु नः ॥ ४२ ॥

क्षामः सर्वविकारेषु स्वात्मनावस्थितो यतः ।
निष्ठातकारस्य मः स्यात् क्षायो म इतिसूत्रतः ॥ ४३ ॥

सृष्टिस्थितिलयार्थेषु यतोऽयं सम्यगीहते ।
अतः **समीहनो** विष्णुः प्रयच्छतु समीहितम् ॥ ४४ ॥

सर्वयज्ञस्वरूपत्वाद्विष्णुर्यज्ञाभिधः स्मृतः ।
यज्ञो वै विष्णुरिति च श्रुतेर्यज्ञाय ते नमः ॥ ४५ ॥

इज्योऽयमेव यष्टव्यः पुण्यैस्सर्वमखैर्हरिः ।
विष्णुमेव यजन्तीति हरिवंशेऽप्युदीरितम् ॥ ४६ ॥

यष्टव्योऽयं प्रकर्षेण यष्टव्यास्वन्यमूर्तिषु ।
मोक्षैकफलदातृत्वान्**महेज्यो** मुनिभिः स्मृतः ॥ ४७ ॥

यो यूपसहितो यज्ञः क्रतुरित्युच्यते बुधैः ।
क्रतुस्तदात्मकत्वाच्च स्मृतेश्च क्रतुभुक्क्रतुः ॥ ४८ ॥

सत्रं यज्ञविशेषः स्यात् सर्वयज्ञमयो ह्ययम् ।
सतो वा त्रायत इति **सत्रं** सत्राय ते नमः ॥ ४९ ॥

मुमुक्षूणां सतां विष्णुरनन्या गतिरित्यपि ।
सतां गतिः श्रीगोपालः सद्गतिं नः प्रयच्छतु ॥ ५० ॥

स्वाभाविकेन बोधेन सर्वेषां प्राणिनां कृतम् ।
सर्वदर्शी पश्यतीति श्रुतोऽयं शास्त्रदर्शिभिः ॥ ५१ ॥

विमुक्तात्मा श्रुतस्तत्र विमुक्तश्च विमुच्यते ।
विमुक्तश्चाप्यसावात्मा समासः कर्मधारयः ॥ ५२ ॥

---

[1] समस्तेषु—क.

इदं सर्वं यदयमात्मेत्यादिश्रुतिबोधनात् ।
सर्वश्चासौ तथा ज्ञश्च **सर्वज्ञः** समुदीरितः ॥ ५३ ॥

सविशेषणमित्येकं नामेदं **ज्ञानमुत्तमम्** ।
अजन्यमनवच्छिन्नं सत्यं ज्ञानमिति श्रुतेः ॥ ५४ ॥

शोभनं व्रतमस्येति **सुव्रतः** स्यात्तथा [1]स्मृतिः ।
अभयं [2]सर्वदा तस्मै ददाम्येतद्व्रतं मम ॥ ५५ ॥

शोभनं मुखमस्येति **सुमुखः** श्रुति[3]बोधितः ।
प्रसन्नवदनं चारु पद्मपत्रायतेक्षणम् ॥ ५६ ॥

दुर्विज्ञेयतया **सूक्ष्मः** सूक्ष्मत्वादिति च श्रुतेः ।
तथा सर्वगतं सूक्ष्ममिति च [4]श्रुतिचोदितम् ॥ ५७ ॥

मेघगम्भीरघोषत्वात्**सुघोषो** वा सुशोभनः ।
घोषो वेदात्मको वेति सुघोषः पोषकोऽस्तु नः ॥ ५८ ॥

सतां सुखं ददातीति **सुखदो** [5]वाऽसतां तथा ।
सुखं खण्डयतीत्यस्मात्सुखदश्चाभिरक्षतु ॥ ५९ ॥

लोके प्रत्युपकारस्य निरपेक्षतया हरिः ।
भक्तोपकारं कुरुते यतः **सुहृदि**तीरितः ॥ ६० ॥

चिदानन्दैकरूपत्वान्मनो हरति माधवः ।
सर्वेषामपि भक्तानामतः प्रोक्तो **मनोहरः** ॥ ६१ ॥

क्रोधो येन जितः सोऽयं **जितक्रोधो** जयत्यसौ ।
दैत्यान् धर्मस्थापनार्थं न तु क्रोधवशाद्धरिः ॥ ६२ ॥

बाहवो हि भुजा यस्य वीरा विक्रमशालिनः ।
स **वीरबाहु**र्बहुधा भूयाद्यो धर्मबोधकः ॥ ६३ ॥

---

[1] स्मृतः–क. [2] सर्वथा–ग. [3] चोदितः–ग. [4] स्मृति–क. [5] वा तथासताम्–ग.

विदारयति वेदोक्तधर्मविच्युतमानसान् ।
विष्णुर्विदारणस्तेन गदितो वेदकोविदैः ॥ ६४ ॥

प्राणिनः [1] स्वापयन्नात्मसम्बोधविधुरान् हरिः ।
कुर्वन् स मायया सर्वान् **स्वापनः** शास्त्रसम्मतः ॥ ६५ ॥

मायापरवशास्सर्वे ब्रह्मेशानपुरोगमाः ।
स्वतन्त्रत्वात्स्वयं विष्णुः **स्ववशः** कथ्यते बुधैः ॥ ६६ ॥

व्यापी स्यात्सर्वकार्याणां व्यापनात्कारणत्वतः ।
आकाशवत्सर्वगत इत्यादिश्रुतिबोधनात् ॥ ६७ ॥

विभूतिभिरनेकाभिर्विष्णुस्तिष्ठन्ननेकधा ।
नैकात्मा तेन निर्दिष्टस्तस्मै नैकात्मने नमः ॥ ६८ ॥

जगदुत्पत्तिसम्पत्तिविपत्त्यादीन्यनेकधा ।
करोति बहुकर्माणि ततोऽयं **नैककर्मकृत्** ॥ ६९ ॥

वत्सरो भगवान् विष्णुर्वसत्यत्राखिलं जगत् ।
स मामवतु संसारे प्रोत्सार्य मदमत्सरान् ॥ ७० ॥

निजभक्तेष्वतिस्नेहवशाद्वै **वत्सलो** मतः ।
तेषामहं समुद्धर्तेत्येवं श्रीभगवद्वचः ॥ ७१ ॥

जगत्पितुर्यस्य हस्ते वत्सभूताः प्रजा इति ।
वत्सी कृष्णावतारे वा वत्सानां परिपालनात् ॥ ७२ ॥

रत्नगर्भो हि रत्नानि गर्भभूतानि यस्य [2] ते ।
स समुद्रस्तथा गीता सरसामस्मि सागरः ॥ ७३ ॥

यदाज्ञामन्तरा लोको धनं न लभते क्वचित् ।
अतो **धनेश्वरो** विष्णुर्वित्तेश इति [3] कृष्णवाक् ॥ ७४ ॥

---

[1] स्वपयन्–ग. [2] वै–ग. [3] वैष्णवाः–क.

धर्मं गोपायतीत्येष **धर्मगुप्**तत्र च स्मृतः ।
धर्मगोपनमेव स्यादवतारप्रयोजनम् ॥ ७५ ॥

स्वयं धर्मादिरहितः शासनार्थं शरीरिणाम् ।
धर्ममेव करोतीति **धर्मकृद्**धर्मिभिः स्मृतः ॥ ७६ ॥

धर्मोऽस्यास्तीत्ययं **धर्मी** धर्माधारतया हरिः ।
निर्मातु धर्मजं शर्म [1]भित्वा कर्माखिलं मम ॥ ७७ ॥

सदेव सोम्येदमिति श्रुतेरवितथं परम् ।
ब्रह्म सन्नाम [2]सम्प्रोक्तं नमोऽस्तु ब्रह्मणे सते ॥ ७८ ॥

असत्त्वादिदमित्यादि वाचारम्भणमित्यपि ।
श्रुतेर्ब्रह्मापरम**सत्**तज्जीयाज्जगदात्मकम् ॥ ७९ ॥

समस्तानीह भूतानि ब्रह्म यत् क्षरमुच्यते ।
क्षरः सर्वाणि भूतानीत्यवोचद्भगवान् स्वयम् ॥ ८० ॥

अक्षरं ब्रह्म कूटस्थं कूटवन्निर्विकारतः ।
तथैव भगवद्वाक्यं कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥ ८१ ॥

उताविद्वानमुं लोकं प्रेत्येत्यादिश्रुतेरपि ।
अविज्ञाता स्वयं विष्णुर्जीवभूतः सनातनः ॥ ८२ ॥

सहस्राण्यंशवोऽनन्ता [3]अस्यैवादित्यगा अपि ।
सहस्रांशुर्येन सूर्यस्तपतीत्यादिकश्रुतेः ॥ ८३ ॥

विदधाति **विधाता**यं शेषदिग्गजभूधरान् ।
धाता विधाता परमोत सन्दृगिति याजुषी ॥ ८४ ॥

आत्मनो वक्षसि कृतं येन श्रीवत्सलाञ्छनम् ।
कृतं वा लक्षणं शास्त्रं [4]येनासौ **कृतलक्षणः** ॥ ८५ ॥

---

[1] छित्वा–ग. [2] तत्प्रोक्तं–ग. [3] अस्मिन्नादि–क. [4] येन स–क.

गभस्तिचक्रस्य मध्ये स्थितः सूर्यात्मना यतः ।
गभस्तिनेमिरित्युक्तस्तस्मै सूर्यात्मने नमः ॥ ८६ ॥

विष्णुः [1] सत्वगुणं यस्मात्प्राधान्येनाधितिष्ठति ।
सत्वस्थो वाथ [2] सत्वेषु प्राणिषु प्रतितिष्ठति ॥ ८७ ॥

विक्रमात्सिंहवत्सिंहो नृसिंहो वैकदेहतः ।
नृशब्दलोपेन सत्यभामा भामेति वै स्मृतः ॥ ८८ ॥

गणेशशिवभेतालभूताद्या य इहेश्वराः ।
तेषां महानीश्वरोऽयं ततो भूतमहेश्वरः ॥ ८९ ॥

आदीयन्तेऽत्र भूतानीत्यादिदेवोऽपि दीव्यति ।
आदिश्चासौ तथा देव आदिदेवः स नोऽवतु ॥ ९० ॥

महान् महीयत इति देवो दीव्यति मोदते ।
महांश्चासौ तथा देवो महादेव इति स्मृतः ॥ ९१ ॥

देवेशः सर्वदेवानामीशः प्राधान्यतो यतः ।
भो देवेश ! महावास ! वासमाशास्महे वयम् ॥ ९२ ॥

यो हि देवान् बिभर्तीति देवभृत्पाकशासनः ।
तस्यापि शासिता यस्माद्देवभृद्गुरुरुच्यते ॥ ९३ ॥

यदुत्कृष्टो हि विश्वस्माद्भवतीत्युत्तरो हरिः ।
बह्वृचे श्रूयतेऽप्येवं विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ९४ ॥

गौर्मही तत्पतित्वाद्वा गवां च परिपालनात् ।
गोपवेषधरो देवो गोपतिर्नः पतिर्भवेत् ॥ ९५ ॥

---

[1] सत्वगुणे–क. सत्वगुणो–ग. [2] सर्वेषु–ग.

गोपायति जगत्सर्वमिति गोप्ता जनार्दनः ।
गोप्ता त्रिभुवनस्यायं तव पुत्र इति स्मृतेः ॥ ९६ ॥

[1]ज्ञानेनैव जगन्नाथो गम्यते न तु कर्मणा ।
न चैव ज्ञानकर्मभ्यां ज्ञानगम्यस्ततः स्मृतः ॥ ९७ ॥

[2]अपरिच्छिन्नरूपो हि यतः कालेन केशवः ।
अतः पुरापि भवति विद्यतेऽयं पुरातनः ॥ ९८ ॥

शरीरारम्भकाणां हि भूतानां भर[3]णाद्धरिः ।
शरीरभूतभृत्प्रोक्तः प्राणरूपधरो यतः ॥ ९९ ॥

भोक्तानवधिकानन्दसान्द्रसम्भोगवत्तया ।
तथा च गीतावचनं भर्ता भोक्ता महेश्वरः ॥ १०० ॥

श्रीमद्विठ्ठलपादपद्मभजनानन्दैकसञ्चारिणा
गम्भीरेण विमुक्तये विरचिता श्रीभारतीसूरिणा ।
विष्णोर्दिव्यसहस्रनामविवृतिर्विद्योतपद्यात्मिका
तत्रैतत्प्रतिनामपद्यकरणे जातं शतं पञ्चमम् ॥

गम्भीरभारतीनाम्ना श्रीगोपालपदाम्बुजे ।
समर्पिता सुफलदा वीराख्यसुममञ्जरी ॥

इति श्रीगम्भीरभारतीसूरिविरचितसहस्रनामविवृत्यपरपर्यायपद्मप्रसूनाञ्जलौ वीरमञ्जरी समाप्ता.

---

[1] न गम्यो ज्ञानकर्मभ्यां कर्मणा केवलेन वा ।
ज्ञानेन गम्यते किन्तु ज्ञानगम्यस्तथा स्मृतः ॥—ग.

[2] विश्वस्माच्च पुरा पूर्वं भवतीति पुरातनः ।
यतः कालपरिच्छेदरहितो हि तदास्तु नः ॥—ग.

[3] णादयम्—ग.

सुग्रीवहनुमन्मुख्यकपीनां परिपालनात् ।
इन्द्रः स्वामी भवेद्रामः **कपीन्द्रो** रघुनन्दनः ॥ १ ॥

दक्षिणा भूरि येषां ते यज्ञाः स्युर्भूरिदक्षिणाः ।
अश्वमेधादयो यस्मिन्नित्यसौ **भूरिदक्षिणः** ॥ २ ॥

यो देवतास्वरूपत्वाद्यज्ञेषु यजतां पतिः ।
सोमं पिबति तेनासौ **सोमपः** कामदोऽस्तु नः ॥ ३ ॥

असुरैर्ह्रियमाणं तु समुद्रमथनेऽमृतम् ।
पातीति वा स्वयं देवैः पिबन्न**मृतपः** सह ॥ ४ ॥

पोषयन्नोषधीः सोमरूपः **सोमो**ऽथवा शिवः ।
उमया सहितः सोमः पातु विष्णुः शिवात्मकः ॥ ५ ॥

पुरुजिद्विष्णुरेवायं जयतीति पुरून् बहून् ।
पुरुषार्थप्रदो मेऽस्तु पुरुजित्पुरुषोत्तमः ॥ ६ ॥

पुरुः स्याद्विश्वरूपत्वादुत्कृष्टत्वाच्च सत्तमः ।
पुरुश्चासौ सत्तमश्च श्रीहरिः **पुरुसत्तमः** ॥ ७ ॥

तत्करोति तदाचष्ट इति णिज्विनयाद्भवेत् ।
[1] पचाद्यचि णिलोपे च **विनयो** दण्डकृद्यतः ॥ ८ ॥

जयतीति जगत्सर्वं विष्णुरेव **जया**भिधः ।
गीतायां दशमेऽध्याये जयोऽस्मीति प्रदर्शितम् ॥ ९ ॥

---

[1] विष्णुरेव च लोकैककवि–क.

सत्या सन्धास्य सङ्कल्पः **सत्यसन्ध** इति स्मृतः ।
तथा च सत्यसङ्कल्प इति च श्रुतिभाषितम् ॥ १० ॥

दशार्हकुलसम्भूतो दाशो दानं तदर्हति ।
इति वाथ स **दाशार्हो** मदर्हामर्हताद्धरिः ॥ ११ ॥

सात्वतं नाम तन्त्रं तत्करोतीत्यादिशासनात् ।
णिचि क्विपि णिलोपे च तेषां वै **सात्वतां पतिः** ॥ १२ ॥

प्राणान् क्षेत्रज्ञरूपेण धारयन् **जीव** उच्यते ।
स एव जीवो विवरप्रसूतिरिति च [1] स्मृतेः ॥ १३ ॥

विनयित्वं विनयिता साक्षात्तां पश्यतीत्यसौ ।
विष्णु**र्विनयितासाक्षी**त्येकं पदमुदाहृतम् ॥ १४ ॥

विष्णुर्मुक्तिं ददातीति **मुकुन्दो** मुनिभिः स्मृतः ।
साधुः पृषोदरादित्वान्निरुक्तिर्वर्णसाम्यतः ॥ १५ ॥

अमिताः पादविक्षेपाः विक्रमा अस्य वै त्रयः ।
अमितो विक्रमः शौर्यमस्य वा**मितविक्रमः** ॥ १६ ॥

अम्भोनिधिर्निधीयन्ते यत्राम्भांसि सुरादयः ।
एतानि चत्वार्यम्भांसि यत इत्यादिकश्रुतेः ॥ १७ ॥

देशतः कालतो वस्तुतोऽपरिच्छिन्नरूपतः ।
तेन विष्णु**रनन्तात्मा** मामव्यादात्मलीलया ॥ १८ ॥

स्वयमेकार्णवे शेते सर्वभूतानि संहरन् ।
महोदधिशयस्तेन कृष्णद्वैपायनोदितः ॥ १९ ॥

---

[1] श्रुतेः—ग.

अन्तं नाशं करोतीति भूतानामन्तको मतः ।
अन्तकः सर्वलोकानामिति स्मृतिसरस्वती ॥ २० ॥

आद्विष्णोर्जायत इति कामोऽजः सर्वजन्तुषु ।
यः सर्वकामान्नो दद्यात्कामो दातेति च श्रुतेः ॥ २१ ॥

महः पूजा तदर्हत्वान्महार्हः स्याज्जगद्गुरुः ।
समस्तैः पूजितः सोऽयं सुरासुरनरोरगैः ॥ २२ ॥

[1] स्वाभाव्येनैव नो भाव्यो नित्यनिष्पन्नरूपतः ।
स्वाभाव्यस्तेन [2] मन्तव्यः स्वभावाद्भावयाम्यहम् ॥ २३ ॥

जिता अमित्रा रागाद्या बाह्या वै रावणादयः ।
येनासौ स्याज्जितामित्रो मदमित्राण्यपोहतु ॥ २४ ॥

स्वात्मामृतरसास्वादात्प्रकृष्टं मोदतेऽथवा ।
ध्यायिप्रमोदं कुरुते यतो विष्णुः **प्रमोदनः** ॥ २५ ॥

अस्य स्वरूपमानन्द इत्यानन्दाभिधो हरिः ।
तथा च श्रुतिरानन्दो ब्रह्मेतीत्यादि भाषते ॥ २६ ॥

यस्त्वेकशरणान् भक्तान् विष्णुर्नन्दयतीत्यसौ ।
नन्दनः स्यात्पुराणेषु पठ्यते विश्वनन्दनः ॥ २७ ॥

विष्णुः समृद्धो लोकेऽस्मिन् सर्वाभिरुपपत्तिभिः ।
इति **नन्दाह्वयो** भूयात्सदानन्दकरो मम ॥ २८ ॥

सत्यज्ञानादयो धर्मा यस्यासाविति माधवः ।
सत्यधर्मेति विख्यातः स मे धर्मार्थदो हरिः ॥ २९ ॥

---

[1] स्वभावेनैव–ग. [2] सम्भाव्यः-क.

हरिवंशे त्रिरित्येव त्रयो लोकाः प्रकीर्तिताः ।
क्रामत्येतान्विशेषेण तस्मात्सोऽयं **त्रिविक्रमः** ॥ ३० ॥

महर्षिः कपिलाचार्यो नामैकं स्याच्छ्रुतेः स्मृतेः ।
ऋषिं [1]महान्तं कपिलं सिद्धानां कपिलो मुनिः ॥ ३१ ॥

कृतं कार्यं जगत्सर्वमात्मा ज्ञः कर्मधारयात् ।
कृतं च तदथ ज्ञश्च **कृतज्ञः** कविभिः स्मृतः ॥ ३२ ॥

विश्वम्भराया मेदिन्याः पतित्वान्**मेदिनीपतिः** ।
किञ्च स्मृतिप्रसिद्धश्च नाविष्णुः पृथिवीपतिः ॥ ३३ ॥

पदानि त्रीणि यस्यासौ **त्रिपदः** श्रुतिचोदितः ।
[2]तथा चेदं त्रीणि पदा विचक्रम इति श्रुतेः ॥ ३४ ॥

गुणावेशेन सञ्जातास्तिस्रोऽवस्था दशाः स्मृताः ।
तासामध्यक्ष इति च **त्रिदशाध्यक्ष** उच्यते ॥ ३५ ॥

मत्स्यः सन् प्रलयाम्भोधौ शृङ्गं वहति मायया ।
बध्वा नावं क्रीडतीति **महाशृङ्गो** हरिः स्वयम् ॥ ३६ ॥

कृतस्य वाथ कार्यस्य नाशमन्तं करोति यत् ।
मृत्युं कृतान्तं श्रीविष्णुः कृन्ततीति **कृतान्तकृत्** ॥ ३७ ॥

महांश्चासौ वराहश्च देवः क्रीडावतारभृत् ।
महावराहस्तेनोक्तः सुरासुरवरप्रदः ॥ ३८ ॥

वेदान्त[3]वाक्यैर्गोविन्दो विन्दते गोभिरेव हि ।
गोभिरेव यतो वेद्यो **गोविन्दः** [4]स इति स्मृतेः ॥ ३९ ॥

---

[1] प्रभूतं—ग. [2] तथा चेत्थं—ग. [3] वाग्भिर्गो—ग. [4] इति च स्मृतेः—ग.

सु शोभना विनिर्दिष्टा सेना यस्य गणात्मिका ।
सुषेणो भगवान् विष्णुः शेषशायी स मे गतिः ॥ ४० ॥

यस्य स्वर्णमयान्याहुरङ्गदानि जगत्पतेः ।
सर्वभूषाभूषणस्य सम्प्रोक्तः कनकाङ्गदी ॥ ४१ ॥

रहस्योपनिषद्वेद्यो गुहायां हृदयाम्बरे ।
निहितश्चेति वा गुह्यो गुहाविष्ट इति स्मृतेः ॥ ४२ ॥

गम्भीरोऽयं भवेत्सत्यज्ञानैश्वर्यबलादिभिः ।
गम्भीरस्तेन यः प्रोक्तो गम्भीरोऽहं तमाश्रये ॥ ४३ ॥

अवस्थात्रितये भावाभावसाक्षितयाथवा ।
दुष्प्रवेशतया विष्णुर्गहनो गीयते बुधैः ॥ ४४ ॥

गुप्तोऽयं श्रूयते विष्णुरवाङ्मनसगोचरः ।
एष सर्वेषु भूतेषु [1] गूढोत्मा न प्रकाशते ॥ ४५ ॥

मनस्तत्त्वात्मकं चक्रं बुद्धितत्त्वात्मिकां गदाम् ।
धारयन् लोकरक्षार्थमुक्तश्चक्रगदाधरः ॥ ४६ ॥

विधातेति भवेद्वेधा रजोगुणसमाश्रितः ।
प्रोक्तं पृषोदरादित्वात्साधुत्वं तस्य शाब्दिकैः ॥ ४७ ॥

सहकारी स्वयं चाङ्गं यतोऽयं कार्यनिर्मितौ ।
ततस्स्वाङ्गो भवेद्विष्णुर्भवेत्स्वाङ्गाय ते नमः ॥ ४८ ॥

न [2] केनाप्यवतारेषु सर्वेष्वप्यजितो जितः ।
वन्दे तमजितं देवं मुकुन्दं नन्दनन्दनम् ॥ ४९ ॥

कृष्णद्वैपायनं व्यासं विद्धि नारायणं प्रभुम् ।
इति विष्णुपुराणाच्च कृष्णो व्यासस्स्वयं हरिः ॥ ५० ॥

---

[1] गूढोऽसौ-ग. [2] केष्वप्य—क.

यस्य स्वरूपसामर्थ्यज्ञानैश्वर्यादिकस्य च ।
प्रच्युत्यभावात्सम्प्रोक्तो देवो नारायणो **दृढः** ॥ ५१ ॥

सङ्कर्षतीत्यच्युतः सन् प्रलये युगपत्प्रजाः ।
सङ्कर्षणोऽच्युत इति नामैकं सविशेषणम् ॥ ५२ ॥

सायंगतोऽर्को **वरुणो** रश्मिसंवरणात्स्वयम् ।
तैत्तिरीयश्रुतिस्तद्वदिमं मे वरुण श्रुधी ॥ ५३ ॥

अपत्यं वरुणस्येति **वारुणो** भगवान् ऋषिः ।
वसिष्ठो हि स्वयं विष्णुर्ऋषिः सप्तर्षयोऽप्यहम् ॥ ५४ ॥

वृक्षोऽयमचलत्वेन स्थितो वृक्ष इवाच्युतः ।
तथा वृक्ष इव स्तब्धो दिवीत्यादिश्रुतेर्वचः ॥ ५५ ॥

यश्चिन्तितस्वरूपेण पुष्करे हृदयाम्बुजे ।
अक्ष्णोति तत्र व्याप्नोति **पुष्कराक्ष**स्ततः स्मृतः ॥ ५६ ॥

मनसैव जगत्सृष्टिं संहारं च करोति यः ।
इति विष्णुपुराणोक्तो गोपालोऽयं **महामनाः** ॥ ५७ ॥

मोक्षैश्वर्ययशोधर्मश्रीवैराग्यानि षड् भगाः ।
यस्य सन्तीति **भगवां**स्तस्मै भगवते नमः ॥ ५८ ॥

ऐश्वर्यादिभगं सर्वं संहारसमये हरिः ।
भगं हन्तीति **भगहा** देवो भाग्यप्रदोऽस्तु नः ॥ ५९ ॥

सर्वदा सुखरूपत्वादानन्दो यस्य विद्यते ।
यद्वा सम्पत्समृद्धत्वाद्**आनन्दी** नन्दनन्दनः ॥ ६० ॥

वनमालां वैजयन्तीं भूततन्मात्रलक्षणाम् ।
तां वहन् खलु विश्वात्मा **वनमाली** जनार्दनः ॥ ६१ ॥

हलमायुधमस्येति बलभद्रावतारतः ।
हलायुधः सीरपाणिर्हलं कलयते नमः ॥ ६२ ॥

विष्णुर्वामनरूपेण जातोऽयं कश्यपाद्यतः ।
अदित्यामिति चादित्यः सत्यवाचं करोतु माम् ॥ ६३ ॥

सावित्रे मण्डले संस्थो ज्योतिरादित्य उच्यते ।
यदादित्यगतं तेज इत्यादिभगवद्वचः ॥ ६४ ॥

द्वन्द्वानि शीतोष्णादीनि सहिष्णुः सहते यतः ।
विष्णुः पुष्णातु मे नित्यं शीतोष्णादिसहिष्णुताम् ॥ ६५ ॥

गतिः स्यान्मोक्षरूपत्वात्सर्वोत्कृष्टो हि सत्तमः ।
गतिश्चासौ सत्तमश्च गोपालो गतिसत्तमः ॥ ६६ ॥

सु शोभनं यस्य [1] धनुः शार्ङ्गमस्तीति केशवः ।
सुधन्वने चेति वेदात्सुधन्वा हरिरुच्यते ॥ ६७ ॥

शत्रूणां खण्डनात् खण्डः परशुर्यस्य चायुधम् ।
जामदग्न्यावतारस्य स खण्डपरशुः स्मृतः ॥ ६८ ॥

दैत्या वा दानवा वेदधर्ममार्गविरोधिनः ।
तेषां दारुणरूपत्वाद्दारुणः शरणं मम ॥ ६९ ॥

द्रविणं वाञ्छितं द्रव्यं भक्तेभ्यः प्रददाति यः ।
द्रविणप्रद इत्युक्तः स मेऽस्तु द्रविणप्रदः ॥ ७० ॥

दिविस्पृक् परमात्मैव ह्युभ्यां चेति डेरलुक् ।
नाकस्य पृष्ठे महतो महीयानिति च श्रुतेः ॥ ७१ ॥

सर्वज्ञानां सर्वदृशां व्यासो विस्तारकृद्यतः ।
ब्रह्मा वा सर्वदृग्व्यासः सर्वदृग्व्यस्तवेदतः ॥ ७२ ॥

---

[1] शार्ङ्गं धनुरस्तीति—ग.

यः पतिः सर्वविद्यानां जनन्यां च न जायते ।
पदद्वयं च नामैकं वाचस्पतिरयोनिजः ॥ ७३ ॥

देवव्रतसमाख्यातैर्यस्त्रिभिः सामभिः स्तुतः ।
स त्रिसामेति निर्दिष्टः सामगानविचक्षणैः ॥ ७४ ॥

सामगः श्रीमहाविष्णुर्यः स्वयं साम गायति ।
तथा चैतत्साम गायन्नास्त इत्यादियाजुषी ॥ ७५ ॥

हरिः साम समाख्यातः सामवे[1]दस्वरूपतः ।
वेदानां समवेदोऽस्मीत्येवं श्रीभगवद्वचः ॥ ७६ ॥

मोक्षरूपतया सर्वदुःखोपशमलक्षणम् ।
परमानन्दरूपं यद्ब्रह्म निर्वाणमुच्यते ॥ ७७ ॥

संसारो हि महारोगो यतस्तापत्रयात्मकः ।
तन्नाशनैकहेतुत्वाद्भेषजं भगवान् हरिः ॥ ७८ ॥

स्याद्भिषग्भवरोगार्तिविनाशनविचक्षणः ।
भिषक्तमं त्वा भिषजां शृणोमीति श्रुतेः स्मृतेः ॥ ७९ ॥

चतुर्थमाश्रमं लोके मोक्षार्थं कृतवानिति ।
सन्न्यासकृदिति प्रोक्तो देवः सन्न्यासवेदिभिः ॥ ८० ॥

यतीनां शममाचष्ट इत्ययं शमसंज्ञकः ।
यतीनां प्रशमो धर्म इत्यादिस्मृतिबोधितः ॥ ८१ ॥

शान्तो विषयसौख्येषु देवोऽसक्ततया स्मृतः ।
निष्कलं निष्क्रियं शान्तमिति श्रुतिषु गीयते ॥ ८२ ॥

विष्णौ तिष्ठन्ति भूतानि प्रलये नितरामिति ।
यस्मिन् स कृष्णो निष्ठाख्यो मम निष्ठास्तु तत्र वै ॥ ८३ ॥

[1] दस्य रूपतः—ग.

सर्वाविद्यानिवृत्तिस्तु शान्तिरित्युच्यते बुधैः ।
सा ब्रह्मैव परिप्रोक्ता ब्रह्म शान्तिरिति श्रुतेः ॥ ८४ ॥

परमुत्कृष्टमयनं स्थानमावृत्तिवर्जितम् ।
परायणं स्यात्पुल्लिङ्गे बहुव्रीहिरुदाहृतः ॥ ८५ ॥

शुभं हि सुन्दरं देहं धारयन् जगदीश्वरः ।
शुभमङ्गं [1] यदस्यासौ शुभाङ्गः शुभदोऽस्तु नः ॥ ८६ ॥

रागद्वेषादिनिर्मोकलक्षणां शान्तिमीश्वरः ।
स्वभक्तेभ्यो ददातीति शान्तिदः शान्तिदोऽस्तु मे ॥ ८७ ॥

सर्गादौ सर्वभूतानां स्रष्टा स्रष्टेति गीयते ।
स्रष्टारं सर्वलोकानामिति स्मृतिरुदाहृता ॥ ८८ ॥

कौ भूम्यां मोदते विष्णुर(कुर्वन्न)वतारान् बहून् यतः ।
ततोऽयं कुमुदो देवो मोदं मह्यं प्रयच्छतु ॥ ८९ ॥

कोः क्षितेर्वलनादम्बु कौ भूम्यां [2] वलतेऽथ वा ।
शेषोदरं च कुवलं [3] शेतेऽत्र कुवलेशयः ॥ ९० ॥

गोवर्धनं गोवृद्ध्यर्थं [4] धृतवानिति गोहितः ।
भूमेर्भारापहारार्थमवतारग्रहा यदि ॥ ९१ ॥

गोर्भूम्यादेः पतिः कृष्णः पालनाद्गोपतिर्मतः ।
गोगोपगोपिकानाथो गोपतिस्त्वं ददातु नः ॥ ९२ ॥

गोपायति जगत्सर्वमिति गोप्ता गुरोर्गुरुः ।
गोप्ता त्रिभुवनस्यायमिति स्कन्द[5]पुराणवाक् ॥ ९३ ॥

---

[1] च यस्यासौ—क. [2] शेरते—ग. ? [3] तच्छायी—ग. [4] धृतवान् गोहिता यतः—ग. [5] पुराणतः—क.

वृषो हि वृषभो धर्मः स दृष्टिर्यस्य चक्रिणः ।
वृषभाक्षः स पद्माक्षः प्रत्यक्षोऽस्तु विपक्षहृत् ॥ ९४ ॥

वृषो धर्मः प्रियो यस्य श्रीहरिः स वृषप्रियः ।
वा प्रियस्येति वै पूर्वनिपातस्य विकल्पतः ॥ ९५ ॥

सुराणामसुराणां च देवोऽयं सङ्गराङ्गणात् ।
अनिवर्ती भवेद्विष्णुर्यतोऽसौ न निवर्तते ॥ ९६ ॥

स्वभावतो वा विषयादधर्माद्वा निवर्तते ।
निवृत्त आत्मा यस्येति निवृत्तात्मा हरिः स्मृतः ॥ ९७ ॥

विस्तृतं च जगत्सर्वं संहारसमये हरिः ।
संक्षिपन् सूक्ष्मरूपेण संक्षेप्ता क्षेमदोऽस्तु नः ॥ ९८ ॥

[1] उपेतान्निजभक्तान्यः परिरक्षन् प्रतिक्षणम् ।
क्षेमं करोतीति विष्णुः क्षेमकृत्क्षेमकृन्मम ॥ ९९ ॥

स्मृतिमात्रेण यो भक्तान् पालयन् शिव उच्यते ।
स ब्रह्म स शिवः सेन्द्र इति नारायणेरितम् ॥ १०० ॥

श्रीमद्विट्ठलपादपद्मभजनानन्दैकसञ्चारिणा
गम्भीरेण विमुक्तये विरचिता श्रीभारतीसूरिणा ।
विष्णोर्दिव्यसहस्रनामविवृतिर्विद्योतपद्यात्मिका
तत्रैतत्प्रतिनामपद्यकरणे षष्ठं शतं सङ्गतम् ॥

गम्भीरभारतीनाम्ना श्रीगोपालपदाम्बुजे ।
समर्पिता सुफलदा कपीन्द्राभिधमञ्जरी ॥

इति श्रीगम्भीरभारतीसूरिविरचितसहस्रनामविवृत्यपरपर्यायपद्मप्रसूनाञ्जलौ
कपीन्द्रमञ्जरी समाप्ता ।

---

[1] उपात्तान्—ग.

श्रीवत्सवक्षोमञ्जरी

श्रीवत्ससंज्ञकं चिह्नं यस्य वक्षसि विद्यते ।
स वै **श्रीवत्सवक्षाः** स्यान्नमः श्रीवत्सवक्षसे ॥ १ ॥

लक्ष्मीर्वक्षसि वै विष्णोः श्रीर्वक्षस्यनपायिनी ।
श्रीवासास्तेन निर्दिष्टः श्रीवासो मयि दीयताम् ॥ २ ॥

श्रीरेनं वरयामास विहायैव सुरासुरान् ।
श्रीपतिस्तेन विख्यातः पातु पद्मांकवल्लभः ॥ ३ ॥

त्रयी श्रुतिः श्रीः श्रीमन्तो ब्रह्माद्याः **श्रीमतां वरः** ।
ऋचः सामानि यजूंषि सा हि श्रीरमृताश्रुतेः ॥ ४ ॥

माधवो निजभक्तेभ्यो ददाति श्रियमुत्तमाम् ।
तेन **श्रीद** इति ख्यातस्तस्मै श्रीदाय ते नमः ॥ ५ ॥

इन्दिरायाः श्रियः स्वामी श्रीशः **श्रीश** इति स्मृतः ।
लक्ष्मीपते ! मधुरिपो ! पुरुषेत्यादिकस्मृतेः ॥ ६ ॥

श्रीशब्देन तु लक्ष्यन्ते श्रीमन्तस्तेष्वयं हरिः ।
वसतीति **श्रीनिवासः** श्रीनिवासाय मङ्गलम् ॥ ७ ॥

श्रीनिधिस्तु श्रियः सर्वा निधीयन्तेऽत्र शक्तयः ।
परास्य शक्तिर्विविधैव श्रूयत इति श्रुतेः ॥ ८ ॥

यो भावयति भूतानां करणाद्विविधाः श्रियः ।
श्रियं विभावयति वा तेनासौ **श्रीविभावनः** ॥ ९ ॥

जननीं सर्वभूतानां श्रियं वक्षसि संवहन् ।
श्रीधरः स्मृतिरप्यत्र लक्ष्मीर्वक्षसि यस्य तु ॥ १० ॥

स्मरतां स्तुवतां नित्यं श्रीधरोऽर्चयतां सताम् ।
श्रियं करोति भक्तानामिति **श्रीकर** उच्यते ॥ ११ ॥

अनपायिसुखावाप्तिलक्षणात्परमेश्वरः ।
मुनिभिः **श्रेय** इत्युक्तः श्रेयोऽमृत इति स्मृतेः ॥ १२ ॥

यस्य सन्ति श्रियः सर्वाः समस्तैश्वर्यलक्षणाः ।
स **श्रीमा**निति विद्वद्भिर्विनिर्दिष्टो विशेषतः ॥ १३ ॥

त्रयाणामपि लोकानामाश्रयत्वादयं हरिः ।
लोकत्रयाश्रयः प्रोक्तस्त्रिलोकेश! नमोऽस्तु ते ॥ १४ ॥

शोभने पुण्डरीकाभे [1]हरेरस्याक्षिणी इति ।
स **स्वक्षः** सर्वदा मह्यं ददातु सुखमुत्तमम् ॥ १५ ॥

सु शोभनानीत्यङ्गानि यस्य सन्ति जगत्पतेः ।
श्रीरङ्गशायी स **स्वङ्गः** सर्वाङ्गक्षेमदोऽस्तु नः ॥ १६ ॥

एको हि परमानन्द उपाधीनां प्रभेदतः ।
शतधा भिद्यत इति **शतानन्दः** श्रुतीरितः ॥ १७ ॥

भवेन्नारायणो **नन्दिः** परमानन्दविग्रहः ।
अथोपनिषदि प्रोक्तं तन्नो नन्दिः प्रचोदयात् ॥ १८ ॥

ज्योतिर्गणानां चन्द्राग्निसूर्याणामीश्वरो हरिः ।
तमेव भान्तमनुभाति सर्वमिति च श्रुतेः ॥ १९ ॥

विशेषेण जितं येन मनो ह्यात्मा स माधवः ।
विजितात्मेति विख्यातो नमोऽस्तु विजितात्मने ॥ २० ॥

---

[1] हरेर्यस्या—ग.

यस्य स्वरूपमात्मा हि विधेयो न हि केनचित् ।
इत्येवमविधेयात्मा ध्येयः स्याद्धर्मवित्तमैः ॥ २१ ॥

सती कीर्तिस्त्ववितथा यस्यासौ सकलेश्वरः ।
सत्कीर्तिः स्यात्तथा चाग्ने यशस्विन् यशसाश्रुतेः ॥ २२ ॥

करामलकवत्सर्वं साक्षात्कृतवतो हरेः ।
न क्वापि संशयोऽस्तीति स प्रोक्तश्छिन्नसंशयः ॥ २३ ॥

उदीर्णः सर्वभूतेभ्यस्समुद्रिक्ततया हरिः ।
उदीर्णाय नमस्तस्मै पूर्णाय परमात्मने ॥ २४ ॥

श्रीविष्णुः सर्वतः सर्वं स्वचैतन्येन पश्यति ।
इत्ययं सर्वतश्चक्षुर्विश्वतश्चक्षुरागमात् ॥ २५ ॥

ईशो न विद्यते यस्य सोऽनीशः श्रीजनार्दनः ।
न तस्येशः कश्चनेति श्रुतिस्मृत्यनुशासनात् ॥ २६ ॥

क्वचिन्न विक्रियामेति हरिः शश्वद्भवन्नपि ।
शाश्वतस्थिर इत्येकं नाम शाश्वतिकश्रुतेः ॥ २७ ॥

लङ्कामार्गान्वेषणार्थं यः सागरमुपागतः ।
रामो भूमौ शेत इति भूशयः समुदाहृतः ॥ २८ ॥

स्वेच्छावतारैर्बहुभिर्भूषयन् यो वसुन्धराम् ।
भूषणस्तेन भगवान् सर्वभूषणभूषणः ॥ २९ ॥

भूतिर्हि भवनं सत्ता विभूतिर्वार्थकारणात् ।
स च सर्वविभूतीनामिति भूतिर्हरिः स्वयम् ॥ ३० ॥

शोकोऽस्य परमानन्दरूपत्वाद्विगतो यतः ।
विशोकस्तेन निर्दिष्टो विशोकः परमः स्मृतेः ॥ ३१ ॥

स शोकनाशनो देवो भक्तानां शोकनाशनात् ।
तथा चोक्तं तरति शोकमात्मविदिति श्रुतेः ॥ ३२ ॥

अर्चिष्मन्तो यदीयेन चन्द्रसूर्यादयोऽर्चिषा ।
ततोऽ**र्चिष्मान्** श्रुतिस्तत्र विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः ॥ ३३ ॥

लोकार्चितैर्विरिञ्च्याद्यैरार्चितो **ह्यर्चितो** हरिः ।
ऋक्शाखायां श्रूयतेऽत्र तथार्चन्त्यर्कमर्किणः ॥ ३४ ॥

कुम्भः कुम्भपतिर्यद्वा यस्मिन् सर्वं प्रतिष्ठितम् ।
तथा नमः कुलालेभ्यः कर्मारेभ्य इति श्रुतेः ॥ ३५ ॥

विशुद्ध आत्मा यस्येति गुणातीततया हरिः ।
विशुद्धात्मेति विख्यातो विशुद्धा[1]त्मभिरच्युतः ॥ ३६ ॥

स्मृतिमात्रेण पापानां क्षपणात् स **विशोधनः** ।
विशोधयति पापानि लोकानामिति च स्मृतेः ॥ ३७ ॥

अनिरुद्धोऽप्यन्यतमश्चतुर्व्यूहेषु दृश्यते ।
इति कृत्वाऽ**निरुद्धो**ऽयं पायात्सर्वनिरोधतः ॥ ३८ ॥

विष्णुरेवा**प्रतिरथः** प्रतिपक्षो यतो न हि ।
तथा चैवाप्रतिरथमपश्यन्तेति वै श्रुतेः ॥ ३९ ॥

द्युम्नं प्रकृष्टं द्रविणं विद्यते यस्य सोऽच्युतः ।
प्रद्युम्न इति विख्यातः प्रद्युम्नाय नमो नमः ॥ ४० ॥

अमितो विक्रमो यस्य स स्याद**मितविक्रमः** ।
तथा विष्णोर्नुकं वीर्याणि प्रवोचमिति श्रुतेः ॥ ४१ ॥

निजघान महाविष्णुरसुरं कालनेमिनम् ।
विख्यातस्तेन लोकेऽस्मिन् **कालनेमिनिहा**भिधः ॥ ४२ ॥

---

[1] त्माभिरुच्यते—क.

विष्णुर्वीर इति प्रोक्तः सोऽयं शूरतमत्वतः ।
[1]गाहमानो दायो वीरः शतमन्युरिति श्रुतेः ॥ ४३ ॥

शौरिः शूरकुलोत्पन्नो बलभद्रः स्वयं हरिः ।
अतोऽष्टमोऽवतारोऽयमित्यूचुः पूर्वसूरयः ॥ ४४ ॥

इन्द्रप्रमुखवीराणां जनानामयमीश्वरः ।
स शौर्यातिशयेनोक्तो हरिः शूरजनेश्वरः ॥ ४५ ॥

त्रिलोकात्मा त्रयो लोका भिद्यन्तेऽस्मान्न वस्तुतः ।
यद्वा त्रयाणां लोकानामन्तर्यामितया हरिः ॥ ४६ ॥

[2]त्रयो लोकास्तदाज्ञप्ताः स्वेषु स्वेषु च कर्मसु ।
वर्तन्त इत्ययं विष्णुस्त्रिलोकेशो बुधोदितः ॥ ४७ ॥

[3]केशाख्या रश्मयः सौरा ब्रह्मविष्ण्वीशशक्तयः ।
एवं पुराणवचनाच्चद्वत्त्वेनापि केशवः ॥ ४८ ॥

असुरं केशिनामानं हतवानिति केशिहा ।
पाराशर्यवचस्तद्वद्धन्ता केशिनमाहवे ॥ ४९ ॥

हरिर्हरति पापं नः संसारावासहेतुकम् ।
तथा च स्मृतयो बह्व्यः संसारहरणाद्धरिः ॥ ५० ॥

वाञ्छाद्भिरिह धर्मादिपुरुषार्थचतुष्टयम् ।
काम्यते कामदेवोऽयं पदयोः कर्मधारयात् ॥ ५१ ॥

---

[1] गायमानोदयो—क. ख. ग.

[2] यदाज्ञया त्रयो लोका वर्तन्ते त्रिषु वर्त्मसु ।
स मुकुन्दस्त्रिलोकेश इति योगिभिरीरितः ॥ क.

[3] महेशौ हि सुतौ यस्य केशवः स हि कीर्तितः ।
क इति ब्रह्मणो नामेत्यादिपद्मपुराणवाक् ॥ क.

कामपालः कामवतां कामान् पालयतीति वा ।
कामानामस्मदीयानां गोपालः पालकोऽस्तु सः ॥ ५२ ॥

कामोऽस्यास्तीति वा **कामो** पूर्णकामतयापि च ।
तथा च श्रूयते सोऽकामयतेति च याजुषी ॥ ५३ ॥

[1] द्विपरार्धस्यावसाने कस्य कञ्जासनस्य हि ।
अन्तो यस्मादतः **कान्तो** मह्यं कान्तिं प्रयच्छतु ॥ ५४ ॥

आगमाश्च कृता येन श्रुतिस्मृत्यादिलक्षणाः ।
स **कृतागम** इत्युक्तस्तन्मानं स्मृतिसंस्फुटम् ॥ ५५ ॥

इदं तदीयमेवेति निर्देष्टुं यन्न शक्यते ।
अनिर्देश्यवपुस्तस्माद्गुणातीतः स्वरूपतः ॥ ५६ ॥

[2] व्याप्य मे रोदसी सर्वं कान्तिरभ्यधिका स्थिता ।
विष्णुरित्यादिकं प्रोक्तं भारते **विष्णु**रित्यतः ॥ ५७ ॥

वा गतौ प्रजने कान्तावसने खादनेऽपि च ।
धातुपाठोक्तरीत्यैवं **वीरो** गत्यादिमत्त्वतः ॥ ५८ ॥

[3] नान्तं गुणानां गच्छन्ति तेना**नन्तो**ऽयमव्ययः ।
इति विष्णुपुराणोक्तेरनन्तो वान्तवर्जनात् ॥ ५९ ॥

विष्णु**र्धनञ्जयो** यस्माद्धनं दिग्विजये जयन् ।
तथा च भगवानूचे पाण्डवानां धनञ्जयः ॥ ६० ॥

तपो वेदश्च जातिश्च ज्ञानं च ब्रह्मसंज्ञितम् ।
तेभ्यो हितत्वा**द्ब्रह्मण्यो** निरुक्तिः स्मृतिदर्शिता ॥ ६१ ॥

---

[1] द्विपरार्धावसाने यः—क. [2] रोदसीकुहराद्व्याप्य का—क. [3] अन्तं गुणा न गच्छन्ति तेना—क.

तपोवेदादिकं सर्वं पूर्वोक्तं ब्रह्मसंज्ञितम् ।
तत्करोतीत्ययं विष्णुर्ब्रह्मकृत्स बुधैर्मतः ॥ ६२ ॥

ब्रह्मनामा जगत्सर्वं सृजतीति स्वयं हरिः ।
तथोपनिषदि ब्रह्मा देवानां पदवीरिति ॥ ६३ ॥

बृहत्त्वाद्बृंहणत्वाच्च ब्रह्म श्रुत्यादिलक्षणम् ।
सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्मेत्यादिश्रुतिशासनात् ॥ ६४ ॥

तपोवेदादि पूर्वोक्तं सर्वं वर्धयती[1]त्यतः ।
मुनिभिः [2]कथितो विष्णुरयं **ब्रह्मविवर्धनः** ॥ ६५ ॥

विन्दते वेत्ति वा वेदं वेदार्थं **ब्रह्मवित्तमः** ।
वेदान्तकृद्वेदविदेव चाहमिति च स्मृतेः ॥ ६६ ॥

ब्रह्मात्मना तु वेदस्य सर्वेषां ब्राह्मणात्मना ।
कुर्वन् प्रवचनं विष्णुर्**ब्राह्मणो** ब्राह्मणोदितः ॥ ६७ ॥

तपोवेदादयः सर्वे ब्रह्मशब्देन ये मताः ।
[3]तच्छेषभूतास्ते सर्वे **ब्रह्मी** तद्वत्तया हरिः ॥ ६८ ॥

सर्ववेदान् स्वात्मभूतान् जानातीति जनार्दनः ।
त्र्य्येव विद्या तपति श्रुत्या **ब्रह्मज्ञ** ईश्वरः ॥ ६९ ॥

ब्राह्मणा वा प्रिया यस्य ब्राह्मणानां प्रियोऽथवा ।
ब्राह्मणप्रिय इत्युक्तः स मे ब्रह्म प्रयच्छतु ॥ ७० ॥

महान्तः पादविक्षेपाः [4]क्रमा यस्य स वामनः ।
महाक्रमः श्रुतिस्तत्र शं नो विष्णुरुरुक्रमः ॥ ७१ ॥

महद्धि विश्वोत्पत्त्यादिकर्मास्य स जगत्प्रभुः ।
महाकर्मा श्रुतिस्तत्र विष्णोः कर्माणि पश्यत ॥ ७२ ॥

---

[1] त्ययम्–ग. [2] कथितो–ग. [3] तच्छब्दभूतास्ते–ख. ग. [4] क्रमादस्य–ग.

महदस्य भवेत्तेजो **महातेजा**स्ततो हरिः ।
येन सूर्यस्तपति तेजसेद्ध इति च श्रुतेः ॥ ७३ ॥

महोरगो महांश्चासावुरगश्चेति विग्रहात् ।
गीतायां स्मर्यते तद्वत्सर्पाणामस्मि वासुकिः ॥ ७४ ॥

महांश्चासौ क्रतुश्चेति **महाक्रतु**रधोक्षजः ।
श्रुतेः सोऽपि स एवेति श्रुतिश्च क्रतुराडिति ॥ ७५ ॥

लोकसङ्ग्रहणार्थं हि यज्ञान्निर्वर्तयन् हरिः ।
महांश्चासौ तथा यज्वा **महायज्वा** पुनातु माम् ॥ ७६ ॥

महायज्ञो बहुव्री[1]हिरथवा कर्मधारयः ।
यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मीत्येवं भगवतो वचः ॥ ७७ ॥

ब्रह्मात्मनि जगत्सर्वं हूयते च तदात्मना ।
महच्च तद्धविश्चाथ बहुव्रीहिर्**महाहविः** ॥ ७८ ॥

ससुरासुरगन्धर्वसयक्षोरगराक्षसैः ।
स्तूयते ह्ययमेवेति तेन **स्तव्य** इति स्मृतः ॥ ७९ ॥

वेदेषु च पुराणेषु ब्रह्माद्यैश्च तथापरैः ।
कृतं च स्तवराजादि तत्प्रियत्वात् **स्तवप्रियः** ॥ ८० ॥

स्तूयते येन तत्स्तोत्रं गुणसङ्कीर्तनात्मकम् ।
तत्सर्वं हरिरेवेति विष्णुः **स्तोत्रा**भिधो मतः ॥ ८१ ॥

स्तुतिः स्तवक्रिया विष्णुर्यतः सर्वात्मकः स्मृतः ।
कर्ता कर्म क्रिया चेति तत्सर्वं विष्णुरेव हि ॥ ८२ ॥

क्रियामात्रस्य कर्तृत्वाद्विष्णुः **स्तोतेति** गीयते ।
स्तोता वो अमृतः स्यादित्येवं भगवती श्रुतिः ॥ ८३ ॥

---

[1] हिर्यद्वा—ग, ?

महायुधानि पञ्चापि धत्ते लोकैकरक्षकः ।
अतो रणं प्रियो यस्य स विष्णुः स्याद्रणप्रियः ॥ ८४ ॥

पूर्णः स्यात्सर्वकामैश्च सम्पन्नः सर्वशक्तिभिः ।
श्रुतिश्च पूर्णमसि पूर्णं मे भूयादितीष्यते ॥ ८५ ॥

स्वयं पूर्णोऽपि [1]सम्पद्भिर्विष्णुः पूरयिता नृणाम् ।
उक्तं महाभारतेऽपि देवः पूरितपूरकः ॥ ८६ ॥

स्मृतिमात्रेण पापानि नाशयत्यच्युतो नृणाम् ।
तेन पुण्याभिधो विष्णुः पुण्यवन्तं करोतु माम् ॥ ८७ ॥

कीर्तिरस्य यतः पुण्या पुण्यकीर्तिरतो हरिः ।
तदाह भगवान् व्यासः पुण्यश्रवणकीर्तनः ॥ ८८ ॥

कर्मजैरामयैर्बाह्यैरान्तरैराधिभिर्हरिः ।
न पीड्यतेऽयं शुद्धत्वादिति विष्णुरनामयः ॥ ८९ ॥

मनसो हि जवो वेग इव वेगो हि चक्रिणः ।
अस्य सर्वगतत्वेन विष्णुः प्रोक्तो मनोजवः ॥ ९० ॥

यश्चतुर्दशविद्यानां कलानामपि केशवः ।
प्रणेता च प्रवक्ता च तेन तीर्थकरो गुरुः ॥ ९१ ॥

वसुरेता वसु स्वर्णं रेतोऽस्येति तथा स्मृतिः ।
तदण्डमभवद्धैमं यद्रेतो जलमध्यगम् ॥ ९२ ॥

धनं वसु प्रकर्षेण ददातीति वसुप्रदः ।
अयं साक्षाद्धनाध्यक्षस्तत्प्रसादादथेतरः ॥ ९३ ॥

वसु प्रकृष्टं मोक्षाख्यं फलं विष्णुः कृपाकरः ।
भक्तेभ्यः प्रददातीति तस्य नाम वसुप्रदः ॥ ९४ ॥

---

[1] कामानां—क.

अपत्यं वसुदेवस्य वासुदेवः पुमानयम् ।
वसुदेवसुतं देवमित्यादिस्मृतिसङ्ग्रहात् ॥ ९५ ॥

स्वरूपमात्मनो वस्ते मायया छादयत्ययम् ।
वस आच्छादने धातोरुन्नन्तत्वाद्वसुर्हरिः ॥ ९६ ॥

वसतीति वसु प्रोक्तं विषयेष्वविशेषतः ।
हृङ्मनोऽस्येति वै विष्णुर्देवो वसुमनाः स्मृतः ॥ ९७ ॥

ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविरित्यादिभगवद्वचः ।
गीतासु स्पष्टमेवास्ति तेन नारायणो हविः ॥ ९८ ॥

अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद सन्तमेनं ततो विदुः ।
इति श्रुत्युक्तसद्भिर्यः प्राप्यते यैः स सद्गतिः ॥ ९९ ॥

कृतिः सती समीचीना विश्वोत्पत्त्यादिलक्षणा ।
कार्यं यत्राथवा यस्य यस्माद्वा तेन सत्कृतिः ॥ १०० ॥

श्रीमद्विट्ठलपादपद्मभजनानन्दैकसञ्चारिणा
गम्भीरेण विमुक्तये विरचिता श्रीभारतीसूरिणा ।
विष्णोर्दिव्यसहस्रनामविवृतिर्विद्योतपद्यात्मिका
तत्रैतत्प्रतिनामपद्यकरणे जातं शतं सप्तमम् ॥

गम्भीरभारतीनाम्ना श्रीगोपालपदाम्बुजे ।
समर्पिता तु श्रीवत्सवक्षःसंज्ञकमञ्जरी ॥

इति श्रीगम्भीरभारतीसूरिविरचितसहस्रनामविवृत्यपरपर्यायपद्मप्रसूनाञ्जलौ
श्रीवत्सवक्षोमञ्जरी समाप्ता ।

सत्तामञ्जरी

सजातीयविजातीयभेदभावविवर्जिता ।
यानुभूतिः सैव **सत्ता** एकमेवेति च श्रुतेः ॥ १ ॥

सर्वात्मत्वाद्भासमानतया **सद्भूति**रुच्यते ।
बाधो हि श्रुतियुक्तिभ्यामात्मनोऽन्यस्य वस्तुतः ॥ २ ॥

सतां [1] तत्त्वविदां विष्णुः प्रकृष्टमयनं यतः ।
ततोऽयं सर्वमुनिभिः सम्प्रोक्तः **सत्परायणः** ॥ ३ ॥

[2] सा शूरसेना यस्यां तु शूरा हनुमदादयः ।
सा यस्यास्तीत्यसौ **शूरसेनः** सेनां ममावतु ॥ ४ ॥

आदेशश्च प्रशस्तस्य तस्येष्ठनि परे स्थिते ।
श्रेष्ठो यदूनां प्राधान्याद्**यदुश्रेष्ठः** स उच्यते ॥ ५ ॥

सतां हि विदुषां विष्णुर्निवासः स्यात्समाश्रयः ।
तेनोक्तः **सन्निवासो**ऽयं सन्निवासं ददातु नः ॥ ६ ॥

यमुनासम्बन्धिनो ये यामुनाः प्राणिनः स्मृताः ।
शोभनाः परिवेष्टारस्ते यस्यासौ **सुयामुनः** ॥ ७ ॥

भूतान्यत्र वसन्तीति **भूतावास**स्तथा स्मृतिः ।
[3] वसन्ति त्वयि भूतानि भूतावासस्ततो भवान् ॥ ८ ॥

[4] वासुराच्छादयति यो जगद्विष्णुः स्वमायया ।
वासुश्चासौ तथा देवो **वासुदेवो**ऽस्तु नो मुदे ॥ ९ ॥

---

[1] सप्तविदां-क. [2] स्याच्छूर-क. [3] वसन्त्यत्रैव भूतानि-क. [4] देवासुरेभ्यो वस्ते यो-क.

सर्व एवासवः प्राणा यस्मिन् जीवात्मकेऽव्यये ।
निलीयन्त [1] इतीहासौ **सर्वासुनिलयो** हरिः ॥ १० ॥

नैवालमिति पर्याप्तिर्विद्यते यस्य सम्पदाम् ।
अनलाख्यो हरिस्तेन दुरितं मे व्यपोहतु ॥ ११ ॥

[2] सदा श्रुत्युक्तसद्धर्मविरुद्धे पथि तिष्ठताम् ।
दर्पं हन्तीत्यसौ देवो **दर्पहा** मधुसूदनः ॥ १२ ॥

श्रुत्युक्ते वर्तमानानां [3] धर्मे वर्त्मनि धर्मवित् ।
दर्पं गर्वं ददातीति **दर्पदो** भक्तवत्सलः ॥ १३ ॥

स्वात्मामृतरसास्वादसम्यक्प्रमुदितो हरिः ।
दृप्तस्तेनोच्यते श्रीमद्व्यासेनाशेषदर्शिना ॥ १४ ॥

दुःखेन धार्यते जन्मसहस्राभ्यासयोगतः ।
क्लेशोऽधिकरतस्तेषामिति मानेन **दुर्धरः** ॥ १५ ॥

नान्तरैरपि रागाद्यैर्बाह्यैरथ च शत्रुभिः ।
पराजितः पराभूत इति देवो**ऽपराजितः** ॥ १६ ॥

[4] विश्वं हि मूर्तिरस्येति **विश्वमूर्ति**स्तदैक्यतः ।
तथा च विश्वमेवेदं पुरुषस्तदिति श्रुतेः ॥ १७ ॥

महती मूर्तिरस्यैव शेषपर्यङ्कशायिनः ।
विराण्मूर्तितया वैष **महामूर्ति**र्महातनुः ॥ १८ ॥

यस्य ज्ञानमयी मूर्तिस्तैजसी स्वेच्छयाऽथवा ।
इत्ययं **दीप्तमूर्तिः** स्याद्देवो नारायणो हरिः ॥ १९ ॥

पञ्चभूतात्मिका यस्य हरेः कर्मनिबन्धिनी ।
मूर्तिर्न विद्यते यस्मात्तस्माद्विष्णु**रमूर्तिमान्** ॥ २० ॥

---

[1] इतीवासौ—ग ? [2] तथा-क. [3] धर्मवर्त्मनि वर्त्मविद्—ग. [4] विश्वापि मू—ग.

स्वेच्छाकृतावतारेषु लोकनामुपकारिणीः ।
बह्वीर्मूर्तीर्भजत इत्येतस्याऽनेकमूर्तिता ॥ २१ ॥

न व्यज्यतेऽयमीदृक् स्यादित्यव्यक्तस्ततः स्मृतः ।
अव्यक्तः पुरुषः साक्षीत्येवमादिस्मृतेर्वचः ॥ २२ ॥

नानाविकल्प[1]ज्ञानस्य मूर्तयः संविदाकृतेः ।
सन्तीति शतमूर्तिः स्यान्नमो वै शतमूर्तये ॥ २३ ॥

यतो विश्वादिमूर्तित्वमस्योक्तं पूर्वनामभिः ।
आननानि शतं यस्य स गोपालः शताननः ॥ २४ ॥

यस्मिन्नेव सजातीयविजातीयभिदा न हि ।
एको देवः सर्वभूतेषु गूढ इति च श्रुतौ ॥ २५ ॥

मायया बहुरूपत्वान्नैको विष्णुस्तथा श्रुतिः ।
इन्द्रो मायाभिरित्याद्या रूपं रूपं प्रतीत्यपि ॥ २६ ॥

सोऽध्वरः सव इत्युक्तः सोमो यत्राभिषूयते ।
तदध्वरस्वरूपत्वात्सव इत्युच्यते हरिः ॥ २७ ॥

क इत्युक्तो हरिः साक्षात्कशब्दः सुखवाचकः ।
सदा चित्सुखरूपत्वात्कं ब्रह्मेति श्रुतेरपि ॥ २८ ॥

स सर्वपुरुषार्थैकरूपत्वादखिलागमैः ।
ब्रह्मैव तद्विचार्यः स्यात्तेन किं ब्रह्म बोध्यते ॥ २९ ॥

यच्छब्देन स्वतः सिद्धवस्तूद्देश्यप्रवाचिना ।
ब्रह्म निर्दिश्यत इति यदपि ब्रह्म कथ्यते ॥ ३० ॥

तनोतीति च तद्ब्रह्म तथा गीतासु गीयते ।
ओं तत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः ॥ ३१ ॥

---

[1] ज्ञानस्य-ग. ?

यस्मादप्युत्तमं नास्ति पद्यते च मुमुक्षुभिः ।
नामैकमेतद्वि[1]पदमुक्तं **पदमनुत्तमम्** ॥ ३२ ॥

आधारभूतेऽस्मिन् लोका बध्यन्ते वाथ बन्धुवत् ।
हितोपदेष्टा लोकानां **लोकबन्धुस्**तथा हरिः ॥ ३३ ॥

लोकनाथः सर्वलोकैर्नाथ्यते याच्यते यतः ।
तथा च स्मर्यते पाद्मे लोकनाथ ! नमोऽस्तु ते ॥ ३४ ॥

माधवोऽयं मधुकुले जातत्वाज्जगदीश्वरः ।
तथा पुराणवचनं माधवानन्त ! केशव ! ॥ ३५ ॥

निजभक्तेषु चात्यन्त[2]स्नेहवान् **भक्तवत्सलः** ।
तथोक्तं भक्तवात्सल्य[3]हेतुः कंसान्तकोऽस्तु नः ॥ ३६ ॥

सुवर्णवर्णस्तद्वण इव वर्णोऽस्य सोऽच्युतः ।
हिरण्यवर्णमभयं कृष्णोक्तिरपि याजुषी ॥ ३७ ॥

हेमेवाङ्गं वपुर्यस्य सोऽयं **हेमाङ्ग** उच्यते ।
[4]श्रुतिर्य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्मय इत्यपि ॥ ३८ ॥

वराण्यङ्गानि यस्य स्युः शोभनानि मुरद्विषः ।
स **वराङ्ग** इति प्रोक्तः स वरं नः प्रयच्छतु ॥ ३९ ॥

[5]आह्लादकैश्चन्दनैश्च योऽङ्गदैर्भूषितस्ततः ।
चन्दनाङ्गदवान् सोऽयं श्रीहरिश्चन्दनाङ्गदी ॥ ४० ॥

धर्मत्राणार्थमसुरान् वीरान् हन्तीति **वीरहा** ।
स मद्वीरांश्च मामव्याद्भूपान्यत्परवीरहा ॥ ४१ ॥

समो न विद्यते सर्वविलक्षणतया हरेः ।
यस्यासौ **विषमः** सोऽव्याद्विषमेषु पिता प्रभुः ॥ ४२ ॥

---

[1] पदं विष्णुः पद—ग. [2] मोदवान्—क. [3] हेतुनैव कौतुकम्—ग ?
[4] श्रुतेर्य—ग. [5] आह्लादनैः—ग.

यतस्सर्वेश्वरः सर्वविशेषैरिह वर्जितः ।
ततः स **शून्यवच्छून्यः** कोऽन्यो [1] मान्यस्ततोऽस्ति नः ॥४३॥

आशिषः प्रार्थना यस्य घृता विगलिता इति ।
घृताशीस्तेन विश्वेशः सर्वाशापरिपूरकः ॥ ४४ ॥

न स्वरूपान्न सामर्थ्यान्न च ज्ञानादिकाद्गुणात् ।
चलनं विद्यते यस्येत्य**चलः** कीर्तितोऽच्युतः ॥ ४५ ॥

[2] पवमानस्वरूपेण सर्वदा चलतीत्ययम् ।
तेनासौ **चल** इत्युक्तः स चलाचलचालकः ॥ ४६ ॥

अनात्मवस्तुष्वात्माभिमानो यस्य न विद्यते ।
अमानी तेन गोपालः [3] स्वच्छसंवेदनाकृतिः ॥ ४७ ॥

अनात्मभूतेष्वात्माभिमानं खण्डयतीत्यसौ ।
स्वभक्तानामभक्तानां ददातीत्यपि **मानदः** ॥ ४८ ॥

सर्वेश्वरत्वात्सर्वैश्च ससुरासुरमानवैः ।
माननीयः पूजनीयस्तेन **मान्यो** महागुरुः ॥ ४९ ॥

चतुर्दशानां लोकानामीश्वरत्वाज्जगत्पतिः ।
लोकस्वामी सर्वलोकैरुच्यते [4] तन्त्रकोविदैः ॥ ५० ॥

विष्णु**स्त्रिलोकधृङ्**नाम्ना त्रीन् लोकानपि धारयन् ।
त्रिलोकान् व्याप्य भूतात्मा भुङ्क्त इत्यादिकस्मृतेः ॥ ५१ ॥

सुमेधाः शोभना मेधा प्रज्ञा यस्येत्यसौ हरिः ।
समासान्तोऽनित्यमसिच्[5]प्रत्ययः परिकीर्तितः ॥ ५२ ॥

मेधे यज्ञे वराहोऽपि तथा सप्तर्षयोऽभवन् ।
इति पौराणिकी गाथा तेनायं **मेधजो** हरिः ॥ ५३ ॥

---

[1] मानस्त—**ख.** [2] पवमानस्य रूपेण—**क.** [3] स च सं—**क.** [4] तत्त्वकोविदैः—**ख. ग.** [5] प्रत्ययान्त उदाहृतः—**क.**

सर्वथा सर्वभावेषु कृतार्थत्वाद्रमापतिः ।
धन्य इत्युच्यते विष्णुरनपेततया धनात् ॥ ५४ ॥

सत्या ह्यवितथा मेधा प्रज्ञा यस्येत्यसौ हरिः ।
सत्यमेधा धृतिस्तद्वत्सत्यप्रज्ञाय ते नमः ॥ ५५ ॥

[1] अंशैरशेषैः शेषाद्यैरशेषां धारयन् धराम् ।
धराधराभिधो विष्णुर्धराधरधरोऽप्यसौ ॥ ५६ ॥

सर्वदा तेजसा भासा सूर्यरूपेण वर्षणात् ।
तेजोवृषस्तथा प्रोक्तः सूर्यो वर्षति तेजसा ॥ ५७ ॥

द्युतिमङ्गगतां कान्तिं धारयन् परमेश्वरः ।
विष्णुर्**द्युतिधरः** प्रोक्तो द्युतिमन्तमुपास्महे ॥ ५८ ॥

सर्वे च ते शस्त्रभृतः शूरा भीष्मार्जुनादयः ।
तेषां शस्त्रभृतां श्रेष्ठः **सर्वशस्त्रभृतां वरः** ॥ ५९ ॥

पत्रं पुष्पं फलं तोयं भक्तैरुपहृतं च यत् ।
गृह्णातीति प्रकर्षेण **प्रग्रहः** परमेश्वरः ॥ ६० ॥

स्ववशेन जगत्सर्वं निगृह्णातीति **निग्रहः** ।
मन्मनोनिग्रहं कुर्याद्धित्वा बुद्धिं दुराग्रहम् ॥ ६१ ॥

अग्रमन्तो विनाशोऽस्य जगतो **व्यग्र** उच्यते ।
भक्तानुग्रहकार्येषु व्यग्रो वा करुणानिधिः ॥ ६२ ॥

यद्वेदोक्तश्चतुश्शृङ्गो न चैकं [2]शृङ्गमस्य वै ।
चत्वारि शृङ्गेतिमन्त्रा**न्नैकशृङ्गा**भिधः शिवः ॥ ६३ ॥

[3]वासुदेवस्यावरजः कश्चिदासीद्गदाभिधः ।
तदग्रे जायत इति गोविन्दः स्या**द्गदाग्रजः** ॥ ६४ ॥

---

[1] अङ्गैर–क. [2] शृङ्गवांश्च यः–ग. [3] वासुदेवादवरजः–ग.

चतस्रो मूर्तयो यस्य * विराडव्याकृताभिधा ।
सूत्रात्माख्या तुरीया च स **चतुर्मूर्तिः**रुच्यते ॥ ६५ ॥

चतुर्बाहुरिदं नाम रूढं श्रीदेवकीसुते ।
चत्वारो बाहवो यस्य स **चतुर्बाहु**रुच्यते ॥ ६६ ॥

शरीरपुरुषः छन्दःपुरुषो वेदपूरुषः ।
महापुरुष इत्येवं **चतुर्व्यूहो**ऽत्र बह्वृचः ॥ ६७ ॥

चतुर्णामाश्रमाणां वा वर्णानां वाधिकारिणाम् ।
गतिः प्राप्यस्थानतया **चतुर्गति**रधोक्षजः ॥ ६८ ॥

चतुरात्मास्य चतुरं मनो रागादिवर्जितम् ।
यद्वा मनोबुद्धिचित्ताहङ्कारा इति वै तथा ॥ ६९ ॥

धर्मार्थकाममोक्षाख्यं पुरुषार्थचतुष्टयम् ।
चतुर्भावो हि यस्माच्च तद्भवत्युपपद्यते ॥ ७० ॥

ऋग्यजुस्सामवेदानां तथैवाथर्वणस्य च ।
यथावदर्थं वेत्तीति **चतुर्वेदविदी**श्वरः ॥ ७१ ॥

पादोऽस्य विश्वा भूतानीत्येकांशेन स्थितो जगत् ।
श्रुत्या स्मृत्या च यस्यैकः पाद इत्ये**कपाद**यम् ॥ ७२ ॥

संसारचक्रं यः सम्यगावर्तयति योगिराट् ।
भगवान् स **समावर्तः** कृष्णद्वैपायनोदितः ॥ ७३ ॥

निवृत्तो [1] न कुतोऽप्यात्मा यस्य सोऽयं निरन्तरम् ।
सर्वत्र वर्तमानश्चा**निवृत्तात्मा** निरञ्जनः ॥ ७४ ॥

महासमर्थैरपि च देवदानवराक्षसैः ।
जेतुं न शक्यते विष्णुर्यस्मात्तस्मात्स **दुर्जयः** ॥ ७५ ॥

---

* विराडिति भिन्नं पदम्.. [1] रहितो ह्यात्मा—क.

यस्याज्ञां भयहेतुत्वान्नातिक्रामन्ति जन्तवः ।
दुरतिक्रम इत्येनं प्रणमामि पुनः पुनः ॥ ७६ ॥

हरिर्भक्त्यैकलभ्यत्वाद्**दुर्लभः** सर्वसाधनैः ।
भक्त्या लभ्य इति स्मृत्या दुर्लभो विष्णुरित्यपि ॥ ७७ ॥

[1] नानाकर्मकलापैश्च चित्तशोधनपूर्वकम् ।
दुःखेन गम्यते देवो ज्ञायते तेन **दुर्गमः** ॥ ७८ ॥

अन्तरायप्रतिहतैर्जनैर्दुःखादवाप्यते ।
इति दामोदरो **दुर्गो** दुर्गतिं हरतान्मम ॥ ७९ ॥

[2] दुःखेनावास्यते चित्ते समाधौ सर्वयोगिभिः ।
चित्तवृत्तिनिरोधेन **दुरावासो** मुरान्तकः ॥ ८० ॥

दुर्मार्गगामिनो देववैरिणो दानवादयः ।
दुरारयस्ते निर्दिष्टास्तान् हन्तीति **दुरारिहा** ॥ ८१ ॥

ध्येयत्वाच्छोभनैरङ्गैः **शुभाङ्गो** मङ्गलात्मकः ।
सर्वाङ्गसुन्दरं हृद्यमिति भागवतोदितम् ॥ ८२ ॥

सारं यत्सर्वलोकानां तद्गृह्णातीति केशवः ।
साधुः पृषोदरादित्वा**ल्लोकसारङ्ग**संज्ञकः ॥ ८३ ॥

सु शोभनो हि विस्तीर्णः प्रपञ्चस्तन्तुरुच्यते ।
बहुव्रीहिसमासोक्त्या **सुतन्तु**स्तन्तुदोऽस्तु नः ॥ ८४ ॥

प्रपञ्चरूपं तं तन्तुं विष्णुर्वर्धयतीति च ।
अथवा छेदयत्येवं स प्रोक्त**स्तन्तुवर्धनः** ॥ ८५ ॥

इन्द्रस्य [3] कर्मेवास्यापि कर्मैश्वर्यादिलक्षणम् ।
इती**न्द्रकर्मा** सोऽस्माकं प्रयच्छतु परां गतिम् ॥ ८६ ॥

---

[1] नानारत्नक—**क.** ? [2] दुःखेनावाप्यते–**ग.** [3] कर्मैवदस्यापि—**ग.**

कर्माणि खलु कार्याणि वियदादीनि यस्य वै ।
महान्ति स **महाकर्मा** सत्कर्ममतिदोऽस्तु मे ॥ ८७ ॥

कृतमेव न कर्तव्यं किञ्चित्कर्मास्य विद्यते ।
कृतकर्माथ कृतवान् कर्म धर्मात्मकं हरिः ॥ ८८ ॥

वेदात्मकागमो येन कृतः स्यात्स **कृतागमः** ।
यदस्य महतो भूतस्येत्यादिश्रुतिशासनम् ॥ ८९ ॥

यदस्य भवमुत्कृष्टं जन्म स्वेच्छासमाश्रितम् ।
यद्वोद्गतश्चापगतो भवो जन्मास्य चो**द्भवः** ॥ ९० ॥

विश्वाति[1]शायिसौभाग्यशालित्वाज्जगदीश्वरः ।
सुन्दरस्स्मृतिवाक्तत्र सुन्दरं सुखमन्दिरम् ॥ ९१ ॥

सुन्दः पृषोदरादित्वात्सुन्द इत्यार्द्रवाचकः ।
धातुरुन्दी क्लेदने स्यात्कृपाब्धिरिति लक्ष्यते ॥ ९२ ॥

रत्नशब्देन शोभात्र लक्ष्यते रत्नवद्धरेः ।
सुन्दरा नाभिरस्येति **रत्ननाभो** जगत्प्रभुः ॥ ९३ ॥

सु शोभनं लोचनं हि ज्ञानं वा नयनं हरेः ।
यस्यासौ कीर्तितो देवो महाविष्णुः **सुलोचनः** ॥ ९४ ॥

अर्कोऽयऽमर्चनीयत्वाद्ब्रह्माद्यैर्दैवतोत्तमैः ।
तथा च श्रूयते गायत्रिणोऽर्चन्त्यर्कमर्किणः ॥ ९५ ॥

अर्थिभ्यो निजभक्तेभ्यो वाजमन्नं सनोति हि ।
ददातीति हृषीकेशो बुधै**र्वाजसनः** स्मृतः ॥ ९६ ॥

ततोऽयं **शृङ्गवान् शृङ्गी** भगवान् प्रलयाम्भसि ।
विष्णुर्मत्स्यविशेषस्य रूपं धृत्वा चचार यत् ॥ ९७ ॥

---

[1] शयसौ—**ग.**

जयत्यतिशयेनायं सर्वदा सकलान् रिपून् ।
इति हेतोर्जयन्तो वा जयहेतुर्जनार्दनः ॥ ९८ ॥

सर्ववित्सर्वविषयजयित्वाज्जयवान् जयी ।
नामैकं सर्वविच्चासौ जयीदं सर्वविज्जयी ॥ ९९ ॥

बिन्दवोऽवयवा यस्य सुवर्णसदृशा हि सः ।
सुवर्णबिन्दुरथवा मन्त्रात्मावयवार्थतः ॥ १०० ॥

श्रीमद्विठ्ठलपादपद्मभजनानन्दैकसञ्चारिणा
गम्भीरेण विमुक्तये विरचिता श्रीभारतीसूरिणा ।
विष्णोर्दिव्यसहस्रनामविवृतिर्विद्योतपद्यात्मिका
तत्रैतत्प्रतिनामपद्यकरणे जातं शतं चाष्टमम् ॥

गम्भीरभारतीनाम्ना श्रीगोपालपदाम्बुजे ।
समर्पिता सुफलदा शुद्धा सत्ताख्यमञ्जरी ॥

इति श्रीगम्भीरभारतीसूरिविरचितसहस्रनामविवृत्यपरपर्यायपद्यप्रसूनाञ्जलौ सत्तामञ्जरी समाप्ता ।

अक्षोभ्यमञ्जरी

देवो न क्षोभ्यत इति शब्दादिविषयैरपि ।
रागद्वेषादिभिर्विष्णुरक्षोभ्यो देववैरिभिः ॥ १ ॥

वागीश्वराणां सर्वेषां ब्रह्मादीनामपीश्वरः ।
तस्मान्नारायणो देवः सर्ववागीश्वरेश्वरः ॥ २ ॥

महाह्रदस्सदानन्दो महान् ह्रद इव स्थितः ।
अवगाह्य सदानन्दं योगिनः सुखमासते ॥ ३ ॥

मायागर्भवदस्यापि महती तु दुरत्यया ।
महागर्तः स्मृतिस्तत्र मम माया दुरत्यया ॥ ४ ॥

कालत्रयानवच्छिन्नो महाभूतस्तथा स्मृतिः ।
एको विष्णुर्महाभूतः पृथग्भूतेषु संस्थितः ॥ ५ ॥

यत्र सर्वाणि भूतानि निधीयन्ते ततो निधिः ।
महांश्चासौ निधिश्चेति महानिधिरुदाहृतः ॥ ६ ॥

भारावतरणं कृत्वा कुं महीं मोदयत्यसौ ।
मुदेरन्तर्णिजर्थत्वं [1] प्रसिद्धः कुमुदस्ततः ॥ ७ ॥

कुं धरां धारयामास हिरण्याक्षजिघांसया ।
वाराहं रूपमास्थाय तेनायं कुन्दरः स्मृतः ॥ ८ ॥

[2] कुन्दोपमः सुन्दराङ्गः स्वच्छस्फटिक[3] निर्मलः ।
कुन्दः प्रादात्कश्यपाय कुं महीमिति केशवः ॥ ९ ॥

---

[1] प्रख्यातः—क. [2] कुन्दो हरिः—ख. [3] सन्निभः—ख.

तापत्रयं शमयति पर्जन्य इव देहिनाम् ।
पर्जन्यः सर्वकामानामथवा [1]कामवर्षणात् ॥ १० ॥

स्मृतिमात्रेण सकलान् पुनातीत्यपि **पावनः** ।
हरत्यशेषं स्मृतिमात्रतोऽयमिति च स्मृतेः ॥ ११ ॥

इलति स्वपितीत्यज्ञ इलः स्यादनिलो न सः ।
गहनार्थाण्णिलेः कप्रत्ययान्न गहनोऽ**निलः** ॥ १२ ॥

अमृतं सागरादुत्थं पाययित्वा सुरान् स्वयम् ।
अश्नातीत्य**मृताशो**ऽयं यद्वा स्वात्मामृताशनात् ॥ १३ ॥

मृतं मरणमित्युक्तं यस्य तद्रहितं वपुः ।
विष्णुस्तेना**मृतवपु**र्दद्यादमृतमेव नः ॥ १४ ॥

सर्वं जानाति **सर्वज्ञो** नमस्तस्मै स मामवेत् ।
सर्वज्ञाय नमस्कृत्य यः सर्वज्ञश्रुतेरपि ॥ १५ ॥

[2]सर्वतो मुखमस्तीति श्रीविष्णुः **सर्वतोमुखः** ।
[3]तथा च भगवानूचे सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ॥ १६ ॥

पत्रपुष्पफलैस्तोयैर्भक्तिमात्रसमर्पितैः ।
सुखेन लभ्यत इति **सुलभः** सुरसेवितः ॥ १७ ॥

सुव्रतः सु व्रतयति भुङ्क्ते चास्मान्निवर्तते ।
[4]णिच् स्याद्व्रते भोजने तन्निवृत्तौ चेति सूत्रतः ॥ १८ ॥

अनन्याधीनसिद्धित्वात्**सिद्धः** सिद्धिप्रदायकः ।
तथा नागार्जुनः प्राह महासिद्धो महेश्वरः ॥ १९ ॥

देवेश्वरत्वादेतस्य शत्रवो देवशत्रवः ।
तान् सर्वान् जयतीत्येष **शत्रुजित्**साल्वसूदनः ॥ २० ॥

---

[1] कामहर्षणात्–क. [2] सर्वत्र–ग. [3] तथापि–क. [4] णिचि व्रते भोजने–क.

तेषां पूर्वोक्तशत्रूणां तापनः **शत्रुतापनः** ।
स मच्छत्रुगणानां च तापनो भवताद्धरिः ॥ २१ ॥

न्यक्कृत्यावाकृत्य सर्वभूतानि नियमाय च ।
आवृणोति रुणद्धीति **न्यग्रोधो** नः सुखावहः ॥ २२ ॥

स्यादुदुम्बरमन्नाद्यं तद्रूपी पोषयन् जगत् ।
उदुम्बरः स्यादन्नाद्यमुदुम्बरमिति श्रुतेः ॥ २३ ॥

श्वो न [1]स्थातेति चा**श्वत्थः** प्रपञ्चः परमेश्वरः ।
पृषोदरादितस्तस्य तकारादेश उच्यते ॥ २४ ॥

आन्ध्रं चाणूरनामानं यो निषूदितवान् हरिः ।
स कृष्णो मुनिभिः प्रोक्त**श्चाणूरान्ध्रनिषूदनः** ॥ २५ ॥

सहस्रार्चिरनन्तानि यस्यार्चींषि स देवराट् ।
दिवि सूर्यसहस्रस्येत्यादि गीतासु गीयते ॥ २६ ॥

स्फुलिङ्गिनी विश्वरुचिर्धूम्रवर्णा सुलोहिता ।
कराली सुजवा काली ***सप्तजिह्वाः** स्मृतीरिताः ॥ २७ ॥

एधांसि दीप्तयः सप्त **सप्तैधा** अग्निरीश्वरः ।
श्रूयते सप्त ते अग्ने समिधः सप्त चेत्यपि ॥ २८ ॥

सप्ताश्वः सप्तनामकोऽथाश्वो वाहनमस्य **सः**† ।
एको अश्वो वहति सप्तनामेत्यादिवेदतः ॥ २९ ॥

[2]नैवास्ति या यस्य मूर्तिर्देहसंस्थानलक्षणा ।
अपरिच्छिन्नरूपत्वाद**मूर्तिः** परमेश्वरः ॥ ३० ॥

---

* सप्तजिह्वाविशिष्टो हरिः सप्तजिह्वोऽत्रानुसन्धेयः   † अत्र स इति सप्तवाहननामा हरिरनुसन्धेयः ।   [1] तिष्ठति—**क.**   [2] नैकास्ति—**ग.**

अघं दुःखं च पापं च द्वयं यस्य न विद्यते ।
अयत्नतोऽनघेत्यादिस्मृतेरनघ उच्यते ॥ ३१ ॥

यः प्रमात्रादिसाक्षित्वात्सर्वमानैकगोचरः ।
अचिन्त्याव्यक्त[1]रूपायस्मृत्याचिन्त्यः स उच्यते ॥ ३२ ॥

भयं करोतीति विष्णुरसन्मार्गप्रवर्तिनाम् ।
भयं कृन्तति भक्तानामिति वा भयकृच्छिवः ॥ ३३ ॥

वर्णाश्रमाचारवतां भयं नाशयतीत्यसौ ।
भयनाशन इत्युक्तः स्मृतेर्विरचिताभयः ॥ ३४ ॥

सौक्ष्म्यातिशयशालित्वादणुर्नारायणः स्मृतः ।
अणोरणीयानेषोऽणुरात्मा चेति श्रुतिद्वयम् ॥ ३५ ॥

बृंहणत्वाद्बृहत्त्वाच्च बृहच्छब्दाभिधो हरिः ।
तथा च मानं बृहती बृहन्तमिति याजुषे ॥ ३६ ॥

अस्थूलमित्यादिवाचा कृशोऽयं कमलेक्षणः ।
[2]एतस्य युज्यते कार्श्यं लीलाविग्रहधारिणः ॥ ३७ ॥

स्थूलप्रपञ्चहेतुत्वात्स्थूल इत्युपचर्यते ।
अनण्वह्रस्वमिति च श्रुत्या तदपि युज्यते ॥ ३८ ॥

सत्त्वं रजस्तमश्चेति सृष्टिस्थित्यन्तकर्मसु ।
गुणान् बिभर्तीति विष्णुर्गुणभृत् स्याद्गुणार्णवः ॥ ३९ ॥

विष्णुः सर्वगुणाभावान्निर्गुणः परमार्थतः ।
केवलो निर्गुणश्रुत्या निर्गुणायेति च स्मृतेः ॥ ४० ॥

महिमा तर्कतोऽप्यस्य वक्तुं नो शक्यते **महान्** ।
आपस्तम्बो वदत्येवमस्पर्शश्च महान् शुचिः ॥ ४१ ॥

---

[1] रूपो यः—क.   [2] एकस्य व्यज्यते—क.

पृथ्व्यादीनां धाराणां धारकत्वान्न केनचित् ।
ध्रियते तेन सर्वात्मा देवो नारायणोऽधृतः ॥ ४२ ॥

केन वा धार्यते विष्णुरित्याशङ्क्याह योगिराट् ।
स्वयं स्वेनात्मनैवासौ धार्यते स्वधृतस्ततः ॥ ४३ ॥

वेदात्मकः शब्दराशेर्महान् यन्मुखनिर्गतः ।
ततः स्वास्योऽस्य महतो भूतस्येत्यादिकश्रुतेः ॥ ४४ ॥

अन्यस्य वंशिनो वंशः पाश्चात्यः परिदृश्यते ।
प्राग्वंशोऽस्य प्रपञ्चाख्यो वंशः प्रागेव दृश्यते ॥ ४५ ॥

यस्तु वंशं प्रपञ्चाख्यं वर्धयन् छेदयन्नपि ।
स वंशवर्धनो नाम भूयान्मे वंशवर्धनः ॥ ४६ ॥

भुवो भारं बिभर्तीति यश्चानन्तादिरूपतः ।
भारभृद्भिभृताद्भारं मम संसारजं हरिः ॥ ४७ ॥

वेदाद्यैः कथ्यत इति कथितः परमस्ततः ।
सर्वे वेदा यत्पदमामनन्तीत्यादिवेदतः ॥ ४८ ॥

स योगी योगवान्योगो ज्ञानं वा गम्यते तथा ।
यः स्वात्मनि समाधत्ते स्वात्मानं सर्वदा हरिः ॥ ४९ ॥

योगान्तरायैर्हन्यन्ते योगिनोऽन्यस्वरूपतः ।
अयं तद्रहितत्वेन योगीशो योगदः स्मृतः ॥ ५० ॥

सर्वान् कामान् ददातीति श्रीधरः सर्वकामदः ।
ब्रह्मसूत्रात्फलमत उपपत्तेरिति स्मृतेः ॥ ५१ ॥

भ्रमतां च भवारण्ये सर्वेषां प्राणिनां हरिः ।
अयमाश्रमविश्रामस्थानवत्त्वात्किलाश्रमः ॥ ५२ ॥

योऽविवेकिजनान् सन्तापयति **श्रमणस्ततः** ।
सुखं दुःखं मत्त एवेत्यादि गीतासु गीयते ॥ ५३ ॥

तत्करोतीत्यादिनात्र कृते णिचि पचाद्याचि ।
क्षामः क्षामाः प्रजाः क्षीणाः [1]करोतीत्यखिलान्तकः ॥ ५४ ॥

सु शोभनानि पर्णानि छन्दोरूपाणि यस्य सः ।
हरिः **सुपर्ण**श्छन्दांसि [2]यस्येति भगवद्वचः ॥ ५५ ॥

वायुर्वहति यद्भीत्या भूतानि सकलान्यपि ।
स **वायुवाहनो** भीषाऽस्माद्वातः पवतेश्रुतेः ॥ ५६ ॥

रामो धनुर्धरः श्रीमानित्यादि स्मर्यते [3]तथा ।
रामो **धनुर्धरः** श्रीमान् धारयामास यद्धनुः ॥ ५७ ॥

सैष दाशरथी रामो धनुर्वेदं च वेत्त्यसौ ।
धनुर्वेद इति प्रोक्तो धनुर्वेदविशारदः ॥ ५८ ॥

विष्णुर्दमयतां मध्ये दमनो **दण्ड** उच्यते ।
दण्डो दमयतामस्मीत्येवं भगवतो वचः ॥ ५९ ॥

वैवस्वतादिभूपालरूपेण सकलाः प्रजाः ।
सदा दमयतीत्येवं विष्णुर्**दमयिता** स्वयम् ॥ ६० ॥

दम्येषु दुष्टलोकेषु दण्डकार्यफलं दमः ।
स एव तत्स्वरूपत्वाद्दमशब्दाभिधो हरिः ॥ ६१ ॥

न सुरैरसुरैर्वापि न यक्षैर्न च राक्षसैः ।
पराजितः [4]कैश्चिदपि हरिरित्य**पराजितः** ॥ ६२ ॥

सहते वा सर्वशत्रून् समर्थः सर्वकर्मसु ।
इति **सर्वसहो** विष्णुः सर्वभारसहोऽस्तु नः ॥ ६३ ॥

---

[1] करोतीति खलान्तकः–**क.** [2] यस्य ते–**क.** [3] सदा–**ग.** [4] कश्चिदपि–**क.**

स्वेषु स्वेषु च कृत्येषु यः सर्वानपि सर्वदा ।
व्यवस्थापयतीत्येष **नियन्ता** निगमोदितः ॥ ६४ ॥

नियमो नियतिर्यस्य श्रीविष्णोर्नैव विद्यते ।
स विष्णुः स्याद**नियमो** ममास्तु नियमप्रदः ॥ ६५ ॥

यस्य सर्वनियन्तृत्वान्नियन्त्रन्तरवर्जनात् ।
न विद्यते यमो मृत्युस्तेनायम**यमो** हरिः ॥ ६६ ॥

सत्त्वशौर्यादिविद्यादिगुणोऽस्यास्तीति **सत्त्ववान्** ।
नमस्तस्मै सत्त्ववते स सत्त्वं [1]सन्तनोतु नः ॥ ६७ ॥

गुणे सत्त्वाभिधे विष्णुः प्राधान्येन स्थितो यतः ।
सात्त्विकोऽयं स्मृतिस्तत्र नमस्ते सत्त्वमूर्तये ॥ ६८ ॥

सत्योऽयं सत्सु साधुत्वात्तथा यजुषि पठ्यते ।
ऋतं सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम् ॥ ६९ ॥

सत्ये यथार्थकथने धर्मे च विधिलक्षणे ।
परायणो हि नियतः **सत्यधर्मपरायणः** ॥ ७० ॥

यदभिप्रेयते मोक्षकाङ्क्षिभिर्वाभिमुख्यतः ।
प्रलयेऽस्मिन् प्रैति विश्वमित्य**भिप्राय** उच्यते ॥ ७१ ॥

प्रियाणीष्टान्यर्हतीति **प्रियार्हः** परमेश्वरः ।
यद्यदिष्टतमं लोके तद्देयमिति शासनात् ॥ ७२ ॥

स्वागतासनगन्धाद्यैः सपर्यासाधनैरयम् ।
पूजनीय इतीहा**र्हः** सर्वेशः प्राणदोऽस्तु नः ॥ ७३ ॥

न केवलं प्रियार्हः स्यात्किन्त्वयं स्वागतादिभिः ।
प्रियं करोति भजतामितीशः **प्रियकृत्**स्मृतः ॥ ७४ ॥

---

[1] सुतनोतु—**क.**

स प्रीतिं भजतां तेषां वर्धयन् **प्रीतिवर्धनः** ।
इत्ययं भगवानाह भजतां प्रीतिपूर्वकम् ॥ ७५ ॥

विहायसो विष्णुपदं सूर्यो [1]यद्गतिराश्रयः ।
यस्यासौ श्रीमहाविष्णुर्**विहायसगतिः** स्मृतः ॥ ८६ ॥

द्योतते स्वयमेवेति **ज्योतिर्**नारायणः स्मृतः ।
नारायणपरो ज्योतिरितीयं मन्त्रवर्णवाक् ॥ ७७ ॥

द्युतिर्दीप्तिरथेच्छा वा सा यस्य स्यात्सुशोभना ।
स वै **सुरुचि**रित्युक्तस्तस्मै सुरुचये नमः ॥ ७८ ॥

समस्तदेवतोद्देशप्रवृत्तेष्वपि कर्मसु ।
हुतं भुनक्ति भुङ्क्ते वा **हुतभुक्**कथ्यते यतः ॥ ७९ ॥

त्रयाणामपि लोकानां विभुत्वाच्च विभुर्हरिः ।
सर्वत्र वर्तमानत्वाद्विभुर्विभवदोऽस्तु नः ॥ ८० ॥

भूरसानयमादत्ते ह्यादित्यात्मा ततो **रविः** ।
रसानां च तथादानाद्रविरित्यपि च स्मृतः ॥ ८१ ॥

विविधं रोचत इति विष्णुरेव **विरोचनः** ।
शुद्धो विरोचनः केशीत्यादित्यहृदयोदितः ॥ ८२ ॥

सूयते श्रियमित्येव **सूर्यो** वैश्वानरोऽथ वा ।
राजसूयेत्यादिसूत्रात्सूर्यशब्दो निपात्यते ॥ ८३ ॥

[2]**सविता**यं प्रसविता सर्वस्य जगतो यतः ।
तथा च बह्वृचे स्पष्टं सविता नः सुवत्विति ॥ ८४ ॥

रविर्विलोचनं चक्षुरस्येति **रविलोचनः** ।
तथा च चक्षुषी चन्द्रसूर्यावित्यादिका श्रुतिः ॥ ८५ ॥

---

[1] वा गति—**क.** [2] सविता यः—**ग.**

देशकालपरिच्छेदशून्यत्वात्सर्वगत्वतः ।
नित्यत्वाद[1]प्यनन्तोऽयं शेषरूपोऽथवा हरिः ॥ ८६ ॥

जातवेदस्स्वरूपेण हुतं सर्वं भुनक्ति यत् ।
भुङ्क्ते वा हुतभुग्विष्णुस्तस्मै हुतभुजे नमः ॥ ८७ ॥

भोक्ता जगत्पालयति भुङ्क्ते भोग्यामचेतनाम् ।
प्रकृतिं वा तथा गीता [2]कर्ता भोक्ता महेश्वरः ॥ ८८ ॥

हरिर्ददाति भक्तेभ्यः सुखं यन्मोक्षलक्षणम् ।
असुखं खण्डयति वा **सुखदोऽसुखदो**ऽपि च ॥ ८९ ॥

असकृज्जायमानत्वाच्छ्रीहरिर्धर्मगुप्तये ।
अनेकजो मत्स्यरूपाद्यव[3]तारस्य धारणात् ॥ ९० ॥

हिरण्यगर्भः स्यादग्रे जातत्वाद**ग्रजो** हरिः ।
हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इति च श्रुतेः ॥ ९१ ॥

अवाप्तसर्वकामत्वात्प्राप्तिहेतोरभावतः ।
न विद्यतेऽस्य निर्वेदस्तेना**निर्विण्ण** उच्यते ॥ ९२ ॥

सतः साधूनाभिमुख्यान्मृष्यते क्षमते यतः ।
सदामर्षी ततश्चोक्तो महर्षिगणहर्षितः ॥ ९३ ॥

त्रयाणामपि लोकानामाधारत्वाज्जगत्प्रभुः ।
लोकाधिष्ठानमित्युक्तः सर्वब्रह्मैव केवलम् ॥ ९४ ॥

आश्चर्यकररूपत्वाद**द्भुतो** भगवान् हरिः ।
आश्चर्यवत्पश्यति कश्चिदेनमिति च [4]श्रुतेः ॥ ९५ ॥

सनादिति निपातोऽयं चिरार्थवचनो यतः ।
कालरूपी तथा विष्णुः **सना**च्छब्दाभिधः स्मृतः ॥ ९६ ॥

---

[1] प्यसक्तोऽयं—क. [2] भर्ता—ग. [3] तारानुधारणात्—ख. [4] स्मृतेः—ग

सनातनानां ब्रह्मादिदेवानामतिशायनात् ।
स सर्वकारणत्वाच्च सनातनतमो हरिः ॥ ९७ ॥

बडबानलवर्णो हि कपिलः सर्वतः [1]स्फुटः ।
बडबानलरूपत्वात्कपिलो विष्णुरीरितः ॥ ९८ ॥

सूत्रात्मना जगत्कम्पयति वेष्टयतीत्यसौ ।
कपिर्देवोऽथवा सूर्यः कं जलं रश्मिभिः पिबन् ॥ ९९ ॥

प्रलयेऽस्मिन् जगत्सर्वमप्येतीत्यप्ययो हरिः ।
स नः पायादपायेभ्यः सर्वोपायैरधोक्षजः ॥ १०० ॥

श्रीमद्विठ्ठलपादपद्मभजनानन्दैकसञ्चारिणा
गम्भीरेण विमुक्तये विरचिता श्रीभारतीसूरिणा ।
विष्णोर्दिव्यसहस्रनामविवृतिर्विद्योतपद्यात्मिका
तत्रैतन्नवमं शतं समभवत्पद्यप्रसूनाञ्जलौ ॥

गम्भीरभारतीनाम्ना श्रीगोपालपदाम्बुजे ।
समर्पिता सुफलदा श्रीमदक्षोभ्यमञ्जरी ॥

इति श्रीगम्भीरभारतीसूरिविरचितसहस्रनामविवृत्यपरपर्यायपद्यप्रसूनाञ्जलौ
अक्षोभ्यमञ्जरी समाप्ता ।

---

[1] स्फुटम्—ग.

स्वस्तिदमञ्जरी

भक्तेभ्यो मङ्गलं स्वस्ति ददाति **स्वस्तिदो** हरिः ।
स मह्यं सकुटुम्बाय [1] ददातु स्वस्ति सर्वदा ॥ १ ॥

यो हि भक्त्यैकनिष्ठानां जनानां मङ्गलात्मकम् ।
विष्णुः स्वस्ति करोतीति **स्वस्तिकृ**त्कथितो बुधैः ॥ २ ॥

यस्य स्वरूपमात्मीयं परमानन्दलक्षणम् ।
मङ्गलं चेति [2] कृत्वासौ विष्णुः **स्वस्त्य**भिधानवान् ॥ ३ ॥

तादृक्स्वरूपं भुङ्क्तेऽयमिति वा **स्वस्तिभुक्** स्मृतः ।
भक्तानां मङ्गलं स्वस्ति भुनक्तीत्यपि माधवः ॥ ४ ॥

यतो दक्षिणशब्दोऽयमाशुकारिणि वर्तते ।
स्वस्ति दातुमयं शीघ्रं समर्थः **स्वस्तिदक्षिणः** ॥ ५ ॥

अवाप्ताखिलकामत्वाद्रागद्वेषाद्यभावतः ।
अरौद्र इति विख्यातो रुद्रेन्द्रपरिवन्दितः ॥ ६ ॥

शेषरूपी **कुण्डली** स्यात्सांख्ययोगात्मके तथा ।
कुण्डले मकराकारे यस्य स्त इति **कुण्डली** ॥ ७ ॥

सुदर्शनाभिधं चक्रं स्याद्यस्यायुधमुत्तमम् ।
स **चक्री** शेषरूपो वा विष्णुर्जिष्णुप्रपूजितः ॥ ८ ॥

क्रमो हि पादविक्षेपः शौर्यं वास्य विलक्षणम् ।
अस्तीत्यशेषरूपेभ्यो **विक्रमी**[3]ति बुधोदितः ॥ ९ ॥

---

[1] ददाति—**ग.** [2] कृत्वादौ—**ग.** [3] विबुधो—**ग.**

ऊर्जितं शासनं यस्य निगमागमलक्षणम् ।
श्रुतिस्मृती ममैवाज्ञे स्मृत्याप्यूर्जितशासनः ॥ १० ॥

शब्दप्रवृत्तिहेतूनां जात्यादीनामसम्भवात् ।
शब्दातिगो यतो वाचो निवर्तन्त इति श्रुतेः ॥ ११ ॥

सर्वे वेदा यत्पदमामनन्तीति[1]श्रुतेरपि ।
वेदैश्च सर्वैरित्यादिस्मृतेः **शब्दसहो** हरिः ॥ १२ ॥

तापत्रयाभितप्तानां सर्वदायं शरीरिणाम् ।
विश्रान्तिस्थानरूपत्वाच्छि**शिरः** श्रीपतिः स्मृतः ॥ १३ ॥

संसारिज्ञानिनोरात्मा संसारश्चेति शर्वरी ।
तां क्रमेणोभयोः कुर्वन् श्रीहरिः **शर्वरीकरः** ॥ १४ ॥

[2]क्रौर्यं नाम मनोधर्मः क्रोधस्तापज आन्तरः ।
स च साभिनिवेशोऽस्य नास्तीत्य**क्रूर** उच्यते ॥ १५ ॥

कर्मणा मनसा वाचा वपुषापि च शोभनः ।
यतस्ततः **पेशलो**ऽयं कुशलैः खलु कथ्यते ॥ १६ ॥

प्रवृद्धशक्तिता शीघ्रकारिता च समर्थता ।
सन्ति सर्वेश्वरे यस्मात्तस्माद्दक्षोऽभिधीयते ॥ १७ ॥

दक्षते गच्छति हरिर्हिनस्तीत्यथ **दक्षिणः** ।
धातुपाठे यतो दक्ष गतिहिंसनयोरिति ॥ १८ ॥

क्षमावतां योगिनां हि श्रेष्ठोऽयं **क्षमिणां वरः** ।
तथा रामायणे प्रोक्तं क्षमया पृथिवीसमः ॥ १९ ॥

निरस्तातिशयं सर्वविषयं ज्ञानमस्य हि ।
अस्ति तन्नेतरेषां तु तेन **विद्वत्तमो** हरिः ॥ २० ॥

---

[1] श्रुतेरिह—क. [2] शाठ्यं—क.

संसारलक्षणं यस्य वीतं हि विगतं भयम् ।
स च सर्वेश्वरत्वाच्च देवो **वीतभयः** स्मृतः ॥ २१ ॥

पुण्यं पुण्यकरं यस्य श्रवणं कीर्तनं हरेः ।
स सर्वश्रुतिभिः प्रोक्तः **पुण्यश्रवणकीर्तनः** ॥ २२ ॥

निजपादाम्बुजासक्तचेतसोऽयं शरीरिणः ।
संसारसागरादुत्तारयत्युत्तारणो हरिः ॥ २३ ॥

स्वनाम जपतां पुंसां दुष्कृतिं पापसंज्ञिताम् ।
हन्तीत्यसौ **दुष्कृतिहा** दुष्कृतिं मे निकृन्ततु ॥ २४ ॥

पुण्यं करोति स्मरतां श्रुतिलक्षणयाऽथवा ।
वाचायं पुण्यमाचष्ट इति **पुण्यः** परेश्वरः ॥ २५ ॥

नारायणः स्वभक्तानां [1]भाव्यनर्थस्य सूचकान् ।
प्रणाशयति दुःस्वप्नान् तेन **दुःस्वप्ननाशनः** ॥ २६ ॥

देहिनां विविधा वीरा गतिर्मुक्तिप्रदानतः ।
हन्तीति **वीरहा** विष्णुर्वेद्यो विद्याविशारदैः ॥ २७ ॥

यः सत्त्वगुणमास्थाय रक्षन् विष्णुर्जगत्त्रयम् ।
नन्द्यादित्वात्कर्तरि ल्युस्तेन रूपं हि **रक्षणः** ॥ २८ ॥

सन्मार्गवर्तिनः सन्तस्तेष्वयं सत्स्वरूपतः ।
स्थितः पृषोदरादित्वात्साधु **सन्तस्तदाश्रयाः** ॥ २९ ॥

प्राणरूपेण यः सर्वाः प्रजाः सञ्जीवयन् हरिः ।
जीवनः स्यात्तथा स्कान्दे तं वन्दे विश्वजीवनम् ॥ ३० ॥

परितः सर्वतः सर्वं विश्वं व्याप्य व्यवस्थितः ।
तेन नारायणः प्रोक्तो मुनिभिः **पर्यवस्थितः** ॥ ३१ ॥

---

[1] भाविकार्यस्य—क.

अनन्तरूपः शेषो वा प्रपञ्चाकारतः स्थितः ।
पश्यामि त्वां सर्वतो[1]ऽनन्तरूपमिति च स्मृतेः ॥ ३२ ॥

यस्यापरिमितानन्ता शक्तिः श्रीर्विद्यते स च ।
अनन्तश्रीरिति ख्यातोऽनन्तां मे दिशतु श्रियम् ॥ ३३ ॥

क्रोधो मन्युर्जितो येन जितमन्युः स माधवः ।
करोतु मामपि प्रायो जितमन्युं जनार्दनः ॥ ३४ ॥

भयं संसारजं पुंसामपघ्नन् स भयापहः ।
तथा च स्मर्यते देवः संसारभयनाशनः ॥ ३५ ॥

न्यायोपायैश्चतुर्भिर्यः समवेतोऽखिलात्मकः ।
यद्वा सर्वार्थकुशलश्चतुरश्रः स्वयं हरिः ॥ ३६ ॥

आत्मा स्वरूपं चित्तं च गभीरो यस्य वै हरेः ।
परिच्छेत्तुमशक्यत्वाद्गभीरात्मा ततः स्मृतः ॥ ३७ ॥

विचित्रेभ्योऽधिकरिभ्यो विविधानि फलान्ययम् ।
विशेषेण दिशन् देवो विदिशो विष्णुरुच्यते ॥ ३८ ॥

माधवो विविधामाज्ञां शक्रादीनां दिवौकसाम् ।
स्वयं समादिशन् कुर्वन् व्यादिशो व्यासदर्शितः ॥ ३९ ॥

[2] कर्मणामपि सर्वेषां दिशन् कर्मफलं हरिः ।
वेदात्मनेति स दिशो दिशत्वाशु सुखानि नः ॥ ४० ॥

यस्यादिः कारणं नैव विद्यतेऽनादिरच्युतः ।
अनादित्वान्निर्गुणत्वात्परमात्मेति च श्रुतेः ॥ ४१ ॥

भूराधारो भुवो भूमेर्लक्ष्मीः शोभाथवा पुनः ।
भूर्भुवोर्लोकयोर्लक्ष्मीरात्मविद्येति वा हरिः ॥ ४२ ॥

---

[1] ऽनेकरू–क. [2] कर्मिणामधि–क.

शोभना विविधा वीरा गतयो यस्य सोऽच्युतः ।
सुवीरः शोभनं यस्य यद्वा विविधमीरणम् ॥ ४३ ॥

रुचिरे सुन्दरे यस्येत्यङ्गदे बाहुभूषणे ।
स जगद्भूषणो विष्णुर्विख्यातो **रुचिराङ्गदः** ॥ ४४ ॥

कर्तरि ल्युड्विधानं स्याद्बहुलग्रहणात्स्फुटम् ।
तेनायं जनयन् जन्तून् **जननः** स्याज्जनार्दनः ॥ ४५ ॥

जनस्य जनिमज्जन्तोर्जन्मशब्दात्समुद्भवः ।
तन्मूलकारणं चादि**र्जनजन्मादि**रीश्वरः ॥ ४६ ॥

सर्वस्य भयहेतुत्वा**द्भीमो** नारायणः स्मृतः ।
मृगन्न भीममुपहत्नुमुग्रमिति च श्रुतेः ॥ ४७ ॥

यतः स्याद्धि सुरादीनां भयहेतुः पराक्रमः ।
अस्यावतारेष्विति च देवो **भीमपराक्रमः** ॥ ४८ ॥

भूम्यादिपञ्चभूतानां सर्वाधारस्वरूपिणाम् ।
अयमाधाररूपत्वा**दाधारनिलयो** हरिः ॥ ४९ ॥

धयत्ययं हि पिबति संहारसमये प्रजाः ।
धातेत्यधाता वा यस्य धाताधारो न विद्यते ॥ ५० ॥

[1]मुकुलात्मकपुष्पस्य हासवद्धासवत्त्वतः ।
विश्वात्मकविकारोऽस्य **पुष्पहासः** स बोधितः ॥ ५१ ॥

नित्यप्रबुद्धरूपत्वान्निद्रादिरहितो हरिः ।
जागर्तीति प्रकर्षेण ततो देवः **प्रजागरः** ॥ ५२ ॥

सर्वेषामुपरीत्यूर्ध्वं तिष्ठन् विष्णुरिहो**र्ध्वगः** ।
श्रुतिस्तत्र त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुष इत्यपि ॥ ५३ ॥

---

[1] मुकुलाकाशपु–क.

सत्पथेनाचरत्येष सतां कर्मणि केशवः ।
इत्ययं **सत्पथाचारः** सदाचारं ददातु नः ॥ ५४ ॥

मृतान् परीक्षित्प्रभृतीन् **प्राणदो** जीवयन् हरिः ।
तथा कथा भागवते गुरुपुत्रमजीवयत् ॥ ५५ ॥

ओङ्कारः प्रणवो नाम वाचकः परमात्मनः ।
तदभेदोपचारेण **प्रणवः** परमेश्वरः ॥ ५६ ॥

यः प्राणान् व्यवहारार्थान् कुर्वन् नारायणः **पणः** ।
तथा सर्वाणि रूपाणि विचित्येत्यादिका श्रुतिः ॥ ५७ ॥

प्रमाणं प्रमितिः संविन्निष्कृष्टार्थः स्वयंप्रभा ।
[1]ज्ञानस्वरूपं प्रज्ञानं ब्रह्मेत्यादिश्रुतिस्मृती ॥ ५८ ॥

प्राणशब्देनेन्द्रियाणि जीवाः प्राणादयोऽपि वा ।
सर्वे यत्र निलीयन्ते स **प्राणनिलयः** स्मृतः ॥ ५९ ॥

पोषयन्नन्नरूपेण यः प्राणान् [2]**प्राणभृत्स्मृतः** ।
डुभृञ्धातोः क्विपि कृते ह्रस्वस्य स्यात्तुगागमः ॥ ६० ॥

यः प्राणान् प्राणिनो विष्णुः [3]प्राणाख्यैर्जीवयन् स्वयम् ।
स **प्राणजीवनो** वेदेऽप्ययं जीवातुरागमात् ॥ ६१ ॥

सत्यं तथ्यं सदमृतं तत्त्वं च परमार्थतः ।
ब्रह्मणो वाचकाः शब्दास्तस्मात्तत्त्वाभिधो हरिः ॥ ६२ ॥

तत्त्वं निजस्वरूपं हि यथावद्वेत्ति तत्त्ववित् ।
स मेऽस्तु ब्रह्मतत्त्वस्य बोधको भवबाधकः ॥ ६३ ॥

विष्णुरेकोऽप्यसावात्मा चैकात्मा कर्मधारयः ।
तथा चात्मा वा इदमेक एवाग्र इति श्रुतेः ॥ ६४ ॥

---

[1] ज्ञानं स्व–क. [2] प्राणभृत्स्वतः–क. [3] प्राणाख्ये–क.

न जायत इति श्रुत्या जन्ममृत्युजरादिकान् ।
अतीत्य गच्छतीत्येव **जन्ममृत्युजरातिगः** ॥ ६५ ॥

भूर्भुवस्स्वरिमान् लोकान् तरुवद्योऽवतिष्ठति ।
लोकः संसारवृक्षो वा **भूर्भुवस्स्वस्तरुर्हरिः** ॥ ६६ ॥

स्वपादपद्मसंसक्तभक्तसंसारसागरम् ।
तारयन् **तार** इत्युक्तस्**तारो** वा प्रणवात्मकः ॥ ६७ ॥

सविता सर्वलोकस्य जनकत्वात्तथा स्मृतिः ।
सविता सर्वलोकानां त्वं पिता त्वं पितामहः ॥ ६८ ॥

पितामहस्यापि चतुर्मुखस्य ब्रह्मणः पिता ।
पाराशर्येण तेनोक्तः श्रीविष्णुः **प्रपितामहः** ॥ ६९ ॥

यज्ञात्मावस्थितो **यज्ञ**स्तथा श्रीयाजुषी श्रुतिः ।
अयं यज्ञो * नोपनमेद्विष्णुर्वै यज्ञ इत्यपि ॥ ७० ॥

यज्ञानां च **पतिः** स्वामी तथा च भगवद्वचः ।
अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरित्यपि ॥ ७१ ॥

यजमानात्मना तिष्ठन् **यज्वा** यज्ञेश्वरः स्वयम् ।
तथा च श्रूयते यज्ञो यजमानो य इत्यपि ॥ ७२ ॥

वराहमूर्तिर्**यज्ञाङ्गो** यज्ञा अङ्गानि यस्य सः ।
वेदपादो यूपदंष्ट्र इत्यादिहरिवंशवाक् ॥ ७३ ॥

अपूर्वहेतुभूतान् यो यज्ञान् वाहयतीति च ।
स **यज्ञवाहनो** नाम नमस्ते यज्ञवाहन ! ॥ ७४ ॥

यज्ञान् बिभर्तीति यद्वा पाति विश्वम्भरो हरिः ।
स महात्मा समाख्यातो **यज्ञभृद्**यज्ञकोविदैः ॥ ७५ ॥

---

* यं यज्ञ इति नोपनमेदित्यस्यादिः.

विश्वादौ कुरुते यज्ञमिति **यज्ञकृदी**श्वरः ।
विश्वावसाने यज्ञं वा कृन्ततीत्यपि **यज्ञकृत्** ॥ ७६ ॥

[1] यज्ञाराध्यात्मना शेषी यज्ञानां जगदीश्वरः ।
यज्ञोऽस्यास्तीति **यज्ञी** स्यात्तस्मादिन् [2]तद्धितो भवेत् ॥ ७७ ॥

यज्ञं भुङ्क्ते भुनक्तीति यद्वायं **यज्ञभुक्** स्मृतः ।
यज्ञभुक् प्रलये विष्णुरेवं [3]भार्गवचोदितम् ॥ ७८ ॥

[4]यत्प्राणैस्साधनं यज्ञो यस्माद्यज्ञेन साध्यते ।
इति कृत्वा बुधैः प्रोक्तो देवोऽयं **यज्ञसाधनः** ॥ ७९ ॥

यज्ञस्यान्तं समाप्तिं वा पूर्णाहुत्या करोति च ।
यज्ञस्यान्तं फलप्राप्तिं कुर्वन् **यज्ञान्तकृद्धरिः** ॥ ८० ॥

ज्ञानयज्ञमिदं ब्रह्म यज्ञानां गुह्यमित्यतः ।
यज्ञगुह्यमिति प्रोक्तं ज्ञानिभिर्गुह्यवेदिभिः ॥ ८१ ॥

अद्यतेऽत्ति च भूतानि तस्माद**न्नं** तदुच्यते ।
अन्नं ब्रह्मेति व्यजानादिति श्रुत्यान्नमुच्यते ॥ ८२ ॥

यतोऽयमन्नमत्तीति विष्णुर**न्नाद**संज्ञितः ।
[5]अहमन्नादोऽअहमन्नाद इति याजुषी श्रुतिः ॥ ८३ ॥

आत्मैव योनिर्विश्वस्य यदुपादानकारणम् ।
आत्मयोनिर्वासुदेवं जगद्योनिमिति स्मृतः ॥ ८४ ॥

उपादान[6]त्वयुक्तस्य निमित्तत्वं च दर्शयन् ।
स्वयं जात इति प्राह स्वप्राधान्यतया हरिः ॥ ८५ ॥

---

[1] यज्ञानन्यात्मना—**क.** [2] कथितो—**क.** [3] भगवतोदितः—**क.** [4] यत्प्राणाः—**क.**
[5] **अहमन्नमहमन्नाद इत्थं—ग.** [6] त्वमुक्तास्य नि—**ग.**

वैखानो हि विशेषेण धरित्र्यां खननादयम् ।
पुराणोक्तं वराहोऽयं चखान धरणीमिति ॥ ८६ ॥

सामानि गायन् गोविन्दो गदितः **सामगायनः** ।
सामगायन! सामात्मन्! शाधि मां सामगायकम् ॥ ८७ ॥

देवकीनन्दनो देवो देवक्याः सुत इत्ययम् ।
देवकीपरमानन्दं कृष्णं वन्द इति स्मृतेः ॥ ८८ ॥

सृजत्ययं सर्वलोकानिति **स्रष्टेति** कथ्यते ।
स्रष्टारं सर्वलोकानामित्यादिश्रुतिशासनात् ॥ ८९ ॥

क्षितीशोऽयं क्षितेर्भूमेरीशो दशरथात्मजः ।
स रक्षतात् क्षितीशो मां तार्क्ष्यारूढः प्रतिक्षणम् ॥ ९० ॥

कीर्तितः पूजितो ध्यातः संस्मृतश्चापि वन्दितः ।
[1] पापराशिं नाशयति तेनायं **पापनाशनः** ॥ ९१ ॥

भूताद्यहङ्काररूपं पाञ्चजन्याख्यमीश्वरः ।
शङ्खं बिभर्तीति विष्णुः **शङ्खभृत्स्मृतिबोधितः** ॥ ९२ ॥

असिरस्य भवेद्विद्यामयो नन्दकसंज्ञितः ।
नन्दकी नन्दकोऽस्यास्तीत्यहं नन्दकिनं श्रये ॥ ९३ ॥

सुदर्शनाभिधं चक्रं मनस्तत्त्वात्मकं परम् ।
चक्री तच्चक्रमस्यास्तीत्यहं चक्रिणमाश्रये ॥ ९४ ॥

यदिन्द्रियादेराकाररूपं शार्ङ्गाभिधं धनुः ।
शार्ङ्गधन्वा तदस्यास्ति धनुषश्चेत्यनङ् भवेत् ॥ ९५ ॥

बुद्धितत्त्वात्मिकां कौमोदकीं नाम गदां वहन् ।
गदाधर इति ख्यातस्तन्नमामि गदाधरम् ॥ ९६ ॥

---

[1] पापराशीन्–ग.

रथाङ्गमिति यच्चक्रं तत्पाणावस्य वर्तते ।
रथाङ्गपाणिस्तेनोक्तस्तस्मै श्रीविष्णवे नमः ॥ ९७ ॥

यतो रथाङ्गपाणिः स्यात्तस्मादक्षोभणः स्मृतः ।
इत्यक्षोभ्यः क्रियात्साक्षान्मामक्षोभ्यमधोक्षजः ॥ ९८ ॥

एतावन्त्येवायुधानीत्येवं नैव नियम्यते ।
किन्तु [1] सर्वायुधी तेन **सर्वप्रहरणायुधः** ॥ ९९ ॥

आयुधत्वेनाप्रसिद्धान्यायुधान्यस्य सन्ति यत् ।
करजादीन्यतश्चान्ते **सर्वप्रहरणायुधः** ॥ १०० ॥

सर्वप्रहरणायुधायों नम इति

शास्त्रस्याद्यन्तमध्येष्वभिहितमिति वै मङ्गलं शास्त्रकृद्भि-
र्न्यासोऽप्योङ्काररूपं तदनु हरिनमस्काररूपं विधातुम् ।
ओङ्कारश्चाथशब्दस्मृतिपरिचयतो मङ्गलं चावसाने
भूयिष्ठां ते नमोनैगमवचनबलादों नमश्चेत्यवोचत् ॥ १ ॥

श्रीमद्विट्ठलपादपद्मभजनानन्दैकसञ्चारिणा
गम्भीरेण विमुक्तये विरचिता श्रीभारतीसूरिणा ।
विष्णोर्दिव्यसहस्रनामविवृतिर्विद्योतपद्यात्मिका
तत्रैतद्दशमं शतं समभवत्पूर्णं सहस्रं यतः ॥ २ ॥

गम्भीरभारतीनाम्ना श्रीगोपालपदाम्बुजे ।
समर्पिता सुफलदा शुद्धा स्वस्तिदमञ्जरी ॥ ३ ॥

इति श्रीगम्भीरभारतीसूरिविरचितसहस्रनामविवृत्यपरपर्यायपद्मप्रसूनाञ्जलौ
स्वस्तिदमञ्जरी समाप्ता ।

---

[1] सर्वायुधान्येव—**क**.

समाप्तिमञ्जरी

इतीदं कीर्तनं यस्य केशवस्य महात्मनः ।
भजन्ति ये पुष्कराक्षं न ते यान्ति पराभवम् ॥ १ ॥

अन्यूनानतिरिक्ततां च समुवाचेतीदमित्यादिना
गोपालस्य जगद्गुरोर्नरहरेर्नाम्नां सहस्रं हि यत् ।
दिव्यानामिति शब्दतोऽत्र मुनिना द्वैपायनेनामुना
संख्याया उपपत्तिरप्यभिहिता नाम्नां प्रकारान्तरात् ॥ २ ॥

अशुभप्राप्तिभावं हि ययातिनहुषादिवत् ।
पठतः शृण्वतो नास्तीत्यमुत्रेहेति चोक्तवान् ॥ ३ ॥

* मोक्षं प्रति च हेतुत्वं कर्मणः केचिदूचिरे ।
कर्मणैव हि संसिद्धिमित्यादिवचनैर्बुधाः ॥ ४ ॥

ज्ञानस्य कर्मणश्चापि कारणत्वं समुच्चयात् ।
विद्यां चाविद्यामित्यादिश्रुतिभिः केचिदूचिरे ॥ ५ ॥

तन्निक्षिप्योक्तवानत्र ज्ञानान्मोक्षो भवेदिति ।
वेदान्तगो ब्राह्मणः स्यादितिपद्येन वै मुनिः ॥ ६ ॥

तं त्वौपनिषदं चेति नान्यः पन्था इति [1] श्रुतेः ।
ज्ञानादेव तु कैवल्यमिति च श्रुतिशासनात् ॥ ७ ॥

समुच्चयश्रुतेस्तर्हि कर्मकारणतास्मृतेः ।
कोऽर्थो निर्णीत इति चेत्तत्र निर्णय उच्यते ॥ ८ ॥

---

* घ. मातृकायां इत एव समाप्तिमञ्जर्यारम्भः ।   [1] स्मृतेः—घ.

कर्मणां कारणत्वं हि चित्तशुद्धिं प्रति स्मृतम् ।
तद्द्वारा कारणत्वं हि न हि केनापि वार्यते ॥ ९ ॥

ज्ञानं हि साक्षाद्धेतुः स्यान्न कर्म न समुच्चयः ।
तपसा कल्मषं हन्तीत्यादिना बहुधेरितम् ॥ १० ॥

ज्ञानादेव तु मोक्षः स्याच्छ्रुतिस्मृत्यनुरोधतः ।
व्यासः पुराणान्तरेषु तथा दर्शितवान् स्वयम् ॥ ११ ॥

उक्त्वा विमतवाक्यानि स्वमतं च प्रदर्शितम् ।
तथा हि तानि वाक्यानि प्रदर्श्यन्तेऽत्र कानिचित् ॥ १२ ॥

केचित् प्रधानं त्रिगुणं स्वतन्त्रं केवलं जडम् ।
* अणवः केचिदिच्छन्ति शब्दं केचन मोहिताः ॥ १३ ॥

क्षणप्रध्वंसि विज्ञानं केचन भ्रान्तचेतसः ।
शून्यसंज्ञं बुधाः केचिन्निरुपाख्यं विमोहिताः ॥ १४ ॥

केचिद्भूतानि चेच्छन्ति निसर्गं केचन भ्रमात् ।
कर्मणैव समुत्पन्नं समस्तमिति केचन ॥ १५ ॥

ज्ञानात्तत्तत्कारणानां मोक्षो भवति चेत्यपि ।
मोक्षाख्यः पुरुषार्थो हि नास्तीत्यपि च केचन ॥ १६ ॥

तत्र तत्रैव तर्कांश्च प्रवदन्ति यथाबलम् ।
सर्वे वादाः † श्रुतिस्मृत्या विरुद्धा इति मे मतिः ॥ १७ ॥

पापिष्ठानां च जन्तूनां तत्र तत्र सुरर्षभाः ! ।
प्राक्संसारवशादेव जायते रुचिरास्तिकी ॥ १८ ॥

---

* अत्र अणव इत्यनन्तरं इतीति शेषः. यद्वा "अणूनिच्छन्ति केचित्तु" इति पाठः समञ्जसः. † श्रुतिसहिता स्मृतिः, तयेत्यर्थः.

बुद्धिमान्वीक्षकीं प्राप्य निरर्थं प्रवदन्ति यत् ।
तच्छ्रुतिस्मृतिवादस्य [1] विरहं मुनिपुङ्गवाः ! ॥ १९ ॥

कषायपक्तिः कर्माणि ज्ञानं तु परमा गतिः ।
कषाये कर्मभिः पक्के ततो ज्ञानं प्रवर्तते ॥ २० ॥

नित्यं ज्ञानं समासाद्य नरो बन्धात्प्रमुच्यते ।
न कर्मणा न प्रजया धनेनेत्यादिकश्रुतेः ॥ २१ ॥

धर्मात्सुखं च ज्ञानं च ज्ञानान्मोक्षोऽधिगम्यते ।
योगिनः कर्म कुर्वन्ति सङ्गं त्यक्त्वात्मशुद्धये ॥ २२ ॥

कर्मणा बध्यते जन्तुर्विद्ययैव विमुच्यते ।
तस्मात्कर्म न कुर्वन्ति यतयः पारदर्शिनः ॥ २३ ॥

यथोक्तान्यपि कर्माणि परिहाय द्विजोत्तमः ।
आत्मज्ञाने सदैवापि वेदान्ताभ्यासयत्नवान् ॥ २४ ॥

आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते ।
योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ २५ ॥

ज्ञानमुत्पद्यते पुंसां क्षयात्पापस्य कर्मणः ।
यथादर्शतलप्रख्ये पश्यत्यात्मानमात्मना ॥ २६ ॥

ब्रह्मविदाप्नोति परं शोकं तरति चात्मवित् ।
ब्रह्म वेदेति ब्रह्मैव सन्नित्यर्थः श्रुतीरितः ॥ २७ ॥

यदा चर्मवदाकाशं वेष्टयिष्यति मानवः ।
तदा शिवमविज्ञाय दुःखस्यान्तं गमिष्यति ॥ २८ ॥

इत्यादिबहुभिर्वाक्यैर्गोपालो विश्वकारणम् ।
तज्ज्ञानादेव मोक्षः स्यान्नात्र कार्या विचारणा ॥ २९ ॥

---

[1] निरहं–घ.

धर्मार्थी प्राप्नुयाद्धर्ममित्यादिपुरुषोत्तमे ।
इत्यन्तं दशभिः पद्यैरधिकारिप्रभेदतः ॥ ३० ॥

सामान्यतो विशेषोऽत्र फलवत्त्वं हि कथ्यते ।
[1]विष्णोर्नाम्नां सहस्रस्य वेदव्यासेन धीमता ॥ ३१ ॥

विषयेष्विन्द्रियाणां हि प्रवृत्तिश्चानुकूलता ।
काल इत्युच्यते मूले प्रजा सन्ततिरुच्यते ॥ ३२ ॥

शुचेरेकाग्रचित्तस्य विशिष्टस्याधिकारिणः ।
फलाधिक्यं दर्शयति मूले सत्यवतीसुतः ॥ ३३ ॥

श्रीविष्णुभक्तेः प्राधान्यं नान्यस्येत्येव निश्चयात् ।
वासुदेवाश्रयो मर्त्य इत्यूचे भगवानृषिः ॥ ३४ ॥

भक्तिर्भजनतात्पर्यं श्रद्धास्तिक्यमिति स्मृता ।
न मूले पुनरुक्तिः स्याच्छ्रद्धाभक्त्यर्थभेदतः ॥ ३५ ॥

नक्रोधश्च नलोभश्च नाशुभा मतिरित्यपि ।
पदत्रयं समस्तं स्याद्भवन्तीत्यन्वयस्ततः ॥ ३६ ॥

न च मात्सर्यमित्यस्य व्यत्ययाद्वचनस्य हि ।
बुद्धिमद्भिर्योजनीयो भवन्तीति क्रियान्वयः ॥ ३७ ॥

द्यौः सचन्द्रार्कनक्षत्रेत्यारभ्य तु पराभवम् ।
इत्यन्तं नवभिः पद्यैः सर्वं नारायणात्मकम् ॥ ३८ ॥

नारायणाधीनतां च सर्वस्य जगतो वदन् ।
फलं कथितवान् व्यासो देवो नारायणः स्वयम् ॥ ३९ ॥

योगो ज्ञानं तथेत्यादिपद्येन च चतुर्दश ।
विद्याः कलाश्चतुष्षष्टिः षट्शास्त्राणि हरेरिति ॥ ४० ॥

---

[1] विष्णोर्नामसहस्रस्य—घ.

यो भारतीभजनभावभवैकबुद्धि-
गम्भीरसूरिरिति सूरिजनप्रसिद्धः ।
नाम्नां निरुक्तिमकरोत्परतत्त्वसिध्यै
लोकाः पठन्तु निजकामितसत्समृध्यै ॥ ४१ ॥

द्व्यङ्केष्विन्दुमिते शके नरपतिश्रीशालिवाहाभिधे
श्रीसाधारणवत्सरे दिनकरे कन्यास्थिते चाश्विने ।
मासे स्याद्विजयाभिधा हि दशमी तत्रापि भं वैष्णवं
तत्काले सुसमर्पिता हरिपदे पद्यप्रसूनाञ्जलिः ॥ ४२ ॥

श्रीमद्विठ्ठलपादपद्मभजनानन्दैकसञ्चारिणा
गम्भीरेण विमुक्तये विरचिता श्रीभारतीसूरिणा ।
विष्णोर्दिव्यसहस्रनामविवृतिर्विद्योतपद्यात्मिका
तत्रैतत्प्रतिनामपद्यकरणे ग्रन्थः समाप्तिं गतः ॥ ४३ ॥

गम्भीरभारतीनाम्ना श्रीगोपालपदाम्बुजे ।
समर्पिता सुफलदा स्यात्समाप्ताख्यमञ्जरी ॥ ४४ ॥

इति श्रीगम्भीरभारतीसूरिविरचितसहस्रनामविवृत्यपरपर्यायपद्यप्रसूनाञ्जलौ
समाप्ताख्यमञ्जरी समाप्ता ।

श्रीकृष्णार्पणमस्तु